

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
ім. А.С. Макаренка

В. Герман
Н. Громова

КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

**Навчальний посібник
для студентів філологічних (гуманітарних) факультетів
вищих навчальних закладів**

Суми
Видавництво СумДПУ ім. А.С. Макаренка
2010

УДК 811.161.2'271(075.8)

ББК 81.411.1–923

Г 38

Друкується згідно з рішенням вченої ради
Сумського державного педагогічного університету
ім. А.С. Макаренка

Рецензенти: **В.А. Василенко**, кандидат філологічних наук, професор;
Г.П. Калантаєвська, кандидат філологічних наук, доцент

Герман В., Громова Н.

Г 38 Культура української мови: Навчальний посібник для студентів філологічних (гуманітарних) факультетів вищих навчальних закладів – Суми: Видавництво СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2010. – 360 с.

У посібнику висвітлено модульний лекційно-практичний курс культури української мови як навчальної дисципліни і розділу лінгвістики. Подано програму курсу, зміст лекційно-практичних, індивідуальних, самостійних занять, практикум. Уміщено тести, контрольні роботи, тематику рефератів, додатки тощо.

Для студентів філологічних (гуманітарних) і нефілологічних факультетів, викладачів, учителів, учнів і всіх, хто прагне досконало володіти українською мовою.

УДК 811.161.2'271(075.8)

ББК 81.411.1–923

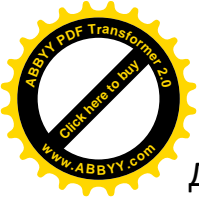
©Герман В., Громова Н., 2010

©Видавництво СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2010

ЗМІСТ

Передмова	5
Програма курсу «Культура української мови»	6
Зміст лекційного курсу	12
Структура програми навчальної дисципліни «Культура української мови»	13
Теоретичні основи культури української мови	19
<i>Лекція 1. Вступ. Культура мови як лінгвістична дисципліна</i>	19
<i>Лекція 2. Мовна ситуація в Україні. Суржик як інтерферована українська мова в умовах білінгвізму</i>	32
<i>Лекція 3. Мовна норма – центральне поняття теорії культури мови</i>	44
<i>Лекція 4. Український правопис – повернення до національних засад</i>	54
<i>Лекція 5. Комунікативні якості мови</i>	64
<i>Лекція 6. Норми вимови голосних і приголосних фонем сучасної української літературної мови</i>	71
<i>Лекція 7. Акцентуаційні норми сучасної української літературної мови</i>	76
<i>Лекція 8. Складні випадки вживання деяких морфологічних форм</i>	83
<i>Лекція 9. Синтаксичні норми: складні випадки побудови та вживання синтаксичних конструкцій</i>	101
Зміст практичних занять	117
Зміст індивідуальних занять	139
Зміст самостійної роботи	150
Практикум	166
<i>Суржик</i>	166
<i>Орфоепічні норми</i>	168
<i>Акцентні норми</i>	170
<i>Лексичні норми</i>	172
<i>Морфологічні норми</i>	179
<i>Синтаксичні норми</i>	184
<i>Орфографічні норми</i>	189
Тестові диктанти	197
Тести з культури української мови	207
Контрольні роботи	259
Тематика рефератів	261
Додатки	264

Додаток 1. Вислови про культуру української мови, про роль мови в духовному житті людини.....	264
Слова з літерою Г.....	274
Складні випадки наголошення.....	282
Складні випадки слововживання.....	293
Складні випадки керування.....	305
Словничок невідповідності роду в російській і українській мовах.....	308
Назви мешканців населених пунктів України.....	309
Реєстр агентивно-професійних назв.....	314
Короткий словник термінів культури мови.....	323
Додаток 2. Зразки індивідуальної навчально-дослідної роботи студентів.....	342
Стаття студентки Омельченко Олени «Агентивно- професійна номінація жінок у словниках української мови та класифікаторах професій» у збірнику наукових праць «Актуальні питання філології та методології».....	342
Стаття студентки Ячменник Марини «Характер, зброя і душа кожного народу» (21 лютого – День рідної мови) в газеті «Білопільщина».....	346
Урочиста промова до Дня рідної мови студентки Кулікової Олени.....	348
Мультимедійний проект Бескорсої Ольги на тему «Культура мовлення в мережі Інтернет».....	349
Література.....	354

*Мовна культура – це живодайний
корінь культури розумової,
усього розумового виховання,
високої справжньої інтелектуальності*

В.О. Сухомлинський

ПЕРЕДМОВА

Серед навчальних дисциплін, з яких формується фах філолога, учителя-словесника та й учителя будь-якої іншої дисципліни, культурі мови належить особливе місце. Адже різнобічну гуманітарну – та й не лише гуманітарну – освіту важко уявити без мовної культури. Сьогодні, дбаючи про розширення функцій української мови, маємо усвідомлювати, що культура мовлення суспільства формується культурою індивідуального мовлення окремої людини. Виховання такої культури є спільною справою вчителів-словесників, преси, телебачення та радіомовлення, власне, кожної людини, котра добре володіє словом.

У роки відродження України, нації надзвичайно важливим є усвідомлення того, що культура мови – це зовсім «не важкий обов'язок, який нібито вигадали філологи. Культура мови стосується всіх нас... Культура мови – це не лише філологічна, а й соціальна проблема: вона в той чи інший спосіб пов'язана з найрізноманітнішими видами комунікації у сучасному світі» (Р.О. Будагов). Сучасний стан української мови в суспільстві такий, що не може не викликати тривоги і занепокоєння. Змінити його здатна, крім державної підтримки, лише цілеспрямована робота над усуненням деформації літературної мови, підвищенням рівня мовленнєвої культури на всіх мовних рівнях.

Свідомість цього спонукала авторів вважати за мету створення навчального посібника – сприяння виробленню вмінь і навичок високої культури мовлення, усуненню огріхів і недоречностей на орфоепічному, лексичному, фразеологічному, граматичному та інших рівнях.

З цією метою у посібнику вміщено програму курсу «Культура української мови», запропоновано зміст лекційних, практичних занять для студентів-філологів, практикум, тести, контрольні роботи, тематику рефератів, додатки тощо.

Зазначені матеріали рекомендуємо використовувати також і під час вивчення курсів «Українська мова за професійним спрямуванням», «Ділова українська мова».

Отож адресуємо нашу книгу тим, хто дбає про культуру мови й прагне запобігти помилковому наголошенню, слововживанню, уникнути невластивих українській мовній традиції зворотів і висловів, граматичних форм.

Автори висловлюють щирю вдячність рецензентам за висловлені зауваження і пропозиції та сподіваються, що навчальний посібник буде корисним усім, хто прагне високої мовленнєвої культури.

ПРОГРАМА КУРСУ «КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»

Пояснювальна записка

Головне завдання вищої школи у період відродження української нації – готувати висококваліфікованих фахівців, які бездоганно володіють державною мовою в усній і письмовій формах. Мова – істотний елемент духовної культури, джерело самовираження особистості, художньо-естетичних цінностей, постійний акумулятор високої моральності. І.Огієнко справедливо зазначив, що як про духовну зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови; рідна мова – то сила культури, а культура – сила народу.

Курс «Культура української мови» продовжує формувати мовну компетенцію майбутнього вчителя-філолога. **Мета курсу** – засвоєння теоретичних знань і вироблення стійких практичних навичок культури усного й писемного мовлення, підвищення рівня комунікативної, соціолінгвальної, лінгвістичної компетенції майбутніх філологів, формування висококультурної національно-мовної особистості педагога.

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні виконати такі **завдання**:

- ✓ знати природу мовної норми; засвоїти норми сучасної української літературної мови;
- ✓ оволодіти комунікативними якостями літературної мови; уміти точно, у логічній послідовності, лаконічно й виразно, відповідно до умов комунікації висловлювати власні міркування;
- ✓ оволодіти ораторською майстерністю;
- ✓ удосконалювати лінгвістичну компетенцію, засвоївши термінологію культури мови;
- ✓ продукувати мовні факти відповідно до вимог функціонального стилю;
- ✓ аналізувати літературу з проблем нормалізації сучасної української літературної мови;
- ✓ редагувати тексти;
- ✓ виробити навички користування словниками різних типів, довідниками, інтернет-ресурсами.

Зміст дисципліни

Програма курсу розрахована на	16 год. лекційних занять
	34 год. практичних занять
	14 год. індивідуальних занять
	62 год. самостійної роботи
	Форма контролю – залік

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КУЛЬТУРИ МОВИ

ВСТУП. КУЛЬТУРА МОВИ ЯК ЛІНГВІСТИЧНА ДИСЦИПЛІНА

Культура мови як окрема лінгвістична дисципліна. Предмет, мета і завдання курсу, зв'язок з іншими науковими дисциплінами. Історія формування культури мови як самостійної лінгвістичної дисципліни. Вклад українських і зарубіжних мовознавців, визначних діячів літератури і культури у розробку теорії і практики культури мови. Розвиток учення про мовну культуру в різних лінгвістичних школах. Теоретичні й практичні аспекти культури мови в українському мовознавстві.

Культура мови й культура мовлення. Предмет дослідження культури мови й культури мовлення.

Культура мови – складова частина загальної культури людини. Мова як виразник ментальності етносу, засіб творчого освоєння світу і самовираження особистості.

Культура мови вчителя – складова частина його професійної майстерності. Найважливіші ознаки нормативного мовлення. Мовний стиль учителя.

МОВНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ

Мовна політика. Мовне планування. Конституція України про державну мову і мови національних меншин.

Мовна ситуація в суспільстві. Соціальні чинники мовної поведінки людей. Соціальні ролі мовної особистості. Сучасна взаємодія української і російської мов. Підґрунтя сучасної мовної ситуації в державі.

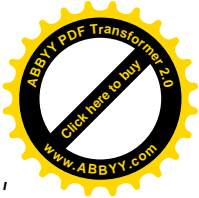
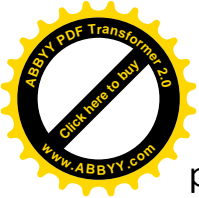
Поняття про білінгвізм. Мовна інтерференція та її джерела. Суржик як інтерферована українська мова в умовах білінгвізму. Типи інтерферем на різних мовних рівнях. Причини мовленнєвих труднощів білінгвів.

МОВНА НОРМА – ЦЕНТРАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ ТЕОРІЇ КУЛЬТУРИ МОВИ

Мовна норма як лінгвістична категорія. Суспільний характер мовної норми. Лінгвальна і соціально-історична сутність норми. Внесок вітчизняних учених і представників зарубіжних лінгвістичних шкіл у розробку проблем мовної норми.

Історія розвитку поняття норми. Дефініція норми літературної мови. Співвідношення понять «система мови» – «норма мови» – «літературна норма». Норма й узус. Основні критерії визначення мовної норми в сучасному мовознавстві.

Варіантність і стабільність мовних норм. Основні джерела варіантних нормативних реалізацій. Типи варіантів норми: хронологічні (діахронічні),

регіональні, стилістичні, контактні. Акцентуаційні, орфоепічні, фонематичні, морфологічні варіанти слова. Розрізнення понять «варіантність норми» і «варіантність літературної мови».

Мовна норма і правило. Відображення норм у сфері кодифікації. Динамічність норми і статичність кодифікації. Позитивні і негативні аспекти кодифікації. Сучасні тенденції мовної норми.

Типологія мовних норм. Причини порушення мовних норм: соціальний фактор, діалектне оточення, білінгвізм, культурний рівень мовців тощо.

КОМУНІКАТИВНІ ЯКОСТІ МОВИ

Історія дослідження комунікативних якостей мови. Взаємодія і взаємозалежність комунікативних якостей мови. Шляхи оволодіння ними.

Правильність мови як одна з визначальних ознак культури мови. Критерії правильності. Правильність мови і мовні норми та правила. Причини порушення правильності мови, шляхи їх усунення.

Точність мови як одна з головних комунікативних якостей мови. Предметна і понятійна точність, їх взаємозв'язок. Екстра- й інтралінгвістичні фактори досягнення точності мови. Багатозначні слова, синоніми, антоніми, омоніми, пароніми, фразеологізми, терміни і точність мови. Причини порушення точності. Шляхи досягнення точності мови.

Логічність мови як ознака культури мови, її зв'язок із точністю. Предметна і понятійна логічність, їх взаємозв'язок. Логічність на рівні висловлювання і зв'язного тексту. Основи формування логічності. Причини порушення логічності мови, шляхи їх усунення.

Чистота мови як ознака культури мови, її зв'язок з правильністю. Причини порушення чистоти мови (діалектизми, жаргонізми, варваризми, вульгаризми, просторічні слова, слова-паразити, суржик тощо), шляхи їх усунення.

Багатство мови як ознака культури мови. Лексичне, семантичне, граматичне й інтонаційне багатство. Шляхи оволодіння багатством мови і багатством мовлення.

Виразність мови як важлива комунікативна якість. Виразність вимовна і текстуальна. Умови досягнення виразності: самостійність мислення, власне ставлення до повідомлюваного, знання мовних норм, виражальних можливостей мови тощо.

Доречність мови як ознака культури мови. Зв'язок доречності з точністю, чистотою і виразністю мови. Доречність стильова, контекстуальна, ситуативна.

МОВНИЙ ЕТИКЕТ

Поняття про комунікативний етикет: мовний, мовленнєвий, лінгвоетикет. Історія виникнення та сучасний мовний етикет. Етнолінгвістична специфіка мовного етикету. Емотивні і структурні зміни в україномовному етикетному спілкуванні. Лексико-граматичні та стилістичні особливості українського мовного етикету. Формули мовного етикету в різних ситуаціях.

КУЛЬТУРА ПИСЕМНОЇ МОВИ

Орфографічно-пунктуаційні норми і культура писемної мови. Вживання м'якого знака та апострофа. Спрощення, подвоєння та подовження приголосних. Чергування голосних і приголосних звуків; евфонічні чергування *у-в-уві, і-й, від-віді-од, з-зі -із, під-піді, над-наді, б-бу, ж-же* тощо. Вживання великої букви. Правопис складних слів. Написання слів іншомовного походження. Правила переносу слів з рядка в рядок, технічний перенос. Загальноприйняті скорочення; графічні скорочення звань і посад, назв місяців, днів тижня, років.

Розділові знаки в простому неускладненому, ускладненому та складному реченнях. Розділові знаки в реченнях з прямою мовою та діалогами.

Письмові роботи наукового стилю: реферат, курсова робота, дипломна робота, тези, рецензія, стаття, анотація, відгук. Оформлення наукових робіт: бібліографічний опис, різні способи введення цитат у текст, внутрішньотекстові і підрядкові посилання.

Просторово-графічна структура писемної мови: заголовок, епіграф, абзац, перенос, велика й мала літери, нумерація, пропуски, примітки тощо.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II СИСТЕМА МОВИ І НОРМИ

ОРФОЕПІЧНІ НОРМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Орфоепічні норми як вияв фонетичних законів української мови, їх суспільне значення. Орфоепія і культура усного мовлення вчителя.

Норми вимови голосних фонем української мови. Фонетико-орфоепічний суржик у системі голосних. Норми вимови приголосних фонем української мови. Помилки білінгвів у вимові приголосних. Вимова звукосполучень. Вплив асиміляції і спрощення приголосних на вимову звукосполучень. Особливості вимови слів іншомовного походження.

Сучасні тенденції української орфоєпії.

АКЦЕНТУАЦІЙНІ НОРМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Характеристика українського наголосу. Незакріпленість і рухомість наголосу. Акцентна норма і її варіації. Закономірності наголошування різних частин мови. Подвійний наголос у словах. Семантико-граматична диференціація лексем за допомогою наголосу. Складні випадки наголошення слів. Акцентуаційний суржик. Порушення акцентуаційних норм під впливом діалектного середовища, за аналогією до генетично подібних утворень, що мають певний тип наголосу.

Сучасні тенденції української акцентології.

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ НОРМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Поняття лексико-фразеологічної норми. Закони сполучуваності слів (предметно-логічні, граматичні, лексичні). Лексична полівалентність і моновалентність.

Синоніми і культура мови. Пароніми і проблема точності слововживання. Специфіка вживання іншомовної лексики. Професійна термінологія. Стійкі словосполучення і кліше; фразеологічно зумовлена сполучуваність слів. Українська фразеологія у зіставленні з російською: відповідники, безеквівалентні усталені конструкції. Фразеологічні антоніми та синоніми. Міжмовні омоніми і проблема двозначного тлумачення контексту. Тавтологія, плеоназм і культура мови.

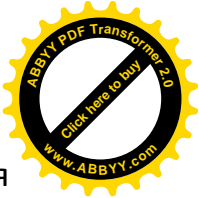
Причини порушень лексичних норм.

МОРФОЛОГІЧНІ НОРМИ

Поняття морфологічної норми. Норма й основні морфологічні категорії. Сучасні тенденції морфологічних норм.

Форми жіночого роду іменників – назв осіб за професією. Форми іменників – назв осіб за трудовою діяльністю, соціальним статусом, національною належністю, родинними стосунками, місцем проживання; назви мешканців населених пунктів України. Норми вживання родових форм іменників, що не збігаються за родовою ознакою в українській і російській мовах. Клична форма іменників як самобутня морфологічна ознака української мови. Іменники II відміни чоловічого роду в родовому та давальному відмінках. Визначення роду незмінюваних іменників. Норми творення та наголошування аббревіатур. Географічні назви: правопис, відмінювання, узгодження з номенклатурними словами. Прізвища: правопис, відмінювання, наголошування.

Ступені порівняння прикметників та прислівників; якісні прикметники, що не мають ступенів порівняння. Особливості творення присвійних прикметників. Труднощі в словозміні прикметника.

Норми вживання та відмінювання числівників. Поєднання числівників з іменниками. Нормативне наголошування числівників при словозміні. Вживання числівників на позначення дат.

Норми вживання активних дієприкметників на *-уч-(-юч-)*, *-ач-(яч-)*. Особливості творення дієприслівників; типи помилок у реченнях з дієприслівниковими і дієприкметниковими зворотами.

Граматичний суржик. Причини порушення морфологічних норм.

СИНТАКСИЧНІ НОРМИ

Поняття синтаксичної норми. Порядок слів у реченні. Узгодження підмета і присудка. Складні випадки керування; помилки у формі залежного слова. Словосполучення, що розрізняються формою залежного слова в українській і російській мовах. Безеквівалентні словосполучення. Норми вживання прийменників у словосполученнях, особливості вживання прийменника **по**. Розбіжність у вживанні прийменників та сполучників у російській та українській мовах. Речення з дієприкметниковими і дієприслівниковими зворотами. Особливості побудови складних речень. Пряма і непряма мови, синоніміка різних способів їх передачі.

Причини порушення синтаксичних норм. Сучасні тенденції синтаксичних норм.

СТИЛІСТИЧНІ НОРМИ

Специфіка стилістичної норми. Загальнонародна, літературна мова і стилістична норма. Функціональний простір стилістичної норми. Взаємодія стилів.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ

№	Тема та зміст лекції	Кількість годин
1.	Вступ. Культура мови як лінгвістична дисципліна 1. Мова як національна ознака. 2. Культура мови як окрема лінгвістична дисципліна. Предмет і значення курсу. Зв'язок з іншими науками. 3. З історії вчення про мовну культуру. Вклад лінгвістів, визначних діячів літератури і культури в розробку теорії і практики культури мови. 4. Культура мови і культура людини. Основні ознаки високої культури мовлення.	4 год.
2.	Мовна норма – центральне поняття теорії культури мови 1. Мовна норма як лінгвістична категорія. 2. З історії формування української літературної норми. 3. Основні риси мовної норми. 4. Типи мовної норми.	2 год.
3.	Мовна ситуація в Україні. Суржик як інтерферована українська мова в умовах білінгвізму 1. Інтерференція як лінгвістична проблема. 2. Білінгвізм як характерна ознака сучасної мовної ситуації в Україні. 3. Суржик як наслідок інтерференції. 4. Типи інтерферем на різних мовних рівнях.	4 год.
4.	Український правопис – повернення до національних засад 1. Історія українського правопису. 2. Причини необхідності реформування чинного правопису. 3. Наукові дискусії довкола українського правопису. 4. Основні пропоновані зміни в українському правописі	3 год.
5.	Комунікативні якості мови 1. Історія дослідження комунікативних якостей мови. 2. Класифікація комунікативних якостей мови. 3. Характеристика комунікативних якостей мови. 4. Взаємодія і взаємозалежність комунікативних якостей мови. Шляхи оволодіння ними.	3 год.

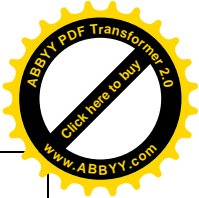
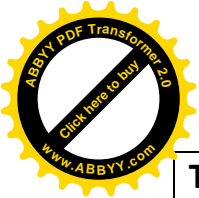
СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»

1. ОПИС ПРЕДМЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»

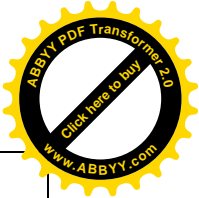
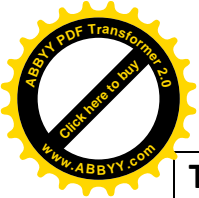
Курс: 3 Підготовка бакалаврів	Напря́м, спеціальність, освітньо- кваліфікаційний рівень	Структура навчальної дисципліни
<p>Кількість кредитів, відповідних ECTS: 3,5</p> <p>Модулів: 4</p> <p>Змістових модулів: 2</p> <p>Загальна кількість годин: 126 год.</p> <p>Тижневих годин: 3 год.</p>	<p>Шифр та назва напряму: <i>0101 Педагогічна освіта</i> <i>010103 Українська мова</i> <i>і література;</i> <i>українська мова і</i> <i>література з</i> <i>іноземною мовою</i></p> <p>Освітньо- кваліфікаційний рівень: <i>бакалавр</i></p> <p>Кваліфікаційний рівень: <i>учитель української</i> <i>мови і літератури;</i> <i>української мови і</i> <i>літератури та</i> <i>іноземної мови</i></p>	<p>За базовим навчальним планом нормативна дисципліна</p> <p>Рік підготовки: 3 Семестр: 1</p> <p><i>Кількість годин:</i> <i>Лекції: 16 год.</i> <i>Практичні: 34 год.</i> <i>Самостійна робота: 62</i> <i>год.</i> <i>Індивідуальна робота:</i> <i>14 год.</i> <i>Вид контролю: залік</i></p>

2. СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ

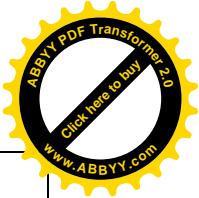
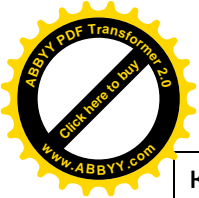
ТЕМА	Кількість годин					сума можли- вих балів
	лекції	практи- чні заняття	самос- тійна робота	індиві- дуальна робота	ІНДЗ	
МОДУЛЬ I (Аудиторна робота) ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I Теоретичні засади культури мови.						
Тема 1. Вступ. Культура мови як лінгвістична дисципліна	4	4				6

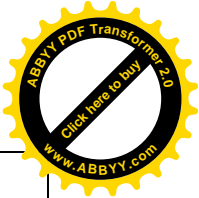
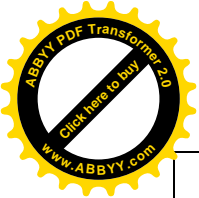
Тема 2. Мовна ситуація в Україні. Суржик як інтерферована українська мова в умовах білінгвізму	3	4				6
Тема 3. Мовна норма – центральне поняття теорії культури мови	2	2				3
Тема 4. Український правопис – повернення до національних засад	2	2				3
Тема 5. Мовний етикет				2		3
Тема 6. Комунікативні якості мови	3					
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II (Аудиторна робота) Система мови і норми						
Тема 1. Орфоепічні норми		4				6
Тема 2. Засоби евфонічності української мови		2				3
Тема 3. Багатство мови і точність слововживання як визначальні ознаки культури мови		4				6
Тема 4. Культура слововживання: вибір слова, лексична сполучуваність				2		3
Тема 5. Чистота і доречність як комунікативні якості мови		2				3
Тема 6. Фразеологічне багатство української мови				2		3
Тема 7. Словотвірні норми				2		3

Тема 8. Калькування: позитивне і негативне значення				2		3
Тема 9. Морфологічні норми. Складні випадки вживання іменника		2				3
Тема 10. Морфологічні норми. Складні випадки вживання прикметника і займенника				2		3
Тема 11. Морфологічні норми. Складні випадки вживання числівника		4				6
Тема 12. Морфологічні норми. Складні випадки вживання дієслова і дієслівних форм				2		3
Тема 13. Синтаксичні норми		4				6
МОДУЛЬ II Самостійна робота						
Тема 1. Культура писемної мови вчителя.			12			2
Тема 2. Орфографічно-пунктуаційні норми і культура писемної мови вчителя			30			3
Тема 3. Редагування текстів			20			3
МОДУЛЬ III Індивідуальна навчально-дослідна робота студентів (на вибір)						
1. Участь у всеукраїнському чи регіональному						15

конкурсі студентських наукових робіт (з проблем культури мови)						
2. Участь у студентській науковій конференції з доповіддю (з проблем культури мови)						10
3. Публікація з проблем культури мови в збірнику студентських наукових праць						15
4. Підготовка і презентація мультимедійного проекту з теми практичного або індивідуального заняття						15
5. Підготовка урочистих промов з виступом чи публікацією в університетській газеті до Дня рідної мови чи Дня української писемності						10
6. Написання реферату						5
7. Ознайомлення з лінгвістичними порталами: http://www.ulif.org/ua , http://www.mova.info та ін. і бібліографічний опис (тематичний) найновіших праць з культури мови (після 2008 року)						5

МОДУЛЬ IV						
Підсумкова контрольна робота						
		2				5
Усього годин	16	34	62	14		

3. РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЩО ПРИСВОЮЮТЬСЯ СТУДЕНТАМ

Модуль I (Аудиторна робота)																	Модуль II (Самостійна робота)	Модуль III (ІНДЗ)	Модуль IV (Підсумкова контрольна робота)	Сума балів	
Змістовий модуль I 21 бал					Змістовий модуль II 51 бал																
T 1	T 2	T 3	T 4	T 5	T 1	T 2	T 3	T 4	T 5	T 6	T 7	T 8	T 9	T 10	T 11	T 12	T 13	8 б.	15 б.	5 б.	100 б.
6	6	3	3	3	6	3	6	3	3	3	3	3	3	3	6	3	6				

4. ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ

За шкалою ECTS	За національною шкалою		Кількість балів
	словами	цифрою	
A	відмінно	5	90–100
B	дуже добре	4	85–89
C	добре	4	75–84
D	посередньо	3	65–74
E	задовільно	3	60–64
FX	незадовільно	2	35–59
F	незадовільно (без можливості перескладання)	2	1–34

5. ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ З КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

№	Зміст завдання	Кількість можливих балів
1.	Участь у всеукраїнському чи регіональному конкурсі студентських наукових робіт (з проблем культури мови)	15
2.	Участь у студентській науковій конференції з доповіддю (з проблем культури мови)	10
3.	Публікація з проблем культури мови в збірнику студентських наукових праць	15
4.	Підготовка і презентація мультимедійного проекту з теми практичного або індивідуального заняття	15
5.	Підготовка урочистих промов з виступом чи публікацією в газеті до Дня рідної мови чи Дня української писемності	10
6.	Написання реферату	5
7.	Ознайомлення з лінгвістичними порталами: http://www.ulif.org/ua , http://www.mova.info та ін. і бібліографічний опис (тематичний) найновіших праць з культури мови (після 2008 року)	5

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КУЛЬТУРИ МОВИ

Тема 1

ВСТУП. КУЛЬТУРА МОВИ ЯК ЛІНГВІСТИЧНА ДИСЦИПЛІНА

Зміст

1. Мова як національна ознака.
2. Культура мови як окрема лінгвістична дисципліна. Предмет і значення курсу. Зв'язок з іншими науками.
3. З історії вчення про мовну культуру. Вклад лінгвістів, визначних діячів літератури і культури в розробку теорії і практики культури мови.
4. Культура мови і культура людини. Основні ознаки високої культури мовлення.

1. Мова як національна ознака

Загальновідомо, що однією з передумов існування народу, нації є свідоме ставлення громадян певної спільноти до надбань попередніх поколінь, збереження цих надбань та їх примноження. Найціннішим здобутком нашого народу є його мова – основа існування, провідник інформації між поколіннями сотень тисяч мікросвітів. Усе, що бачить людина, може осягнути, зріти, вона втілює у мові, прагне висловитися, донести ставлення та відчуття, сприйняття світу до оточення.

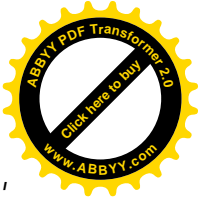
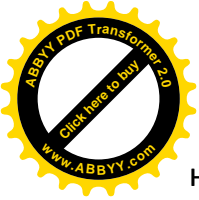
Таким чином, на етнопсихологічному, внутрішньоособистісному рівні кожен має виховати в собі відповідне ставлення до надбань свого народу (і надто мови) та виявляти повсякчас за будь-яких ситуацій спілкування українськомовну стійкість.

Що таке **мовна стійкість**? Це мовознавчий чи лінгводидактичний термін, ознака чи якість людини?

Стійкий (про людину) – 1. Той, що не піддається сторонньому, переважно негативному впливу. 2. Який виявляє наполегливість, твердість у намірах, поглядах, вчинках, діях і т. ін.; вірний своїм переконанням; незламний, твердий.

Мовна стійкість – це, на нашу думку, якість, намір, психологічний орієнтир індивіда непохитно користуватися у щоденному спілкуванні певною мовою, мовними засобами, які є для людини природовідповідними та близькими з погляду її виховання та освіти. Зміст словосполучення «*українськомовна стійкість*» виводиться із самої назви використовувати українську мову повсякчас, незважаючи на мовлення співрозмовника.

Невмирущими є слова **апостола Павла**: "*Коли я читаю молитву чужою мовою, уста мої моляться, а серце спить*". Щоб пробудилося серце кожного українця, щоб відновився і творчо запрацював генетичний код нації, потрібно всім нам усвідомити важливість і потребу глибокого і всебічного вивчення рідної мови, повсякденного спілкування

нею в сім'ї, з друзями, у навчанні, під час виконання службових обов'язків, у реалізації творчих задумів.

Проблема мовної культури невіддільна від розуміння національного і соціокультурного феномена мовної особистості взагалі і мовної особистості вчителя зокрема. Поєднуємо цих два аспекти тому, що на шляху до високої духовності незмірно зростає роль педагога в мовному вихованні та освіті. Від того, наскільки особистісні якості вчителя, культура його мови, думки, почуттів, поведінки відповідають вимогам сьогодення, значною мірою залежить формування загальнонаціонального мовного еталону, інтелектуального потенціалу країни, витворення суспільних етичних й естетичних ідеалів.

За таких умов рідна мова набуде статусу державної і не потрібно буде звинувачувати один одного, що ми живемо в такій державі, яка не забезпечує чогось. Ми самі собі мусимо забезпечити сьогодення і майбутнє.

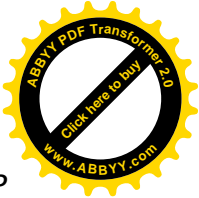
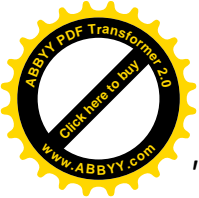
Ви запитаете: "А що, коли ми всі почнемо говорити українською, то хіба все стане прекрасним? Хіба відразу відродиться економіка, хіба потечуть іноземні інвестиції?" Звичайно ж, ні. Мова не є чарівним талісманом. Але мова є своєрідним показником здоров'я нації. А духовно здорова нація здатна на швидке одужання у галузях політики, економіки, культури. То що ж? Шлях до процвітання нації лежить передусім через мову? Саме так. Так само, як не можна спорудити будинок без цементу, так само не можна підняти з руїн Україну без об'єднувального і згуртованого начала – без державної мови.

Схвильовує те, що сьогодні серед 6700 існуючих мов народів світу чимало перебуває під загрозою зникнення. Щорічно у світі "помирає" не менше 25 мов та наріч, а з ними безповоротно зникають цілі шари культури та історії. Якщо цей процес триватиме, то, як стверджують лінгвісти, вже через сто років зникне приблизно половина існуючих мов.

Близько двох тисяч років тому зникненню величезної кількості мов сприяла жорстока експансія латини. Зараз, здається, роль такого вбивці грає англійська. Сучасні ж засоби комунікації неабияк підсилюють ефект. Наскільки збережуться під натиском англійської мови інші живі реліквії людського інтелекту – сказати важко.

Яскравий приклад дбайливого ставлення до своєї рідної мови подають усьому світові французи, які першими почали вважати свою мову головним національним надбанням. Влада всіляко підтримує її вивчення, у тому числі і за кордоном. Достатньо згадати широку мережу шкіл "Альянс Франсез", діяльність якої потребує чималих витрат. Турбота про рідну мову у Франції сприяла тому, що проникнення в неї англіцизмів та американізмів стабілізувалося на рівні близько 7 % від загального лексичного обсягу.

Визначний український учений і громадський діяч, а згодом митрополит і перекладач "Біблії" **І. Огієнко** сказав про рідну мову так:

"Мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування. Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб... У мові – наша культура, ознака нашого національного визнання. І поки живе мова – житиме й народ як національність. Не стане мови – не стане й національності: вона геть розпорошиться поміж дужчим народом..."

Усім відомий вислів: **скільки я знаю мов, стільки разів я людина**. Це справді так, бо мови відкривають шлях до пізнання світу й уводять нас у культуру інших народів і країн:

Я пив з шести золотодзвонних чаш.

І ще не раз до них я повернуся.

Я мав на світі шість великих щасть –

До мов шести вустами доторкнувся.

Старослов'янська мово! Древній мед

Із присмаком легким води святої!

Ти здатна ще віднині й наперед

Серця людські будить і непокоїть.

Латино, і тобою теж не раз

Вуста запрагли хочеться наповнить.

О як ти дивно свіжо збереглась,

Терпка гаряча кров биків жертвоних!

Німецька мово! Прохолодний кірш

З твердими кісточками стиглих вишень.

Тебе також мій дуже вдячний вірш

Невславленою зовсім не залишить.

Французька! Золоте моє вино

Із славних виноградників тінистих.

У жилах підіймає кров воно

І хвилями ясними душу чистить.

Російська мово, гарна і струнка!

Для мене є в тобі своя святизна.

Твій смак для мене смаком молока

Залишився із раннього дитинства.

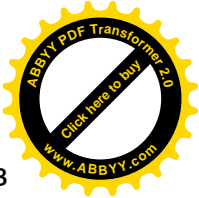
О мово українська! Ти – вода

З кринички, над якою гнуться верби,

Холодна, і прозора, і проста,

А без води я вже давно помер би...

(Ю. Бердник)

Багато видатних українських письменників і культурних діячів вивчали іноземні мови, перекладали з них на українську, щоб не довелося, як сказав **М. Коцюбинський**, "*зазирати за всьогосвітнім добром до чужої хати*", але не забували рідної мови, плекаючи в душі **Кобзарів** заповіт "*І чужому навчайтесь, і свого не цурайтесь*".

Не забуваймо й сьогодні цих істин.

Мова – це скарбниця знань, доступ до якої вільний для кожного. І кожний може скористатися інтелектуальною власністю нації для свого фахового зростання. Освічена людина може досягнути кілька мов, і це дуже добре. Але важливо, щоб інші мови не заступали мову своєї держави, бо

Коштовний камінь без коріння в душах

На торзі мов не вартий і гроша!

Українська мова дивує й захоплює. Перш за все вражає її синонімічне багатство, різноманітність діалектних форм, її ясна, повноголоса фонічність – її безмежність. Українська мова – це море, в якого немає дна й берегів і яке настільки багатоманітне й невичерпне, що ніколи не встановити межі при пізнанні її феномена. Вона може звучати на найрізноманітніших регістрах: просто й вишукано, нею легко віддавати найтонші настроєві гами, надається вона й до найповажнішого інтелектуального мислення й творення. У неї рухомий наголос і її важко увібрати в канонічні форми граматичних догм, бо вона жива, мінлива, плинна і неоднорівномірна. Словниковий її запас так само незмірений. На її основі гарно творяться неологізми, бо вона не бажає носити на собі мундири канонічності, отже, має найбільшу перспективу розвитку в часі. Вона з'єднує в собі пласти архаїчні й модерні, вбирає в себе слова інтернаціональні. А водночас не тратить і множинності слів питомих. З нею просто й надійно, бо вона – душа нашої нації:

Любіть красу своєї мови,

Звучання слів і запах слів:

Це квітка ніжна і чудова

Широких батьківських степів.

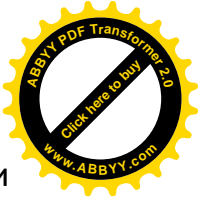
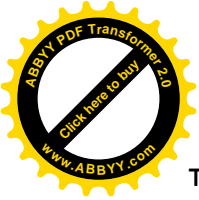
Всі каравани знайдуть воду

В краю пустинь і злих негод:

Як річка, з роду і до роду,

Так мова з'єднує народ.

Мова – це безцінний дар, яким природа наділила людину. Але це дар особливий: він потребує ненастанної праці людини і суспільства над його вдосконаленням, дбайливого ставлення до його збереження, примноження, вилучення всього шкідливого. Недарма **М. Рильський** порівнював мову з садом, у якому треба *«пильно й ненастанно»* полоти бур'ян, закликав кожного не лінуватись доглядати свій сад – свою мову. Як

тут не згадати **Б. Шоу** і його знаменитого героя професора Хіггінса з п'єси «Пігмаліон»: Хіггінс, почувши грубу, вульгарну мову з вуст молодого дівчини-продавця квітів, з властивою йому різкістю та схильністю до гіпербол заявив: *«Жінка, яка видає такі потворні і жалюгідні звуки, не має права сидіти ніде, взагалі не має права жити. Згадайте, що ви – людська істота, наділена душею і божим даром роздільної мови, що ваша рідна мова – це мова Шекспіра, Мільтона і Біблії»*.

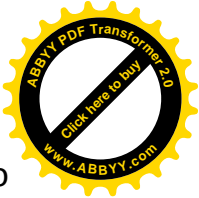
Застосуємо цей приклад до себе і спитаймо себе: чи володіємо ми мовою Т.Шевченка, П.Куліша, П.Мирного, Л.Українки, М.Коцюбинського, М. Рильського? На жаль, відповідь не завжди буде позитивною. Навчатися рідної мови в школі не означає вивчити її досконало. Адже існує приказка: *«Чужу мову можна вчити рік чи два, а рідну – все життя»*.

Глибоко помиляється той, хто вважає мистецтво володіти словом потрібним лише вчителю-словеснику. Хіба викладачеві фізкультури, математики чи біології необов'язково володіти багатомовною, емоційною мовою, щоб зуміти переконливо щось пояснити, довести, примусити повірити у правильність висловлених тверджень?

2. **Культура мови як окрема лінгвістична дисципліна.** **Предмет і завдання курсу. Зв'язок з іншими науками**

У лінгвістичній літературі вживаються паралельно терміни «культура мови» і «культура мовлення». Поняття **«культура мовлення»** має два аспекти: теоретичний і практичний. Наприклад, **Б. Головін** пише, що «культура мовлення» – це: 1) сукупність і система комунікативних якостей мовлення; 2) вчення про сукупність і систему комунікативних якостей мовлення. **М. Ілляш** вважає, що «культура мовлення» – це: 1) володіння літературними нормами на всіх мовних рівнях в усній та писемній формі, уміння користуватися мовностилістичними засобами і прийомами з урахуванням умов і мети комунікації; 2) упорядкована сукупність нормативних мовленнєвих засобів, які оптимально виражають зміст мовлення і задовольняють умову і мету спілкування; 3) самостійна лінгвістична дисципліна. Визнання нової лінгвістичної науки (а упродовж останніх десятиліть в українському і російському мовознавстві обговорювався статус «культури мовлення» як окремої галузі знань) знайшло своє вираження і в термінологічних словниках, зокрема Д. Розенталя та М. Теленкової, Д. Ганича, І. Олійника.

«Культура мови» (за Словником лінгвістичних термінів Д. Ганича та І. Олійника) – це розділ філологічної науки, який вивчає нормативність мови на всіх рівнях мовної системи (вимова, наголошення, слововживання, формотворення, побудова словосполучень і речень); досліджує критерії точності мови, ясності і чистоти мови.

Критерій **точності мови** – це її відповідність думкам того, хто говорить чи пише, правильний добір мовних засобів для адекватного вираження змісту висловлення.

Критерій **ясності мови** – це її дохідливість і доступність для тих, кому вона адресована.

Критерій **чистоти мови** – це її незасміченість позалітературними елементами (діалекти, професіоналізми і жаргонізми), доречність використання певних мовних засобів у конкретній ситуації мовного спілкування.

А в новій «Енциклопедії: Українська мова» наголошено, що *«культура мовлення як окрема галузь мовознавства, використовуючи дані історії української літературної мови, граматики, лексикології, стилістики, словотвору, виробляє наукові критерії в оцінці мовних явищ. Головне завдання культури мовлення – виховання навичок літературного спілкування, засвоєння літературних норм, неприйняття суржика, формування стійкого інтересу до власного мовлення».*

О. Сербенська під поняттям «мовної культури» охоплює:

1) ступінь ознайомлення суспільства з мовними нормами, уміння свідомо використовувати нормативні форми і вислови, критично ставитися до порушення норм, здатність висловлювати думку ясно, стисло, зрозуміло;

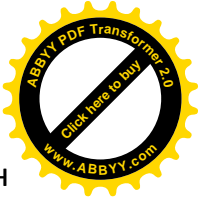
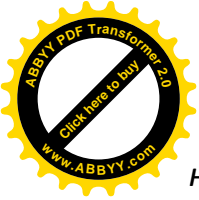
2) діяльність, яка має на меті піднесення рівня знань про мову, їх пропаганду і закріплення мовних норм;

3) лексично-фразеологічну, граматичну, орфоепічну та орфографічну внормованість, тобто вживання слів, їх форм, звуків, звукових комплексів, синтаксичних конструкцій, відповідно до невинуватених запозичень, невдалих неологізмів, чужорідних елементів, вульгаризмів тощо;

4) естетику мови, тобто здатність відчувати її красоту, вишуканість, довершеність.

На наш погляд, термін «культура мовлення» можна вживати тільки тоді, коли йдеться або про якийсь конкретний акт мовлення, або про особливості мовлення певної соціальної чи територіальної групи мовців, або про деякі функціонально-стилістичні норми. Коли ж йдеться про окрему лінгвістичну дисципліну, то доцільно оперувати поняттям «культура мови».

Предметом курсу «культура мови» є не структура мови, а норми та виразові засоби усного й писемного мовлення. У словнику лінгвістичних термінів **О. С. Ахманової** подане таке визначення культури мови: *«Культура мови – це ступінь відповідності нормам вимови, слововживання та ін., установленим для даної мови, здатність*

*наслідувати кращі зразки в своєму індивідуальному мовленні». Термін «культура мови» має і спеціальний лінгвістичний зміст: дослідження проблем нормалізації з метою вдосконалення літературної мови як знаряддя спілкування. **Мета** курсу – оволодіти головними засадами культури усного і писемного мовлення.*

Метамова (знакова система мови) теорії мовної культури в її сучасному стані об'єднує:

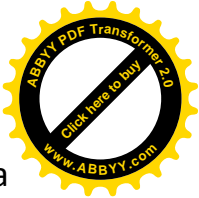
- 1) поняття і терміни загальної теорії мови (мова, мовлення, система мови, літературна мова, текст тощо);
- 2) терміни й поняття окремих мовознавчих дисциплін (наприклад, з лексикології: жаргонізми, архаїзми, афоризми тощо);
- 3) терміни й поняття власне культури мови (варіантність мови, кодифікація, норма, узус тощо);
- 4) терміналогічні утворення, які характеризують якості мовлення (правильність мовлення, точність мовлення, логічність мовлення, чистота мови, образність мови, багатство мови тощо).

Головними теоретичними засадами культури мови є осмислення мовної норми, знання функціонування стилів, усвідомлення взаємозв'язків системи мови, її структури і невербальних структур. **Практичними засадами** культури мови вважаємо систематичність знань, їх поглиблення, інтерес і увага до мови взагалі і до рівня власного мовлення зокрема, поліфункціональність мовленнєвої практики, переконаність у суспільній цінності високого рівня культури мовлення.

Отже, таке поняття, як культура мови, є надзвичайно актуальним. Довгий час його ототожнювали зі звичайною грамотністю чи правильністю. Насправді ж воно значно об'ємніше, бо враховує й такі характеристики, як точність, логічність, доцільність, лаконічність, багатство тощо. **Найголовніша ознака культури мовлення** – дотримання мовних норм на всіх рівнях.

Культура мови має **зв'язки з іншими науками**, а саме:

- 1) зі стилістикою (бо культура мови оцінюється з позиції функціонування стилю);
- 2) з граматиною (бо саме граматика вчить правильно писати і говорити відповідно до чинних правил);
- 3) з психологією і логікою (бо для культури мови притаманна така ознака, як логічність, що виражається в точності);
- 4) з лексикологією;
- 5) з історією мови;
- 6) з теорією перекладу;
- 7) з мовним етикетом;
- 8) з культурою тощо.

Культура мови як соціолінгвістична, етнолінгвістична дисципліна залежить від мовної політики, поширення престижу мови через освіту, театр, ЗМІ. Не забуваймо, що мовну політику держави формує і скеровує її інтелектуальна еліта, її преса, її наука і культура. Отже, ми теж відповідаємо за мовну політику в нашій державі : чи будемо фактично схвалювати її своїм мовчанням, чи активно протестуватимемо проти антиукраїнського свавілля. І саме на нас, представниках інтелігенції, лежить сьогодні відповідальність за відхід від тієї мовної стратегії, якою були позначені перші кроки і кроки нашого постколоніального буття (створення Товариства української мови, «Меморіалу» імені В. Стуса, Всеукраїнського товариства політв'язнів і репресованих, Народного руху України, боротьба за піднесення національної культури, домінанта моральних критеріїв над прагматичними, утвердження українських державних символів).

Будьмо терпеливі, але послідовні в запровадженні української мови в усі сфери нашого життя. Доки ми спілкуємося рідною мовою, ми є народ. Асимілювавшись чи то на російській, чи то на рекламно-англомовний кшталт, ми стаємо не народом, а натовпом, ризикуємо втратити державність.

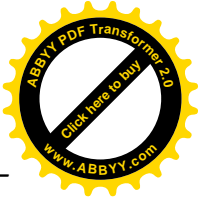
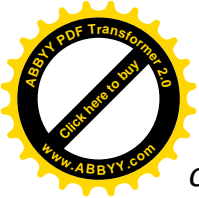
Ми повинні докласти всіх зусиль, аби наша держава і в мовному питанні міцніла та розвивалася. Нашому поколінню випало складне й відповідальне завдання – відродження української мови, державності, нації. За нас цього ніхто не зробить. Це наш історичний обов'язок, виправдання нашого перебування на цьому світі. Не перекладаймо цього тягаря на плечі своїх нащадків, бо може бути запізно.

3. З історії вчення про мовну культуру.

Вклад лінгвістів, визначних діячів літератури і культуру в розробку теорії і практики культури мови

Учення про мовну культуру зародилося в Древній Греції і Древньому Римі в теорії і практиці ораторського мистецтва. Пригадаймо хоча б вислови славнозвісних античних риторів:

- *«Заговори, щоб я тебе побачив» (Сократ);*
- *«Все, що маєш намір ти сказати, розглянь в умі своєму, бо у багатьох язик випереджає й саму думку» (Сократ);*
- *«Багато говорити і багато сказати не є те саме» (Софокл);*
- *«Красномовство є мистецтво управляти умами» (Платон);*
- *«Найбільша цінність оратора – не тільки сказати те, що потрібно, але й не сказати того, чого не треба» (Цицерон);*
- *«Найкращий оратор є той, хто своїм словом і повчає слухачів, і надає насолоду, і справляє на них сильне враження. Вчити – обов'язок*

оратора, давати насолоду – честь, справляти ж сильне враження – необхідно» (Цицерон).

В історії формування вчення про мовну культуру відіграли роль: у Київській Русі – Іларіон («Слово про закон і благодать»), К. Туровський («Слово в новий тиждень після Пасхи»); кращі гуманісти-просвітителі – М. Ломоносов, Ф. Прокопович, П. Могила, І. Галятовський; у 17-18 ст. – О. Мерзляков, М. Сперанський, М. Кошанський, К. Зеленецький.

Культуромовний підхід започаткувався в перших словниках, граматиках П. Беринди, Л. Зизанія, П. Білецького-Носенка, які орієнтувалися на певні зразки, вибирали найкращі варіанти, форми. Культура української мови утверджувалася завдяки працям О. Павловського, Я. Головацького, П. Житецького, А. Кримського. Становленню лексичних норм сприяв «Словарь української мови» Б. Грінченка (1907-1909).

У 20-х рр. 20 ст. активне обговорення питань нормалізації української мови супроводжувалося появою нових перекладних термінологічних словників, посібників, праць О. Курило, М. Сулими, Є. Плужника, В. Підмогильного. Кодифікації норм сприяли «Культура української мови» (1931 р.), «Норми української літературної мови» О. Синявського (1931 р.). Унормування правопису відбувалося в 1946, 1960, 1990, 1993 рр.

Сам **термін «культура мови»** пов'язаний з розвитком вчення про літературну мову, яке розроблялися в чеському мовознавстві ще в 30-і рр. 20 ст. У Празькому лінгвістичному гуртку досить плідно було застосовано функціональний підхід до вивчення літературної мови і сформульовано теоретичні засади культури чеської мови. Празькі вчені висунули своє розуміння суті літературної мови, обґрунтували теорію мовної норми і кодифікації, розробили теорію мовних стилів.

Поняття «мовної культури» передусім розглядалося як удосконалення літературної мови, у широкому плані – як культура вираження й передачі думок. Заслугою лінгвістики 30-х рр. ХХ ст. було те, що виробився погляд на мовну культуру як на мовну діяльність, як свідому цілеспрямовану турботу про літературну мову; одночасно враховувалася й мета цієї діяльності, тобто сама культивована мова, а також мовна культура тих, хто користується літературною мовою, тобто носіїв мови. Ця багатоаспектність поняття і багатозначність терміна спричинилися до спроб диференціювати в понятійному і термінологічному відношеннях широке поняття мовної культури.

Багато сил і праці для роз'яснення ролі рідної мови в житті кожної людини, у побудові держави, у розвитку культури, науки, освіти доклав видатний учений, громадський і культурний діяч І. **Огієнко**. У 1936 році він написав працю «Наука про різномовні обов'язки», в якій в афористичній формі подав свої міркування про значення мови для народу і його культури:

Десять найголовніших мовних заповідей свідомого громадянина

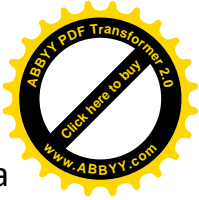
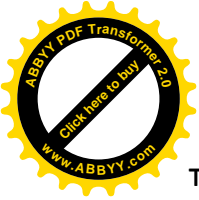
1. *Мова – то серце народу: гине мова – гине народ.*
2. *Хто цурається рідної мови, той у саме серце ранить свій народ.*
3. *Літературна мова – то головний двигун розвитку духовної культури народу, то найміцніша її основа.*
4. *Уживання говіркових мов сильно шкодить культурному об'єднанню нації.*
5. *Народ, що не створив собі соборної літературної мови, не може зватися свідомою нацією.*
6. *Для одного народу мусить бути тільки одна літературна мова, вимова, тільки один правопис.*
7. *Головний різномовний обов'язок кожного свідомого громадянина – працювати для збільшення культури своєї літературної мови.*
8. *Стан літературної мови – то ступінь культурного розвитку народу.*
9. *Як про духовну зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови.*
10. *Кожний свідомий громадянин мусить практично знати свою соборну літературну мову, вимову та свій соборний правопис, а також знати й виконувати рідномовні обов'язки свого народу.*

У 1972 р. в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні створено відділ культури мови, з 1967 р. видається збірник «Культура слова». Культура мови постійно пропагується через ЗМІ – радіожурнали «Слово про слово», «Слово», телепередачі «Живе слово», «Говоримо українською» тощо.

На сучасному етапі питаннями культури мови цікавляться багато українських мовознавців: О. Муромцева, В. Жовтобрюх («Культура мови вчителя»), Л. Струганець («Культура мови: словник термінів», «Теоретичні основи культури мовлення»), С. Єрмоленко («Нариси з української словесності: стилістика та культура мови»), О. Пономарів («Культура слова і мовностилістичні поради»), Н. Бабич («Практична стилістика і культура української мови») та ін.

4. Культура мови і культура людини. Основні ознаки високої культури мовлення

Академік **В. Русанівський** справедливо відзначав, що *«людина створила культуру, а культура – людину. Людина реалізується в культурі думки, культурі праці й культурі мови»*. Отже, культура мови – це складова частина загальної культури людини, бо ми маємо дбати про такі морально-етичні категорії, як любов до рідної мови, мовно-національна самосвідомість, які стають реальністю тільки за умови активного ставлення до слова. Чим вищий рівень мовної культури людини,

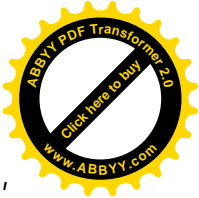
тим вищий її творчий потенціал; низький же рівень, навпаки, – ознака обмеженості, вияв невміння висловлювати свої думки. Культура мови – це й уміння сказати в переконливій формі потрібне слово в потрібний час. Звичайно ж, основою мовленнєвої культури є **грамотність**, тобто дотримання всіх мовних норм. Але мовлення повинно бути не тільки правильним, а й лексично багатим, синтаксично різноманітним, з найдоцільнішими варіантами висловлювання.

Академік **В. Виноградов** підкреслював: *«Висока культура розмовного й писемного мовлення, добрі знання і чуття рідної мови, уміння користуватися її виражальними засобами, її стилістичною багатоманітністю – найкраща опора, найбільш надійна підмога і найбільш надійна рекомендація для кожної людини в її суспільному житті і творчій діяльності».*

Знати мову – ще не означає володіти нею. Показовою щодо цього є думка мовознавця **Г. Степанова**: *«Мова – спільний здобуток, але ставлення до неї двояке: одні її не помічали і не помічають, прирівнюючи мовну діяльність до такого природного блага, яким вважається, наприклад, здоров'я, або до самої по собі здатності бачити, чути, відчувати на дотик; інші, навпаки, не перестають з неї дивуватись, тонко відчувати її пульсування, болісно реагують на справжнє або уявне засмічення мови непотрібними словами, дивуються з її калейдоскопічно-барвистої строкатості, суворо судять архаїстів-граматиків або словникарів-новаторів».* Кожна людина повинна дбати про культуру власного мовлення, бути «чуйною» до слова, бо рівень розвитку кожної мови залежить від рівня індивідуального мовлення її мовців. Дбати про культуру власного мовлення – означає бути постійно дуже уважним до власної вимови, наголосу, до лексики, до сполучуваності слів, до морфології та синтаксису, до стилістики та терміносистем.

Висока культура мовлення – це, по-перше, постійна інтенсивна робота думки, щоб висловлюватися якнайчіткіше, якнайправильніше, якнайстилістичніше; по-друге, це відмова від «улюблених» висловів, слів, якщо вони не доречні. Ці завдання – не з легких, особливо в наших складних політичних умовах. Але, як вважає **І. Огієнко**, саме *«висока мовна культура конче веде й до великої сили політичної».*

Рівень мовленнєвої культури людини залежить від її обізнаності з національним мистецтвом, з історією, з історією культури, мови. Культуру мовлення формує запас знань, прагнення мовного самовдосконалення. Сьогодні ж багато людей користується українською мовою лише в побуті, без належної уваги до її правильності, чистоти, естетичності. Людина повинна дбати про якість свого мовлення в будь-якій ситуації: у побуті чи на виробництві, у науковій чи освітньо-виховній діяльності, висловлюючись усно чи писемно, перед численною аудиторією чи одним співбесідником.

Термін: **«чуття мови»**. Воно передбачає наявність природних, вроджених здібностей. Відомо, що *«поетом народжуються»*, а от справжнім мовцем можна стати, якщо до цього прагнути, зокрема:

- багато читати літератури різних жанрів; критично ставитися до написаного;
- слухати живе слово (людей різних соціальних та професійних груп, майстрів художнього слова, політичних і культурних діячів);
- працювати зі словниками (загальномовними і спеціальними, одномовними і перекладними); володіти кількома мовами, але не допускати інтерференції – змішування мовних явищ ;
- стежити за змінами норм, які фіксуються в словниках і довідниках;
- не піддаватися впливам «модних» тенденцій, які здебільшого спричинені прагненням окремих мовців виділитися, похизуватися неординарністю «індивідуального» стилю (іншомовні синоніми до загальновідомих слов'янських слів, жаргонізми, вульгаризми, діалекти). Мода в мові – річ шкідлива, бо породжується снобізмом, лінощами думки, убогістю індивідуального словника.

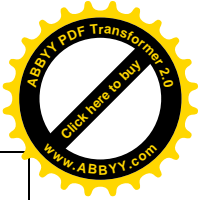
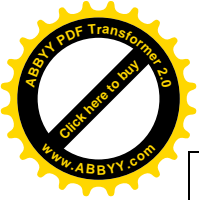
Саме за таких умов можна досягти високого рівня культури мовлення.

Основними причинами недостатнього рівня культури мовлення є:

- неволодіння навичками швидкого й осмисленого читання, нерозвиненість естетичного задоволення від спілкування з книгою;
- байдужість до гуманітарних дисциплін у вік технократії, що породжує поверховість і фрагментарність знань;
- практика білінгвізму, яка в Україні має деформований зміст, спричиняє численні явища інтерференції мов, звільнитися від яких можна лише за умови глибокого знання усіх рівнів обох мов;
- відсутність навичок користування довідковою літературою;
- низький рівень мовної культури членів сім'ї, вихователя в дитячому садку, учителя в школі – негативний зразок.

Найважливішими ознаками нормативного мовлення є:

Ознаки	Як їх досягти
1. Змістовність	Продумувати тему й основну думку висловлення; розкривати тему повністю, але без зайвих слів; не писати й не говорити того, чого не розумієш;
2. Послідовність	Говорити зв'язно, логічно, за написаним чи продуманим планом чи тезами; не «перестрибувати» з

	однієї думки на іншу; дбати про переходи («місточки»), висновки, узагальнення.
3. Багатство	Уникати повторів, банальностей, порожніх фраз, користуватися різноманітними мовними засобами, уникати одноманітності, однакової структури речень;
4. Точність	Добирати найточніші слова, чітко формулювати думку, за потреби звертатися до тлумачних та синонімічних словників;
5. Виразність	Виділяти найважливіші слова, висловлювати своє ставлення до того, про що говориш;
6. Правильність	Дотримуватися мовних норм (вимови, написання, слововживання, побудови речень тощо);
7. Доцільність	Уміти оцінювати ситуацію спілкування і засоби, які найкраще підходять для неї; завжди враховувати, з ким розмовляєш, з якою метою і де;
8. Образність	Підбирати слова і речення, які яскраво, емоційно можуть впливати на слухача.

Мовознавець **Р. Будагов** нагадує нам: *«Культура мови – це зовсім не «важкий обов’язок», який нібито вигадали філологи, а й соціальна проблема, і вона в той чи інший спосіб пов’язана з найрізноманітнішими видами комунікації в сучасному світі».*

Мова – національний скарб, з ним треба поводитись дбайливо: примножувати і вдосконалювати, бо *«перед Словом усі рівні. Слово не субординує і не субординується. І найперший можновладець, і найупослідженіший злочинець урівноважуються Словом, бо змушені послуговуватися однією мовою. Перед Словом усі рівні, як перед світом: перед небом, землею, сонцем. Мова є справді п’ятою ефірною стихією світу. Проте у кожного суцього на землі свій голос, свій тембр, своє інтонаційне забарвлення. Не заглушімо ж цього голосу»* (П.Мовчан).

Тема 2

МОВНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ. СУРЖИК ЯК ІНТЕРФЕРОВАНА УКРАЇНСЬКА МОВА В УМОВАХ БІЛІНГВІЗМУ

Зміст

1. Інтерференція як лінгвістична проблема.
2. Білінгвізм як характерна ознака сучасної мовної ситуації в Україні.
3. Суржик як наслідок інтерференції.
4. Типи інтерферем на різних мовних рівнях.

1. Інтерференція як лінгвістична проблема

Під час взаємодії двох мов виникають певні зміни, що не залежать від внутрішніх закономірностей даних систем. Ці зміни отримали назву інтерференції. Термін «**інтерференція**» – латинського походження: *inter* «між» + *ferens* (*ferentis*) «той, що несе» (Лінгвістичний енциклопедичний словник за редакцією В.Н. Ярцевої).

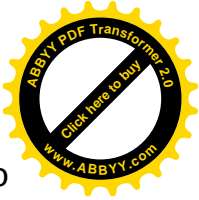
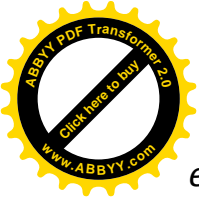
Вітчизняні і зарубіжні дослідники активно вивчають лінгвістичну сутність явища інтерференції (Л. Щерба, І. Багралова, Л. Баранникова, У. Вайнрайх, В. Розенцвейг, Т. Баліашвілі, Г. Вейхер, К. Закір'ялов, А. Вінценз, І. Білодід, Є. Верещагін, В. Виноградов, Г. Іжакевич, О. Рот, С. Семчинський та ін.). Незважаючи на окремі успіхи у вирішенні цих питань, явище інтерференції все ще вивчено недостатньо.

Існує багато визначень інтерференції. Порівняймо найпоширеніші:

- 1) «*вторгнення норм мовної системи в межі іншої*» (У. Вайнрайх);
- 2) «*зміна у структурі чи елементах структури однієї мови під впливом іншої*» (Л. Баранникова);
- 3) «*порушення білінгвом правил співвідношення мов, що контактують, які виявляються в його мовленні і у відхиленні від норм*» (В. Розенцвейг);
- 4) «*взаємодія мовних систем при двомовності, яка виникає при мовних контактах або при індивідуальному засвоєнні нерідної мови*» (Українська мова: Енциклопедія).

Термін «інтерференція» в працях мовознавців також тлумачиться і як процес відхилення від норм (Ю. Розенцвейг, Е. Хауген), і як виникаючі в результаті контактів загальні мовні явища (Б. Гавранек, Ю. Жлуктенко), і як контакт мов, тобто різні форми двомовності, що завдячують своїм походженням субстрату, адстрату, суперстрату (В. Георгієв), як запозичення (А. Глемжене). У такому ж значенні деякі лінгвісти (Дж. Грінберг, Р. Діболд) вживають термін дифузія.

Так, С. Семчинський називає інтерференцією «*процес взаємодії систем та елементів цих систем у мовах, що контактують*». О. Лазаренко вважає, що інтерференція – це «*заміна в мовленні білінгва*

елементів однієї мови елементами іншої». Ю. Жлуктенко переконує, що інтерференція – це «*зміни в структурі мови та її семантиці, що визначаються міжмовною взаємодією в ситуації мовного контакту*». Обґрунтованим, на наш погляд, є визначення, сформульоване С. Семчинським, однак зауважимо, що інтерференція відрізняється від запозичення та калькування, які також є взаємодіями мов, але іншого типу.

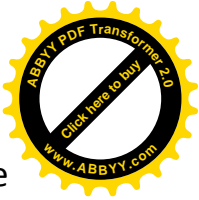
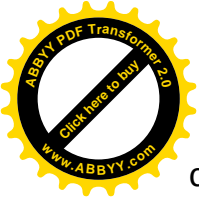
У. Вайнрайх і слідом за ним ряд мовознавців визначають інтерференцію як відхилення від норми будь-якої мови під впливом іншої, а дехто – як помилку, що виникає в мовленні однієї мови внаслідок впливу на неї іншої. Кожне з визначень можна вважати правильним, бо внаслідок взаємодії виникає помилка, потім – усталена помилка, яка може перерости в запозичення.

Процес інтерференції дуже складний, довготривалий, залежить від багатьох причин і має неоднакові наслідки на різних територіях та умови для двобічних інтерференційних процесів. У такій ситуації мовці, як правило, бувають свідомі того, що мови різні і що є слова у їхньому мовленні «чужі», але в процесі спілкування вживання «чужих» слів є спонтанним, і такі лексичні елементи природно вписуються в словниковий склад рідної мови. **Ступінь інтерференції** залежить, по-перше, від рівня володіння білінгвом іншою новою і, по-друге, від уміння відрізнити специфічні особливості мови, що вивчається.

На основі аналізу і критичної оцінки лінгвістичної літератури сутність інтерференції можна звести до такого. Початкова стадія інтерференції в лексиці чи в граматичній структурі – це будь-яке відхилення від норми, яке з'являється в окремому стилі, у будь-якого письменника, у розмовній мові. Таке відхилення може і залишитися «відхиленням», але воно може набути поширення, закріпитися в літературній мові, розширити сферу використання, у такому випадку це й буде явищем інтерференції – проникненням в тканину мови нових елементів.

У сучасному мовознавстві розрізняють **пряму інтерференцію** – вплив рідної для білінгва мови на мову, що вивчають, та **зворотну інтерференцію** – вплив чужої мови, яка є панівною в суспільстві, на рідну мову білінгва. Обсяг, типи та динаміка інтерференції зумовлені внутрішніми та зовнішніми чинниками мовного розвитку.

Розглядаючи інтерференцію, слід розрізнити це явище в мові й мовленні: у першому випадку ми маємо справу з усталеними явищами, у другому – з явищем, яке виникає і розсіюється в мовленнєвому потоці. **У. Вайнрайх** вважає, що в мовленні інтерференція схожа на пісок, який несе течія, у мові її можна порівняти з піском, який осів на дно озера. У мовленні інтерференція виникає у вимові двомовного як результат його особистого знайомства з іншою мовою. У мові ми знаходимо явища інтерференції, які в результаті багаторазової появи в мовленні двомовних

стали звичними й закріпились у вжитку. Подальше їх використання вже не залежить від двомовності.

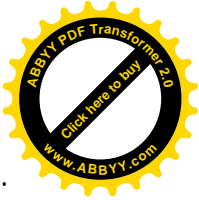
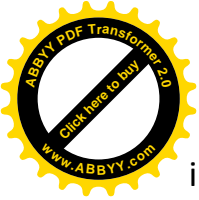
Деякі дослідники вважають, що інтерференція відбувається тільки на мовленнєвому рівні. Так, **О. Лазаренко** вважає, що інтерференцію потрібно пов'язувати з мовленнєвим рівнем, бо в мові відбувається вже не інтерференція, а процес усталення деяких наслідків інтерференції, і називає інтерференцією заміну в мовленні білінгва елементів однієї мови елементами іншої. Заміну мовних елементів дослідниця розглядає як відхилення від літературної норми (або діалектної, якщо інтерференція відбувається на рівні діалекту) тієї мови, що зазнає інтерференції. Унаслідок цього процесу в мовленні такої мови виникає інтерференційна помилка, яку автор називає **інтерферемою**. Для характеристики інтерферентної лексичної помилки мовознавець пропонує терміни «**інтерферонімія**» (лат. *inter* – між, *fero* – несу + грец. *опута* – ім'я) – okazionale запозичення лексичних одиниць з однієї мови в іншу в результаті міжмовної інтерференції; «**інтерферонім**» – слово, що виникло внаслідок такого запозичення. Інтерферени на перших порах okazionale. Поширення інтерферем на значних територіях призводить до їхньої усталеності на рівні мовлення і до утворення змішаного мовлення.

Як відомо, один із напрямків дослідження інтерференції стосується пошуків можливості її прогнозування та запобігання, і він пов'язаний як з лінгвістичним, так і з соціолінгвістичним аспектами інтерференційних процесів. **Лінгвістичну інтерференцію** можна розуміти як взаємодію систем і елементів двох мов внаслідок мовних контактів. Але оскільки мова – це система, де все взаємопов'язане, інтерференція призводить до реорганізації фонологічної, граматичної чи лексичної системи певної мови, якщо до неї входять іншомовні елементи.

У методичній літературі розрізняють такі **види інтерференції**:

- 1) за походженням – зовнішня і внутрішня;
- 2) за характером перенесення навичок рідної мови – пряма і непряма;
- 3) за характером прояву – неприхована і прихована;
- 4) за лінгвістичною природою – фонетична, лексична, граматична.

На відміну від запозичення і деяких випадків калькування, інтерференція є негативним типом мовної взаємодії, який відбувається на рівні мови, що зазнає впливу. Заміна мовного елемента на іншомовний, як правило, здійснюється мовцем несвідомо, на відміну від процесу калькування або запозичення. Інтерференція у сфері інтернаціонального лексичного матеріалу фактично не усувається під час двомовності. Менш помітні приховані інтерференції: вони зачіпають норму мовлення, що проявляється в переважному використанні інтернаціоналізмів, що порушують загальні статистико-імовірні закономірності мовлення, а інколи

і стилістичне узгодження слів, їх семантичну чи лексичну сполучуваність. Поширеними формами мовних неприхованих інтерференцій є кальки інновації словотворчого і особливо семантичного характеру.

Отже, **інтерференція**:

по-перше, є явищем взаємодії структур і структурних елементів двох мов у процесі спілкування двомовного населення;

по-друге, це невід'ємна складова частина процесу повільного, поступового проникнення того чи іншого чужомовного елемента в систему мови-сприймача;

по-третє, це перенесення навичок, що являє собою складне явище людської психіки, механізм якого дає людині можливість використовувати те, чим вона вже оволоділа за нових чи відносно нових обставин;

по-четверте, інтерференція – це неусвідомлене перенесення елементів однієї мови в мовлення іншої.

Інтерференція – негативний аспект мовної взаємодії, оскільки інтерферени витісняють з ужитку існуючі в мові еквівалентні елементи, безпідставно замінюючи їх собою, і, у такий спосіб, денаціоналізують інтерферовану мову спочатку на мовленнєвому рівні, а за певних соціолінгвістичних обставин – і на мовному. На нашу думку, інтерференція являє собою і взаємопроникнення одиниць однієї мови в іншу, і відхилення від норм однієї мови під впливом іншої, і мовленнєву помилку водночас.

2. Білінгвізм як характерна ознака сучасної мовної ситуації в Україні

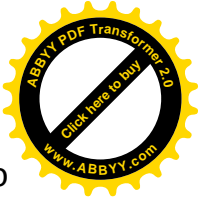
«Людські мови – як і все у природі – мають свої характерні риси, своє неповторне лице, свій образ. Має такий образ і українська мова. Який він? Українська мова сьогодні – це арена боротьби між уявою і штампом, між пошуком і зашореністю, між летом і повзанням» – так починає **С. Караванський** свою книгу «Пошук українського слова, або боротьба за національне «я».

Історичне співжиття українського і російського народу не могло не позначитись на їх мовах. Однією з характерних ознак мовної ситуації в Україні є українсько-російський білінгвізм. **«Білінгвізм (двомовність) – це використання двох мов у межах однієї державної чи соціальної спільності в комунікативних сферах»** (Українська мова: Енциклопедія).

Якщо погортати сторінки історії, то стає зрозумілим, що підґрунтя такої мовної ситуації сягає у віки:

1720 р. – указ Петра I про заборону книгодрукування українською мовою;

1754 р. – указ Катерини II про заборону викладання українською мовою в Києво-Могилянській академії;

1775 р. – ліквідація Запорозької Січі, яка була фундатором і опорою Києво-Могилянської академії;

1785 р. – указ Катерини II правити службу Божу російською мовою в усіх православних церквах;

1817 р. – постанова про викладання в школах Західної України тільки польською мовою;

1847 р. – розгром Кирило-Мефодіївського братства;

1863 р. – Валуєвський циркуляр про заборону книгодрукування літератури українською мовою, крім художньої (але й вона обмежувалась);

1876 р. – Емський указ про заборону увезення українських книжок з-за кордону;

1884 р. – закрито всі українські театри;

1895 р. – заборона української дитячої книжки;

1914 р. – указ Миколи II про скасування української преси;

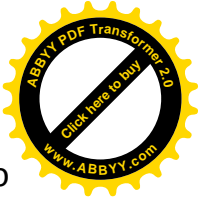
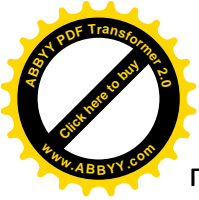
1938 р. – Сталінський указ про обов'язкове вивчення російської мови;

з 1978 р. – численні постанови про удосконалення вивчення і викладання російської мови.

Упродовж століть українську мову офіційно забороняли, вважали діалектом російської чи польської мов, дивилися як на «холопську», призначали тільки для «домашнього вжитку». Її свідомо принижували, не допускали у сферу науки та техніки. Під час десятиліть панування тоталітарної системи все робилося для того, щоб «злилися нації», щоб витворилася універсальна мова. Це спричинило відчуження народу від рідної мови. Тоталітарна система проводила не тільки **геноцид**, а й **лінгвоцид** (від лат. lingua – мова, caedere – знищення) – *«свідому, цілеспрямовану політику і суспільну практику панівної нації, скеровану на ліквідацію мови підлеглого народу з метою його денаціоналізації і асиміляції»* (Я. Радевич-Винницький). Отже, Україна протягом віків була під загрозою мовної асиміляції. Масова двомовність завдала величезної шкоди структурі української мови. Українська мова не була раніше та й зараз не є поліфункціональною.

Російський мовознавець **Ф. Філін** ще в 1970 р. писав: *«Як друга мова висувається мова панівної нації, яка звичайно силою нав'язується переможним націям і народностям із таким розрахунком, щоб загнати інші мови у підпілля і витіснити їх зовсім із життя»*.

Роки брежнєвсько-сусловської денаціоналізації, численних постанов КПРС про удосконалення вивчення і викладання російської мови змусили українських політиків 29 жовтня 1989 року прийняти **Закон УРСР «Про мови в Українській РСР»** та проголосити українську мову державною. Соціолінгвістичні дослідження свідчать про поступові зміни ціннісних орієнтирів мовців, підвищення соціального статусу української мови, але це відбувається повільніше, ніж передбачено Законом і Державною

програмою його впровадження. Це зумовлено загальною мовною ситуацією в країні, а також політичним протистоянням щодо визначення подальших шляхів мовного розвитку окремих регіонів, загальною культурою мовців.

Як зазначає **Ю. Шевельов**, *«мовне питання неминуче перестане бути тільки лінгвістичним питанням, чи, краще сказати, безпосередньо лінгвістичним, а стає також питанням політичним, а тому воно потребує негайного вирішення, оскільки сьогодні масова двомовність набула небезпечного поширення і загрожує мові небезпечними процесами асиміляції»*.

Слід згадати **І. Франка**, для якого «язычіє» було не тільки мовною проблемою. Він був переконаний, що за «двоязычністю» неминуче виникає ідейно-моральна «дволикість», і стверджував: *«Ти не маєш вибору: в якій мові вродився і виховався, – тої без окалічення своєї душі не можеш покинути, так як не можеш замінитися з ким іншим своєю шкірою»*.

З мовними проблемами стикалися колись і наші сусіди – поляки, чехи, угорці, литовці, серби, хорвати, румуни. Так, у Польщі в 18 столітті був вельми поширений польсько-німецький і польсько-російський білінгвізм; мовне питання було головним у пруській політиці денаціоналізації поляків, але ця політика наштовхнулася на опір народних нас, які не піддавалися мовній асиміляції, хоча польсько-німецька двомовність охопила міста, офіційні установи і церкву, школи. Ще складнішою була мовна ситуація в Чехії у кінці 18 століття. Усі важливі комунікативні сфери узурпувала німецька мова, у 1781 році вона була проголошена загальнодержавною мовою Австрійської імперії.

Але повернемося до України... Масовий білінгвізм супроводжується інтерференцією – відхиленням від норм української мови у результаті двомовності. Головне джерело інтерференції – *«різний фонемний склад, різні норми позиційної реалізації фонем, їхньої сполучуваності, різний склад граматичних категорій і способів їхнього вираження»* (**Українська мова: Енциклопедія**).

Л. Костенко, яка глибоко схвилювана таким станом української мови, зазначає у праці «Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала»: *«Не додає Україні престижу і мова її громадян та політиків... Давні греки тих, хто погано говорив по-грецьки, вважали варварами. У цьому сенсі наше суспільство майже всуціль варварське. Ні справжньої української мови, ні російської. То якої ж другої державної прагнуть так звані «російськомовні»? Чи відомо їм, що їхню «другу державну» в західних наукових виданнях вже офіційно називають суржигом? Явище вимагало терміна, і воно його одержало... Так історично склалося. Нечуваний тиск русифікації призвів до патологічних мутацій... Мова – обличчя народу, воно тяжко спотворене...»*

3. Суржик як наслідок інтерференції

Лексема «суржик» давно відома в Україні, насамперед як млинарський термін. Суржи́ком називали *«мішанину зерна – жита, пшениці, ячменю, вівса, а також борошно з такого зерна – низькосортне»* (Б. Грінченко). Крім того, у словнику Б. Грінченка також подано друге значення: *«особа змішаної раси»*. У **«Великому тлумачному словнику української мови»** суржик тлумачиться так: *«елементи двох або кількох мов, об'єднані штучно, без додержання норм літературної мови; нечиста мова»*. В **«Українській мові: Енциклопедії»** читаємо: *«Суржик – перенесення особливостей російської мови в українську мову на різних її рівнях»*.

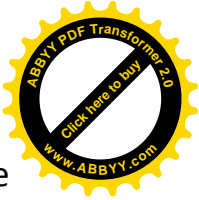
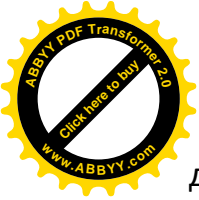
Останнім часом серед українських дослідників помітно зростає зацікавлення явищем змішування мов (об'єктом студій суржик став ще в кінці XIX – на початку XX століття, коли у своїх загальних рисах формувалася соборна українська літературна мова, йшли активні пошуки її нормативності). Проаналізуємо погляди вчених.

Дослідник **Т. Кознарський** вважає, що суржик – це *«комунікація з високим рівнем інтерференції між українською та російською мовами»*. Виникає це тоді, зазначає автор, коли особа, починаючи спілкуватися російською мовою, втрачає первинну, уже засвоєну систему, а вторинну засвоює не повноцінно, заповнюючи прогалини фрагментами рідної мови.

Мовознавець **В. Радчук** характеризує суржик як невадале передражнювання іншої мови, «недопереклад», водночас зазначає, що цей гібрид тісно супроводжує українську мову крізь віки (українсько-скіфський, українсько-варязький, українсько-візантійський, українсько-чудський, українсько-тюрський різновиди), а *«згідно з житловим кодексом мови бородатий суржик за вислугу літ перестає бути квартирантом в оселі і стає господарем»*.

Однією з перших дослідниць суржику є **О. Сербенська**, упорядник посібника «Антисуржик», яка називає суржик субмовою, здеградованою під тиском русифікації формою українського мовлення, яка впливає на свідомість. *«Сьогодні слово «суржик», – зазначає О. Сербенська, – почали вживати і в широкому розумінні – як назву здеградованого, убогого духовного світу людини, її відірваності від рідного; як назви для мішанини залишків давнього, батьківського, з тим чужим, що нівелює особистість, національно-мовну свідомість... Скалічена мова отупляє людину, зводить її мислення до примітива. Адже мова виражає не тільки думку. Слово стимулює свідомість, підпорядковує її собі, формує. Суржик в Україні є небезпечним і шкідливим, бо паразитує на мові, що формувалась упродовж віків, загрожує змінити мову»*.

У мовознавчих працях спостерігається тенденція розглядати суржик як форму українського просторіччя. Так, **В. Труб**, аналізуючи суржик, схиляється

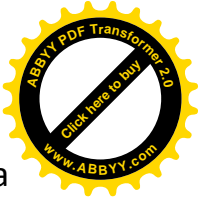
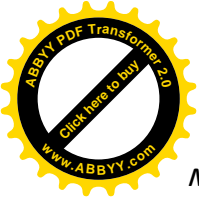
до кваліфікації його як просторічної форми українського мовлення, проте висловлює й певні застереження до цього: *«Суржик – це спотворена, просторічна форма першої, підлеглої (не домінуючої), мови, яка є результатом мало усвідомленої спроби мовця наблизитися до опанування не першої (домінуючої) мови... Відтак суржик постає як «третя» мова. Функціонально вона співвідноситься з українським просторіччям. За нормальних обставин українське просторіччя має бути однією з підсистем української мови, однак суржик не є такою підсистемою, оскільки до його складу входять елементи, які не можуть бути зареєстровані в жодному нормативному словнику української мови».*

Суржик ще називають «grimучою сумішшю», «хохляцьким діалектом», «скаліченою мовою українських селян», «імперським діалектом», «українсько-російським гібридом», «лігвістичною мутацією», «мовним безладом».

Суржику, на відміну від територіальних і соціальних діалектів, властива лексична й структурна неповнота, ущербність. Він утворюється внаслідок хаотичного заповнення зруйнованих ланок структури української мови елементами поверхово засвоєної російської. Тому примушує замислитися твердження науковця **С. Грабовського**, що носії суржику складають 1/3 всього населення України. Соціальними причинами виникнення суржику є багатовіковий лінгвоцид, політика закріплення за російською культурою і мовою пріоритетності, вищості, інтерференція.

Ще **Л. Щерба** у праці «До питання змішування мов» зазначав, що *«дві мови утворюють у мозку людини лише одну систему асоціацій».* Змішування заперечували представники порівняльно-історичного мовознавства, зокрема А. Мейє, В. Уїтні, Ж. Марузо, У. Вайнрайх, Л. Теньєр, А. Росетті та ін. Фонологи Празької лінгвістичної школи вважали, що з видозміненого мовлення двомовних переймається те, що відповідає структурі мови-реципієнта, інше ігнорується, тобто зміни в мові ні в якому разі не повинні перешкоджати її загальному повноцінному розвитку. Але виникнення такого високого ступеня інтерференції, як суржик не викликано внутрішньою потребою мови в удосконаленні, а є випадковим змішуванням елементів двох мов – української та російської.

Як же нам трактувати таку біду, як суржик? Мабуть, *«не як нашу вину, а як органічну слабкість, хворобу, яку треба лікувати, загальне лінивство» (І.Франко); «небажання пильно й ненастанно вчитися рідній мові» (І. Огієнко).* Тож давайте вчитися рідної мови, «полоти бур'яни», боротися з суржигом, бо, за словами **Ю. Шевельова**, *«ми не уявляємо собі, наскільки кожний з нас відповідальний за те, якою буде мова майбутнього...»* Недарма російський письменник **К. Паустовський** писав: *«Людина, байдужа до рідної мови, – дикун. Вона шкідлива своїм єством уже тому, що байдужість до мови пояснюється байдужістю до*

минулого, теперішнього і майбутнього народу». І. Огієнко у праці «Наука про рідномовні обов'язки» серед десяти найголовніших мовних заповідей свідомого громадянина зазначає:

5 заповідь: *Народ, що не створив собі соборної літературної мови, не може зватися свідомою нацією.*

6 заповідь: *Для одного народу мусить бути тільки одна літературна мова, вимова, тільки один правопис.*

8 заповідь: *Стан літературної мови – то ступінь культурного розвитку народу.*

4. Типи інтерферем на різних мовних рівнях

Суржик як наслідок інтерференції виявляється на різних мовних рівнях. Отже, можна виділити основні **типи інтерферем** (термін **Н. Плющ**):

1 – **Фонетико-орфоепічний** суржик виявляється в порушенні вимови окремих звуків української мови під впливом російської. Узагалі, як зазначає **Н. Плющ** у статті «Мова – солов'їна. То чому ж цвірінькаємо? (Про вимовні норми в умовах українсько-російської двомовності)», «*на ниві української орфоепії суржик **цвіте буйним цвітом**. Та й як йому не процвітати, коли під ним так розпушують ґрунт «кролікі» з «довгоносіками» та «Веркою-Сердючкою»?* (психологічні моменти образу Верки-Сердючки: 1 – поруч з тими, хто розмовляє гарною російською, вона виглядає недолугою; 2 – Данилко не випадково став жінкою, шаржуючи образ певної соціальної верстви нашого жіноцтва. А якій жінці подобається, коли з неї сміються? Це метод непрямой пропаганди вищості російської культури та мови і дискредитації української – давня тактика асиміляторів. На думку **О. Сербенської**, це вищий етап асиміляції – самоасиміляція).

Вимовний суржик деформує артикуляційну базу, боротися з ним важче, ніж з лексичним суржи́ком. Сучасна мовна ситуація, на наш погляд, – напівмовність.

У системі приголосних фонем спостерігаються такі порушення вимови:

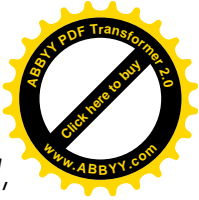
1) інтерференційна палаталізація:

– м'яка вимова приголосного перед [e] та [и]: [просп'ект], [н'ерви], [ембл'ема], [дир'ектор], [з'ума], [газ'ети], [с'истема], [т'еатр];

– пом'якшена вимова [p] у кінці складу і слова: [токар'], [звір'], [монастир'], [повір'], [чоти́рма];

– пом'якшена вимова шиплячих [шч], [ч]: [доч'ка], [ніч'], [ч'есно], [ч'орний], [ч'устий], [шч'об], [шч'о];

2) **диспалаталізація** (ствердіння) [ц]: [адміністрація], [конституція];

3) оглушення дзвінких приголосних у кінці складу та слова: [хліп], [діт], [дуп], [холот], [буф], [пофториф].

Дзвінка вимова шумних приголосних – визначальна риса української орфоєпії; [в] не тільки не оглушається, а й набуває вокалічності, входить до числа сонантів, є евфонічною ознакою української мови:

4) інтерференційне «цекання»: [т'] => [ц']: [роблац'], [пишуц'], [говорац'], [лікујуц'];

5) заміна африкат [дж] і [дз] на фрикативні [ж] і [з]: [сажу], [ствержују], [звонив], [зеркал'ний];

6) відсутність протетичного [в]: *ухо, улица, уж.*

У системі голосних фонем типовими є:

7) спорадичне «акання»: [каридор], [аграном], [галава], [насити];

8) збереження давнього [о] в новоутворених закритих складах: [бол'], [дом], [комната], [вос'ім], [вигодно];

9) збереження давнього [е] в новоутворених закритих складах: [корен'], [шест'].

II – **Акцентуаційний** суржик виявляється в порушенні українських норм наголошування: *ста́рий, но́вий, то́нкий, бо́сій, ко́сій, подр́уга, чи́ткий, рі́зкий, ну́зький, мі́лкий, жа́ркий, оді́надцять, чоти́рнадцять, сі́мдесят, ві́сімдесят, кро́піва, оле́нь, решето́.*

III – **Лексичний** суржик базується на невмотивованому уведенні в українську мову російських слів (русизмів). Переважна більшість русизмів оформлена за фонетичними та морфологічними нормами української мови, що, з одного боку, засвідчує порушення лексичної системи української мови, а з іншого – фонетичної або граматичної систем російської мови: *не заставляю* (не примушую); *врач* (лікар); *часи* (годинник); *ковъор* (килим); *считаю* (вважаю); *опять* (знову); *вещі* (речі); *этаж* (поверх); *воздух* (повітря); *даже* (навіть); *об'явлення* (оголошення); *строіти* (будувати); *об'яснив* (пояснив); *получив* (одержав); *собирав* (збирав); *сапоги* (чоботи).

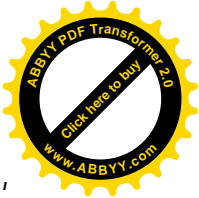
IV – **Семантичний** суржик – використання слів у невласивому для них в українській мові значенні, що зумовлено міжмовною омонімією: *неділя* як «тиждень»; *простила* як «застудилася»; *замісник* як «заступник»; *область* як «частина тіла»; *адрес* як «місце проживання»; *блюдо* як «страва».

V – **Граматичний** суржик – порушення норм при формотворенні:

1) змішування родів: *гостра біль, шість годин, далекий путь, велика насип*;

2) використання закінчень -ем, -єм, -им у дієсловах 1-ої особи множини теперішнього і майбутнього часів: *пишем, робим, ходим, бачим*;

3) використання не властивих для української мови відмінкових закінчень іменників:

– -ой в іменниках 1 відміни в орудному відмінку однини: *весной, головой, рукой, группой*;

– -ом в іменниках 2 відміни м'якої та мішаної груп в орудному відмінку однини: *секретарьом, плечом, коньом, днём, школяром*;

– -ам, -ям в іменниках I та II відмін у місцевому відмінку множини: *по хатам, полям, садам*;

– відсутність чергувань к-ц, г-з у іменниках в місцевому відмінку: *на ноги, на руки*;

4) утворення жіночих імен по батькові за допомогою суфікса -овн-: *Івановна, Павловна, Александровна*;

5) утворення прикметників найвищого ступеня порівняння шляхом поєднання формотворчої частки «самий» з формою якісного прикметника: *самий гарний, самый розумний*;

6) ненормативне відмінювання кількісних числівників: *восьмидесяти, у шестидесятих, на п'ятидесяти*;

7) неправильне поєднання числівників з іменниками: *два дня(і), два студента(у), три заступника(у)*;

8) порушення норм синтаксичних зв'язків між словами, зокрема керування: *село в п'яти кілометрах (за п'ять...), заняття починаються у вісім годин (о восьмій...), дякую Вас (Вам), хворіти ангіною (на ангіну), повідомити директора (-у), завідувач відділом (-у)*;

9) зловживання прийменником *по* (особливо в усному та писемному діловому мовленні): *по ініціативі* (з ініціативи), *по вимозі* (на вимогу), *прийти по справі* (прийти у справі), *заходи по поліпшенню умов праці* (заходи для поліпшення...), *послати по пошті* (надіслати поштою), *по правилам* (за правилами), *по покликанню* (за покликанням).

Як зазначає **С. Караванський**, «як гриби після дощу, стали з'являтися скальковані форми, де російське по перекладається нашим за, хоча за мовною традицією слід вживати інший прийменник». Явище «закання» збіднює українську мову, змушуючи нас вживати невластиві форми і занедбувати свої самобутні конструкції. Тим, хто намагається уникати карикатурного «закання», мовознавець пропонує словничок-рятівничок від закання (див. книгу С. Караванського «Пошук українського слова, або Боротьба за національне я»), у якому подає понад 60 «закальних» форм і нормативних українських форм, наприклад:

Закальна форма

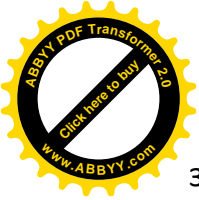
за адресою
за вимогою
за напрямком
за необхідністю
за потреби

Російська форма

по адресу
по требованию
по направлению
по необходимости
по необходимости

Українська форма

на адресу
на вимогу
у напрямі
через необхідність
у разі потреби

за клопотанням
за пропозицією

по ходатайству
по пропозиції

на клопотання
на пропозицію

10) зловживання формами активних дієприкметників теперішнього часу.

У сучасних виданнях це питання розглядають по-різному. Частина мовознавців (А. Грищенко, Б. Антоненко-Давидович та інші) вважають, що українська мова не знає активних дієприкметників на *-чий*, *-(в)ший*; у мові є лише невелика кількість прикметників дієслівного походження з суфіксами *-уч-(-юч-)*, *-ущ-(-ющ-)*, *-ащ-(-ящ-)*, які повністю втратили дієслівні ознаки часу та виду і не можуть утворювати дієприкметниковий зворот (балакучий, лежачий, роботящий тощо). Н. Плющ радить не вживати форм активних дієприкметників теперішнього часу, якщо вони стосуються особи. Учені О. Співак, М. Зеров, Г. Голоскевич, І. Качуровський – «оборонці» активного дієприкметника як граматичної категорії мови.

Цю проблему розглянув **Б. Антоненко-Давидович** у книзі «Як ми говоримо» (узагалі, в українському мовознавстві дискусія щодо вживання активних дієприкметників теперішнього часу розгорнулася ще в 20-і роки ХХ століття). Як мовознавець пропонує уникати небажаних форм? Замінює їх прикметниками, іменниками, описовими конструкціями, наприклад: *бажаючий* => хто бажає, охочий; *захоплюючий* => захопливий; *пануючий* => панівний; *працюючий* => працівник; хто працює; трудівник; *відстаючий* => відсталий; хто відстає; *хвилюючий* => зворушливий, бентежний; що хвилює.

С. Караванський у книзі «Секрети української мови» у шляхах заміни подає:

суфікс *-льн-*: *благаючі* (очі) – благальні; *перетворююча* (сила) – перетворювальна; *спонукаюча* (обставина) – спонукальна; *запалююча* (промова) – запальна;

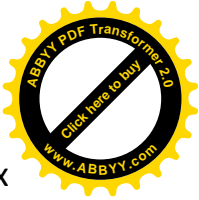
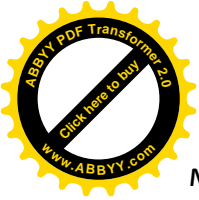
суфікс *-лив-*: *приголомшуючий* (успіх) – приголомшливий (успіх); *зворушуюча* (зустріч) – зворушлива; *переконуючий* (аргумент) – переконливий; *втомлюючий* (день) – втомливий;

іменники: *виконуючий* – виконавець; *командуючий* – командувач; *завідуючий* – завідувач;

прикметники: *координуючий* (центр) – координаційний; *розуміючий* (що) – свідомий (чого); *прилягаючий* – прилеглий.

Отже, форми активних дієприкметників не властиві сучасній українській літературній мові; якщо структура речення дає змогу уникнути їх вживання, необхідно це робити.

Насамкінець зазначимо, що майбутнє суржику, на наш погляд, залежатиме від політичного розвитку України. Зміцнення державної незалежності сприятиме розширенню сфер функціонування української літературної мови й поступовому усуненню деформацій постколоніальної

мовно-культурної ситуації, одним з проявів яких є поширення мішаних українсько-російських форм мовлення.

Утративши свою мову, народ загине як окрема історична величина і стане населенням, контингентом, біомасою...

Тема 3

МОВНА НОРМА – ЦЕНТРАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ ТЕОРІЇ КУЛЬТУРИ МОВИ

Зміст

1. Мовна норма як лінгвістична категорія.
2. З історії формування і нормалізації української літературної мови.
3. Основні риси мовної норми.
4. Типи мовної норми.

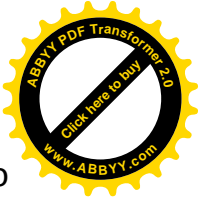
1. Мовна норма як лінгвістична категорія

До поняття мовної норми вперше звернувся ще давньогрецький софіст **Протагор**. Значну увагу нормативності приділяла **Александрійська школа** під кутом зору мовної аналогії. Усвідомлення потреби і можливості удосконалення мови як знаряддя спілкування сягає ще часів стародавнього світу і остаточно сформувалося в Європі в добу Просвітництва, коли майже в усіх країнах з'являються нормативні граматики і словники окремих мов.

Мовна норма як головна категорія культури мови, а також важливе поняття загальної теорії мови – це історична категорія, яка формувалася протягом тривалого часу на основі структурних особливостей мови та її системи. Проблема нормалізації літературної мови – це широке коло наукових проблем, пов'язаних з історією розвитку і функціонування мови.

Норма має двоїстий характер: з одного боку – вона є **явищем мови**, а з другого – норма виразно виступає як **явище суспільне**. З цього приводу **К. Горбачевич** зазначає: *«Норма літературної мови – складне і діалектно протилежне явище. Труднощі визначення цього поняття пов'язані з наявністю в ньому ознак, які взаємовиключають одна одну, дволиким характером норми, покликаної зберегти національну культуру і одночасно задовольнити комунікативні потреби суспільства»*.

Поняття мовної норми як самостійне лінгвістичне поняття існує вже більше, як півстоліття. За цей час воно зазнало змін і уточнень щодо змісту і обсягу. Хоча в українській і російській лінгвістиці цій проблемі присвячено вже чимало окремих досліджень (І. Білодід, Ю. Шерех, М. Пилинський, А. Коваль, Є. Істріна, В. Виноградов, С. Ожегов, Ф. Філін, О. Ахманова, Ю. Бельчиков, К. Горбачевич, М. Жовтобрюх, В. Русанівський, Н. Бабич та ін.), саме поняття норми та її критеріїв ще недостатньо розроблене.

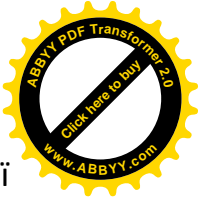
Коли ж узяти праці, де наводиться визначення поняття «**норма**», то очевидними стають значні відмінності, які залежать від різного підходу до проблеми нормативності. У поняття «норма» часто вкладають різний зміст: йдеться про «норми мови» і «норми мовлення». Помітною є тенденція вважати норму категорією саме мовлення, а не мови. Характерним є визначення **О. Ахманової**: *«Норма – прийняте у мовленні вживання мовних засобів, сукупність правил (регламентацій), що впорядковують вживання мовних засобів у мовленні індивіда»*. Про норми мовлення, а не мови пише також **Ю. Бельчиков**: *«Норма літературного мовлення – це єдина можливість або найкращий варіант правильного, зразкового застосування слова, фразеологізма, форми, конструкції, що мають відносно сталий характер у межах певного періоду літературної мови»*.

Чимало мовознавців використовують у своїх працях термін «норма мови». Так, **С. Ожегов** писав, що *«норма – це сукупність найбільш придатних («правильних», «кращих») для обслуговування суспільства засобів мови»*. **М. Пилинський** термін «норма мови» вважав первинним, основним і зазначав, що *«норму мовлення можна розглядати лише як прояв у мовленні «мовної норми»*. **Норма літературної мови** (За М. Пилинським) – *«це реальний, історично-зумовлений і порівняно стабільний мовний факт, що відповідає системі мови і становить єдину можливість або найкращий для даного конкретного випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку із співвідносних фактів загальнонародної мови в процесі спілкування»*. **Мовна норма** – це *«історично сформований і суспільноусвідомлений стандарт, вироблений літературною традицією, який регулює мовленнєву діяльність у її типових функціонально-комунікативних різновидах»* (**С. Єрмоленко**).

Основні риси мовної норми – традиційність, стабільність, варіантність. Суспільні смаки й оцінки не завжди збігаються з уже витвореними усталеними нормами, але це не дає права їх ігнорувати. Норми надають мові характеру впорядкованості і загальної обов'язковості. **Ю. Шерех** вважав, що *«з погляду суто наукового не можна говорити, що в мові що-небудь є правильне або неправильне, – бо все, що є в мові, має причини своєї появи, отже, по-своєму обґрунтоване. Однак практичні потреби порозуміння, спілкування і закріплення національної єдності владно вимагають, щоб норми були і щоб у мові засуджувалося все те, що цим нормам не відповідає»*.

2. **З історії формування і нормалізації української літературної мови**

Процес усталення мовної норми відбиває історію розвитку української мови, закономірності її стильової диференціації, тенденції нормалізації й кодифікації літературної мови.

І. Котляревського, як відомо, називають зачинателем нової української літературної мови, тобто мови, заснованої на народному усному мовленні. Він продемонстрував здатність української народної мови до вираження найширшої гами почуттів – від сміху, дотепу до найщирішої любові і відданості. Сучасників вразило багатство української мови – її синоніміки, фразеології, засобів гумору і сатири. Однак поруч з високими достоїнствами народної мови були продемонстровані її згрубілість, перекручування іншомовних слів, вільне варіювання графем у складі слова. Свідомого ставлення до очищення народної мови в І. Котляревського ще не було.

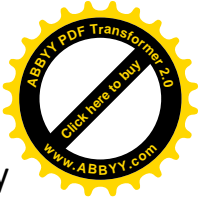
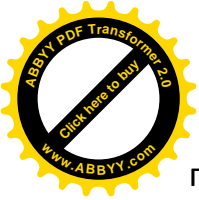
Перший український прозаїк **Г. Квітка-Основ'яненко** намагався якнайточніше відтворити особливості слобожанської говірки. Більше успіху в справі відбору кращих мовних елементів досягли поети-романтики **Л. Боровиковський, В. Забіла, М. Костомаров**.

Однак пріоритет у справі нормалізації української літературної мови належить **Т. Шевченкові**. Він відкинув вузькодіалектні слова, вульгарну лексику, не перекручував іншомовні слова, чітко диференціював вживання старослов'янських слів, іншомовної лексики – відповідно до завдань і мети висловлювання. Він визначив єдино можливий шлях розвитку мови – вироблення високоінтелектуальної, багатофункціональної мови із збереженням її народної основи.

Особливо важливим завданням було створити наукову термінологію, адже без неї ніяка мова не мала права зватися літературною. Цими питаннями займалися відомі українські діячі – **П. Єфиминко, М. Левченко**, які вмістили на сторінках журналу «Основа» (1861-1862) зразки словничків української наукової мови, головною засадою яких було створення термінології на базі українських або інших слов'янських коренів. Пізніше цим питанням займався **М. Драгоманов**, який вважав, що до створення української термінології можуть придатися як власне українські, так і запозичені слова, якщо вони прижилися в мові і дали похідні.

Особливо активно обговорювалися мовні питання в 90-х рр. XIX ст. На цей час припадає поширення елементів південно-західного наріччя на мову східноукраїнських письменників. **Б. Грінченко, І. Нечуй-Левицький** висловили побоювання, що це зашкодить українській літературній мові. Виникла полеміка, оскільки західноукраїнські письменники відстоювали своє право на вживання місцевих діалектів.

Розвиток норм сучасної української літературної мови відображає історія української лексикографії, яка пройшла через кілька виразних етапів, що характеризуються змінами у поглядах на нормування української мови. Так, уже в словниках початку і середини XIX ст. у міру розвитку української літератури зростає питома вага живої народної мови. Ряд словників **І. Вайцеховича, О. Афанасьєва-Чужбинського**

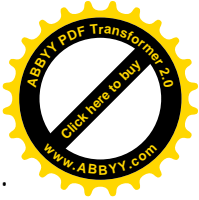
повністю орієнтувалися на середньонаддніпрянські говори як на основу української літературної мови. Але найбільший словник другої половини XIX ст. **Є. Желехівського** виявився засміченим старослов'янськими, діалектами, іншомовними словами, лексикою «галицького язичія». Словники кінця XIX ст. **М. Закревського**, **Ф. Піскунова** широко використовують слова старої книжної української мови. Така двоплановість на той час уже не була доцільною.

Разом із тим українські словники XIX ст. мають певні зародки нормативності: поступово пробиває собі дорогу науковий принцип обов'язкової документації українських слів; поряд з власними ілюстраціями укладачів у багатьох словниках значне місце посідають приклади з літературних джерел; виробляються принципи граматичного оформлення реєстрових слів; удосконалюються ремарки і пояснення – вказівки на запозичення, галузь вживання, переносне значення, емоційне забарвлення тощо.

Підсумком зазначених тенденцій став «Словарь української мови» **Б. Грінченка**. У ньому особливо виразна орієнтація на південно-східне наріччя як на основу української літературної мови. У словнику використано численні літературні джерела – твори І. Котляревського, І. Гулака-Артемовського, Г. Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки, поетів-романтиків, «руської трійці», Т. Шевченка, П. Куліша та багатьох інших. Були залучені і деякі їх критичні статті та публіцистичні виступи – тобто джерела, які раніше зовсім не використовувалися. Словник Б. Грінченка значною мірою сприяв усталенню норм, але своїм корінням ще пов'язаний з тим періодом в українській лексикографії, коли основні зусилля укладачів були спрямовані на створення «повного» словника – всього лексичного багатства мови.

На початку XX ст. продовжилося обговорення правописних, лексичних норм української мови. Вийшло кілька видань книги **О. Курило** «Уваги до сучасної української літературної мови», де автор розглядає риси української мови, відмінні від російської, які слід відновити (1920-1930). У 1931 році з'явилася книга **О. Синявського** «Норми української літературної мови», яка визначила на багато років уперед риси української літературної мови. Питаннями норми займався й **М. Сулима**.

Видатну нормалізуючу роль відіграли перші українські правописи – 1919, 1921, 1928 рр. Останній правопис узгоджував дві мовно-літературні практики – східноукраїнську і західноукраїнську. З курсом на русифікацію у новому правописі 1933 р. було вже відсутнє все те, що відрізняло український правопис від російського; правописи 1946, 1960 рр. тільки поглибили цю тенденцію. На сучасному етапі українські вчені намагаються повернути правопис до національних засад.

В історії формування норм мови видатну роль відіграв **І. Огієнко**. Йому належить спроба створення «соборної» мови для всієї України. Ним були укладені «Головні правила українського правопису», написані праці «Чистота й правильність української літературної мови» (1925), «Український стилістичний словник» (1924), «Словник місцевих слів, у літературній мові не вживаних» (1934), «Наука про рідномовні обов'язки. Рідномовний катахезис» (1936).

У другій половині ХХ ст. питаннями мовної норми розроблялися здебільшого в Інституті мовознавства АН України. З 1967 р. виходить збірник «Питання мовної культури», який пізніше перейменовано в «Культуру слова». Питаннями норми займалися вчені М. Пилинський, В. Русанівський, А. Коваль, М. Жовтобрюх та ін. На сучасному етапі норму досліджують Н. Бабич, Л. Струганець, О. Муромцева, О. Пономарів та ін.

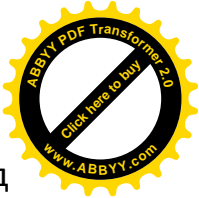
3. Основні риси мовної норми

Сучасне розуміння норми висуває цілий ряд важливих теоретичних проблем: взаємовідношення норми і літературної мови; взаємовідношення норми і системи мови; стабільність і змінність норми; варіантність норми; критерії літературної норми; стилістична диференціація і спеціалізація норми; кодифікація норми; норма і правило.

Мовна норма визначає літературну мову. Норма – категорія історична, змінна; вона тісно пов'язана з системою мови. Розрізняють єдиноможливі, обов'язкові мовні норми (які відбивають характерні ознаки системи мови), і норми літературної мови. Мовна норма – поняття ширше ніж літературна мова, але вужче, ніж мовна система. Мовна норма зумовлена змінами в самій системі мови, взаємодією української мови з іншими мовами, що виявляється в поширенні інтерферентних явищ на всіх рівнях мовної системи, взаємодією усних і писемних стилів, впливом книжної і розмовної мов на формування мовної норми.

Мовна норма пов'язана з **діалектами** (територіальними та соціальними) і **літературною мовою**. Діалектній нормі протиставляється літературна. Діалектна норма засвоюється носіями мови стихійно, а літературна вимагає свідомого користування мовою, культивування правильних, зразкових мовних норм.

Мовні норми **диференціюються** в писемній і усній літературній мові, різних сферах спілкування і формах існування мови, функціональних стилях. Розбіжність мовних норм у цих випадках посилюється якщо літературна мова є дуже віддаленою від розмовного мовлення. Різною може бути норма й у регіональних варіантах однієї мови (наприклад, у французькій мові Канади і Франції). У діалектах, просторіччі, жаргоні норми не існує, однак наявна традиція використання мовних засобів.

Між літературною нормою і нормами нелітературних варіантів є ряд істотних **відмінностей**:

- 1) літературні норми властиві людям з вищою та середньою освітами;
- 2) вони мають найвищий престиж у суспільстві;
- 3) літературні норми кодифікуються;
- 4) літературна норма є більш стійкою;
- 5) літературна норма більш визначена, диференційована.

У межах норм літературної мови можуть виділятися хронологічні, регіональні, стилістичні норми; є норми і в кожному діалекті.

Головні ознаки літературної мовної норми:

- 1) історичний характер;
- 2) відповідність системі мови;
- 3) стабільність;
- 4) обов'язковість;
- 5) динамічність;
- 6) загальновизнані зразки і мовна традиція;
- 7) територіальний критерій становлення;
- 8) поширеність відповідного мовного явища.

Порушення мовної норми спричиняється:

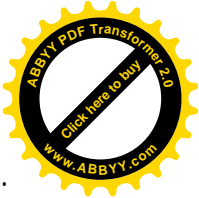
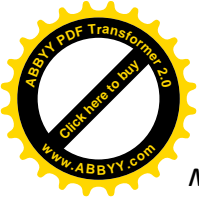
- 1) впливом діалектного оточення;
- 2) змішуванням семантики слів;
- 3) незнанням законів синтаксичної сполучуваності слів.

Основні тенденції зміни норм (за М. Пилинським) такі:

- 1) норми переходів з одного функціонального стилю до іншого у зв'язку з суспільними причинами;
- 2) відбувається зближення норм усного і писемного мовлення;
- 3) норми сучасної української літературної мови більше орієнтуються на книжні стилі, а не на художній;
- 4) триває вузька стилістична спеціалізація варіантів норм, особливо регіонального або діалектного походження.

Початковий період становлення мовної норми супроводжується наявністю значної кількості варіантних форм – правописних, орфоепічних, лексичних, граматичних, стилістичних. З одного боку, **варіантність** – ознака неусталеності мовної норми, з іншого – ознака розбудованої стилістичної системи літературної мови. Варіанти літературної мови – ознака її динамічності, рухливості. Хоча визначальною рисою мовної норми є **стабільність**, дотримання усталених, загальноприйнятих правил слововживання, написання, наголошування, граматичного оформлення висловлювання.

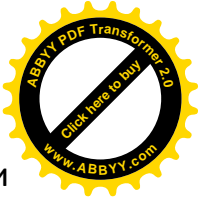
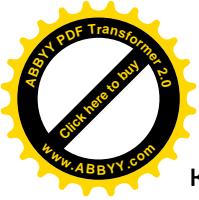
В **«Українській мові: Енциклопедії»** зазначається, що *«варіантність норми – діалектична взаємозалежність стабільності і змінності в*

мовній нормі як головного показника літературної виробленості мови». Найстабільнішими є норми на фонетичному рівні, а найрухоміші на лексичному. **Фонетичні варіанти** регулюються орфоепічними нормами, їх небагато, варіюються вони територіально (наприклад, напівпом'якшеність приголосних перед і з колишнього *е* – *ніс*, *кінь* – частіше простежується у Правобережній Україні). Значну варіативність допускають норми **наголошування** (*слівовий* і *сливóвий*, *апóстроф* і *апострóф*, *ра́зом* і *разóм*). У **морфології**, наприклад, слово *штани* в орудному відмінку має 3 варіанти: *штаньми*, *штанами*, *штанями*. У **синтаксисі** одну й ту ж думку можна передати багатьма конструкціями: *я дістав наказ*; *мені наказали*; *мені наказано* тощо. Але найбільше варіантів у **лексичі**, хоча слід пам'ятати, що нормативними варіантами вважаються тільки стилістично однопланові слова: *пес* і *собака* (нейтральні варіанти); *псяра* і *собацюга* (згрубілі варіанти).

Отже, норми бувають єдино можливими або мають варіанти. Якщо варіант норми передає додаткові відтінки значення або емоційності, то він стане нормою літературної мови – позиційною, контекстуальною або функціонально-стилістичною. Кожен функціональний стиль по-різному реагує на рекомендації мовної норми, допускаючи більшу чи меншу варіативність. У художньому стилі варіативність вища, ніж в офіційно-діловому чи науковому стилях, де понад усе цінується однозначне розуміння думки.

Норма взаємопов'язана з правилами. Правила корегують мовну систему і одночасно визначають рівень культури мовлення. Норма – це не сукупність правил: правила, або регламентації, відбивають у нашій свідомості реальні мовні норми. **Правила** – це положення, які виражають певну закономірність, постійне співвідношення мовних явищ, або які пропонують як нормативний конкретний спосіб використання мовних засобів у писемному і усному мовленні. Це теж категорія історична: зміна в словнику чи в граматичній системі мови призводить до зміни правил, бо вони повинні теж відтворювати розвиток мови. «Мовці, які вільно володіють тією чи іншою мовою, впорядковують своє мовлення не за правилами, а за реальною нормою як зразком», – вважає **М. Пилинський**. Правила можуть і не відбивати літературних норм, нерідко навіть суперечити їм (наприклад, правила правопису і орфоепічні норми). Правила не можуть охопити всі норми, тому існують винятки з правил. Правила змінюються частіше, ніж норми, – у цьому виявляється прагнення зробити правила ближчими до реальної мовної дійсності, враховувати її різноманітність, варіантність. Правила **граматичні** регулюють застосування форм слів залежно від словозміни і словотвору, синтаксичних конструкцій; **орфографічні** – стосуються написання слів та їх форм; **пунктуаційні** –

корегують вживання розділових знаків відповідно до змісту і форми реалізованої засобами мови думки.

Наслідком визнання мовної норми є кодифікація її зразків у граматиках і словниках, що фіксують уже усталені в мові явища. **«Кодифікація норми – це систематизація мовних явищ у словниках, граматиках, довідниках, що орієнтують мовців на взірцеву літературну мову, дотримання установленної мовної норми» (Енциклопедія: Українська мова).**

4. Типи мовної норми

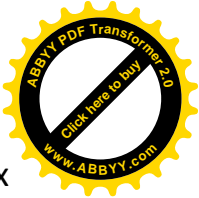
В українській мові виділяються орфоепічні, лексичні, граматичні, стилістичні та правописні норми.

Норма орфоепічна регулює правильну, зразкову вимову та наголос у слові. Вона зібрана у спеціальних словниках і довідниках:

1. Головащук С.І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник. – К.: Либідь, 1995.
2. Головащук С.І. Словник наголосів. – К.: Наук, думка, 2003.
3. Горпинич В.О. Географічні назви в українській мові: Складні питання словозміни, творення, правопису та наголошення. – Дніпропетровськ-Київ, 1999.
4. Калашник В.С., Савченко Л.І. Українсько-російський словник наголосів. – Харків: Каравела, 1997.
5. Орфоепічний словник української мови: У 2т. / Укл.: М.М. Пещак та ін. – К.: Довіра, 2001.
6. Орфоепічний словник / Укл. М.І. Погрібний. – К.: Рад. школа, 1984.
7. Погрібний М.І. Словник наголосів української літературної мови. – К.: Рад. школа, 1964.
8. Українська літературна вимова і наголос: Словник-довідник. – К.: Наук, думка, 1973.
9. Українська літературна вимова і наголос: Словник-довідник. – К.: Наук, думка, 1973.

Норма лексична регулює вибір слова відповідно до змісту і мети висловлювання. Закріплена в таких лексикографічних джерелах:

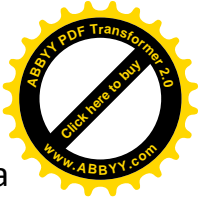
1. Бибик С.П., Єрмоленко С.Я., Пустовіт Л.О. Словник епітетів української мови. – К.: Довіра, 1998.
2. Вирган І.О., Пилинська М.Л. Російсько-український словник сталих виразів. – Харків: Прапор, 2002.
3. Волощак М. Неправильно-правильно: Довідник з українського слововживання. – К., 2000.

4. Головащук С.І. Російсько-український словник сталих словосполучень. – К.: Наук. думка, 2001.
5. Гринчишин Д.Г., Сербенська О.А. Словник паронімів української мови. – К.: Рад. школа, 1986.
6. Демська О., Кульчинський І. Словник омонімів української мови. – Львів, 1996.
7. Деркач П.М. Короткий словник синонімів української мови. – К.: Рад. школа, 1960.
8. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. – К., 1995.
9. Коваль А.П., Коптілов В.В. 1000 крилатих виразів української літературної мови. – К., 1964.
10. Коваль А.П., Коптілов В.В. Крилаті вислови в українській літературній мові. – К.: Вища школа, 1975.
11. Коломієць М.П., Регушевський Є.С. Словник фразеологічних синонімів. – К.: Рад. школа, 1988.
12. Кочерган М.П. Словник російсько-українських міжмовних омонімів. – К.: Академія, 1997.
13. Культура української мови: Довідник / За ред. В.М. Русанівського. – К.: Либідь, 1990.
14. Олійник І.С., Сидоренко М.М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник. – К.: Рад. школа, 1991.
15. Полюга Л.М. Словник антонімів. – К.: Рад. школа, 1987.
16. Словник іншомовних слів / Укл. С.М. Морозов та ін. – К.: Наук. думка, 2000.
17. Словник синонімів української мови: У 2 т. – К.: Наук. думка, 2000.
18. Словник української мови: В 11-ти томах. – К.: Наук. думка. – 1970-1980.
19. Словник фразеологізмів української мови. / Укл. В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк та ін. – К.: Наук. думка, 2003.
20. Ставицька С. Короткий словник жаргонної лексики української мови. – К., 2003.
21. Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник української мови: У 2 т. – К., 1984.
22. Фразеологічний словник української мови: У 2 т. – К.: Наук. думка, 1999.

Норма граматична регулює вибір морфем, їх розташування, сполучуваність у новому слові; морфологічні форми слова і їх поєднання з іншими словами; побудову словосполучень і речень. Закріплена в таких словниках, довідниках, граматиках тощо:

1. Бевзенко С.П., Литвин Л.П. та ін. Сучасна українська мова: Синтаксис. – К.: Вища школа, 2005.

2. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис. – К.: Вища школа, 1993.
3. Горпинич В.О. Українська морфологія. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2002.
4. Загнітко Л.П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис. – Донецьк, 2001.
5. Загнітко Л.П. Український синтаксис. – К.: ІЗМН, 1996.
6. Сучасна українська літературна мова / За ред. М.Я. Плющ. – К.: Вища школа, 1994.
7. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенко. – К.: Вища школа, 1997.
8. Сучасна українська літературна мова / За ред. О.Д. Пономарева. – К.: Либідь, 2001.
9. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Академія, 2004.

Норма стилістична регулює вживання мовних засобів відповідно до умов спілкування і мети висловлювання. Закріплена в таких посібниках зі стилістики:

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів: Світ, 2003.
2. Волкотруб Г.П. Практична стилістика сучасної української літературної мови: Використання морфологічних засобів мови. – К.: Наук. думка, 1998.
3. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності: Стилістика та культура мови. – К.: Довіра, 1999.
4. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови. – К.: Вища школа, 2003.
5. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови. – К., 1978.
6. Мацько Л.І. Стилістичні функції морфологічних одиниць: Теоретичні питання стилістики. – К., 1972.
7. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови. – К., 1993.
8. Сучасна українська літературна мова: Стилістика / За ред. І.К. Білодіда. – К., 1973.

Правописна норма регулює написання слів і вживання розділових знаків. Поділяється на орфографічну і пунктуаційну норми. Сьогодні український правопис перебуває на стадії реформування, головне завдання якого повернути чинний правопис до національних засад: відновити ті положення, що роз'єднують правопис діаспори і материкової України, а також ті, що були вилучені з метою уніфікації українського правопису з російським.

Отже, мовна норма – сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування у певний період розвитку мови і суспільства.

Тема 4

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС – ПОВЕРНЕННЯ ДО НАЦІОНАЛЬНИХ ЗАСАД

Зміст

1. Історія українського правопису.
2. Причини необхідності реформування чинного правопису.
3. Наукові дискусії довкола українського правопису.
4. Основні пропоновані зміни в українському правописі.

1. Історія українського правопису

Упродовж ХХ століття проблемні питання правописного унормування неодноразово були об'єктом найзапекліших дискусій серед науковців, що інколи призводило до трагічних наслідків для опонентів. Попри низку об'єктивних і суб'єктивних причин суперечки довкола українського правопису тривають і в ХХІ столітті. Сподіваємося, що дискусанти лишаться на свободі і дійдуть довгоочікуваної згоди.

З кінця ХХ століття й до сьогодні в науковій і публіцистичній літературі читаємо запитання:

- Чи потрібна реформа правопису?
- Хто ініціатор змін у правописі?
- Чи на часі ці зміни?
- Навіщо міняти, якщо ми вже звикли до чинного правопису?

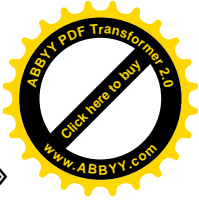
Такі й подібні питання сколихнули українське суспільство й збудили до дискусії мало не всіх, незалежно від віку й роду діяльності. Прикро, що суперечки з приводу правопису не завжди фахові.

Ця пекуча тема була об'єктом багатьох як наукових, так і урядових конференцій, форумів, засідань, слухань, нарад тощо. Перелік ґрунтовних монографій, статей, розвідок, оприлюднених упродовж останніх десятиріч, міг би скласти том-пам'ятник зусиллям подвижників соборного українського правописного кодексу.

Правопис (орфографія) – це система загальноприйнятих правил, що визначають способи відтворення мови на письмі. *«Без загальнонаціонального правопису не може обійтися жодна літературна мова, оскільки єдиний правопис сприяє усталенню мовних норм і піднесенню мовної та національної культури»* (О. Пономарів).

Український правопис має більш як тисячолітню історію. **В. Німчук** виділяє 4 яскравих періоди його становлення:

- 1) орфографічна традиція просвітників та проповідників християнства Кирила й Мефодія на основі староукраїнської мови (ХІ-ХVІ ст.);
- 2) вплив на староукраїнське (церковне) письмо південнослов'янської орфографії (ХVІ-ХVІІ ст.);

3) започаткований виданою 1619 року «Граматикою» М. Смотрицького (XVII-поч. XIX ст.);

4) починається з першої чверті XIX століття, коли відбувалося формування нової української літературної мови на народній основі.

Більш ніж тисячолітня історія українського правопису – це подвижницька праця багатьох представників української культури, патріотів, які переважно в умовах бездержавності доклали великих зусиль для вирішення складних правописних питань.

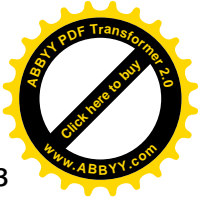
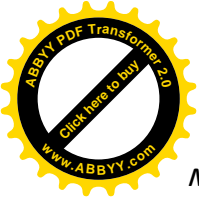
Особливо гостро постала потреба удосконалення традиційного письма з розвитком нової української літературної мови, яка формувалася на ґрунті народної. Тільки від XVIII століття витворено близько 50 різних правописних систем, серед яких найвагоміші – **О. Павловського, М. Максимовича, «Русалки Дністрової», П. Куліша, М. Драгоманова, Є. Желехівського**. Свою правописну систему виробило й Наукове товариство ім. Т. Шевченка.

Діячі української культури Наддніпрянщини, Галичини, Буковини тощо намагалися зближувати свої правописи, оскільки керувалися настановою **Б. Грінченка**: *«Ми повинні в такому напрямку впорядковувати свою мову й свій правопис, щоб він найбільше відповідав східноукраїнській мові, і то її центрові, – тільки тоді мова може стати спільною для всього українського народу»*.

Першим правописом, який запроваджено для офіційного вжитку в школах Галичини та Буковини, була **«желехівка»** (1895 р.).

З утворенням Української Народної Республіки вийшли «Найголовніші правила українського правопису» (1918 р.), «Головніші правила українського правопису» (1919 р.) **І. Огієнка**. Ці правила стали основою першого загальноукраїнського правопису, що вийшов у Харкові 1928 року. Його авторами були А. Кримський, О. Синявський, О. Курило, Є. Тимченко, Г. Голоскевич, В. Ганцов, С. Смаль-Стоцький, В. Гнатюк, В. Сімович, Л. Булаховський та ін. Підписав його до другу народний комісар освіти УРСР М. Скрипник, тому правопис 1928 року назвали «скрипниківським». Цей правопис дістав ярлик націоналістичного, тому почалося максимальне наближення українського правопису до російського.

До початку 30-х років XX століття український правопис набував самобутності і соборності. Але настали часи репресій, придушення будь-яких проявів національного самовираження. У роки розстріляного відродження знищено або зацьковано більшість авторів харківського правопису 1928 року. У 1933 році виходить новий правопис, *«очищений від націоналістичних перекручень, що ставили перешкоди оволодінню грамотністю широкими масами і спрямовували українську мову на відрив від російської, орієнтували українську мову на польську та чеську буржуазну культуру, ставили бар'єр між українською та російською*

мовами» (Український правопис. – Харків, 1933. – С.4-5). Отже, з українського правопису вилучено майже все, що відбивало оригінальні риси української фонетико-морфологічної системи.

Правописи 1946 і 1960 років продовжили таке «очищення», усунення «націоналістичних перекручень» та забезпечення єдності з правописами братніх народів Радянського Союзу. Прикладами «очищення» стало таке:

1. Викинули українську літеру **ґ**, яка століттями була в українському алфавіті. Такої літери не мала російська абетка. Ігнорування літери і звука загрожувало порушити систему приголосних фонем української мови, в якій усі приголосні об'єднуються в групи по чотири: є чотири шиплячі *ж, ч, ш, дж*; чотири свистячі *з, с, ц, дз*, чотири зубні несвистячі *л, н, д, т*; чотири задньоротові *ґ, г, к, х*.

2. Ліквідували кличний відмінок, який подавали наші граматики від найдавніших часів. У звертаннях на ім'я та по батькові була узаконена форма називного відмінка.

3. На периферію відійшла характерна для української мови форма давального відмінка на **-ові** в назвах осіб (*директорові, Іванові*). Натомість активізувалася форма на **-у**, яка є єдинонормативною в російській мові.

4. Узаконено замість природних для української мови у родовому відмінку множини *солдатів, партизанів*, граматичні форми *солдат, партизан*.

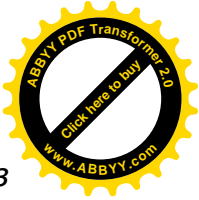
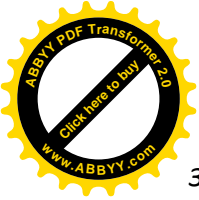
5. Узаконено форму найвищого ступеня порівняння прикметників – *самий головний*, замість найголовніший.

6. Узаконено паралельні форми багатьох числівників (*п'яти-п'ятьох, семи-сімом*), але першою подавали ту, яка спільна з російською.

7. Закінчення **и** замінили на **і** у родовому відмінку однини жіночого роду (*радості, діяльності*). Закінчення **и** – наше давнє закінчення. Воно «застигло» в прислівнику «безвісти». Така форма є в Словнику Г. Голоскевича (*вірности, гідности*); усім відома праця М. Грушевського «Історія України-Руси». Це питома риса національної мови, широко засвідчена в діалектах, у творах І. Франка, у творах Святого Письма. Цю форму послідовно вживав І. Огієнко.

8. Закінчення **-ія** в словах іншомовного походження замінено на **-іа** (*преміальний, фіалковий*).

Подальше зросійщення українського правопису припинено наприкінці 80-х років ХХ століття на хвилі національного піднесення. У 1990 році з'являється третє видання «Українського правопису», за яким до абетки повернуто усунуту 1933 року літеру **ґ**, зменшено кількість винятків у відтворенні на письмі слів іншомовного походження. Але ні це видання, ні наступне 1993 року не повернуло українській мові «її власного правописного обличчя, яке так довго спотворювали ті, хто виконував

замовлення творців нової історичної спільноти – радянського народу з єдиною (російською) мовою» (О. Пономарів).

«Усяка правописна боротьба, кожна правописна реформа мають соціальне підґрунтя і є виявом політичної орієнтації суспільства», – стверджував свого часу В. Сімович.

2. Причини необхідності реформування чинного правопису

«Нинішній правопис є зашморгом, який спотворює тіло нашої мови, є тими чужинецькими путами, кайданами, брязкіт яких глушить живий голос мови... Мовне обличчя навіть зі слідами насильства не втратило краси...» (О. Захарків).

«Тільки правопис, побудований на чіткому врахуванні фонетичних законів мови, якнайкраще сприяє піднесенню загальної мовної культури мовців і усуває причини багатьох орфографічних помилок на письмі» (І. Ющук).

Отже, чинний правопис потребує реформування. **Причинами** цього є:

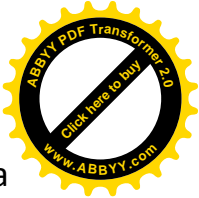
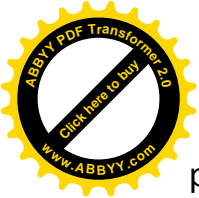
1) необхідність відновлення самобутності українських мовних рис, споконвічної української лексики (*шпиталь, кшталт, шпальта* тощо);

2) потреба усунути непослідовності, нічим не вмотивовані недоречності, зокрема в написанні спільнокореневих слів іншомовного походження;

3) необхідність спростити чинний правопис, полегшити засвоєння правил, звести до мінімуму винятки, які важко запам'ятовувати.

Букву **ґ** після гострих дискусій було повернуто в український алфавіт 1990 року, але тільки для позначення відповідного звука в небагатьох питомих українських, давно запозичених словах. Питання ж про використання **ґ** в іншомовних словах недавнього походження, у власних назвах людей залишилося неврегульованим. Без жодних змін це правило було перенесене і в чинний правопис 1993 року. Отже, повернення літери **ґ** в наш алфавіт поки що не можна вважати послідовним і завершеним. Така невизначеність розхитує як правописні, так і орфоепічні норми української мови.

Кожна мова запозичує чужоземні слова. Це об'єктивний процес, що виявляється більшою чи меншою мірою. Не оминає він і української мови. Але його необхідно контролювати, щоб мова зберігала свою цілісність і не перетворилася на таку собі суміш різних мов - англійської, німецької, російської та інших. До проголошення державної незалежності ця проблема розв'язувалася краще. Українська мова поповнювалася чужоземними неросійськими запозиченнями лише за посередництвом російської. В основному відбувалася лише поступова русифікація української мови через постійний приплив русизмів. Така шовкова

русифікація й сьогодні добряче дошкуляє, проте нині вона супроводжується ще й новітньою проблемою – навалом чужоземних запозичень у нашу мову та пов'язаною з нею нагальною потребою змін у чинному правописі. Останнім часом щодо суті цих змін спалахнула гостра полеміка, до того ж з яскравим політичним підґрунтям.

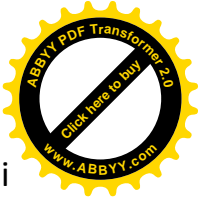
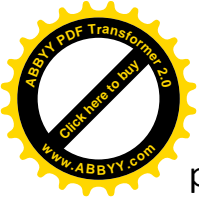
Відтоді, як припинилась інформаційна блокада, в українську мову ринула сила-силенна англійських, німецьких, французьких слів. Цей неконтрольований процес без відповідної законодавчої бази зупинити неможливо. Становище суттєво ускладнюється ще й украй низьким рівнем знань мови працівниками наших ЗМІ. Маючи вкрай бідний запас питомих українських слів, журналісти без усякої міри насичують своє мовлення безликими кальками зі слів чужомовних. За якихось п'ять останніх років англіцизми заповнили нашу мову попри те, що мають повноцінні українські відповідники.

Шовкова русифікація не просто триває – її підтримує і заохочує українська влада, про що свідчать призначення на високі державні посади осіб, які не здатні розмовляти зі своїми підлеглими державною мовою, та нескінченна епопея зі змінами до правопису. За роки незалежності новоявлена українська еліта так і не спромоглася закарбувати у своїй і масовій свідомості українців те, що мова – це щось значно більше, ніж просто засіб спілкування. Зокрема те, що мова – це й певний спосіб мислення та світосприйняття, і спосіб відчуття спільного етнічного походження, і прояв національної психології. А головне за наших умов те, що мова – це незамінний чинник консолідації народу на будівництво нової України, засіб убезпечити народ від розчинення і небуття.

Чому люди насторожено сприймають запропоновані зміни? Спрацьовує психологічний чинник: людина до чогось звикає, виробляється певний стереотип, освоювати щось нове – відмовлятися від старого, активізувати додаткові зусилля для засвоєння нового. Але цих змін не так багато, щоб неупереджена людина, яка справді хоче бути грамотною, не змогла їх опанувати. Дехто вважає, що оновлений правопис викличе потребу перевидавати всю художню, наукову та іншу літературу. Такі "побоювання" не мають під собою жодного ґрунту. Ми ж не перевидаємо, наприклад, "Русалку Дністрову", осучаснюючи її правопис? По-новому треба буде писати нову літературу, створювати нові праці різних стилів чи жанрів.

Не задоволені реформою правопису білінгви, які не знають української мови, принципово нею не розмовляють і не пишуть, прагнуть юридичного узаконення права не володіти державною мовою, мріють про узаконену російську одномовність або хоча б двомовність.

Деякі навіть потрійно налаштовані громадяни, серед яких є й авторитетні вчені, вважають, що реформувати український правопис не на часі. Чому не на часі? Адже ми, дякувати Богу, не на війні, а навіть у воєнні

роки ті, що в руках не тримали зброю, робили щось корисне. Не на часі зволікати з реформою, відкладати її.

Дехто заявляє, що укладачі нової редакції правопису хочуть замінити "прекрасну українську мову, мову Шевченка, на канадсько-галицький діалект". Ця думка базується, напевно, на тому, що українська еміграція не прийняла зросійщеного правопису 30-х років, а послуговувалася та й досі послуговується правописом 1928 року, укладеним не в Канаді чи Галичині, а в Харкові.

Дехто з опонентів вигадує ще й такі проблеми, ніби творці проекту вводять до нього слова, яких у мові не було (*кшталт, шпальта, шпиталь*). А це вже зовсім не солідно. Бо навчитися вживанню цих слів можна в таких авторитетів, як І. Котляревський, І. Франко, Панас Мирний, Леся Українка та ін.

Реформа чинного правопису – це не зміна нормативного на помилкове, не видумування чогось нового, а відновлення самотності українських мовних рис.

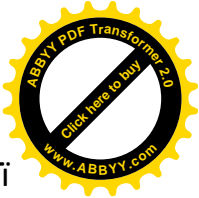
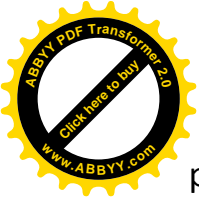
3. Наукові дискусії щодо українського правопису

Державна мова незалежної України повинна мати власний правопис, а не повторювати правописні недолатності мови колишньої метрополії; українським правописом мають опікуватися українські мовознавці, а не секретарі фондів, археологи, історики, представники громадськості тощо.

Нині в Україні існує 2 **проекти** змін, які по-різному враховують традицію правопису й по-різному відбивають історію літературної мови. **Один із проектів**, запропонований Інститутом української мови на чолі з акад. **В. Німчуком**, орієнтований на відновлення невмотивовано вилучених літер, граматичних форм й усунення русифікаційних впливів на норми української літературної мови. До комісії увійшли І. Вихованець, Г. Півторак, А. Грищенко, Н. Тоцька, К. Городенська, Н. Клименко, В. Жайворонок, О. Пономарів – провідні фахівці з різних галузей мовознавчої науки. **Інший проект** (його відстоював **В. Русанівський**) пропонує залишити ті правила, що усталилися протягом останніх 70-ти років.

Дискусії навколо українського правопису перейшли в політичну площину, оскільки відновлення правописних норм, що були чинними до 1933 року, передбачає й політичну реабілітацію українських мовознавців та інших культурних діячів, яких звинувачували в «націоналістичних перекрученнях українського правопису».

Проект найновішої редакції українського правопису, підготовлений Національною комісією з питань правопису при Кабінеті Міністрів України, зробив вельми успішну спробу системного впорядкування правописного безладу. Комісія на чолі з проф. В. Німчуком виробила наукові засади

реформування правопису, виходячи із самої природи нашої мови і її природного розвитку під впливом реальних умов історичного життя народу.

Але сталося щось дивовижне з погляду здорового глузду: замість прийняття урядового рішення проблему було винесено на «всенародне обговорення», тобто кинуто у вир політичних пристрастей. У результаті роботу Національної правописної комісії на початку 2001 року припинено, а 19 лютого цього ж року Кабінет Міністрів України затвердив новий склад комісії, з якої виведено відомих лінгвістів, зокрема більшість авторів Проекту та всіх науковців із діаспори. Натомість уведено цілий ряд осіб, непричетних до наукової мовознавчої роботи: історика І. Кураса, філософа В. Кременя, під патронатом гуманітарія В. Табачника. Не має сумніву, що нову Правописну комісію створено для того, щоб звести нанівець реформування правопису на принципах самобутності нашої мови. Творці явили не оновлений правописний кодекс, а гіршу версію попереднього (до 1990 р.).

На сьогодні питання реформування чинного правопису не вирішено, оскільки обидві комісії призупинили свою роботу.

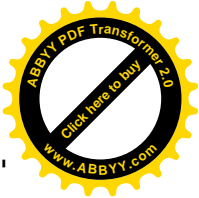
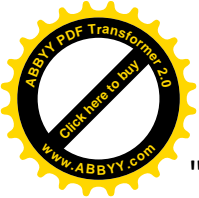
4. Основні пропоновані зміни в українському правописі *Питомі слова та давно засвоєні запозичення*

1. Якщо іменник виступає у формі родового відмінка однини, то **пів** з ним пишемо окремо: **пів аркуша, пів віку, пів години, пів десятка, пів дороги, пів кілометра, пів огірка, пів світу, пів яблука, пів Азії, пів України, пів Києва**. Цим установлюємо єдине правило написання **пів** замість уживаних досі трьох: **півгодини, пів-Києва, пів'яблука**.

2. У деяких словах перед приголосними **н** та **р** на початку слова пишемо **и**: **инакше, иноді, инколи, инший, инакодумець, иншомовний, инородець, инопланетянин, переинакшити, индик, иній, иржа, иржавіти, иржати, ирій (пор. вирій), ирод, икати, икавка (пор. гикати, гикавка)**. Приклад: "Сірі гуси в **ирій, ирій** По чотири, по чотири полетіли" (Тарас Шевченко).

3. У родовому відмінку однини іменники третьої відміни, що закінчуються на **-ть** з попереднім приголосним, а також слова **кров, любов, осінь, сіль, Русь, Білорусь** мають закінчення **-и**: **вісти, незалежності, радості, чести, смерти, чверти; крові, любови, осени, соли, Руси, Білоруси**. Усі інші іменники мають закінчення **-і**: **боязні, галузі, осі, печі, подорожі, тіні, сталі** та ин.

У давальному та місцевому відмінках однини всі іменники третьої відміни мають закінчення **-і**: **вісті, незалежності, радості, любові, ночі, подорожі, сталі, тіні**. Приклади: "Не завидуй багатому: багатий не має ні **приязні, ні любови**, – він все те наймає" (Тарас Шевченко);

"Поет не боїться від ворога **смерти**, Бо вільная пісня не може умерти"
(Леся Українка).

4. Іменники четвертої відміни в родовому відмінку однини мають закінчення **-и**: **галченяти, голуб'яти, дитяти, козеняти, курчати, коліщати; імени (ім'я), племені (плем'я), вимени (вим'я), тімени (тім'я)**. У давальному та місцевому відмінках усі ці іменники закінчуються на **-і**: **галченяті, голуб'яті, козеняті, курчаті, коліщаті; імені, племені, вимені, тімені**. В орудному відмінку іменники з суфіксом **-ен-** мають паралельні форми: **іменем і ім'ям, племенем і плем'ям, вименем і вим'ям, тіменем і тім'ям**. Приклад: "Послав послами до Латина Од **імени** свого і чина" (Іван Котляревський).

5. Назви населених пунктів у родовому відмінку однини мають закінчення **-а, -я**: **Берліна, Вашингтона, Воронежа, Житомира, Кременчука, Лондона, Луганська, Луцька, Миргорода, Новгород, Парижа, Пекіна, Пскова, Севастополя, Стамбула, Тернополя, Харкова** (але за традицією **Риму**).

У складених назвах населених пунктів, другою частиною яких є іменник, що в родовому відмінку закінчується на **-у, -ю**, пишемо **-у, -ю**: **Зеленого Гаю, Кам'яного Броду, Красного Лиману, Кривого Рогу, Червоного Ставу, Широкого Яру** тощо.

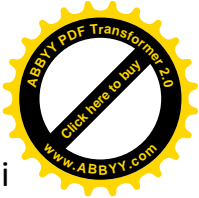
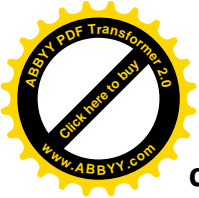
У розмовному мовленні деякі назви населених пунктів можуть мати паралельні закінчення **-а, -я** та **-у, -ю**: **Лондона і Лондону, Оренбурга і Оренбургу, Парижа і Парижу, Стамбула і Стамбулу** тощо.

6. У деяких топонімах України та прізвищах українців відповідно до вимови й походження їх пишемо **г**: **Горгани** (гірський масив у Бескидах), **Горонда, Угля** (села на Закарпатті); **Галаган, Галятовський, Геник, Гердан, Гжицький, Гига, Гойдич, Гонта, Гула, Ломага, Мамалига** та ін.

7. Особові імена чоловічого роду м'якої групи на **-р** відмінюємо так, як решту іменників цієї групи: **лікар – лікаря, кл. лікарю!, Ігор – Ігоря, кл. Ігорю! Лазар – Лазаря, кл. Лазарю!** (як **коваль – коваля, кл. ковалю!, Василь – Василя, кл. Василю!**). Імена по батькові – відповідно **Ігорьович** та **Лазарьович**, як **Васильович** (а не **Ігорович** і **Лазарович**).

Слова іншомовного походження

8. Літеру **и** пишемо в загальних та власних назвах після літер **д, т, з (дз), с, ц, ж (дж), ч (щ), ш, р** (так зване "правило дев'ятки") перед наступною літерою, що позначає приголосний звук, крім **й**: **дилема, жирафа, зигота, ритміка, символ, титан, цикл, чичероне, шифр, Диксон, Жиронда, Зигфрід, Рив'єра, Сідней, Тибр, Цицерон, Чимароза, Шираз**. Цим поширюємо "правило дев'ятки" на всі назви – загальні і власні, й усуваємо подвійні написання на кшталт **Дізель** (німецький винахідник) і **дизель** (двигун внутрішнього згорання); **Сірінга** (давньогрецька німфа) і

сиринга (сопілка); **тіролька** (мешканка австрійської провінції Тироль) і **тиролька** (вид капелюха) тощо. У чинному правописі з цього правила існує дуже багато винятків, тож пропозиція спрощує написання.

9. Іншомовні дифтонги *ai, oi, ow* передаємо в українській мові переважно через **ав**: **авгур, авдит, аудиторія, авдієнція, авдіовізуальний, авкціон, автентичний, автобіографія, автомобіль, автотренінг, автохтон, астронавт, інавгурація, лавр, лавреат, мавзолей, павза, фавна; Австралія, Австрія, Таврія; Август, Аврора, Фавн** та ін. Приклад: "На все добре, тишо **авдиторій**, На все добре, гаморе перерв!" (Василь Діденко).

10. Літеру *h*, грецьку літеру *υ* і початковий придиховий звук, відтворюваний надрядковим знаком ($\delta\alpha\sigma\epsilon\iota\alpha$), передаємо українською літерою **г**: **габілітація, гармонія, гектар, гелій, герменевтика, гербарій, гідрографія, гімназія, гімнастика, гінді** (одна з мов Індії), **голдинг, гонорар, горизонт, граматика** та ін.; **Гавана, Галле, Гельсинкі, Гемпшир, "Гілтон"** (готель), **Гіндустан, Ісфаган; Гавел, Гаммер, Ганс, Гаррі, Геєрдал, Гектор, Гельмут, Гекуба (Гекаба), Гелена, Гомер, Горст, Гофман, Гумбольт, Йоганнес** та ін.

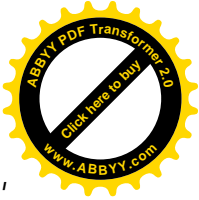
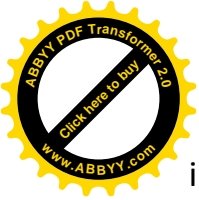
Літеру *g* у загальних назвах та у власних географічних назвах на письмі, як правило, передаємо літерою **г**: **агент, агітатор, агресія, багаж, газ, гараж, гарантія, гастролі, гвардія, генерал, геній, глобус, граната, інтелігенція, магістр, навігація, прогрес, регулярний; Англія, Бельгія, Гамбія, Гвінея, Гренада, Греція, Грузія, Катанга, Парагвай, Рангун, Чикаго** та ін.

В антропонімах (особових іменах та прізвищах) відповідно до *g* у мові-джерелі пишемо **ґ**, а відповідно до *h* – **г**: **Вергілій, Вільгельм, Гегель, Гемінґвей, Гендель, Васко да Гама, Магатма Ґанді, Федерико Ґарсія Лорка, Ґрета Ґарбо, Едвард Ґриґ, Віктор Ґюґо** та ін.

11. Замість **-іа-** пишемо **-ія-** не лише в кінці, а й усередині слів: **артеріяльний** (пор. **артерія**), **геніяльний, діялектика, діяспора, індустріялізація, маніякальний** (пор. **маніяк**), **матеріал** (пор. **матерія**), **тіямін, фіялка** тощо.

12. У загальних назвах іншомовного походження подвоєння приголосних зазвичай не зберігаємо: **абрєвіатура, акорд, акредитив, анали, аташе, бал, балада, бароко, бона, бруто, інтермецо, кілер, колеґа, колі** (порода собак), **лацароні, лібрето, лобі, мадона, мира** (запашна смола, корінь тут той самий, що й у слові **миро**, отже, не **мірра**), **нето, оперета, піца, піцикато, піянісимо, ралі, саміт, спаґеті, стакато, сума, тона, фортисимо, шасі; гуни, нормани, фіни, хети** та ін. У винятках із цього правила щодо загальних назв подвоєння зберігаємо лише там, де воно відбиває вимову подовженого приголосного: **ванна, манна** тощо.

13. Унікаємо подвоєної йотації в словах на взірець **вая** (листок папороті), **єна** (грошова одиниця Японії), **конвеєр, лояльний, мая** (група

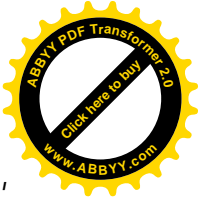
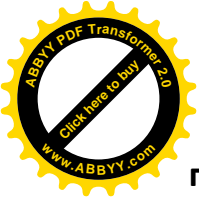

індіянських племен), параноя, плеяда, рояль, саквояж, секвоя, феєрверк, фое, юдей; Геєрдал, Гоя, Мая, Меєрхольд, Німеєр, Феєрбах, Хаям; Гаваї, Ємен, Єрусалим тощо.

14. У словах грецького походження θ (th) в переважній більшості випадків передаємо літерою т: антологія, антропологія, аптека, астма, бібліотека, гіяцинт, дифтонг, еритроцити, естетика, етика, етил, лабіринт, математика, метатеза, метод, ортодоксальний, ортопедія, ортофонія, партеногенез, патетика, пітекантроп, пітон, ритм, таласоїд, талом, театр, терапія, теза, тезаврус, теїзм, тема, теогонія, теологія, теорема, теорія, терми, термос, терпентин, тимін, тіосульфат, торахс, тромб, трон, туя; Амальтея, Прометей, Талія (муза), Текля, Теофіл, Тесей; Бористен, Еритрея, Ітака, Лета, Термопіли та ін.; літерами т і ф (порівняно нечисленні варіанти з ф неприродні, бо з'явилися після втручання в правопис позамовних чинників у рамках теорії та практики наближення української мови до російської): анатема (анафема), апотеоза (апофеоз), арифметика (арифметика), дитирамб (дифірамб), етер (ефір), катедра (кафедра), логаритм (логарифм), міт, мітологія (міф, міфологія), марафон (марафон), орфографія (орфографія), ортоепія (орфоепія); Атени (Афіни), Атон (Афон), Гетсиманський (Гефсиманський), Голгота (Голгофа), Етіопія (Ефіопія), Картагена (Карфаген), Коринт (Коринф), Партедон (Парфенон), Теби (Фіви), Тесалія (Фесалія), Тракія (Фракія); Атена (Афіна), Голіят (Голіаф), Демостен (Демосфен), Естер (Есфір), Пітагор (Піфагор), Саваот (Саваоф), Теміда (Феміда), Темістокл (Фемістокл), Теокрит (Феокрит), Теофан (Феофан), Юдита (Юдіф); у власних іменах людей співіснують фонетичні варіанти, зумовлені різною традицією передавання цієї грецької фонемі: Опанас, Панас, Атанасій (Афанасій), Агатангел (Агафангел), Марта (Марфа), Матвій (Матій), Методій (Мефодій), Тадей (Фадей), Тимофій і Тимотей, Федір і Теодор, Теодосій, Тодось (Феодосій). Ще один приклад: "Наука по катедрах кульгала або дрімала (Іван Нечуй-Левицький).

15. Апостроф у загальних і власних назвах ставимо перед літерами я, ю, є, ї після приголосних б, п, в, м, ф, г, ґ, х, к, ж, ч, ш, р: б'ювет, б'юджет, б'юро, вестиб'юль, п'єдестал, п'юре, інтерв'ю, м'юзикл, курф'юрст, к'ювет, к'юре; В'юртемберг, П'ємонт, М'юнхен, К'яхта, Х'ярма, Рив'єра; Барб'юс, Б'юффон, П'єр, Женев'єва, М'юллер, Г'юнтер, Монтеск'є, Руж'є, Адабаш'ян; після кінцевого приголосного в префіксах і частинах складного слова: ін'єкція, ад'юнкт, ад'ютант, кон'юнктивіт, об'єкт, суб'єкт, пан'європейський, транс'європейський, фельд'єгер.

16. Не відмінюємо іменників з кінцевим –о, коли перед ним стоїть інший голосний: радіо, Онтаріо, Базиліо, Маріо; але пальто – пальта –

пальтом – (у) пальті, так само б'юро, депо, кіно, метро, ситро, Анджело, Роберто (пор. Гаврило, Кирило, Петро).

17. Нарешті, пропонуємо усунути усталену помилку. Пишемо **ін'єкція, об'єкт, суб'єкт, траєкторія**, тож і однокореневе **проєкт** (від лат. injecto – "викидаю", jactio – "кидаю") треба писати саме так, а не **проект**.

Зрозуміло, що з реформуванням правопису не буде вирішено всі проблеми функціонування української мови. Не можна й перекладати на мовознавців вину за стан мови й заявляти, що не на часі вирішувати наукові проблеми правопису, бо, мовляв, сама мова потребує порятунку.

Мудрий український народ говорить: *швець знай своє шевство, а кравець кравецтво*. Тому науковці мають вирішувати наукові проблеми, а політики – політичні. Зволікання з реформою чинного правопису надто затяглося. Факт, що хтось боїться змін у правописі, комусь важко переучуватись, не має бути перешкодою у науковій діяльності теоретиків орфографії.

Тема 5

КОМУНІКАТИВНІ ЯКОСТІ МОВИ

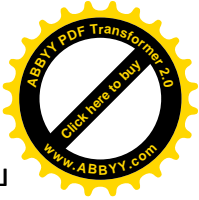
Зміст

1. Історія дослідження та класифікації комунікативних якостей мови.
2. Характеристика комунікативних якостей літературної мови.

1. Історія дослідження та класифікації комунікативних якостей мови

Культура мови дає сумарну оцінку якості мови чи оцінку окремих її рівнів та аспектів. Під культурою мови розуміється чітко виражена тенденція до розвитку в літературній мові (як у розмовній, так і книжній) якостей, які вимагаються її спеціальною функцією. Такі якості називають комунікативними якостями мови (Б. Головін, М. Ільш), інколи критеріями (А. Васильєва), критеріями удосконалення мови (Л. Булаховський), комунікативними ознаками (Н. Бабич), основними вимогами до мовлення (О. Біляєв). Культура мовлення формується багатством словника, досконалим володінням способами поєднання слів у речення, умінням розрізняти нейтральні та стилістично марковані мовні одиниці, недопущенням стильового та експресивного дисонансу, фонетико-інтонаційною виразністю тощо.

Комунікативні якості мови – це реальні властивості, характеристики її змістового наповнення і формального вираження, що складаються на основі певних типів відношень ("мова – мовлення", "мова – мислення", "мовлення – дійсність", "мова – людина (адресат)", "мова – умови спілкування" та ін.) (**Л. Струганець**). Саме система цих властивостей визначає ступінь комунікативної досконалості мови.

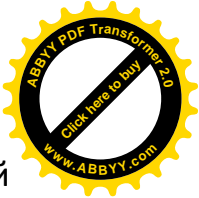
Розуміння одних якостей мови у сучасній науці більш чи менш склалося (правильність, точність, логічність, чистота), розуміння інших лише окреслилося (дієвість, естетичність, емоційність, змістовність). Окремі якості, відомі з давніх часів, розглядалися в риториках, причому кожна епоха і кожна наука про національну мову вносила у цей розгляд щось своє. Так, у 1927 році український професор **М.Сулима** зазначав: *"... єсть кілька однакових вимог до всіх чисто стилів: ясність, зрозумілість, чистота й правильність мови"*. Однак лише в останні три десятиліття, у зв'язку зі становленням науки про культуру мови, вчені впритул підійшли до питання про ознаки, якості культури мови.

Чеські мовознавці виділяли три якості літературної мови, зокрема такі: 1) стійкість, 2) ясну, точну і легку передачу найрізноманітніших відтінків, 3) оригінальність мови. Комунікативним якостям присвячена значна кількість праць у російській лінгвістиці. Усе ж суперечливими, а інколи й невирішеними залишаються такі питання, як дефініція якостей мови, принципи їх класифікації, їх взаємовідношення і своєрідність реалізації у різних стилях мови. Зокрема, вчені визнають, що у виділенні якостей мови відсутня спільна основа, єдиний принцип класифікації. *"Виділення одних якостей на основі одних відношень, інших якостей на основі інших відношень, а також можливість виділення тієї самої якості на основі двох типів відношень робить типологію якостей мови непослідовною і внутрішньо суперечливою. Але безперечно й те, що непослідовність і внутрішня суперечливість у цьому випадку неминучі"* (**Михайлов**).

Вказані відношення розкрив **Б.Головін** у праці "Основы теории речевой культуры": співвідношення "мова – мовлення" пов'язане з правильністю, чистотою і багатством мовлення, співвідношення "мовлення – мислення" – з точністю і логічністю, "мовлення – свідомість" дає виразність, образність, доречність, дієвість, "мовлення – дійсність" дає також точність, логічність, "мовлення – людина, адресат" породжує доступність і, нарешті, співвідношення "мовлення – умови спілкування" дає доречність.

М. Ілляш пропонує таку класифікацію комунікативних якостей мови: правильність, точність, логічність, чистота, багатство і різноманітність, виразність і образність, стислість і доречність.

Л. Скворцов вважає, що мовна майстерність полягає в умінні вибрати із паралельних варіантів найбільш точний у змістовому плані, стилістично доречний, виразний, доступний тощо. Проте у монографії "Теоретические основы культуры речи" вчений не розглядає комунікативних якостей мови.

А. Васильєва на перший рівень культури мови висуває критерій літературно-мовної правильності, на другий – критерій стилістичної відповідності й комунікативної доцільності.

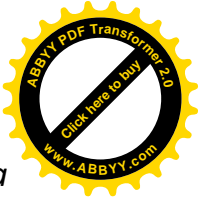
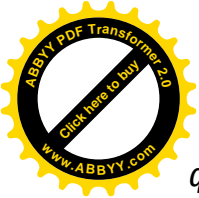
Безумовно, справжня культура мови передбачає володіння формами і стилями сучасної літературної мови згідно з метою і завданнями спілкування; проте, на нашу думку, немає потреби виділяти комунікативну якість (критерій – за А.Васильєвою) стилістичної відповідності, оскільки дотримання стилістичних норм літературної мови входить у критерій правильності.

Стосовно комунікативної доцільності зазначимо, що **Б. Головін**, йдучи за В.Костомаровим і А.Леонтьєвим, проаналізував це поняття, вважаючи його опорним терміном теорії культури мови. *"Напевно, – пише він, – окрім норми, діють й інші регулятори мовної поведінки людини, які, розчленовуючи, можна позначити словом "доцільність"... Лише розумний і міцний союз норми і доцільності забезпечує культуру мови суспільства й окремої людини"*. Доцільність не "задана" самою структурою мови, вона "задається" свідомістю мовців, які суб'єктивно розуміють й оцінюють об'єктивну необхідність кожної (окрім правильності) з комунікативних якостей мови. Доцільність має широку смугу відмінностей і коливань, які зумовлюються функціональними стилями, соціальними відмінностями людських колективів всередині єдиного суспільства (професійними, віковими й іншими) і різноманітністю комунікативних завдань та умов. Доцільність об'єктивна як необхідність, яка обов'язково виникає у процесі спілкування, але вона і суб'єктивна як усвідомлення і здійснення цієї необхідності окремими людьми.

Таким чином, доцільність, за Б.Головіним, – це не комунікативна якість (учений її не аналізує у переліку комунікативних якостей), а комплекс комунікативних ознак.

А. Васильєва характеризує критерії точності мови, логічності, ясності і доступності, чистоти, виразності, багатства (різноманітності), естетичності, доречності. При трактуванні багатьох з них (зокрема при формулюванні визначень) автор спирається на теорію Б.Головіна.

В українській лінгвістиці аналіз комунікативних якостей мови знаходимо у мовознавчих студіях **Л. Булаховського**. На думку вченого, у число критеріїв удосконалення мови входять гнучкість фрази, ясність, точність, багатство, естетичність. Гнучкість мови залежить від багатства культивованих нею жанрів, від індивідуалізації застосовуваних стилів, від тих можливостей вибору мовних знаків і зразків суцільного виразу, які створює національний колектив своєю продукцією на різних ділянках вживаного ним слова. Секрет ясності викладу *"криється в засобах організації думки – чіткості та послідовності планування опрацьованого матеріалу, в певності, з якою подаються ті або інші*

факти та ідеї, в чутті того, що вже належить свідомості слухача або читача як відоме з попереднього досвіду й тому не потребує нового зосередження на ньому уваги, в умінні висувати головне і планувати у відповідних ступенях залежності матеріал другорядний, додатковий і т. ін. ". Точність вислову, – як вважає Л. Булаховський, – забезпечується культурою мови на даному етапі і, залежно від загального стану культурності країни, від специфічних умов її розвитку – школи, преси тощо, можна говорити про різні ступені точності в аспекті розвитку.

Загалом у працях українських мовознавців виділяються такі комунікативні якості культури мови, як правильність, чистота, багатство, краса мови (М. Рильський), правильність, точність, логічність, чистота (М. Жовтобрюх), точність, ясність, чистота, багатство словника, різноманітність граматичних конструкцій, художня виразність, логічна стрункість (Д. Ганич, І. Олійник), правильність, точність, логічність, багатство і різноманітність засобів, чистота, доречність, достатність, ясність, виразність, емоційність, тональність (С. Єрмоленко, Л. Мацько).

Комунікативні ознаки мови проаналізувала **Н. Бабич** у посібнику "Основи культури мовлення". Вона, зокрема, зауважує: *"Визначаючи якісні ознаки культури мовлення (а саме, поняття "культура мовлення" вже передбачає якісну характеристику), враховуємо як суто мовні його особливості (ступінь оволодіння діючими в конкретну епоху нормами), так і позамовні (знання законів мислення, практичний досвід мовця – життєвий, віковий і мовленнєвий, психічний стан мовця, мету, націленість спілкування тощо)".* З огляду на це дослідниця виділяє такі комунікативні ознаки культури мови, як: правильність, точність, логічність, багатство (різноманітність), чистота, доречність, достатність, ясність, виразність, емоційність.

О. Біляєв у статті "Культура мовлення вчителя-словесника" описує змістовність, правильність, комунікативну доцільність, багатство, точність, виразність, стилістичну вправність, грамотність. Варто відзначити таку запропоновану автором ознаку культури мови, як змістовність. Порівняймо з думкою А.Васильєвої про те, що істинна якість мови залежить від якості змісту мови, від якості комунікативних намірів суб'єкта.

На основі аналізу відповідних оцінних параметрів мови, які склалися в українському і російському мовознавстві сформувався такий перелік комунікативних якостей літературної мови: правильність, точність, логічність, чистота, образність, виразність, багатство, різноманітність, доречність, доступність, достатність, стислість, змістовність, ясність, емоційність, естетичність, дієвість.

2. Характеристика комунікативних якостей літературної мови

Довгий час поняття "культура мови" ототожнювали зі звичайною правильністю або грамотністю. Насправді ж воно значно об'ємніше, оскільки враховує такі характеристики, як точність, логічність, доцільність, лаконічність, багатство тощо.

Основною комунікативною якістю мови є її **правильність**. Правильним є мовлення, структура якого не суперечить системі даної мови, літературно-мовній нормі. Насамперед правильністю забезпечується висока культура мови, її єдність. Правильності підпорядковуються усі інші комунікативні якості, бо залежать від того, порушені чи не порушені у мовленні правила: організації мовної системи, логіки чи психології, естетики чи етики.

Правильне мовлення – дуже об'ємна і складна ділянка культури мовлення. Правильне мовлення передбачає користування усіма мовними правилами, уміння будувати висловлювання, що відповідає певному типу і стилю.

У понятті **точність мовлення** закладений двоякий зміст: *"по-перше, це вживання слів (їх значень) і словосполучень звичних (узвичаєних) для людей, які володіють нормами літературної мови, а, по-друге, це оформлення і вираження думки адекватно предметів або явищ дійсності, тобто несуперечність реального предмета і його назви"* (Н. Бабич).

Точність мовлення – якість мовлення, що полягає у відповідності його смислового аспекту відображуваної дійсності комунікативному задуму мовця.

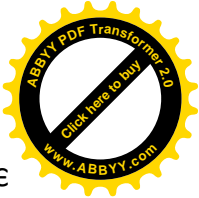
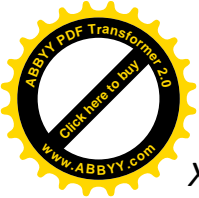
Ця комунікативна якість мовлення пов'язана з умінням чітко мислити, знанням предмета мовлення, значень слів, а також специфікою використання мовних засобів у текстах різних функціональних стилів.

Отже, точність – це правильний вибір слова, добре знання відтінків слів-синонімів, правильне вживання фразеологізмів, крилатих висловів, чіткість синтаксично-смислових зв'язків між членами речення.

Б.Головін виділяє точність предметну (адекватність слова і позначуваного ним предмета) і точність понятійну (адекватність змісту мови і виражених у ній понять).

Логічність – якість мовлення, що забезпечує закономірність і послідовність мовлення, його відповідність основним законам логіки.

Логічність характеризує структуру тексту, його організацію. Слід враховувати взаємодію "трьох логік": логіки дійсності, логіки думки і логіки мовного вираження. Логічність виявляється на рівні мислення, залежить від рівня володіння прийомами розумової діяльності. Пригадаймо безліч народних прислів'їв і крилатих виразів, які підтверджують цей органічний зв'язок: *Яка головонька, така й розмовонька; Який розум, така й балачка;*

Хто ясно думає, той ясно говорить. Логічність, як і точність, буває предметна і понятійна. Предметна логічність полягає у відповідності смислових зв'язків і відношень одиниць мови у мовленні зв'язкам і відношенням предметів і явищ у реальній дійсності. Логічність понятійна є відображенням структури логічної думки і логічного її розвитку в семантичних зв'язках елементів мови у мовленні.

Логічності досягають завдяки уважному ставленню до всього дискурсу, зв'язності думок і чіткому композиційному задуму.

Чистота – комунікативна якість мовлення, що пов'язана з правильною літературно-нормативною вимовою, з відсутністю позалітературних елементів – діалектизмів, жаргонізмів, вульгаризмів, плеоназмів, макаронізмів, а також штампів, канцеляризмів, слів-паразитів, тобто таких мовно-виражальних засобів, що заперечуються нормами моралі.

Чистота досягається за допомогою умотивованого, доцільного використання тих лексичних запасів мови, які з погляду норми є правильними, прийнятними. Перенесення мовних елементів одного стилістичного плану в інший також може створювати враження засміченості мови, її громіздкості, неясності тощо.

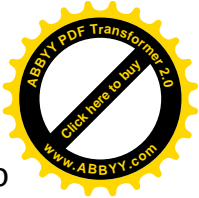
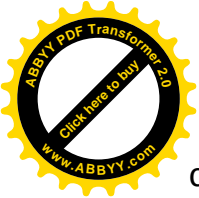
Образність – комунікативна якість мовлення, орієнтована на виникнення додаткових асоціативних зв'язків, тобто вживання слів і словосполучень у їх незвичному оточенні, зокрема, їх переосмислення в порівняннях, метафорах тощо. Образність є головним поняттям стилістики художньої літератури, оскільки відображає світ через систему образів.

Виразність – комунікативна якість мовлення, що полягає у виборі таких мовних засобів, які посилюють враження від висловлювання, привертають увагу слухача, читача своєю формою, логічним або емоційним підкресленням, впливають на його розум і почуття. З цього приводу М. Ільяш зазначав: *"це всі ті способи і прийоми, за допомогою яких у читача виникає особливий інтерес і підвищена увага до змісту і форми мови. У цьому випадку образність входить в поняття виразності: все, що образне, те і виразне, але не все виразне образне"*.

Виразності мовлення досягають використанням художніх прийомів, мовленнєвих фігур і тропів, прислів'їв, фразеологічних зворотів, крилатих виразів тощо. Ця комунікативна якість мовлення підсилює кожну з інших ознак.

Виразність буває інформаційною (коли інформація, яку передають, зацікавлює слухачів) та емоційною (коли слухачів зацікавлює спосіб висловлювання, манера виконання тощо).

Показником **багатства мовлення** служить великий обсяг активного словника, семантично і стилістично відмінні одиниці, оперування синонімічними можливостями мови, не лише лексичними, а й

словотвірними, граматичними. Досягти цього можна, читаючи художню літературу, пресу, вдумуючись у граматичні й стилістичні особливості текстів, відтінків значень слів.

Різноманітність мовлення – це використання різних засобів і способів для вираження того самого змісту, звертання до системних і контекстуальних синонімів, до джерел стилістичного урізноманітнення мови.

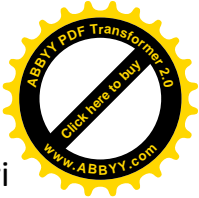
Доречність мовлення – добір, організація мовних засобів, що роблять мову відповідною меті, умовам, ситуації спілкування. Доречна мова відповідає темі повідомлення, його логічному й емоційному змістові, складові слухачів і читачів, інформаційним, виховним, естетичним й іншим завданням писемного й усного виступу.

Розрізняють доречність жанрово-стильову, контекстуальну, ситуативну, особистісно-психологічну. Жанрово-стильова доречність твориться співмірністю, узгодженістю мовних засобів, притаманних окремому функціональному стилю і жанру мовлення, їх несуперечністю. Доречність контекстуальна за законами єдності змісту і форми (плану змісту і плану вираження) зобов'язує контролювати і словесно-виражальні, і структурно-інтонаційні мовні та екстралінгвістичні засоби виразності. Ситуативна доречність організовує мовлення відповідно до ситуації спілкування, така доречність пропонує форму спілкування (монолог, діалог, полілог, внутрішній монолог), форму звертання, коригує висоту тональності мовлення (голосно – тихо – пошепки), темп мовлення (швидкий – середній – повільний) і видозміну цих ознак виразності мовлення. Особистісно-психологічна доречність передбачає адекватні ситуації спілкування слова та інтонації.

Доречність мовлення забезпечується правильним розумінням ситуації та вмінням користуватися мовними ресурсами з урахуванням особи адресата та конкретних обставин спілкування.

Змістовність мовлення визначається інформаційним наповненням висловлюваного, відповідністю його темі повідомлення, насиченістю мовленнєвого твору. Для оцінюваності змістовності мовлення використовують такі критерії: істинність, науковість, новизна, актуальність, прагматичність. Важливими чинниками є лаконізм, відсутність пустих фраз, невиправданих повторень і дублювань. Змістовність мовлення забезпечується ретельним добором матеріалу мовлення, настановою адресата на досягнення своєї мети.

Доступність (дохідливість) – здатність даної форми мовлення бути зрозумілою комунікантам, полегшувати сприйняття вираженої інформації, тобто доступність насамперед пов'язана із відповідністю повідомлення комунікативній сприйнятливості.

Достатність – це комунікативна якість, яка виражає поняття кількості мовної інформації і відповідає вимогам певного функціонального стилю літературної мови, логічній завершеності думки.

Стислість означає прагнення виразити максимальну за обсягом інформацію мінімальною кількістю усіх мовних засобів.

Емоційність – комунікативна якість мовлення, що виражає індивідуальний лад почуттів, переживань, настроїв, суб'єктивне ставлення особистості до висловлюваного, уникнення експресивного дисонансу. Емоційність реалізується за допомогою інтонації і лексико-граматичних засобів, що відповідають нормам сучасної літературної мови. Культура вираження почуттєвої сфери людини є важливим чинником загальномовної культури.

Естетичність виявляється перш за все в оптимальному відборі й організації відповідно до комунікативних умов і завдань самого змісту, в оптимальному при цьому мовному оформленні змісту, у гармонії та цілісності тексту, в якості його зовнішнього оформлення у писемній формі і виконання в усній. Це милозвучність мови, відчуття краси слова.

Дієвість (ефективність) – комунікативна якість такого мовлення, що спонукає адресата до зміни поведінки – зовнішньої (вчинків, дій) чи внутрішньої (думок, поглядів, настроїв).

Ясність передбачає співзвучність вираженої мовою думки динаміці мислення мовної особистості і звідси – зрозумілість її адресатові, недвозначність у формулюванні думки.

Культура мови – це мистецтво, оволодіти яким може той, хто зуміє органічно поєднати текст (матеріальне вираження думки) з почуттям, переданим ним, тобто оволодіє мовною системою, позамовними засобами увиразнення, підсилення емоційності (мімікою, жестами) та механізмом інтонування: мелодією, наголосом, темпом, паузами. Тому вимоги до мови характеризуються не просто сумою комунікативних якостей, а саме їх системою, що зумовлюють красу мови. Оцінні параметри мови, взаємодіючи між собою, формують високий рівень культури мови суспільства і кожного його члена зокрема.

Тема 6

НОРМИ ВИМОВИ ГОЛОСНИХ І ПРИГОЛОСНИХ ФОНЕМ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Зміст

1. Поняття орфоєпії. Орфоєпія і культура усного мовлення.
2. Норми вимови голосних фонем української мови.
3. Норми вимови приголосних фонем української мови.
4. Вимова звукосполучень. Вплив асиміляції і спрощення приголосних на вимову звукосполучень.

1. Поняття орфоєпії. Орфоєпія і культура усного мовлення

Орфоєпія – розділ мовознавства, який вивчає правила єдиної літературної вимови. Українська літературна вимова склалася на широкій базі говірок середньої Наддніпрянщини, зокрема полтавсько-київського діалекту. Особливості вимови, характерні саме для цього мовного середовища, були найпоширенішими і найбільш вільними від фонетичного впливу інших мов, тому їх було покладено в основу орфоєпічних норм української літературної мови. Але це не означає, звичайно, що вона не вбирала в себе також численні елементи інших українських говорів південно-західного і північного типу. За влучним висловом В. Гумбольдта, мова повинна бути *«і народною, і освіченою (грамотною)»*, для чого необхідний безперервний рух мови *«... від народу до рук письменників і граматиків, а від них знову в уста народу»*. Правила орфоєпії склалися завдяки діяльності українських письменників, культурних і громадських діячів, науковців в II половині 19 ст. і підтримуються носіями літературної мови і в наш час. Знання орфоєпічних норм та їх дотримання є одним з суттєвих показників загальної культури людини.

Проблема орфоєпічної норми виникає в тих випадках, коли в мові існує два або більше варіантів вимови одного звука. Так, у різних діалектах української мови звук [ч] вимовляється як твердий або як пом'якшений, тому природно з'являється питання, який з цих варіантів відповідає літературній вимові, а який порушує норму.

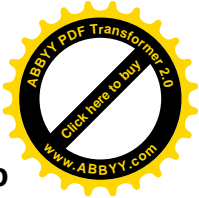
Порушення норм української літературної вимови відбувається здебільшого під впливом таких **чинників**:

1 – вплив місцевої говірки або територіального наріччя; так, на Слобожанщині нерідко можна почути [р'] на місці [р]: *[чотир'ма']*, *[буква'р]*; або ненормативна вимова твердого [л], де норма вимагає м'яку вимову: *[бі'лше]*;

2 – вплив іншої мови, з якою українська мова перебуває в безпосередньому контакті (російська → українська): «акання» – вимова [а] на місці [о] в ненаголошеному складі: *[галава']*, *[папраси'ти]*, *[забаро'нений]* тощо; м'яка вимова [ч]: *[ч'а'сто]*, *[ч'і'стий]*; м'яка вимова [шч']: *[шч'об]*, *[шч'о]*.

3 – вплив письма, графіки: вимова окремого звука чи звукосполучення відповідно до звукового значення літер: треба вимовляти *[джм'іл'ь]*, а не *[джм'іл'ь]*; *[с'м'і'є'с : а]*, а не *[с'м'і'єш'а]*, *[ро'бу^е ц : а]*, а не *[ро'бу^е т'с'а]* тощо.

Таким чином, порушення орфоєпічних норм виникають не випадково, а вони пов'язані з умовами, в яких функціонує і розвивається мова.

Порушення правильної вимови звуків називається **фонематичною помилкою**. Наприклад: вимова [с] замість [з] у слові *[казка]*; [т] замість [д] у слові *[гадка]*. Такі помилки призводять до спотворення змісту слова.

Орфоепічні норми властиві усній мові. Саме тому орфоепія тісно пов'язана з фонетикою. Значна частина орфоепічних правил пов'язана з вимовою граматичних форм, правильним наголошенням слів, інтонацією. З вимовою тісно пов'язані складоподіл і будова складу.

Практичну допомогу в засвоєнні норм орфоепії може надати орфоепічний словник, у якому слова подані у різних формах відповідно до норм вимови і наголошування.

2. Норми вимови голосних фонем української мови

Вимова голосних звуків в українській мові певною мірою залежить від того, наголошеним чи ненаголошеним є голосний звук, тобто від позиції цього звука відносно наголошеного складу. Наголошений склад вважається сильною позицією для голосного звука; у такій позиції голосний звук вимовляється чітко й виразно: *[ту'хо]*, *[те'пло]*. Ненаголошений склад є слабкою позицією для голосного звука, який вимовляється менш виразно: *[ту^е хе'н'киї]*, *[те^у пле'н'киї]*. Ненаголошений голосний звук у вимові зазнає певних змін щодо тривалості, інтенсивності, якості самого звука, тобто зазнає незначної редукції. Такі зими є більш чи менш помітними залежно від акустичної характеристики звука. Так, наприклад, зміни звуків [а], [у], [і] в слабкій позиції майже непомітні: *[рад'і'ту]*, *[г'іл'ку]*. А зміни звуків [е], [и], [о] – помітніші: *[се^уло']*, *[пи^есе'мниї]*, *[го'лу'бка]*.

В українській мові голосні звуки переважно вимовляються чітко й виразно. Тому їх називають звуками повного творення. В українській мові немає яскравого вияву редукції ненаголошених звуків, як, наприклад, у російській мові. Порівняємо: укр. *[молоко']* і рос. *[малако']*.

Розглянемо детальніше вимову голосних звуків.

Голосні [а], [о], [у], як уже зазначалося, вимовляються в сильній і слабкій позиції майже однаково.

Голосний [о] перед складом з наголошеним [у'] та [і'] вимовляється з наближенням до [у]: *[зо'зу'л'а]*, *[то'му']*, *[ко'жу'х]*, *[го'лі'ўка]*, *[то'бі']*, *[хо'д'і'мо]*. У словах іншомовного походження таке наближення не відбувається: *[борд'у'р]*. Також [о] чітко вимовляється у префіксах до-, о-, про-, об-, роз-: *[добу'ту]*, *[обру'баниї]*, *[розлу'чне'уї]*.

Голосні [е] та [и] в слабкій позиції наближаються у вимові один до одного (крім позиції в закінченні): *[жи'е'ве']*, *[ве'д'і'т']*, *[ти'є'жне'виї]*.

Голосний [і] в ненаголошеній позиції вимовляється чітко, крім закінчень прикметників і порядкових числівників м'якої групи: *[ос'і'н:і'ї]*, *[тре'ті'ї]*; [и] вимовляється в словах *[у'нод'і]*, *[у'ншиї]*, *[у'нколи]*.

3. Норми вимови приголосних фонем української мови

Приголосні звуки вимовляються в переважній більшості випадків чітко й виразно. Проте існують певні особливості:

– **дзвінкі** приголосні вимовляються дзвінко в кінці слова і складу: [в'із], [р'іж], [л'і'зти], тобто вони не оглушуються. З усіх дзвінких приголосних тільки глотковий [г] вимовляється як [х] у словах *нігті*, *кігті*, *легко*, *вогко*, *дьогтю*. Оглушується також прийменник і префікс [з-] перед глухими: [с тобо'ју], [спи^еса'ти], [с ха'ти] та звук [з] у префіксах роз-, без-, перед глухими: [роказа'ти], [бе^ус:ме'ртниї];

– **шиплячі** [ж], [ш], [ч],[дж] в українській літературній мові тверді: [ча'ша], [жа'ти]. Особливо слід звернути увагу на необхідність твердої вимови звука [ч] та звукосполучення [шч]. Під впливом російської мови спостерігається ненормативне пом'якшення цих звуків (поширене на півдні України і Слобожанщині). Треба вимовляти [чи'стий], [чу'ти], [хоч], [шча'с'т'а]. Шиплячі звуки можуть тільки пом'якшуватися перед [і]: [ш'іст], [шч'і'л'ниї]. Не можна вимовляти твердий шиплячий у цій позиції, хоча таку вимову, на жаль, можна почути: [жи'нка], [шис'т']. Пом'якшеними шиплячі можуть бути при подовженні: [узб'і'ч':а];

– звук [в] вимовляється дзвінко, ніколи не замінюється глухим [ф]: [букв], [найвпли^евовішиї]. У позиції перед приголосним у кінці слова і складу [в] переходить у [ў]: [пра'ўда], [ўчо'ра];

– звук [г'] властивий небагатьом словам: [а'грус], [га'ва], [гу'ма], [га'нок] та ін. Він відрізняється від [г] – дзвінкого, фарингального, фрикативного (див. додаток «Слова з літерою Г»);

– звук [дж] завжди твердий, пом'якшується лише перед [і]: [бдж'і'лка];

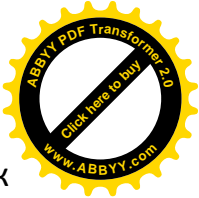
– звук [дз] може бути і твердим, і м'яким: [дзе'ркало], [дз'урча'ти]. Порушенням орфоепічної норми є роздільна вимова цих звуків. Сполучення [д] і [з] трапляється на межі морфем: [віджи^ема'ти], [надзви^еча'йниї];

– звук [л] може бути твердим і м'яким: [клас], [л'у'тиї]. Грубим порушенням норми є м'яка вимова [л] перед [е]: [л'е'кц'і ја], [кол'е'кц'і ја];

– звук [р] твердий у кінці слова і складу: [л'іхта'р], [зв'ірки'], але [р'ад], [р'асниї] – у середині і на початку складу;

– звук [ф] – глухий, твердий, властивий лише словам іншомовного походження: [факт], [фо'то]. Ненормативним є заміна звука [ф] звукосполученням [хв] в іншомовних словах: [хво'рма], [хва'рба]. Доводиться спостерігати і зворотнє явище – звукосполучення [хв] вимовляється як [ф]: [форо'ба], [ф'і'ртка]. Це порушення норми;

– звук [ц] – м'який у більшості позицій: [хло'п е^у ц'], [ц'ого'], крім слів іншомовного походження: [цука'ти] та в українських словах перед [е], [и]: [цих], [це], [ли^еце];

– звук [й] – м'який, який чітко вимовляється на початку слова та між голосними: [жо'го'], [чу'жете']; у кінці слова та перед приголосним вимовляється як [ї] нескладотворчий: [краї], [пи'та їте];

– **подовжені** приголосні, що розвинулися внаслідок уподібнення звука [й] передаються м'яким приголосним, і **подвоєні** звуки в результаті збігу вимовляються як один довгий звук: [знан'а], [об:и'ти].

4. Вимова звукосполучень. Вплив асиміляції і спрощення приголосних на вимову звукосполучень

Багато груп приголосних зазнають у вимові асимілятивних змін. Унаслідок регресивного уподібнення відбуваються такі зміни у звукосполученнях:

- с+ш → [ш:] : [ви'р'іш:у]
 - з+ш у середині слова → [жш] : [ви'в'іжши]
 - на початку слова → [ш:] : [ш: у'ти]
 - з+ж → [ж:] : [б е'ж:а'л'існій]
 - з+ч у середині слова → [жч:] : [б е'жче'сній]
 - на початку слова → [шч:] : [шчи'стити]
 - з+дж → [ждж] : з джерела [ждже'ре'ла]
 - ш+с' → [с'] : [ми'лу'је с'а]
 - ж+с' → [з' с'] : [зва'з'с'а]
 - ч+с' → [ц' с'] : [моро'ц'с'а]
 - ш+ц' → [с' ц'] : [до'с'ц'і]
 - ж+ц' → [з' ц'] : [сму'з'ц'і]
 - ч+ц' → [ц'] : [ху'стоц'і]
 - д+с → [дзс] : [в'і'дзступ]
 - д+ц → [дзц] : [в'ідзцура'тис'а]
 - д+ш → [джш] : [в'іджшл'іфува'ти]
 - д+ч → [джч] : [в'іджчи'ни'ти]
 - д+ж → [джж] : [в'іджжи'ва'ти]
 - д+з → [дзз] : [в'ідззвук]
 - т+с → [ц] : [бра'цтво]
 - т+с → [ц:] : [кори'ц:е]
 - т+ш → [чш] : [бага'чшати]
 - т+ч → [ч:] : [кв'іч:а'ти]
- При вимові відбувається **спрощення** в групах приголосних:
- нт+ськ → [н'с'к] : [студе'н'с'кій]
 - ст+ськ → [с'к] : [тури'с'кій]
 - нт+ст → [нст] : [аге'нство]
 - ст+ц' → [с'ц'] : [арти'с'ц'і]
 - ст+ч → [шч] : [не'в'і'шчи'н]
 - ст+д → [зд] : [ш'і'зде'с'а'т]
 - ст+с → [с:] : [ш'і'с:о'т]

Тема 7

АКЦЕНТУАЦІЙНІ НОРМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Зміст

1. Поняття про наголос. Особливості українського наголосу. Словесний, логічний і емпатичний наголоси.
2. Закономірності наголошування різних частин мови.
3. Варіативне наголошування.

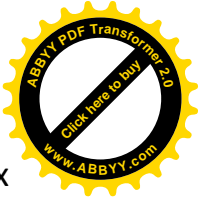
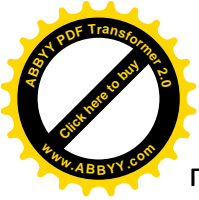
1. Поняття про наголос. Особливості українського наголосу. Словесний, логічний і емпатичний наголоси

У процесі мовлення склади в словах вимовляються не однаково, один із них виділяється. Це здійснюється за допомогою артикуляційних засобів – посилення напруженості мовленнєвого апарату, збільшення сили видиху, зростання тривалості звучання. Таке фонетичне виділення одного із складів називається **словесним наголосом** (акцентом). Звідси назва науки про наголос – **акцентологія** – і відповідно назва норм наголошування – **акцентні норми**.

Вчення про наголос в українській мові має свою історію. Система наголосу української мови сформувалася внаслідок історичного розвитку праслов'янської і давньоруської акцентуаційних систем. У праслов'янській мові акцентований голосний характеризувався не тільки наголосом, а й певною довготою або короткістю і відповідною інтонацією. На східнослов'янському ґрунті розмежування довготи і короткості, а також інтонацій зникло, і в словах зберігся лише наголос.

Явища наголошування слів у 16 ст. позначалося терміном «**просодія**» (граматики Зизанія, Смотрицького). Термін «акцентологія» вперше увів у науковий вжиток учений **Брандт** (кінець 19 ст.). Свого часу **О. Потебня** передбачав, що вчення про наголос становитиме окрему галузь лінгвістичної науки, і в його праці «Ударение» міститься багато матеріалу, присвяченого наголошуванню українських слів. Це перша у вітчизняному і слов'янському мовознавстві праця з питань акцентології. Значний внесок у розвиток науки зробив **Л. Булаховський** («Український літературний наголос (характеристика норми)», 1943 р.). На сучасному етапі питання наголосу вивчається вченими В. Винницьким, В. Русанівським, М. Пилинським, Н. Клименко, М. Погрібним, С. Головащук, П. Дудиком, В. Задорожним та іншими.

Наголошування підпорядковане усталеним правилам, які відображені в різноманітних словниках (орфографічному, орфоепічному, тлумачному, термінологічному). Однак у практиці усного мовлення можна спостерігати багато грубих порушень цих норм. Такі порушення бувають викликані впливом інших мов, місцевих говірок, а також можуть бути

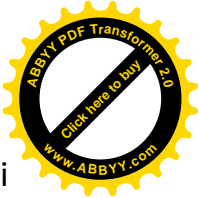
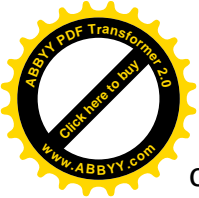
пов'язані з недостатнім монокультурним рівнем носіїв мови, бідністю їх словникового запасу тощо.

Правильне, нормативне наголошування є необхідною ознакою високої культури мовлення, а отже, і високої загальної культури мовця. Особливо це важливо для вчителя, якого всі сприймають як носія культури, освіченості, інтелекту, якому надзвичайно важливо постійно звертати увагу на наголос у словах, працювати зі словниками, прислухатися до виступів науковців, які подають зразки нормативного мовлення.

В українській мові, як і в російській та білоруській мовах, існує словесний, логічний (смисловий), емфатичний наголоси. **Словесний** наголос є силовий, або динамічний, оскільки він являє собою підсилення голосу на одному із складів слова під час вимови (окремо чи в реченні). Наголос служить засобом фонетичної організації слів: навколо наголошеного складу групуються ненаголошені. Під наголосом голосні звуки вимовляються чітко й виразно, поза наголосом деякі з них зазнають модифікацій. Кожне повнозначне слово має наголос, але деякі слова мають основний і дублетний наголоси (*за'вжди і завжди'*). Службові слова (інколи й деякі самостійні, наприклад, односкладові займенники) у потоці мовлення не наголошуються, а передають свій наголос повнозначному слову. Такі слова називаються **енклітиками** (які передали наголос попередньому слову) або **проклітиками** (які передали наголос наступному слову): *сказа'в би; ід'ть же; над на'ми, під ду'бом*. Іноді в мовленнєвій практиці наголос переноситься на прийменник *по'*, *зо'*, *за'*, а ненаголошеними стають повнозначні слова: *Блукав я по' світу чимало. Помирав він зо' сміху*.

В українській мові словесний наголос **вільний**, різномісний, тому може припадати на будь-який склад: *по'друга, нена'видіти, кропива'* тощо. Є мови, в яких наголос постійний, тобто закріплений за певним складом: у французькій – на останньому складі, чеській, естонській, угорській, шведській, норвезькій, данській, голландській, фінській – на першому, польській – на передостанньому. Переважно на передостанньому складі наголос в італійській, іспанській і румунській мовах. У китайській, корейській, литовській, японській мовах наголошений склад виділяється не посиленням голосу, а підвищенням тону.

Друга особливість українського наголосу – його **рухомість**: тобто можлива зміна в різних формах одного й того ж слова: *стіна'* – *сті'ни*, *земля'* – *зе'млі*. Переміщення наголосу відбувається не хаотично, а регулюється певними граматичними законами. Наприклад, слова *сестра'*, *трава'*, *межа'* в усіх формах однини мають наголос на закінчення (*сестри'*, *сестрі'*, *сестру'* тощо), а в формах множини – на основі (*се'страм*, *сесте'р*, *се'страми*). На відміну від таких слів, іменники типу *кни'га*, *до'ля*, *ні'ша* в усіх відмінкових формах однини і множини мають наголос на

основі. Вважають, що такі групи мають нерухомий наголос. Різномісність і рухомість наголосу пов'язані з процесами історичного розвитку мови, а саме: значними змінами у фонетичному складі слів, зокрема занепадом зредукованих голосних, розвитком повноголосних форм.

Важливою особливістю наголосу є те, що він виконує **смыслоразрізнявальну** функцію. Неправильне наголошування може призвести до нерозуміння висловленого. Наприклад, слово «виховання» має 2 значення: 1 – *вихова'ння* як процес, дія; 2 – *ви'ховання* як результат процесу (*Він одержав гарне ви'ховання*). Інші приклади: *об'є'днання* (організація, спілка) і *об'єдна'ння* (дія); *обла'днання* (сукупність механізмів, приладів) і *обладна'ння* (дія).

Наголос також може розрізняти слова з різним лексичним значенням. Такі слова є різновидами омонімів (омографів): *ви'года* (діяти з *ви'годою*) і *виго'да* (квартира з *виго'дами*); *похі'дний* (рюкзак) і *похідни'й* (від іменника); *ві'тряний* (день) і *вітряни'й* (двигун).

Словесний наголос виконує й **форморозрізнявальну** функцію. Найчастіше наголос є засобом розмежування відмінкових форм іменників однини і множини. Наприклад: свіжі *нови'ни* – не чув *новини'*; зелені *поля'* – край *по'ля*; малі *рі'ки* – берег *ріки'*. Наголос також є засобом розмежування дієслівних форм доконаного і недоконаного виду: *почали засипа'ти* – треба *заси'пати*; *будемо склика'ти* – негайно *скли'кати*.

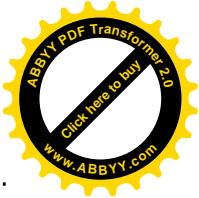
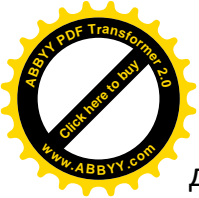
Крім словесного, існує також **логічний** (смысловий) наголос, за допомогою якого в потоці мовлення виділяється якесь одне слово для підкреслення його смислової ролі у висловленій думці: *Учора учні дев'ятого класу писали твір. Учора учні дев'ятого класу писали твір. Учора учні дев'ятого класу писали твір. Учора учні дев'ятого класу писали твір.* Смысловий наголос відіграє важливу роль у правильному розумінні висловленої думки, увиразненні її, уникненні двозначності у фразі. Тому в прозових (а іноді й поетичних) творах слово, на яке падає логічний наголос, виділяється за допомогою поставленого в тексті знака наголосу.

Емфатичний наголос необхідний для того, щоб за допомогою наголошення підкреслити емоційне значення слова. Він здебільшого передається подовженням голосного і рідше приголосного звука або виділенням у вимові кожного складу слова, яке на письмі супроводжується поділом на склади: «*По-же-жа!*» – *лунало здалеку*. «*Бабо-о-о!*» – *гукає Чіпка*.

Таким чином, український наголос має ряд особливостей, знання яких сприяє удосконаленню усного мовлення.

2. Закономірності наголошування різних частин мови

Різномісність і рухомість наголосу значною мірою ускладнюють засвоєння акцентуаційних норм. Тому важливе значення має засвоєння закономірностей наголошування, які виявляють себе досить виразно, що

дозволяє говорити про сталість системи наголошення в українській мові. Розглянемо деякі з правил, насамперед ті, де найчастіше доводиться спостерігати порушення.

Іменник

У **двоскладових** іменниках **чоловічого роду**, які в однині мають наголошений перший склад, у формі множини наголос пересувається на останній склад: *а'втор – автори'*; *ко'мір – коміри'*; *ре'ктор – ректори'*; *сю'сар – слюсарі'*; *я'щик – ящики'*. Таке наголошення наявне в усіх відмінкових формах: *слюсарі'в, слюсаря'ми, на слюсаря'х*. Водночас є незначна група іменників, які мають нерухомий наголос: *ве'ктор – вектори*, *гло'бус – глобуси*, *ле'бідь – лебеді*, *ро'змір – розміри*, *сте'льмах – стельмахи*.

Рухомий наголос часто мають і **трискладові** іменники, які в однині мають наголошений перший або другий склад, а в множині останній: *дире'ктор – директори'*; *профе'сор – професори'*; *реда'ктор – редактори'*; *але прибі'чник – прибічники*; *засту'пник – заступники*. Такі іменники позначають назви професій або звань.

Переважає більшість **двоскладових** іменників **жіночого роду**, які закінчуються на *-ка*, у відмінкових формах множини має наголос на закінченні: *ба'йка – байки'*; *го'лка – голки'*; *гря'дка – грядки'*; *ха'тка – хатки'*. Винятки: *жме'нька – жме'ньки*; *кі'шка – кішки*; *па'пка – папки*; *про'бка – пробки*.

Значна частина **трискладових** і **більше** іменників жіночого роду на *-ка* також має наголос на останньому складі у множині: *колю'чка – колючки'*; *помил'ка – помилки'*; *соро'чка – сорочки'*; *сторі'нка – сторінки'*. Винятки: *за'гадка – загадки*; *розпи'ска – розписки*; *діля'нка – ділянки*; *примі'тка – примітки*; *зав'язка – зав'язки*.

Віддієслівні іменники у більшості випадків зберігають наголос дієслова, від якого утворені: *ди'хати – ди'хання*; *нала'годити – нала'годження*; *запита'ти – запита'ння*; *повста'ти – повста'ння*; *посла'ти – посла'ння*; *чита'ти – чита'ння*.

Іменники, утворені від дієслів з наголошеним префіксом (наприклад, *ви-*), так і мають наголошений префікс: *ви'дужати – ви'дужання*; *ви'рахувати – ви'рахування*; *ви'нищити – ви'нищення*. Винятки: *ви'знати – визна'ння*; *ви'гнати – вигна'ння*; *ви'дати – вида'ння*. Такі іменники переважно означають завершену дію. Якщо ж іменники називають незавершену дію чи процес, наголос падає на корінь незалежно від того, як наголошене відповідне дієслово: *виду'жувати – виду'жування*; *викори'нювати – викорі'нювання*.

Прикметник

Значна частина **двоскладових непохідних** прикметників має наголос на закінченні: *бліди'ї, мали'ї, нови'ї, товсти'ї, ясни'ї, тісни'ї*. Під впливом російської мови подібні прикметники досить часто наголошуються неправильно. Водночас є чимало двоскладових непохідних прикметників з наголосом на корені: *бо'сий, во'гкий, ко'сий, ти'хий, ці'лий*.

Досить часто неправильно наголошуються двоскладові **якісні** прикметники з суфіксом *-к-*. Нормативним є наголос на закінченні: *вужки'ї, жарки'ї, мілки'ї, низьки'ї, тонки'ї, різки'ї, чітки'ї*. Ступені порівняння якісних прикметників мають свої особливості у наголошуванні: якщо форми вищого ступеня походять від три- і багатоскладових прикметників, що мають наголос на корені або суфіксі, вони зберігають цей наголос: *вразли'вий – вразли'віший; хоро'брый – хоро'бріший*. Водночас є форми, утворені від трискладових прикметників з кореневим наголошенням, у яких наголос переходить на суфікс: *весе'лий – веселі'ший; гаря'чий – гарячі'ший; ціка'вий – цікаві'ший*.

Серед **відносних** прикметників можуть виникати проблеми з наголошенням прикметників з суфіксами *-ан(-ян-)*. Прикметники, утворені від іменників чоловічого роду, а також жіночого роду I відміни з наголошенням **коренем**, як правило, зберігають наголоси цих іменників: *моро'з – моро'зяний; ва'та – ва'тяний; бур'я – бур'яний, але зоря' – зо'ряний; роса' – ро'сяний*. **Суфіксальне** наголошення мають здебільшого прикметники, що походять від трискладових іменників жіночого роду I відміни: *ла'стівка – ластів'яний; ліка'рня – лікарня'ний; копій'ка – копійча'ний*; а також від деяких двоскладових іменників жіночого роду: *гре'чка – греча'ний; сі'рка – сірча'ний*. Наголошений суфікс мають і прикметники, утворені від іменників середнього роду: *бо'рошно – борошня'ний; вапно' – вапня'ний; полотно' – полотня'ний*.

Наголошене **закінчення** бачимо у відносних прикметниках, що походять від односкладових іменників чоловічого роду: *дріт – дротяни'ї; льон – лляни'ї; торф – торф'яни'ї*; а також від поодиноких двоскладових іменників: *бе'рест – берестяни'ї; хво'рост – хворостяни'ї*.

Наголошене закінчення мають також відносні прикметники, утворені від двоскладових іменників жіночого роду I відміни, які здебільшого мають наголос на закінченні: *весна' – весняни'ї; земля' – земляни'ї, ікра' – ікряни'ї; або на корені: кре'йда – крейдяни'ї; кри'га – крижани'ї; це'гла – цегляни'ї*.

Наголошене закінчення мають також прикметники, утворені від іменників III відміни: *кров – кров'яни'ї; мідь – мідяни'ї; сіль – соляни'ї*.

Префіксальні відносні прикметники мають однакове наголошення з відповідним безпрефіксним словом: *грови'ї – передгрови'ї; видови'ї – міжвидови'ї*; а також різне наголошення: *чергови'ї – позачерговий; строкови'ї – позастроковий*.

Числівник

Кількісні числівники наголошують на складі *-на-*: *одина'дцять*; *чотирна'дцять*. Цей наголос зберігають і збірні числівники: *одина'дцятєро*, *чотирна'дцятєро*. Якщо ці числівники виступають компонентами складного слова, то основний наголос падає на другу частину, а побічний – на склад з *-на-*: *одина'дцятикла'сник*; *чотирна'дцятиповерхо'вий*.

Кількісні числівники *шістдесят*, *сімдесят* і подібні мають наголос на другому компоненті. Відмінюючи кількісні числівники, слід звернути увагу на те, що числівники на *-дцять* і *-десят* мають наголошене закінчення *-ох*, *-ом*, *-ма*, *-ома*: *одинадцятьо́х*, *одинадцятьма́* і т.д.

Числівник *один* (одна, одне, одно) може входити до складу стійких сполук, в яких можна спостерігати переміщення наголосу на перший склад числівника: *всі до о'дного*, *одне' до о́дного*, *один за о'дним*, *одне' о'дному*, *ні о'дного*, *одна' з о'дною*, *один по о'дному*, але: *зрозумів з одно'го слова*.

Порядковий числівник *другий* не змінює наголосу у відмінкових формах: *дру'гого*, *дру'гому*.

Займенник

Особові займенники **я**, **ти**, **він** (вона, воно) і зворотний займенник **себе** без прийменника у відмінкових формах мають наголос на закінченні: *зустрічав мене'*, *дарував тобі'*. Коли ж форми родового і знахідного відмінків вживаються з прийменниками, наголос переміщується на перший склад: *у ме'не*; *про се'бе*.

Займенники **чий**, **який**, **котри'й** в усіх відмінкових формах мають наголошене закінчення: *чийо'го сина*; *яко'го числа*; *котра' година*.

У займенника **нія'кий** наголос не змінюється у відмінкових формах: *нія'кому*, *ні з я'ким*, *ні на я'кому*.

Дієслово

Дієслова, які в інфінітиві мають наголошений елемент *-ти'*, в особових формах та у формі минулого часу мають наголос на останньому складі: *везти' – везу'*; *переплести' – переплету'*; *привести' – приведу'*.

Префіксальні дієслова на *-йти* у формі I особи однини простого майбутнього часу і наказового способу мають наголошене закінчення: *відійти' – відійду'*; *зайти' – зайду'*; *перейди'*; *обійди'*. У всіх інших особових формах наголос падає на основу: *віді'йдеш*, *за'йдемо*, *обі'йдемо*. У формах минулого часу – на закінченні або суфіксі: *відійшла'*, *відійшо'в*, *відійшли'*.

Таким чином, ми розглянули найскладніші випадки наголошення слів, акцентуючи на можливих порушеннях норми. Якщо виникають питання стосовно наголошування слів чи граматичних форм, слід звертатися до нормативних словників.

3. Варіативне наголошування

В українській мові досить часто можна зустріти варіативне наголошування в межах норми. Існують варіанти наголошування в усіх формах одного й того ж слова: *огляда'ч* – *огля'дач*, *оглядача'* – *огля'дача*, *оглядаче'ві* – *огля'дачеві* тощо. Буває й так, що варіанти наголосу можливі лише в деяких формах: *ви'шні*, *ви'шень* і *више'нь*; *го'сті*, *го'стям* і *гостя'м*, *го'стями* і *гостя'ми* (див. додаток «Складні випадки наголошення»).

Розглянемо деякі випадки варіативного наголошування граматичних форм в українській мові.

Двоскладові **іменники жіночого роду** на -к- у формі множини здебільшого мають наголос на закінченні; водночас є слова з варіативним наголошуванням у формах множини: *ло'жки'*, *ба'лки'*, *буд'ки'*, *вуд'ки'*, *ри'ски'*, *ця'тки'*, *ча'йки'*. Подібну варіативність спостерігаємо і в трискладових іменниках: *па'м'ятки'*, *ко'робки'*.

Варіативне наголошування може мати значна група іменників **чоловічого роду**: *апо'стро'ф*, *ва'хте'р*, *догля'да'ч*, *допові'да'ч*, *позу'ва'ч*, *комба'йне'р*.

Слід звернути увагу на варіативне наголошування іменників **середнього роду** з префіксом *межи-*: *межи'плі'ччя*, *межи'рі'ччя*, *межи'гі'р'я*.

У сфері **прикметника** словники фіксують варіантне наголошування в словах: *чима'ли'й*, *про'сти'й*, *я'сни'й*.

Прикметники із суфіксом *-ов-*: *пухо'ви'й*, *гілко'ви'й*, *подару'нко'вий*, *світа'нко'вий*, *книжко'ви'й*, *на'фтови'й*, *воло'шко'вий*, *військо'ви'й*, *дніпро'ви'й*; із суфіксом *-н-*: *колі'сни'й*, *пру'жни'й*, *пе'рві'сний*, *допомі'жний*, *дошку'льний*, *жа'ді'бний*, *жа'лібний*, *призо'вний*, *тра'пе'зний*, *вугі'льний*; із суфіксами *-ан-(-ян-)*: *весня'ний*, *волоща'ний*, *во'вня'ний*, *морквя'ний*, *капу'стя'ний*, *карто'пля'ний*, *пові'тря'ний*.

Чимала група **дієслів** має варіативне наголошування: *ні'якові'ти*, *си'ві'ти*, *плі'сняві'ти*, *ста'рі'ти*, *че'рстві'ти*.

Деякі відприкметникові **прислівники** на -о можуть мати подвійне наголошення: *ви'соко* – *висо'ко*. Найчастіше помилки трапляються тоді, коли наголошення прислівників інакше, ніж прикметників, від яких вони походять: *гли'боко* (хоч *глибо'кий*), *ле'гко* (хоч *легки'й*), *хо'лодно* (хоч *холо'дний*).

Як бачимо, слова з варіативним наголошуванням складають значний прошарок української лексики. Усе це вимагає від мовця уважного ставлення до наголосу, постійної роботи над удосконаленням свого мовлення. Дотримання акцентуаційних норм надає мовленню органічної краси та високої естетичної довершеності.

Тема 7.
**СКЛАДНІ ВИПАДКИ ВЖИВАННЯ ДЕЯКИХ
МОРФОЛОГІЧНИХ ФОРМ**
Зміст

1. Поняття про морфологічну нормативність мовлення.
2. Складні випадки вживання й словозміни іменника.
3. Складні випадки вживання, творення й словозміни прикметника.
4. Складні випадки відмінювання числівника.
5. Особливості словозміни займенника.
6. Особливості словозміни та вживання дієслова й дієслівних форм.

1. Поняття про морфологічну нормативність мовлення

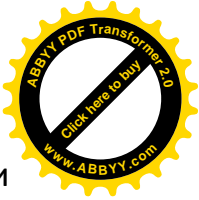
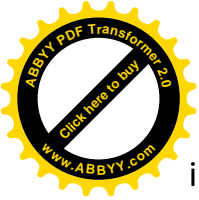
Безперечно, що рівень культури мовлення людини найбільше виявляється в морфології, де питання нормативності тієї чи іншої форми визначається досить точно. Ненормативність морфологічної форми є одним з найбільш грубих порушень у мові, тому незнання морфологічних норм свідчить про низький рівень освіченості мовця.

Оформлення граматичних категорій в українській мові чітко стабілізоване. Труднощі у вживанні певних граматичних форм слів виникають тоді, коли йдеться про варіантність у засобах вираження граматичних категорій. Варіанти на морфологічному рівні представляють собою видозміни форми однієї і тієї ж мовної одиниці у межах певної граматичної категорії.

Морфологічні норми регулюють вибір варіантів граматичної форми висловлювання. Від вибору найдоцільнішої морфологічної форми, особливо коли в мові налічується кілька способів висловлення, залежить смислова точність, логічна послідовність, чіткість, багатство і різноманітність викладу думки. Неправильне ж використання певних морфологічних форм іменників, прикметників, числівників та інших частин мови є ознакою низького рівня мовної компетентності.

Переважає більшість слів змінюється за суворими правилами, які не припускають відхилень чи паралельних утворень. Водночас існують слова, які, змінюючись за своїми граматичними ознаками (родами, числами, відмінками, особами, часами тощо), можуть утворювати варіанти форм. Наприклад: *керівникові* і *керівнику*, *розумніший* і *більш розумний*, *семи* і *сімох*, *на твоєму* і *на твоїм*, *розповідатиму* і *буду розповідати* тощо. Наявність нормативних варіантів ставить мовця перед проблемою вибору. Тому необхідно знати, чим саме один варіант відрізняється від іншого.

Існують рівноцінні за змістом і за сферою вживання варіанти (наприклад, відмінкові форми кількісних числівників: *шести* і *шістьох*, *шістьма* і *шістьома*). Є також варіанти, використання яких у тому чи

іншому стилі з різних причин обмежене (наприклад, усічені форми прикметників та прикметникових займенників типу *на чорнім, на своїм* не вживаються в науковому та офіційно-діловому стилях мовлення).

Наявність варіантів граматичної форми вимагає від мовця у кожному конкретному випадку певного аналізу мовного контексту та стилю спілкування, що має базуватися на глибоких знаннях. Тому далі ми розглянемо найважливіші правила утворення граматичних форм та проаналізуємо варіанти, наявні в системі словозміни різних частин мови, щоб попередити можливі помилки в їх уживанні.

2. Складні випадки вживання й словозміни іменника

Іменник є тією частиною мови, де варіантність граматичних форм надзвичайно велика. Простежимо найскладніші випадки.

Родова назва іменника є специфічною для кожної мови. Рід іменника визначаємо, співвідносячи його із займенниками *він, вона, воно* або поєднуючи із *цей, ця, це*: *цей степ* (він), *цей біль* (він), *цей собака* (він), *ця путь* (вона), *ця адреса* (вона), *це листя* (воно).

При запозиченні іменників з іншої мови значення роду може змінитися. Так, у близькоспоріднених мовах, скажімо, українській і російській, іменники на позначення того самого поняття, з подібним коренем, можуть мати різне значення роду.

Укр. мова: *гострий біль, суворий Сибір, мій рукопис, широкий степ, злий собака, смачна картопля, якісне вугілля, струнка тополя.*

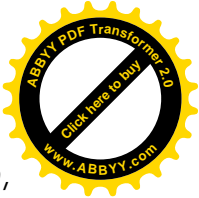
Рос. мова: *острая боль, суровая Сибирь, моя рукопись, широкая степь, злая собака, вкусный картофель, качественный уголь, стройный тополь.*

Іменник необхідно засвоювати з його значенням роду в українській мові. Нехтування родом може призвести до помилок у конструюванні речень й у відмінюванні іменників (див. у додатках словничок невідповідності роду в російській та українській мовах).

Труднощі виникають і при визначенні роду незмінюваних іменників, до яких належать:

1. Чужомовні загальні назви з кінцевим голосним: *авеню, ампула, аташе, беже, болеро, галіфе, денді, динамо, ембарго, жабо, желе, івасі, кабаре, казино, какао, камікадзе, каное, каре, кашне, кенгуру, ківі, кімоно, колі, колібрі, круп'є, кюре, леді, мартіні, мацоні, меню, мікадо, монпансьє, муміє, падре, пенальті, пенсне, портмоне, рондо, сабо, сальдо, салямі, самбо, сарі, сафарі, сіті, сопрано, табу, танго, тире, торнадо, тріо, трюмо, факсиміле, фарсі, фіаско, фойє, фрау, фуєте, філе, харчо, хачапурі, шансоньє, шапіто, шевальє, шосе, шоу й ін.*

2. Окремі чужомовні загальні назви з кінцевим приголосним: *анфас, апаш, жакоб, міс, місіс*, та ін.

3. Чужомовні прізвища з кінцевим голосним: *Алаку, Бенуа, Бізе, Бруно, Віардо, Вівальді, Вінчі, Версаладзе, Делоне, Делакруа, Дюма, Дідро, Камю, Корбюзьє, Кюї, Куїнджі, Ланца, Потяну, Моретті, Мюссе, Пічахчі, Руссо* та ін.

4. Чужомовні прізвища на *-ово-, -аго-, -акі-, -их*: *Дурново, Суково, Бураго, Таракі, Петрових* і под.

5. Чужомовні географічні власні назви з кінцевим голосним: *Верв'є, Баку, Гоккайдо, Джагди, Кіліманджаро, Ковентрі, Колорадо, Кутаїсі, Міссурі, Монпельє, Мари, Перу, Пуатьє, Тампере, Тарту, Улан-Уде, Урарту, Хонсю, Хуанхе, Цхакая, Чарджоу* та на *-ово-, -іно-, -ино-*: *Комарово, Тушино* та ін.

6. Чоловічі власні імена чужомовного походження з кінцевим голосним: *Асабе, Бакі, Барі, Даду, Хадхо* та ін.

7. Жіночі власні імена чужомовного походження з кінцевим голосним основи (*у, і, е, о*): *Аксилу, Гаяне, Ендебі, Сальді, Кільбіге, Шелеме, Назмі, Янсуло* та з кінцевим приголосним: *Арбинак, Дадар, Джанет, Мерлін, Мукарам, Рузагуль* та ін.

8. Жіночі прізвища власне українського походження на *-о*: *Кухаренко, Сало, Тягнирядно, Помагайбо* і на приголосний як українського, так і чужомовного походження: *Кошман, Комар, Маковець, Медведчук, Бордюг, Пінчук, Плахтій, Свистун, Самокрик, Коваль, Чак, Петраш, Макаревич, Моріц, Лисиціан, Ральф* а ін.

9. Слова числівникового різновиду: *півдня, півзошита, піввідра, півсвіту, півснопа, пів'юрти, півхліба, пів'яблука* й под.

10. Складноскорочені назви ініціального й ініціально-звукового походження: *ЗМІ, ЯЛТО, ПАР, ПАНУ, ХНУ* (але *із жеком, від сніду* й под.).

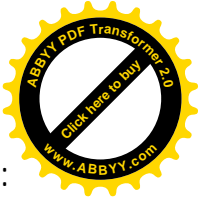
11. Назви чужоземних часописів: *«Таймс», «Уніта», «Фігаро», «Юманіте»* та ін.

Рід незмінюваних іменників з'ясовуємо так:

1) відповідно до статі мають рід особи (цей *аташе, денді, кабальєро, куртьє, кюре, маєстро, мікадо, падре, торєро, шансоньє, шевальє, янкі; ця леді, мадам, міледі, міс, місіс, фрау, фрекєн, фройляйн*);

2) назви тварин, птахів, риб тощо залежать від того, самець чи самка ця істота (цей/ця *динго, кєнгуру, колі, колібрі*);

3) назви неістот мають рід відповідного іменника, з яким узгоджуються, це зазвичай середній рід (це *ампула, безе, болєро, галіфе, ембарго, жабо, желе, кабаре, казино, какао, каное, карє, кашне, кімоно, лото, мацоні, меню, монпансьє, муміє, пенальті, пенсне, портмоне, рондо, сабо, сальдо, самбо, сарі, сафарі, табу, тирє, тріо, трюмо, факсиміле, фіаско, філе, фойє, харчо, хачапурі, шапіто, шосє, шоу* (хоча ця *авєню вулиця, саямі ковбаса, торі партія, фейхоа рослина; цей екю; лансьє, шимі танок, сирокє вітер, дзані театр, електрик колір, торнадо вихор, тромб*);

4) від роду загальної назви залежить рід власної географічної назви: *Ковентрі, Порт-Луї, Торонто* (місто); *Ері, Онтаріо* (озеро); *Борнео, Кюрасао* (острів); *Кракатау* (вулкан); *Марокко, Мапі, Науру* (країна); *Калахарі* (пустеля); *Па-Де-Кале* (протока); *Маккензі* (річка); *Мак-Кінлг* (гора);

5) рід складноскорочених слів підпорядковано роду іменника, який увіходить до абрєвіатури в називному відмінку: *НАНУ* (академія); *міськво* (відділ); *Мін'юст* (міністерство).

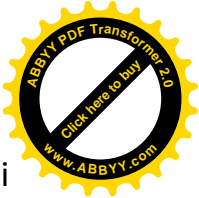
Назви осіб за професією. Багато іменників чоловічого роду сучасної української літературної мови, що є назвами осіб за професією, посадою, званням тощо, не мають паралельних форм жіночого роду, наприклад, такі, як *адвокат, гід, маркетолог, менеджер, мер, муляр, міністр, нотаріус, прокурор, тренер, хірург, мікробіолог, педіатр тощо*. Ці слова вживаються для позначення і чоловіків, і жінок: *Нараду провела декан факультету О. Мулинська й Декан факультету С. Кудін ознайомив викладачів усіх кафедр з щойно затвердженими правилами вступу до університету*.

Відсутні відповідники жіночого роду у всіх складених назв посад, звань: *головний бухгалтер, змінний майстер, молодший державний інспектор, старший викладач, провідний технолог, гід-перекладач, статист-дослідник тощо*.

Значна кількість назв осіб утворює паралельні форми чоловічого і жіночого роду: *дипломник-дипломниця, журналіст-журналістка, касир-касірка, кравець-кравчиня, лікар-лікарка тощо*. Наведені слова жіночого роду належать до стилістично обмеженої лексики. Для позначення осіб жіночої статі у художньому, публіцистичному, розмовному стилях саме їм віддається перевага. В офіційно-діловій мові посади, професії, звання жінок позначаються тільки іменниками чоловічого роду: *аспірант Петрова; учитель Смілянська; Лектор Караванська зупинилася на питанні; Ухвалили виділити оздоровчі путівки продавцям Морозовій Т. М. і Кондратовській І. І.; Веселова М. Р. нещодавно захистила дисертацію й отримала ступінь кандидата педагогічних наук*.

Деякі назви жіночого роду із суфіксом *-к(а)* не відповідають нормі літературної мови: *завучка, фізичка, математичка, керівничка тощо*.

Стилістично зниженими є назви осіб жіночої статі, утворені за допомогою суфіксів *-их(а), -ш(а)*: *сторожиха, ткачиха, двірничиха, адміністраторша, дячиха, барменша, білетерша, бригадирша, редакторша, дикторша*. Ці іменники використовуються тільки в розмовно-просторічній мові. Обмежене вживання утворень із суфіксами *-их(а), -ш(а)* зумовлене також тим, що ці форми (*директорша, професорша, деканша, лісничиха, інспекторша*) означають посаду жінки і назву дружини за професією (посадою) чоловіка, а двозначність слів може призвести до змістової неясності.

Деякі іменники жіночого роду, що позначають традиційно жіночі професії і заняття, не мають відповідників чоловічого роду, як-от: *домогосподарка, кастелянша, манікюрниця, покоївка, праля, рукодільниця* тощо. Родову пару можуть утворювати іменник і описовий зворот: *балерина - артист балету*.

Іноді лексичні значення спільнокореневих назв осіб чоловічої та жіночої статі не збігаються, порівняйте: *друкар* – працівник друкарської справи, поліграфічної промисловості і *друкарка* – жінка, що працює на друкарській машинці; *стюард* – 1) офіціант на пасажирському морському судні, літаку; 2) в Англії – управитель великого господарства і *стюардеса* – бортпровідниця на літаках.

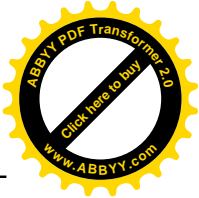
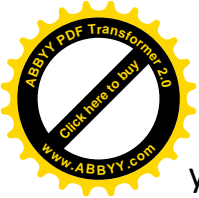
Якщо іменник чоловічого роду вживається на позначення жінки й ім'я особи при цьому не називається, то узгоджене означення і присудок ставляться у формі чоловічого роду: *Мій опонент захворів; Доповідач навів цікаві факти*.

Сполучення на зразок *доцент Максимішина, терапевт Соколова* вимагають, щоб присудок мав форму жіночого роду. Що ж стосується означення, то воно в таких випадках узгоджується з назвою особи граматично, тобто має форму чоловічого роду: *Мій шеф Василевська Ірина першою поздоровила мене з днем народження; Мій терапевт Соколова щойно повернулася із відпустки*. Вислови *моя стоматолог, наша бухгалтер* мають розмовно-побутовий характер і не відповідають нормам літературної мови (див. у додатках «Реєстр агентивно-професійних назв»).

Назви осіб за **національною і територіальною ознакою** творяться від іменникових основ – топонімів. Найуживанішими суфіксами для назв чоловічого роду є: *-анин(-янин), -чанин, -ин* (*молдаванин, пражанин, харків'янин, киянин, полтавчанин, донеччанин, вінниччанин, грузин, осетин, болгарин*); *-ець(-анець)* (*житомирець, полтавець, тбілісець, українець, американець, марієць*); *-ич* (*костромич, русич*); *-ак(-як)* (*словак, туляк, подоляк, сибіряк*); *-ит* (*одесит*).

Назви осіб жіночої статі цього розряду творяться за допомогою суфікса *-к(а)*, який приєднується до повної чи усіченої основи разом із вставним звуком (інтерфіксом): *білорус-білоруска, костромич-костромичка, грузин-грузинка, сумчанин-сумчанка, парижанин-парижанка, угорець-угорка* (див. додаток «Назви мешканців населених пунктів України»).

В українській мові існують також варіантні вживання **числових форм** іменника. Так, велика кількість однорідних предметів у деяких випадках може бути позначена як формою множини, так і формою однини. Ці форми дещо відрізняються за змістом: форма множини є більш нейтральною, передає властивий їй зміст, а форма однини вказує на цілісність, нерозчленованість предметів і служить засобом

узагальнення. Саме тому форма однини частіше побутує в офіційно-ділових текстах, особливо в тих, що містять переліки або прейскуранти в рекламі, а також у наукових текстах, коли необхідне узагальнення. Наприклад: *Кавун херсонський – 5 т; Магазин реалізує масляний фільтр; Вивчення розділових знаків у складному реченні*. В інших випадках, зокрема, коли мова йде про велику кількість однорідних предметів, що можуть бути обчислені, доцільно вживати форму множини: *Фірма виготовляє дерев'яні підставки*.

Форма однини на позначення множини може вживатись також у реченнях типу: *Відвідувачі повинні мати перепустку*. Таке вживання є доцільним, оскільки кожен з відвідувачів мислиться окремо, тобто має одну перепустку.

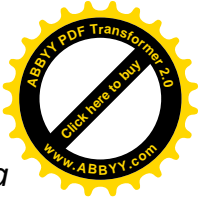
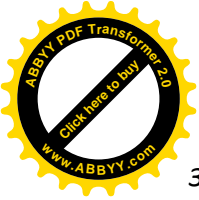
Частина іменників в українській мові вживається тільки в однині (*молодість, доброзичливість, хоробрість, пізнання, вода*) або тільки в множині (*Суми, граблі, ножиці, окуляри, вершки, ресурси*). Важливо звернути увагу на іменники, що мають лише форму однини. Найчастіше це власні назви (*Іван, Петренко, Ужгород*), іменники з абстрактним значенням (*кохання, сподівання, вміння, ніжність, мислення*), іменники з речовинним значенням (*крейда, шовк, олія, грязь, пшениця, сіль*), збірні іменники (*кіннота, інтелігенція, птаство, студентство, молодь*). Деякі з таких іменників можуть утворювати форми множини, але в таких випадках завжди наявна відмінність у значенні форм однини і множини. Так, власні імена осіб у формі множини метафорично вживають для узагальненого найменування: *Юні наші шевченки; З'являться нові прометеї; Історію пишуть гомери*. Абстрактні іменники у формі множини позначають конкретні прояви станів чи почуттів, це можна спостерігати в різних стилях мовлення: *Завод збільшує потужності; Ці ніжності тут ні до чого*. Іменники з речовинним значенням у формі множини називають типи, види чи сорти якоїсь речовини: *лікувальні грязі, мінеральні солі*. Також іменники з речовинним значенням у формі множини можуть називати велику кількість речовини: *золоті жита; снігами замело*.

Отже, вибір варіантів числової форми іменника має бути вмотивованим і відповідати змістові.

Труднощі виникають при **відмінюванні іменників**. Розглянемо ті випадки відмінювання іменників, коли найчастіше трапляються помилки.

Іменники **першої відміни** з основою на м'який або шиплячий приголосний в орудному відмінку однини мають закінчення -єю: *хащею, кашею, мережею, кручею, ношею, лікарнею, операцією, Наталією, суддею, Іллею, статтею*.

Якщо іменник першої відміни має основу на г, к, х, то у формі давального та місцевого відмінка однини відбувається чергування звуків: г/з, к/ц, х/с: *подруга – подрузі, ріка – ріці, смуга – смузі, наука – науці*,

завірюха – завірюсі, тайга – у тайзі, зупинка – на зупинці, стріха – на стрісі. Таке ж чергування відбувається у формі місцевого відмінка однини іменників чоловічого роду другої відміни: *рік – у році, каталог – у каталозі, капелюх – у капелюсі.*

Досить складною для вживання є форма родового відмінка однини іменників чоловічого роду **другої відміни**. У залежності від значення, а також деяких морфологічних та акцентологічних характеристик ці іменники можуть мати закінчення *-а(-я)* і *-у(-ю)*: *паспорта, глобуса, прапора, але прогресу, кредиту, банку.*

Закінчення *-а(-я)* мають такі групи іменників:

– назви осіб та істот, а також персоніфікованих предметів: *студента, Петренка, оператора, власника, учня, ведмедя, Сніговика;*

– назви конкретних обчислюваних предметів: *ножа, зошита, малюнка, портфеля, вагона, конверта, диплома;*

– терміни, геометричні фігури та їх частини, елементи будови чогось: *ромба, синуса, радіуса, відмінка, квадрата, конуса, перпендикуляра, але роду, виду;*

– назви мір довжини, площі, об'єму, ваги, часу тощо: *кілометра, тижня, кілограма, метра, відсотка, гектара, долара, але року;*

– назви населених пунктів: *Києва, Глухова, Ужгорода, Парижа, Мілана;*

– назви річок, озер з наголошеним закінченням: *Дніпра, Остра, Дінця, Дністра, Іртиша, Сиваша.*

Закінчення *-у(-ю)* мають такі групи іменників:

– назви дій, процесів, станів: *іспиту, досліду, польоту, рейсу, фільму, страху, руху, крику;*

– назви абстрактних понять: *аналізу, реалізму, характеру, стилю, принципу;*

– назви матеріалів та речовин: *кисню, чаю, азоту, бензину, ситцю, джему, асфальту, цукру, але хліба, вівса;*

– назви збірних понять: *люду, оркестру, колективу, каталогу, батальйону, кодексу;*

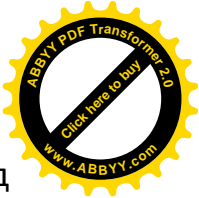
– назви установ та організацій: *музею, клубу, театру, метрополітену, інституту, магазину;*

– назви танців, спортивних ігор: *футболу, волейболу, вальсу, танцю, тенісу, але гопака, козачка;*

– назви будівель, споруд, приміщень та їх частин: *замку, магазину, палацу, але будинка, флігеля, карниза, гаража, млина, хліва;*

– назви гідронімів з ненаголошеним закінченням: *Байкалу, Дунаю, Бугу, Світязю, Нілу, Рейну;*

– назви держав, територій, островів, півостровів, гір: *Кавказу, Китаю, Донбасу, Ірану, Криму, Мадагаскару.*

Деякі іменники чоловічого роду мають закінчення залежно від наголосу: *мостá-мóсту, столá-стóлу, полкá-пóлку*. Слід враховувати й те, що багатозначний іменник може мати різні закінчення в залежності від того, в якому значенні його вживають: *немає цього акта, але після другого акту п'єси, не вистачає одного алмаза, але видобуток алмазу; пряма до центра круга, але приїхав до центру міста, одержали розпорядження з Центру; дісталися до найбільшого дзвона, але не чути дзвону*.

Семантичні групи іменників, що мають закінчення -а(-я) або -у(-ю), окреслені не досить чітко, тому у випадках сумніву треба звертатися до словника. Закінчення родового відмінка однини іменників чоловічого роду, як правило, зазначені у всіх словниках української мови.

Виникають проблеми і з відмінюванням інших груп іменників. Іменники середнього роду другої відміни, які закінчуються на -я, у родовому відмінку множини переважно мають нульове закінчення (*завдань, суцвіть, весіль, багать, облич*), а також в окремих випадках закінчення -ів (-ів): *почуттів, відкриттів, сузір'їв*. У складних випадках слід звертатися до словника.

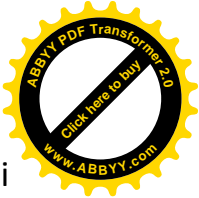
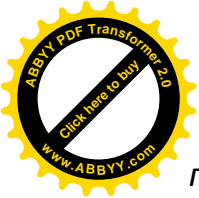
Іменники **третьої відміни** у формі орудного відмінка однини можуть мати подовження приголосного звука, якщо цей приголосний знаходиться між голосними: *сталлю, суттю, доповіддю, галуззю, сумішшю, розкішшю, зустріччю*. Але подовження не відбувається, коли наявний збіг приголосних: *областю, складністю, дійсністю*. Зрідка, якщо основа закінчується на губний приголосний або р, виникає роздільна вимова, яка на письмі позначається апострофом: *любов'ю, матір'ю, кров'ю*.

Вживаючи відмінкові форми іменників, треба пам'ятати, що окремі з них можуть виступати **у варіантах**.

Так, можливі варіантні форми родового відмінка множини іменників першої відміни. Вони пов'язані з характером вставного голосного між двома останніми приголосними основи або з наявністю/відсутністю такого голосного і відповідними змінами в корені слова: *сосон і сосен, крихт і крихот (крихіт), війн і воєн*. Ці варіанти є рівноцінними для вживання. Поодинокі випадки варіантних форм іменників у родовому відмінку множини виявляються у можливості вживання нульового закінчення та закінчення -ів: *губ і губів, легень і легенів*. Варіантні форми можуть бути утворені від різних значень багатозначного іменника. Пор: *нарада старост і заслати старостів; пройшов кілька верстов і походив з найнижчих верств суспільства*.

Іменники першої відміни можуть мати варіанти і в орудному відмінку множини: *сльозами і слізьми, свинями і свиньми*. Форми *слізьми, свиньми* характерні для розмовного та художнього стилів мовлення.

Іменники чоловічого роду другої відміни однини в давальному відмінку мають закінчення -ові(-еві, -єві), якщо вони називають живі істоти:

працівникові, директорів, вчителів, учнів, водіїв, гостей, коневі. Такі ж закінчення мають чоловічі імена та прізвища, що належать до другої відміни: *Дубові, Коваленкові, Головки, Кущеві, Зайцеві, Гайдаєві, Петрові, Василеві, Андрієві.* Слід звернути увагу на цю форму, оскільки вона часто трапляється в різноманітних документах (посвідченнях, довідках і под.). Коли в тексті стоять поряд прізвище, ім'я та по батькові у формі давального відмінка однини, рекомендують для уникнення одноманітності вживати різні закінчення (-ові, -еві, -єві та -у, -ю): *Петренкові Олександрю Дмитровичу, Олександрові Дмитровичу Петренку, панові Богдану, добродієві Савчуку, письменнику Гончареві, письменникові Гончару, Василеві Петровичу.*

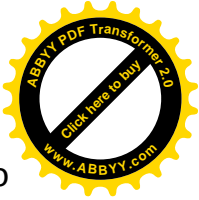
Іменники чоловічого роду, що позначають неістоти, у давальному відмінку однини можуть мати варіанти закінчень: -ові (-еві, -єві) і -у, -ю. Наприклад: *лісові і лісу, комітетові і комітету, місяцеві і місяцю, краєві і краю.*

Деякі іменники чоловічого роду в давальному відмінку мають тільки закінчення -у(-ю). Це пов'язано з тим, що закінчення -ові (-еві, -єві) можуть створювати разом з кінцевими звуками основ немилозвучний збіг або спричиняти до спотворення значення: *острів – острову, рів – рову, Київ – Києву, Іванов – Іванову, Тушин – Тушину.*

Паралелізм закінчень у формі давального відмінка однини спостерігаємо також в іменників середнього роду, частіше назвах істот на -о: *немовляткові і немовлятку, теляткові і телятку, дитяткові і дитятку.* Перевагу слід віддавати формам типу *немовляткові, теляткові.* Іменники середнього роду, що позначають неістоти, переважно мають у давальному відмінку закінчення -у(-ю): *вікну, морю, обличчю,* хоча і в цій групі можливі варіанти: *сонцеві – сонцю, серцеві – серцю, містові – місту.*

Оскільки закінчення -у(-ю) можуть мати також іменники чоловічого роду другої відміни у родовому відмінку однини, можлива омонімія закінчень родового і давального відмінків, що призводить до подвійних тлумачень. Пор.: *допомога інституту* (інститут допомагає) і *допомога інституту* (допомагають інституту). Вживання в давальному відмінку форм на -ові (-еві, -єві) дозволяє уникнути небажаної омонімії відмінкових форм: *допомога інституту – допомога інститутіві.*

Варіантністю форм також позначений знахідний відмінок однини іменників чоловічого роду другої відміни. Це явище можна спостерігати серед обмеженого кола іменників, які переважно називають побутові предмети: *написав лист і написав листа, взяв олівець і взяв олівця.* Значної семантичної різниці між цими формами немає, однак форми з нульовим закінченням переважають у діловому стилі мовлення.

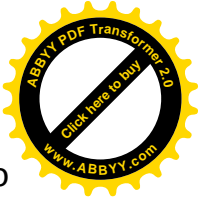
У місцевому відмінку однини іменники чоловічого та середнього роду - назви неістот можуть мати варіантні закінчення -і(-ї) та -у(-ю): *в інституті – по інституту, на подвір'ї – по подвір'ю*. Вживання цих закінчень нерідко визначається прийменником: закінчення -і(-ї) переважає в конструкціях з прийменниками *в(у), на, при*: *у полі, на обличчі, при заводі*; закінчення -у(-ю) переважає в конструкціях з прийменником *по*: *по полю, по обличчю, по заводу* (але для означення часу – закінчення -і: *по обіді*). Розподіл закінчень -у(-ю) та -і(-ї) може також залежати від місця наголосу в слові: *у краї – у краю, у ставі – у ставу, у гаї – у гаю*. У деяких випадках спостерігаємо вживання обох закінчень навіть за умови сталого наголосу: *по полю – по полі, по тілу – по тілі*. Водночас значна група іменників у місцевому відмінку має одну форму без варіантів, незалежно від прийменника чи місця наголосу: *на рушнику – по рушнику, на містку – по містку, у степу – по степу, у саду – по саду*.

Іменники чоловічого роду, які є назвами істот, у місцевому відмінку мають варіантні закінчення -ові (-еві, -єві) та -у(-ю) чи -і(-ї): *на вчителів і на вчителі, на працівників і на працівнику, на приятелів і на приятелі, на ковалів і на ковалі, на інженерів і на інженері, на керівників і на керівнику, на учнів і на учні, на Коваленків і на Коваленку*. Перевагу слід віддавати закінченню -ові (-еві, -єві). Варіантні закінчення можливі і для деяких іменників чоловічого та середнього роду, що називають неістоти: *по світові і по світу, у будинкові й у будинку, на ліжкові і на ліжку*. Подібний паралелізм закінчень спостерігаємо і в іменниках середнього роду - назвах істот: *на немовляткові і на немовлятку, на кошеняткові і на кошенятку*.

У географічних назвах з основою на г, к, х можливі варіанти закінчень -у та -і: *у Владивостоку й у Владивостоці, в Единбургу і в Единбурзі, але тільки у Петербурзі*. Дослідники рекомендують віддавати перевагу закінченню -у, що дозволить уникнути чергування г-з, ц-с: *у Цюриху, у Лейпцігу, у Люксембургу*.

Паралельні словоформи зрідка трапляються в орудному відмінку множини іменників другої відміни, а також іменників, що вживаються у множині: *гостями – гістьми, колінами – коліньми, крилами – крильми, колесами – колісьми, чоботями – чобітьми, конями – кіньми, санями – саньми, воротами – ворітьми, дверима – дверми, грошима – грішми*. Варіанти з закінченням -ми характерні для розмовного та художнього стилів мовлення.

Таким чином, вживаючи відмінкові форми іменників, які можуть виступати у варіантах, слід зважати на традиції їх використання в окремих стилях мовлення. У випадку сумнівів щодо утворення тієї чи іншої відмінкової форми необхідно звертатися до словника.

Кличний відмінок (звертальний, вокатив) позначає звертання до певної особи чи предмета. Кличний відмінок посилює стилістичні функції звертань. Кличний відмінок мають усі іменники першої, другої та третьої відмін в однині. У множині форма кличного відмінка збігається з формою називного відмінка: *сестри, брати*.

В українській мові звертання обов'язково виражається кличним відмінком іменника. Використання у звертаннях форм називного відмінка (що властиве російській мові) для української мови є ненормативним. Наведемо основні правила творення кличного відмінка іменників.

1. Кличний відмінок іменників I відміни.

Іменники твердої групи утворюють кличну форму за допомогою закінчення *-о*: *Василино, Галино, Миколо, колего, мамо, донечко*. Іменники м'якої групи в кличній формі мають закінчення *-е(-є)*: *нене, закрійнице, Насте, Ілле, Маріє, Ксеніє, Зоє*. Закінчення *-ю* утворює кличний відмінок іменників м'якої групи, що означають жіночі пестливі імена та назви жінок: *Галю, Таню, Марусю, бабусю, тітусю*.

2. Кличний відмінок іменників II відміни.

2.1. Закінчення *-у* мають:

а) іменники твердої групи (зокрема із суфіксами *-ик-, -ок-, -к-*): *братику, хлопчику, синку, батьку, онучку, Петрику, Івасику*;

б) іншомовні імена з основою на *г, к, ж*: *Джеку, Жаку, Ніку, Аліку, Гайку, Олегу, Майку, Людвігу, Генріху, Фрідріху*;

в) деякі іменники мішаної групи з основою на шиплячий та *р* (крім *ж*): *викладачу, глядачу, укладачу, лікарю, поштарю, секретарю, товаришу (але каменяре)*.

2.2. Закінчення *-ю* вживається в іменників м'якої групи: *вихователю, дідусю, Віталію, Геннадію, Костю, Олесю, Ігорю*.

2.3. Закінчення *-е* мають:

а) безсуфіксні іменники твердої групи: *брате, голубе, куме, парубче, друже, пастуше, Іване, Петре, Степане, Володимире, Ярославе (але діду, сину, тату)*;

б) іменники твердої групи із суфіксами *-ист-, -іст-, -ор-, -тор-, -атор-, -ер-, -ур-*: *радисте, альпіністе, професоре, директоре, ректоре, адміністраторе, режисере, комбайнере, бригадире, командире*;

в) іменники м'якої групи із суфіксом *-ець-*: *молодче, хлопче, кравче (але бійцю, знавцю, добровольцю)*;

д) деякі іменники мішаної групи (зокрема власні назви з основою на *ж, дж* і загальні назви з основою на *р, ж*): *Довбуше, Джордже, газетяре, кресляре, стороже*.

3. Кличний відмінок іменників III відміни.

У кличному відмінку іменники III відміни мають закінчення *-е*: *розкоше, радосте, Любове, Аделе, Нінеле*.

4. Кличний відмінок імен по батькові.

Імена по батькові жіночого роду мають у кличному відмінку закінчення -о, імена по батькові чоловічого роду – закінчення -у: *Ірино Петрівно, Надіє Михайлівно, Степане Івановичу, Петре Васильовичу.*

5. Звертання, що складаються з кількох назв.

5.1. У звертаннях, що складаються з двох власних назв (імені та по батькові) або із загальної назви та імені, обидва слова мають форму кличного відмінка: *Григорію Семеновичу, Ірино Андріївно, пане Максиме, друже Іване, тітко Маріє.*

5.2. У звертаннях, що складаються із загальної назви й прізвища, кличну форму має загальна назва, а прізвище виступає у формі називного відмінка: *пане Чорний, добродійко Прищепе, депутате Соколовський.*

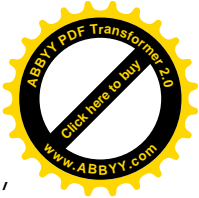
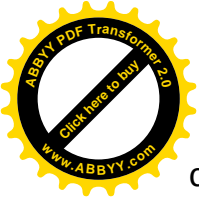
5.3. У звертаннях, що складаються із двох загальних назв, кличну форму обов'язково має перше слово, друге може виступати у формі як називного, так і кличного відмінка: *добродію секретар (секретарю), пане голово (голова), товаришу майоре (майор).*

3. Складні випадки вживання, творення й словозміни прикметника

Найчастіше помилки виникають при творенні **ступенів порівняння** якісних прикметників. Складені форми вищого та найвищого ступенів утворюються за допомогою слів *більш/менш, найбільш/найменш*, які додають до початкової форми: *більш відомий, менш відомий; більш сильний, менш сильний; найбільш вдалий, найменш вдалий*. Утворення за допомогою слова *самий*, як і вживання форми вищого ступеня замість початкової форми (типу *менш доцільніший, найменш доцільніший; більш сильніший, найбільш сильніший*), не є нормативними.

Складені (аналітичні) форми вищого та найвищого ступенів є варіантами простих (синтетичних) форм: *більш далекий – дальший, більш сильний – сильніший, найбільш сильний – найсильніший*. За змістом ці форми не відрізняються одна від одної. Можна лише говорити про відмінності щодо сфери вживання кожної з них. Складеним формам частіше надають перевагу в науковому та офіційно-діловому стилях. Це можна пояснити тим, що утворення таких форм можливе від усіх якісних прикметників практично без обмежень (за винятком тих, що не піддаються ступенюванню), а також тим, що складені форми відзначаються більшою гнучкістю в передачі змісту. Прості форми ступенів порівняння частіше вживають у розмовному, художньому, публіцистичному стилях, де складені форми виглядають недоречно унаслідок властивого їм забарвлення офіційності.

Найвищий ступінь порівняння прикметників може утворюватись за допомогою префіксів *що-* і *як-*, які додають до простої форми найвищого

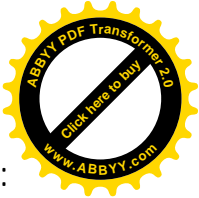
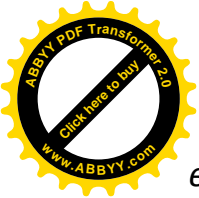
ступеня: *щонайдотепніший, щонайсильніший, якнайбільший, якнайвищий*. Такі утворення вживають у художньому та публіцистичному стилях, зважаючи на їх експресивність.

Явище ступеню вияву ознаки охоплює не всі якісні прикметники, а лише ті, які маркують ознаки, здатні виявлятися більшою або меншою мірою. Тому в українській мові є такі якісні прикметники, від яких ступені вияву ознаки не утворюються, що зумовлено семантичними та структурними факторами. Не мають форм ступенів вияву ознаки:

- назви абсолютних ознак, що не виявляються більшою або меншою мірою: *босий, голий, мертвий, живий*;
- назви масті тварин: *вороний, гнідий, зозулястий, попелястий*;
- назви кольорів, утворені від іменників відносно недавно: *пурпуровий, салатовий, смарагдовий*;
- якісні прикметники з суфіксами *-уват-* (*-юват-*), *-ав-* (*-яв-*), *-ущ-* (*-ющ-*), *-езн-*, *-енн-*: *тонкуватий, жовтавий, проклятущий, величезний, широченний*; та з префіксами *пре-*, *над-*, *за-*, *ультра-*: *ультракороткий, задовгий, надлишковий, пречудовий*;
- прикметники суб'єктивної оцінки з суфіксами *-еньк-*, *-есеньк-*, *-ісіньк-*, *-юсіньк-*: *чистенький, дрібнесенький, новісінький*;
- складні прикметники, що називають ознаку з відтінком: *гіркувато-солоний, чорно-білий, жовто-блакитний*;
- складні прикметники з компонентами *-подібний, -видний*: *колоподібний, змієвидний*;
- більшість складних прикметників іменниково-прикметникового типу: *білобокий, блакитноокий, високочолий*;
- віддієслівні прикметники з префіксом *не-*: *невихований, невмирущий, невпинний*;
- прикметники з суфіксами *-анн-*, *-енн-*: *невпізнаний, невблаганний, нездоланий*.

Присвійні прикметники утворюються від: назв осіб за різними ознаками: *шахтар – шахтареве взуття, лікар – лікареві окуляри, батько – батьків дім*; особових імен: *Степан – Степанів, Микита – Микитин, Оксана – Оксанин, Олена – Оленин*; прізвищ і псевдонімів: *Гончар – Гончарів роман, Франко – Франкова поезія*; андронімів (імен жінок за іменами чоловіків): *Лука, Лучиха – Лучишин син; Зінько, Зіньчиха – Зіньчишина донька*; назв тварин: *віл – воловий хвіст, миша – мишаче вушко, муха – мушине крило*.

Присвійні прикметники утворюються за допомогою суфіксів *-ів-* (*-ов-*, *-ев-*, *-єв-*, *-їв-*): *Іван – Іванів син, Іванове дитя, Андрій – Андрієві діти*; *-ин-* (*-їн-*): *Ольга – Ольжин, Галя – Галин, Марія – Маріїн*; *-ач-* (*-яч-*): *миша – мишача лапка, теля – теляча шия*; *-й-*: *вовк – вовчий хвіст, верблюд –*

верблюжа шия; -ськ-ий від українських, російських прізвищ на -ів-, -ин-: *Сенів – Сенівський, Тимків – Тимківський*.

Суфікси -ів-, -ин- у посесивному значенні продуктивні в сучасній українській мові, бо за їх допомогою утворюються присвійні прикметники від нових назв осіб: *менеджер – менеджерове крісло, кілер – кілерова жертва*.

Суфікси -ач- (-яч-), -й- у посесивному значенні непродуктивні, бо за їх допомогою не утворюються нові присвійні прикметники. Посесивні суфікси -ів-, -ин- розрізняються не значенням, а валентністю: морф -ів- сполучається з основами іменників другої відміни (*Клим – Климів, бригадир – бригадирів*), а морф -ин- – з основами іменників першої відміни (*Микола – Миколин, голова – головин*).

Посесивний суфікс -ин- за фонетичною структурою формально збігається з іменниковим суфіксом -ин із закінченням одиничності. Це омонімні морфи, оскільки вони розрізняються за семантикою, категоріальністю і валентністю: *Химка – Химчин, староста – старостин, татари – татарин*.

Деякі лексико-семантичні групи присвійних прикметників на -ів-, -ин(-ін) втратили посесивне значення і перейшли в розряд іменників. Такими є:

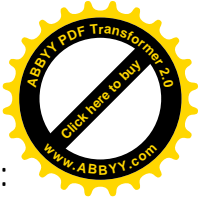
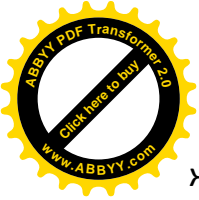
- прізвища на -ів-, -ин (-ін): *Сенів, Луків, Пушкін*;
- назви населених пунктів: *Чернігів (від Чернега), Харків (від Харко), Канів, Стеблів, Глухів, Ніжин (від Нега)*;
- назви міст на -вль: *Ярославль, Путивль, Переяславль*.

Прикметники, які мають значення колективної, групової, родової належності, є відносними. Їх інколи називають **привійно-відносними**. До них належать:

- прикметники з суфіксом -ськ-ий, утворені від присвійних прикметників на -ів-, -ин: *батьків – батьківський, дядьків – дядьківський*;
- прикметники з суфіксом -ач-ий (-яч-ий) залежно від значення означуваного іменника: *лисяча морда* (індивідуальна належність) – *лисяча нора* (родова належність), *кроляча лапа* (індивідуальна належність) – *кроляча шапка* (родова належність);
- прикметники з суфіксом -й- залежно від значення означуваного слова: *вовчий хвіст* (індивідуальна належність) – *вовча згряя* (групова), *заяче вухо* (індивідуальна належність) – *заяча нора* (родова належність).

Залежно від семантики означуваного іменника присвійні прикметники можуть переходити в якісні: *телячий хвіст* (присвійний), *теляче тіло* (відносний) – *телячі ніжності* (якісний); *лебедина голівка* (присвійний), *лебедина згряя* (відносний) – *лебедина пісня* (якісний).

Відмінювання прикметників не відзначається складністю. Слід звернути увагу на форму орудного відмінка однини для прикметників

жіночого роду, де після основ на шиплячий має бути закінчення -ою: *гарячою, плакучою, свіжою* тощо.

Варіантні закінчення можуть бути лише в місцевому відмінку однини прикметників у формі чоловічого та середнього роду: *на новому і на новім, на білому і на білім*. Ці варіанти диференціюються стилістично: форми на -ім уживають у розмовному та художньому стилях мовлення.

4. Складні випадки відмінювання числівника

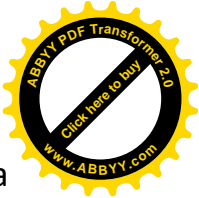
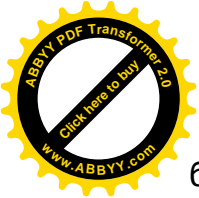
Значні труднощі можуть виникати у зв'язку з відмінюванням числівників, зокрема кількісних. Існують особливості у відмінюванні різних за структурою груп числівників: простих (*п'ять, сорок*), складних (*п'ятдесят, п'ятсот*), складених (*п'ятдесят п'ять*). Уживаючи прості кількісні числівники, слід чітко визначити, якого відмінка числівника вимагає текст. Наприклад: *надати допомогу (кому? чому?) восьми або вісьмом учням; приїхати з (ким? чим?) вісьма або вісьмома учнями*. Треба також знати систему відмінкових закінчень простих кількісних числівників, а також випадки чергування звуків у відмінкових формах (*сім, але семи*). Системи відмінкових закінчень кількісних числівників наведено в підручниках та різноманітних посібниках з української мови, якими й треба користуватися в разі необхідності.

Відмінюючи складні кількісні числівники на -десят, слід пам'ятати, що змінюватися може лише друга частина: *п'ятдесяти і п'ятдесятьох, п'ятдесятьма і п'ятдесятьома*. Під впливом російської мови іноді можна зустріти неправильне утворення таких форм із зміненою першою частиною. У складних кількісних числівників на -сот змінюються обидві частини: *двохсот, двомстам, п'ятисот, п'ятистам*.

У складених кількісних числівників відмінюються всі слова. Відмінюючи такі числівники, треба бути уважним, пам'ятаючи, що до їх складу можуть входити як прості, так і складні кількісні числівники, кожен з яких має свої особливості відмінювання. Наприклад: *одній тисячі чотирьомстам вісімдесяти семи, однією тисячею чотирмастами вісімдесятьма сьома* тощо.

Слід звернути увагу також на варіативні відмінкові форми числівників.

Числівник *один* у місцевому відмінку однини може виступати у формі *на одному*, яка переважає в офіційному та науковому стилях, та в формі *на однім*, уживаній у розмовному та художньому стилях. Цей же числівник жіночого роду *одна* може виступати у варіантах: у формі родового відмінка *однієї* та *одної*, орудного відмінка *однією* та *одною*. Ці варіанти є рівноцінними для використання в будь-якому стилі. Розглядуваний числівник у середньому роді *одне* може виступати у варіантах у формах називного та знахідного відмінків *одне і одно*. Форму *одне* вживають у

будь-якому стилі: *одне питання, одне повідомлення, одне дитя*. Форма *одно* обмежена у вживанні розмовним стилем: *одно курча, одно решето*.

Числівники *п'ять – двадцять, тридцять, п'ятдесят – вісімдесят* мають варіативні форми непрямих відмінків: *п'яти і п'ятьох, п'ятдесяти і п'ятдесятьох; п'яти і п'ятьом, п'ятдесяти і п'ятдесятьом; п'ятьма і п'ятьома, п'ятдесятьма і п'ятдесятьома*. Ці варіанти рівноцінні, їх можна без обмежень вживати в будь-якому стилі мовлення. Так само можливі варіанти словозміни неозначено-кількісних числівників: *кільканадцяти і кільканадцятьох, кількадесятьма і кількадесятьома*. Подібні числівники внаслідок семантичної невизначеності числа не вживані в науковому та офіційно-діловому стилях, ознакою яких є точність та достовірність мовлення.

5. Особливості словозміни займенника

Відмінкові форми займенників також можуть виступати у варіантах. Так, у місцевому відмінку однини деякі іменникові займенники мають варіанти: *на ньому і на нім, на кому і на кім, на чому і на чім*. Такі ж варіанти спостерігаємо серед прикметникових займенників чоловічого роду: *на моєму і на моїм, на якому і на яким, на кожному і на кожному, на іншому і на іншому, на котрому і на котрім, на всьому і на всім, на тому і на тім* і под. Ці форми розрізняють за сферою вживання. Форми типу *на моїм, на кожному* можливі лише в розмовному та художньому стилях.

Слід звернути увагу на відмінювання займенника *чий*, де наявні варіанти в давальному відмінку (*чийому і чиєму*) та місцевому відмінку (*на чийому, чиєму і чиїм*). Для наукового та ділового стилів більш прийнятними є форми *чийому* та *на чийому*.

Деякі вказівні займенники існують у варіантах: *цей – оцей, той – отой, такий – отакий*. Ці варіанти наявні в усіх відмінкових, родових та числових формах: *цього – оцього, цим – оцим, такою – отакою* тощо. У науковому та діловому стилях вживані варіанти типу *цей, той, такий*.

Також є займенники, що мають варіанти лише в називному відмінку однини: *кожний – кожен, жодний – жоден* (але: *кожного, жодного, кожному, жодному* тощо). Ці варіанти можна в однаковій мірі використовувати в будь-якому стилі.

Вказівку на належність третій особі у множині передають займенником *їх*, який не відмінюється (*їх твори, їх творами*), та займенником *їхній*, який має всі форми словозміни (*їхній дім, їхнього дому, їхня пасіка, їхньою пасікою, їхні діти, їхнім дітям*). Ці варіанти є рівноцінними.

Усі перелічені особливості вживання варіантних форм займенників слід враховувати в усній та писемній формах мовлення.

6. Особливості словозміни та вживання дієслова й дієслівних форм

Вживаючи дієслова, слід звернути увагу на можливість варіантних форм у словозміні.

Дієслова недоконаного виду в майбутньому часі можуть утворювати прості форми (*працюватиму, працюватимемо, виховуватиму, виховуватимемо*) і складені форми (*буду працювати, будемо працювати*). За змістом ці форми рівноцінні, однак складені утворення частіше вживають в офіційно-діловому та науковому стилях, ніж відповідні їм прості.

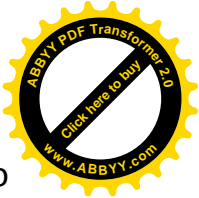
У формі майбутнього часу першої особи множини можливі варіантні форми із закінченнями -ем і -емо: *готуватимемо* і *готуватимем, носитимемо* і *носитимем*. Ці варіанти розрізняються за сферами вживання: усічені форми з закінченням -ем використовують лише в розмовному стилі.

Існують також варіанти у формі третьої особи однини. За аналогією з формами дієслів першої дієвідміни поряд з нормативними варіантами *ходить, носить* у діалектах південно-східного наріччя зустрічаємо форми *ходе, носе*. Такі утворення, безумовно, перебувають за межами літературної норми.

Варіантними також можуть бути форми інфінітива: *виконувати – виконувать, робити – робить*. Ці варіанти нормативні, але в науковому та офіційно-діловому стилях вживають лише форми з суфіксом -ти: *застосовувати, використовувати*.

Вживаючи дієслова, варто звернути увагу на те, що звороти з пасивними дієсловами не властиві українській мові. Тому не можна вважати вдалим речення типу *Досліди проводяться в запланованому режимі*. Замість пасивного дієслова краще вжити особові форми активних дієслів або використати безособову конструкцію з дієслівними формами на -но, -то: *Досліди проводять у запланованому режимі; Досліди проводимо в запланованому режимі* або *Досліди проведено в запланованому режимі*. Під впливом російської мови звороти з пасивними дієсловами набули значного поширення в науковому стилі мовлення. Таких конструкцій слід уникати.

Свої особливості утворення та вживання мають також дієприкметники. Частина мовознавців вважає, що українська мова не знає активних дієприкметників на -чий, -(в)ший, ані пасивних на -мий». У мові є лише невелика кількість прикметників дієслівного походження з суфіксами -уч(-юч), -ач(-яч), -ущ(-ющ-), -ащ(-ящ-), -им-: *балакучий, болючий, лежачий, терплячий, загребущий, роботящий, невгасимий*. Такі слова повністю втратили дієслівні ознаки часу та виду і не можуть утворювати дієприкметниковий зворот.

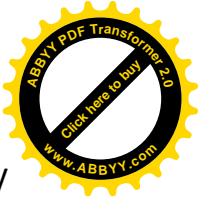
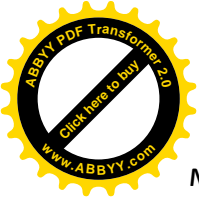
Однак останнім часом мовознавці все ж схиляються до думки, що певною мірою активні дієприкметники в українській мові утворюються. Це активні дієприкметники теперішнього часу з суфіксами -уч(-юч-), -ач(-яч-): *виконуючий, керуючий, зростаючий, оновлюючий*. Також зрідка утворюються активні дієприкметники минулого часу з суфіксом -л-: *посивілий, обважнілий, пожовклий*. Проте слід зазначити, що хоча такі утворення в сучасній мові побутують, все ж частіше їх уживають у функції означення і практично зовсім не вживають у ролі головного компонента дієприкметникового звороту. Отже, можна сказати *виконуючий обов'язки, керуючий відділом, пожовкле листя*, але не можна вважати нормативними конструкції: *працівник, виконуючий обов'язки; особа, керуюча відділом; листя, пожовкле від холоду*. Подібну інформацію слід передавати підрядними реченнями: *Працівник, який виконує обов'язки; Особа, що керує відділом* і под.

Пасивні дієприкметники можуть утворюватись від дієслів недоконаного виду з допомогою суфікса -н-: *пояснюваний, споруджуваний, порівнюваний*. Такі дієприкметники набули значення теперішнього часу. Вони можуть виступати в ролі означення і можуть утворювати дієприкметниковий зворот: *пояснюваний матеріал* і *матеріал, пояснюваний учителем*.

Пасивні дієприкметники минулого часу утворюються від дієслів доконаного і недоконаного виду з допомогою суфіксів -н-, -ен-, -т-: *сіяний, принесений, здобутий*. Такі дієприкметники в мові продуктивні, їх уживають у ролі означень, вони вільно утворюють дієприкметниковий зворот: *здобутий успіх* і *успіх, здобутий у праці* і под.

В українській мові широко вживані дієслівні форми на -но, -то, які виконують роль присудка в безособовому реченні. Наприклад: *За новим правописом в українському алфавіті відновлено літеру г. Видобуто мільйони тонн високоякісного вугілля*. Такі конструкції становлять специфічну особливість українського синтаксису, їх використовують, коли треба передати стан не як процес, а як результат, дію, що відбулася в минулому. Це може бути результат дії: *Для учнів організовано гуртки. На зборах вирішено звернутись до адміністрації*. Також подібні конструкції можуть позначити результат дії, яка не залежить від волі людини: *Дерева вміто весняним дощем*. Дослідники підкреслюють, що зміст таких речень пов'язаний з планом минулого. Тому не можна вважати коректними висловлювання, які позначають дію в майбутньому часі, отже містять у своєму складі дієслівну зв'язку *буде*. Наприклад: *Буде припинено подачу електроенергії*. Такий зміст краще передати двоскладним реченням з іменним присудком: *Буде припинена подача електроенергії*.

Однак у сучасній художній літературі побутують безособові конструкції з дієслівними формами на -но, -то і дієслівною зв'язкою в

майбутньому часі. І хоча таке поєднання дійсно суперечить граматичному значенню цих речень, науковці все ж не відмовляють їм у праві на існування. Все це свідчить про поступове розхитування граматичної норми, її певну нестійкість. Під впливом двоскладних конструкцій з іменним присудком, де можливі дієслівні зв'язки в будь-якому часі, знімаються обмеження на вживання зв'язки в майбутньому часі в безособових реченнях з зазначеними дієслівними формами.

Таким чином, ми розглянули найважливіші правила словозміни різних частин мови, звертаючи увагу на ті форми, утворення яких може викликати сумніви. Знання цих правил та послідовне дотримання їх забезпечує морфологічну нормативність мовлення, яка є одним з найважливіших показників високої мовної культури. У ряді випадків морфологічні форми існують у варіантах, які можуть бути рівноцінними для вживання в різних мовленнєвих ситуаціях або диференціюються стосовно стилю мовлення. Правильний вибір доречної граматичної форми сприяє точності, логічності, виразності мовлення, прискорює процес обробки інформації, полегшує міжперсональне спілкування.

Тема 9

СИНТАКСИЧНІ НОРМИ: СКЛАДНІ ВИПАДКИ ПОБУДОВИ ТА ВЖИВАННЯ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ

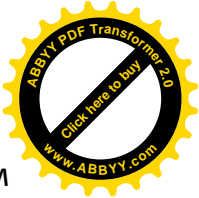
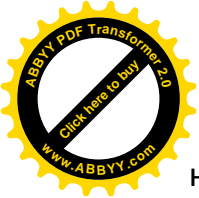
Зміст

1. Синтаксична нормативність мовлення.
2. Особливості узгодження присудка з підметом.
3. Складні випадки побудови словосполучень.
4. Синтаксичні норми побудови речень.

1. Синтаксична нормативність мовлення

Важливим чинником високої культури мовлення є дотримання синтаксичних норм, що виявляється в правильній побудові синтаксичних конструкцій – словосполучень та речень. Досить часто ці норми порушуються як в усному, так і в писемному мовленні. Типовою є така мовленнєва ситуація, коли мовець сумнівається в правильності побудови синтаксичної конструкції. Якщо правильність утворення тієї чи іншої морфологічної форми ми можемо перевірити за словником, то, будуючи речення чи словосполучення, ми змушені здебільшого покладатися на свій мовленнєвий досвід та практику використання таких синтаксичних конструкцій у текстах.

Синтаксичні норми, у порівнянні з морфологічними, у більшості випадків гнучкіші, нерідко дозволяють ширший діапазон уживань. Тут можливі не лише категоричні оцінки, а й такі, що суворо не заперечують уживання іншого варіанту (краще, доцільніше, віддаємо перевагу). Так,

наприклад, присудок може узгоджуватися з підметом, вираженим словосполученням кількісного значення, як в однині, так і в множині. Пор.: *Вісімнадцять студентів не з'явилося* і *Вісімнадцять студентів не з'явилися*. Певна різниця в змісті, який передають подібні речення, і зумовлює вибір того чи іншого варіанту.

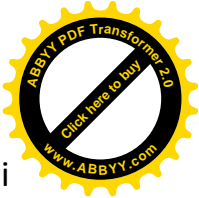
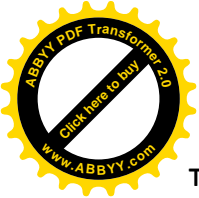
Зауважимо: у морфології нормативні варіанти можуть розрізнятися за сферою вживання чи хронологічними показниками, а нормативні варіанти синтаксичних конструкцій часто пов'язані з різними відтінками значення. Тому перед мовцем, який складає усний чи писемний текст, нерідко постає питання, який з варіантів обрати для більш точного вираження заданого змісту. У вирішенні цього питання велику роль відіграє індивідуальність мовця, його здатність до самооцінки, уміння проаналізувати свій комунікативний намір і визначити мовні засоби для його вираження.

У писемних текстах і в усному мовленні трапляються синтаксичні конструкції, що не відповідають вимогам точності і логічності мовлення, оскільки припускають можливість неоднозначних тлумачень. Наприклад: *Дівчинка сказала своїй подрузі, що її батьки знають про батьківські збори* (чий батьки – дівчинки чи подруги?). Тому побудова словосполучень та речень вимагає від мовця з'ясування логічних зв'язків, присутніх у мовленнєвому контексті, здатності прогнозувати всі можливі тлумачення синтаксичних конструкцій.

Таким чином, синтаксичну нормативність мовлення забезпечує дотримання цілого комплексу вимог, пов'язаних не лише з власне мовними чинниками, а й з певними відтінками змісту і тими логічними зв'язками, які мають бути відтворені у тексті. Розглянемо найбільш частотні випадки порушення синтаксичних норм, а також найважливіші правила та варіанти побудови синтаксичних конструкцій.

2. Особливості узгодження присудка з підметом

Присудок узгоджується з підметом за ознаками роду, числа чи особи. Для людини, яка володіє українською мовою, дотримання цього правила є природним і не пов'язаним з труднощами, особливо, якщо підмет має хоча б одну з перелічених ознак: роду (*учень малював, цениця малювала*), числа (*учень малював, учні малювали*) чи особи (*я малюю, ти малюєш*). Але буває так, що підмет у тексті не схарактеризований за названими ознаками. Зокрема, коли підмет виражений словосполученням, найчастіше виникає проблема: в якій формі слід уживати присудок – однини чи множини. Наприклад, як правильно: *Вісім робітників працювало* чи *Вісім робітників працювали*; *Контрольну роботу виконували дванадцять учнів* чи *Контрольну роботу виконувало дванадцять учнів*? Подібні питання часто виникають під час складання

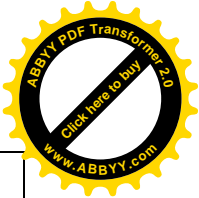
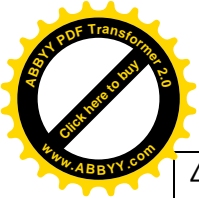

текстів ділових паперів – звітів, протоколів тощо. Існує ряд правил, які регулюють уживання присудка у формі однини чи множини.

Розглянемо таблицю.

ОСОБЛИВОСТІ УЗГОДЖЕННЯ ПРИСУДКА З ПІДМЕТОМ

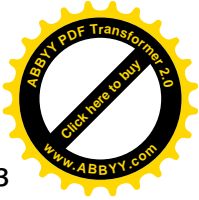
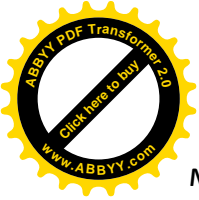
Чим виражений підмет	Яка форма присудка	Приклад
<p>1. Іменник + числівник:</p> <ul style="list-style-type: none">- якщо числівник закінчується на <i>одиницю</i> (31, 151, 1991 і под.);- якщо числівник закінчується на <i>два, три, чотири</i>;- збірні числівники- інші числівники	<p>в однині</p> <p>у множині (однина – у безособовому реченні)</p> <p>в однині або множині</p> <p>в однині або множині</p>	<p><i>Двадцять один комп'ютер придбав банк</i></p> <p><i>Чотири студенти пропустили заняття (Чотири студенти було відзначено...)</i></p> <p><i>Семеро студентів з'явилося (або з'явилися) на консультацію.</i></p> <p><i>Сімнадцять агрегатів списали (або списано) у зв'язку із...</i></p>
<p>2. Слова <i>більшість, меншість, багато, мало, ряд, частина, кілька, декілька</i> + іменник</p>	<p>в однині</p> <p>або у множині, коли головні члени речення розділені підрядним реченням, коли головні члени речення є однорідними</p>	<p><i>Більшість абітурієнтів буде зарахована на стипендію та забезпечення гуртожитком;</i></p> <p><i>Ряд питань, які внесені до іспиту, будуть поставлені в письмовій формі</i></p>
<p>3. Займенник <i>хто, дехто, ніхто, ніщо</i> та ін.</p>	<p>в однині</p>	<p><i>Усі, хто пройшов реєстрацію, повинні з'явитися...</i></p>

4. Іменник + прикладка а) <i>виставка-продаж, музей-садиба, де підмет – родове поняття, ширше, а прикладка – видове, вузче;</i> б) <i>родова назва + символічна назва (фабрика “Боженківець”, кінотеатр “Україна” і под.)</i>	присудок узгоджується із підметом, а не прикладкою присудок узгоджується із загальною, родовою назвою	<i>Школа-інтернат відкрита з ініціативи...</i> <i>Об’єднання “Світанок” уклало угоду на постачання друкарського паперу</i>
5. Однорідні підмети, розділені протиставними сполучниками <i>не – а, не лише – а й</i>	в однині	<i>Не лише економічного, а й юридичного обґрунтування, потребує...</i>
6. Однорідні підмети із означеннями, наприклад <i>значна частина, велика кількість, цілий ряд, деяка сума</i>	в однині	<i>Значна частина верстатів і механізмів відповідає сучасним вимогам деревообробки</i>
Абревіатура	у роді, числі, що й головне слово в словосполученні, від якого утворено абревіатуру	<i>УАН (Українська академія наук) була заснована в 1918 році</i>

Якщо до складу підмета входить числівник один (один, двадцять один, сто один та ін.), присудок ставиться у формі однини. Наприклад: *На конференцію приїхав тридцять один учений.* Слід зазначити, що в діловому тексті подібну інформацію можна передавати описовим зворотом. Наприклад: *На конференцію приїхали вчені в кількості тридцяти одного.* Описова конструкція є більш офіційною в порівнянні з попереднім варіантом.

До складу підмета можуть входити числівники *два, три, чотири, обидва.* У такому випадку присудок ставиться в множині. Наприклад: *Два співробітники написали заяви. Чотири словники лежали на столі.* Однина

можлива лише у випадку вживання безособової конструкції з дієприкметником на -но, -то. Наприклад: *Було присуджено дві перших премії.*

До складу підмета можуть входити інші числівники, починаючи з *п'ять*. У такому разі присудок може стояти як в однині, так і в множині, що залежить від деяких особливостей значення підмета. Якщо підмет називає пасивні особи чи предмети, які виступають у вигляді нерозчленованої, цілісної групи, то присудок переважно ставиться в однині: *П'ять учених увійшло до складу ради.* Якщо підмет називає групу осіб чи предметів, кожний з яких діє активно, то присудок ставиться переважно у формі множини: *П'ять докторів наук виступили на симпозиумі.*

У наведених прикладах йдеться про дії, які виконують живі істоти, особи. Коли в ролі підмета виступають назви неживих предметів, можливе вживання присудка як в однині, так і в множині. Наприклад: *До університету під'їхало п'ять автомобілів. До університету під'їхали п'ять автомобілів.*

Часто виникає потреба назвати приблизну, відносну або точно невизначену кількість предметів, що виконують певні дії. Таку інформацію передають слова типу *більшість, меншість, частина, багато, кілька, решта* і под., які сполучаються з іменником у формі родового відмінка множини: *Більшість абітурієнтів, решта учнів.* У таких випадках присудок уживають переважно у формі однини: *Частина студентів бере участь у телепередачі. Більшість положень доповіді ілюструється вдалими прикладами.*

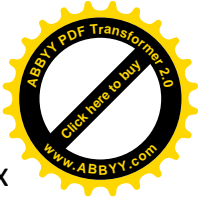
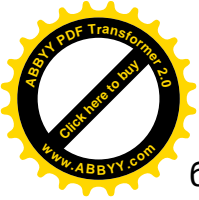
Питання про те, в якій формі треба вживати присудок, з'являється і в тих випадках, коли до складу підмета входить займенник, не схарактеризований за ознакою числа: *хто, ніхто, дехто*. При такому підметі присудок ставиться в однині. Наприклад: *Дехто з працівників несумлінно ставиться до своїх обов'язків. Ніхто з присутніх не зміг відповісти на поставлене запитання.*

Перелічені правила не є надто категоричними, у кожному конкретному випадку вживання підмета з кількісним значенням слід зважати на особливості змісту, що передає речення, та лексичне оточення підмета.

3. Синтаксичні норми побудови словосполучень

Порушення синтаксичної норми в побудові словосполучень може бути пов'язано з різними причинами: недостатнє знання мови, низький мовнокультурний рівень, вплив російської мови тощо.

Одним із прикладів таких порушень є неправильне вживання форми **залежного слова** в дієслівних та прикметникових словосполученнях (типу: *властивий для нього, характерний йому* замість нормативного *властивий йому, характерний для нього*). У наведених прикладах прикметники

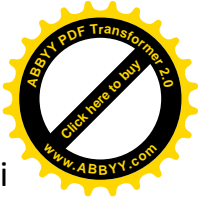

близькі за значенням і водночас вимагають після себе неоднакових відмінків: *властивий кому? але характерний для кого?* У ненормованому мовленні відбувається заміна однієї відмінкової форми іншою, унаслідок чого з'являються помилки. Треба добре пам'ятати, яких відмінків вимагають наведені дієслова: *довести (що? а не про що?); оснований (на чому? а не ким?); опанувати (що? а не чим?)* тощо.

Помилки в побудові словосполучень можуть бути викликані впливом російської мови внаслідок того, що еквівалентні в обох мовах дієслова можуть вимагати неоднакових відмінкових форм залежного слова: *благодарить кого? але дякувати кому?* Приклади словосполучень, які в українській і російській мовах мають різні форми залежного слова, дивіться в додатках («Складні випадки керування»).

Із зростанням вимог до мовлення зменшується кількість варіантів можливого висловлювання: мовець наближається до найточнішого найефективнішого способу висловлювання, відкидаючи всі інші як недостатні. Відомо, що ділове мовлення характеризується частою повторюваністю мовних засобів і служить, таким чином, середовищем, яке сприяє виникненню певних типових формул і стійких способів висловлювання. Оскільки офіційно-діловий стиль реалізується в документах різних жанрів, що узагальнюють типові ситуації ділових стосунків і характеризуються високим рівнем стандартизації мовних засобів, і відрізняється від інших функціональних стилів точністю формулювань, граничною чіткістю у висловленні думок, логічністю, аргументованістю викладу, стислістю, то особливу увагу необхідно приділити кліше як обов'язковій синтаксичній одиниці ділового мовлення.

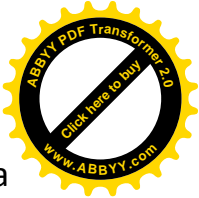
Типова ознака **кліше** – віддієслівні іменники в його структурі. Віддієслівні іменники забезпечують однозначність, узагальненість змісту і надають документам певної офіційності, називають не конкретну дію, а дають загальне уявлення, поняття про неї: *давати вказівки* (вказувати); *зробити огляд* (оглянути); *вести пошук* (шукати); *зазнати втрат* (втратити); *заявити протест* (опротестувати); *дати доручення* (доручити). Як бачимо з прикладів, відбувається смислова диференціація: дієслово називає дію вузччу, конкретну, а кліше, розщеплене на допоміжне дієслово і віддієслівний іменник, – дію широку, узагальнену. Тому використання в складі кліше віддієслівних іменників позбавляє діловий стиль невластивої йому персоналізації. Слід зазначити також, що дієслівні категорії виду, стану, часу створюють зовсім недоречну в діловому спілкуванні атмосферу розмовності. А віддієслівні іменники, навпаки, саме через відсутність цих категорій забезпечують потрібну однозначність і в той же час узагальненість змісту, створюючи колорит офіційності, порівняймо: *допомагати – надати допомогу; розпоряджатися – дати розпорядження; постачати – здійснювати постачання.*

Віддієслівні іменники досить часто є частиною кліше у вигляді розщепленого присудка. Розщеплені присудки в діловому тексті стали стандартизованими, а часом й уніфікованими, універсальними засобами висловлювання. Цьому слугували декілька причин. Не всі словосполучення „дієслово + іменник” мають дієслівний (однослівний) відповідник, наприклад: *провести захід, встановити порядок, виявити увагу, випустити брак, звільнити від участі, звільнити з посади, відійти від справ, перекласти текст, погашати заборгованість, підтримати пропозицію* тощо. Навіть якщо можна підібрати дієслівний відповідник, то словосполучення „дієслово + іменник” може не збігатися з ним за значенням. Порівняйте: *проводити, провести змагання* і *змагатися*; *надавати, надати допомогу* і *допомогти*. Ці словосполучення набули конкретного значення, близького до термінологічного, а дієслова зберегли досить широке загальномовне значення. У розщеплених присудках допоміжне дієслово не просто вказує на факт дії, а й може виражати додаткові смислові відтінки. Порівняйте, наприклад, значення таких дієслів: *давати і надавати; вести і проводити; проводити і здійснювати*.

У словосполучення „дієслово + іменник” можна увести одне або кілька означень: *надати* (грошову, матеріальну, технічну та ін.) *допомогу*; *надіслати* (дипломатичний, супровідний та ін.) *лист*; *підтримувати* (ділові, вигідні, службові та ін.) *стосунки*. Розщеплений присудок через свою „громіздкість” начебто затримує увагу читача (слухача), а інформація таким чином не втрачається, а, навпаки, фіксується. Як бачимо, у розщепленого присудка є цілий ряд переваг: здатність передавати точні термінологічні значення, створювати потрібний офіційний, без домішки „розмовності” колорит висловлення. Але не завжди вживання кліше у вигляді розщепленого присудка буває доречним, оскільки допоміжні дієслова можуть сполучатися далеко не з усіма віддієслівними іменниками (наприклад, *питання* можна *порушувати, висувати*, а не *ставити* чи *піднімати*).

Аналізовані кліше ще називають інфінітивними конструкціями, оскільки основну значеннєву частину таких словосполучень становлять дієслова в неозначених формах. Треба зауважити, що інфінітиви часто є частинами складеного присудка: *доводиться констатувати; пропоную затвердити; просити прискорити; вимагаю надати кошти; наказую прийняти*. Як і віддієслівні іменники, інфінітивні конструкції не вказують на час, особу, рід та число, а сприяють узагальненню змісту документів, уникаючи зайвої персоналізації, наприклад: *прошу допустити, дозвольте нагадати; просимо оплатити і змушені припинити; вважаємо за потрібне попередити; не можемо прийняти* і под.

Поширеними є кліше у вигляді пасивних структур. Пасивна форма використовується тоді, коли треба підкреслити, що факт звершення дії має більше значення, ніж вказівка на особу діяча. Крім того, у пасивному звороті нерідко усувається орудний відмінок додатка, що показує виконавця дії. Отже, зміст узагальнюється, наприклад: *обговорюються питання; схвалюється пропозиція; визначаються розміри; встановлюються терміни; задовольняються вимоги; виконується план; вживаються заходи; перевіряються дані; додається список; розв'язуються суперечки* тощо.

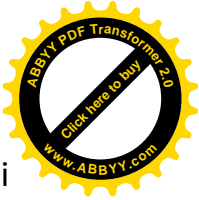
Кліше характеризується складними випадками керування у своїй структурі. Так, неоднакових відмінкових форм вимагають одні й ті ж дієслова в стандартних формулах російської та української мов, порівняймо: *благодарить* (кого?) – *дякувати* (кому?); *нуждаться* (в чем?) – *потребувати* (чого?); *вовлечь* (в что?) – *залучити* (до чого?); *восстановить* (в чем?) – *поновити* (на чому?) тощо. За наявності прийменникового керування особливу увагу слід приділяти еквівалентам російського прийменника *по*, щоб уникнути виникнення штампів (*по указанию* – *за вказівкою*; *по приказу* – *за наказом*; *обратиться по адресу* – *звернутися на адресу*; *заплатить по счету* – *сплатити рахунок*).

Найпоширенішим є дієслівне керування. Особливу увагу слід звернути на структуру таких кліше:

- *завдавати, зазнавати* + родовий відмінок (*заходів, шкоди, невдачі* тощо);
- *запобігати* + давальний відмінок (*злочинам, аваріям* тощо);
- *опанувати* + знахідний відмінок (*предмет, професію* тощо);
- *ігнорувати* + знахідний відмінок (*погляд, пропозицію* тощо);
- *додержуватися* + знахідний відмінок (*порядку, тиші* тощо);
- *наголошувати* + на + місцевий відмінок (*помилках, головному* тощо);
- *читати, говорити, повідомляти* + орудний відмінок (*телефоном, українською мовою*) тощо.

Менш поширеним є іменне (*опанування дисципліни; оволодіння знаннями; попередження дій; освоєння спеціальностей*) та прикметникове керування (*багатий на ідеї; характерний для ситуації; властивий професії; притаманний автору*). Отже, вибір відмінкової форми, прийменника, побудови самого словосполучення – фактори, які впливають на нормативне керування в складі кліше.

У широкому використанні кліше – мовних одиниць, яким властиві постійний склад компонентів, їх порядок, звичність звучання, відтворюваність, – виявляється одна із синтаксичних рис офіційно-ділового стилю.

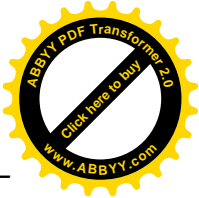
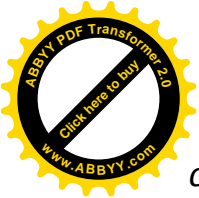
Під впливом російської мови можуть бути неправильно побудовані і словосполучення з **прийменниками**. Так, наприклад, невиправдано часто вживаємо в українській мові словосполучення з прийменником **по**. В українській мові цей прийменник поєднується з іменником у місцевому відмінку і вживається в кількох значеннях. Це може бути значення місця, у такому разі прийменник поєднується з конкретним іменником, а дієслово передає значення руху: *рухатися по поверхні, бігти по вулиці, повзти по стіні*. Прийменник *по* може також уживатись у словосполученнях, що пояснюють наявність певних стосунків між особами: *родич по батьку, знайомий по роботі, приятель по університету*. Іменники в таких словосполученнях обмежені лексично: головне слово позначає особу, а залежне називає обставини, за яких виникли стосунки.

Прийменник *по* використовують у конструкціях, що позначають дію та предмет, на який спрямована дія: *ударити по м'ячу*. У таких словосполученнях прийменник *по* може вживатись паралельно з іншими прийменниками: *стріляти по ворогові – стріляти у ворога*. Нормативним є також уживання прийменника *по* в словосполученнях з розподільним значенням: *роздати дітям по цукерці, заплатити робітникам по п'ять гривень*. Вживається прийменник *по* і в конструкціях із значенням мети: *піти по овочі, послати по ветеринара, поїхати по ягоди*. Також прийменник *по* можна вживати в словосполученнях, які позначають місце поширення діяльності: *наказ по інституту, різьбяр по дереву*.

У словосполученнях з іншими значеннями прийменник *по* вживають рідко й несистемно, до того ж іноді паралельно з іншими прийменниками: *заходити по черзі, дістати по знайомству, передавати по радіо, іти по слідах (слідами), по закінченні строку (після закінчення строку)*.

У російській мові прийменник *по* вживають набагато частіше: крім усіх перелічених значень, характерних для української мови, прийменник *по* може бути використаний у ряді інших словосполучень. Саме тому в ненормованому українському мовленні ми спостерігаємо типове для російської мови вживання прийменника *по*: *працювати по сумісництву, по замовленню слухачів, заходи по вивченню* та ін. Подібні порушення тим більш прикрі, що в українській мові існує досить багато еквівалентів російського прийменника *по*. Наведемо приклади українських словосполучень, що відповідають російським конструкціям з прийменником *по*: *мероприяття по празднованю – заходи для святкування; пособие по математике – посібник з математики; работать по совместительству – працювати за сумісництвом; работа по ликвидации – робота з ліквідації тощо*.

Еквівалентними російським конструкціям з прийменником *по* можуть бути також словосполучення без прийменника з залежним словом у формі родового та орудного відмінків: *идти по берегу – іти берегом*;

старший по возрасту – старший віком; работать по вечерам – працювати вечорами тощо.

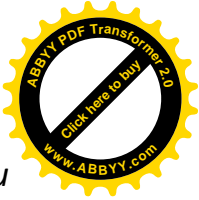
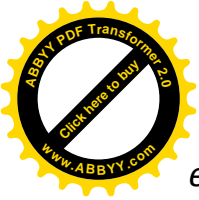
Таким чином, прийменник *по* в українській мові має вужчий обсяг значень у порівнянні з російською мовою. Це слід враховувати, перекладаючи тексти з російської мови на українську, а також під час складання текстів українською мовою. Для того щоб уникнути порушень, треба правильно підібрати прийменник, який є еквівалентним російському прийменнику *по*.

Порушення синтаксичної норми виникають і в зв'язку з уживанням інших прийменників, зокрема прийменника *при*.

Прийменник *при* в українській мові найчастіше вживають паралельно з прийменниками *біля* і *коло* для позначення місця: *біля входу, коло входу, при вході*. Також цей прийменник може передавати значення певного стосунку до кого-небудь, чого-небудь: *комісія при Адміністрації Президента, перебувати при штабі*. Сполучення з прийменником *при* можуть вказувати на наявність чогось у будь-кого або на присутність когось будь-де: *бути при зброї, говорити при рідних*. З допомогою прийменника *при* можна вказати на супутні обставини: *при світлі лампи, при швидкості сто кілометрів*. Прийменник *при* можна вживати для позначення часу виконання певної дії в обмеженому колі словосполучень: *при першій появі, при нагоді, при виявленні дефектів, при оподаткуванні*.

В інших значеннях та мовленнєвих контекстах прийменник *при* не вживається. Проте під впливом російської мови, де прийменник *при* має більший обсяг значень, спостерігаємо в українському мовленні ненормативне вживання цього прийменника, типове для російської мови: *при вивченні цієї теми, при виконанні службових обов'язків, при житті* тощо.

В українській мові є різноманітні можливості висловити той зміст, який у російській мові звичайно передають конструкціями з прийменником *при*. Якщо така конструкція має значення часу, то її можна перекласти з допомогою прийменникового сполучення *під час*: *при изучении этой темы – під час вивчення цієї теми*; можливе також використання підрядного речення часу: *при изучении этой темы – коли вивчається ця тема; при изменении налоговой политики – коли змінюється податкова політика*. Подібний зміст можна також передати з допомогою дієприслівникового звороту: *при изучении этой темы – вивчаючи цю тему; при распределении средств – розподіляючи кошти*. У деяких випадках, коли йдеться про певний проміжок часу, вживають конструкцію з прийменником *за*: *при жизни поэта – за життя поета*. Конструкція з прийменником *при* може передавати значення умови. У такому разі її можна перекласти з допомогою прийменника *за*, сполучення *за умови*, а також підрядним реченням умови: *при таких обстоятельствах – за таких обставин; коммерческая деятельность*

возможна при сохранении юридической самостоятельности предприятий – комерційна діяльність можлива за умови збереження юридичної самостійності підприємств – комерційна діяльність можлива, якщо зберігається юридична самостійність підприємств.

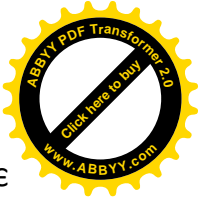
Отже, у деяких випадках до російських конструкцій з прийменником *при* існує кілька українських відповідників. Це створює для мовця можливість вибору найдоречнішого варіанту та урізноманітнення викладу.

4. Синтаксичні норми побудови речень

Порушення синтаксичних норм може з'являтися в різних за структурою реченнях. Одним з найбільш поширених є відхилення в побудові речень з дієприслівниковими зворотами.

Дієприслівниковий зворот позначає другорядну дію, яка є супутньою щодо головної дії, вираженої власне реченням. Наприклад: *Виконавши контрольну роботу, учні зібрали зошити. Виконуючи роботу, учні користувались словниками.* Як бачимо, у подібних реченнях дієприслівниковий зворот пов'язаний граматично і за змістом з наступним реченням, яке сполучається з цим зворотом. Щоб такий зв'язок мав нормативне мовне вираження, треба дотримуватися певних правил. Найголовніше з них таке: дієприслівник і дієслівна форма в реченні повинні називати дії, які виконує одна й та ж особа або предмет. Наприклад: *Переглядаючи цей фільм, я відчуваю радість.* У цьому реченні виконавець дії, вираженої дієприслівниковим зворотом, і виконавець дії, вираженої дієсловом у реченні, той самий – він позначений займенником *я* (*я переглядаю фільм і я відчуваю радість*).

Якщо це правило порушується, виникають неконкретні утворення типу: *Перечитуючи цей роман, радість переповнює мене* (читаю я, але переповнює радість). Подібні речення можна відредагувати, замінивши дієприслівниковий зворот підрядним реченням умовно-часового змісту: *Коли я перечитую цей роман, радість переповнює мене.* Можливий інший шлях – трансформація речення з метою заміни підмета: *Перечитуючи цей роман, я відчуваю радість.* Ці правила побудови речень з дієприслівниковими зворотами слід застосовувати в тих випадках, коли в реченні функціонує дієслівний присудок. Коли ж присудок іменний, дієприслівниковий зворот слід уживати обережно, оскільки такі конструкції не завжди відповідають нормі. Так, наприклад, видаються сумнівними щодо нормативності висловлювання типу: *Закінчивши інститут, він був сповнений бажання працювати; Відтворивши в пам'яті ці події, він був щасливий.* Краще в подібних випадках використати інші синтаксичні моделі: *Після закінчення інституту він був сповнений бажання працювати; Відтворивши в пам'яті ці події, він відчув себе щасливим.*

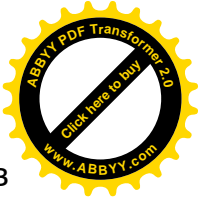

Досить складними є випадки, коли речення, до якого прилягає дієприслівниковий зворот, має односкладну будову, зокрема, коли в такому реченні відсутній підмет. Якщо речення означено-особове або неозначено-особове, поєднання його з дієприслівниковим зворотом відповідає нормі за умови дотримання сформульованого вище правила: *Спостерігаючи схід сонця, ніби відчуваєш свою причетність до народження нового дня; Піднявши температуру до максимальної позначки, нагрівання припиняють.* Якщо дієприслівниковий зворот приєднують до безособового речення, досить часто виникають ненормативні конструкції. Наприклад: *Розробляючи цей проект, мені було надано можливість попрацювати в лабораторії.* Подібну інформацію слід передавати, використовуючи двоскладне речення: *Розробляючи цей проект, я одержав можливість попрацювати в лабораторії.* Можна також замість дієприслівникового звороту використати підрядне речення або прийменниково-відмінкову конструкцію: *Коли я розробляв цей проект, мені було надано можливість попрацювати в лабораторії; Під час розроблення цього проекту мені було надано можливість попрацювати в лабораторії.*

Таким чином, будуючи речення з дієприслівниковим зворотом, слід пам'ятати, що такі синтаксичні утворення відповідають літературній нормі за умови дотримання певних правил.

На рівні речення трапляються порушення норми, пов'язані з уживанням **однорідних членів речення**. Однорідні члени речення становлять собою перелік предметів, дій, ознак, кількісних характеристик тощо. Вони передбачають поєднання понять, що належать до одного логічного ряду. Тому, будуючи речення з однорідними членами, треба слідкувати за тим, щоб вони були однорідні за змістом і однаково поєднувались зі словом, до якого вони відносяться.

Зауважимо, що помилки в реченнях з однорідними членами можуть бути різного характеру. Такі помилки можуть виникати внаслідок поєднання слів, що називають родові та видові поняття. Так, наприклад, не можна вважати нормативними речення типу: *Університетська бібліотека одержує газети, журнали, періодику.* У цьому реченні в ряд перелічуваних предметів потрапили родова назва, що означає ширше поняття (*періодика*), і видові назви, що вкладаються в родові поняття як частина від цілого (*газети й журнали* – різновиди періодики). Відредагувати подібні речення можна з допомогою слів, які дозволяють виявити родовидові зв'язки: *зокрема, у тому числі, серед них* тощо. Наприклад: *Університетська бібліотека одержує періодику, зокрема газети й журнали.* Можливий і такий варіант: *Університетська бібліотека одержує газети, журнали, іншу періодику.*

Невдалим є ряд однорідних членів, до якого входять поняття, що в чомусь збігаються або перехрещуються: *У ліквідації наслідків стихійного лиха брали участь робітники, працівники установ, населення, (робітники та працівники установ – це теж населення, тому речення вимагає редагування.)*

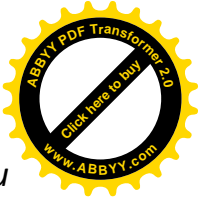
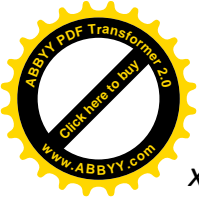
Пам'ятаймо, що члени однорідного ряду слід виділяти на одній підставі, щоб вони склали співвідносні поняття, інакше виникає порушення логіки викладу: *Викладач використовує новітні технології навчання і різноманітні прийоми аналізу художнього тексту.* Подібні утворення є невдалими ще й тому, що поєднання в них двох різних за змістом тез створює перешкоди для подальшого послідовного розвитку кожної з них.

У реченнях з однорідними членами можливе й таке порушення норми, як спільний додаток до однорідних членів, які керують різними відмінковими формами. Розглянемо таке речення: *Завод освоїв і почав випуск нової продукції.* У цьому реченні два однорідних присудки керують різними відмінками: *освоїв кого? що?* (знахідний відмінок) *І почав випуск кого? чого?* (родовий відмінок). Але речення побудоване таким чином, що словесно вираженою є лише форма родового відмінка – *продукції*. Тому ця форма, попри те, що нею керує тільки другий присудок, сприймається як залежна від обох присудків, як спільний додаток до них. Але оскільки перший присудок (*освоїв*) не може керувати родовим відмінком, у реченні наявне порушення синтаксичної норми. Нормативність подібних висловлювань забезпечується за умови, коли кожен з однорідних присудків має свою залежну словоформу: *Завод освоїв нову продукцію і почав її випуск.*

Отже, будуючи речення з однорідними членами, треба слідкувати за тим, щоб однорідні члени, які керують різними відмінками, сполучалися з відповідними словоформами.

Типове порушення, пов'язане із уживанням однорідних членів, – **немотивований вибір сполучника**. Найчастіше таке порушення викликане невиправданим використанням протиставного сполучника, у той час коли між членами однорідного ряду немає протиставного відношення. Наприклад: *До цієї збірки входять короткі, але правдиві оповідання.* Названі у реченні ознаки неспіввідносні між собою за змістом (розмір оповідань не передбачає і не заперечує правдивості чи неправдивості їх). Тому подібні ознаки взагалі не варто включати в однорідний ряд і тим більше з'єднувати їх протиставним сполучником.

Отже, порушення синтаксичної норми може бути пов'язано з уживанням сполучників. Особливо уважно слід ставитися до конструювання речень з подвійними сурядними сполучниками (*не тільки... а й, не тільки... але й, не лише... а й, не... а, не стільки... скільки,*

хоча... але і под.). Наприклад: *Треба глибоко проаналізувати не тільки кількісні, а й насамперед якісні зміни. Мене дивує не стільки зміст вашої заяви, скільки інтонація, з якою ви її оголошуєте. Хоча нам не поталанило зустрітися з заступником міністра, але вдалося поговорити з депутатом.*

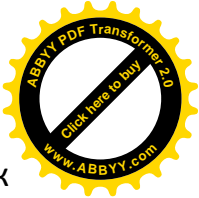
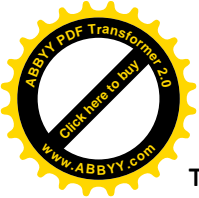
Такі сполучники кваліфікують як градаційні, оскільки вони дозволяють виділити один з однорідних компонентів і посилити його вагу в тексті. Градаційні сполучники об'єднують однорідні члени в двочленну замкнену групу. Один з компонентів цієї групи (як правило, другий) є більш істотним, вагомим для передачі заданого змісту. Вживаючи градаційні сполучники, треба чітко визначити, які саме компоненти зіставляються в межах однорідного ряду. Частини подвійного сполучника повинні стояти безпосередньо перед цими компонентами. Відхилення від цього правила призводить до спотворення змісту висловлювання і ускладнює правильне його розуміння.

Перша частина подвійного сполучника у ненормативних конструкціях може бути зсунена вправо. Наприклад: *Нова технологія дозволяє не тільки збільшити випуск продукції, а й значно здешевлює її.* У цьому реченні інфінітив *збільшити* орієнтує на вживання інфінітива і після другої частини сполучника: *дозволяє не тільки збільшити, а й здешевити.* Водночас особова форма дієслова після другої частини сполучника вимагає вживання особової форми дієслова й після першої частини. У такому разі перша частина сполучника ставиться перед особовою формою дієслова: *не тільки дозволяє збільшити, а й здешевлює.* Отже, речення з подібними синтаксичними порушеннями можуть бути відредаговані двома способами.

Перша частина сполучника в ненормативних конструкціях може бути перенесена вліво. Наприклад: *Сільськогосподарська продукція не тільки забезпечує нашу область, а й інші регіони України.* За змістом у цьому реченні як однорідні повинні виступати словоформи *область* і *регіони*. Але позиція першої частини подвійного сполучника вказує на особову форму дієслова (*забезпечує*) як на один з однорідних членів, що спонукає чекати вживання такої ж форми після другої частини сполучника. Відредагований варіант речення виглядає так: *Сільськогосподарська продукція забезпечує не тільки нашу область, а й інші регіони.* Подібне порушення бачимо також у реченні: *Це не стільки провина школи, скільки батьків.* Відредагований варіант: *Це провина не стільки школи, скільки батьків.*

Отже, вживання однорідних членів, з'єднаних градаційними сполучниками, вимагає від мовця уважного розгляду змісту речення, аналізу відношень, які складаються між членами однорідного ряду.

У реченнях з однорідними членами можливі різноманітні відхилення від синтаксичної норми. Побудова таких речень передбачає усвідомлення

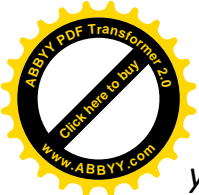
тих логічних зв'язків, які існують між перелічуваними поняттями, а також володіння мовними засобами, з допомогою яких передаються ці зв'язки.

Досить поширеними на рівні речення є й помилки, пов'язані з уживанням **займенників**. Займенник відіграє важливу роль у реченні, оскільки часто містить у своєму значенні посилання на попередній контекст, а отже, є засобом зв'язку між реченнями чи частинами речення. Наприклад: *Будинок стояв на березі річки, поруч з ним квітував молодий сад.* У цьому реченні займенникова форма *з ним* є посиланням на вжите у попередньому контексті слово *будинок*. Вживання займенника дозволяє уникнути небажаного повтору слова і тим самим урізноманітнити текст.

Порушення синтаксичної норми виникає у тому випадку, коли слово, на яке посилається займенник, у попередньому контексті фактично відсутнє, а замість нього вжито інше слово, найчастіше однокореневе. Наприклад: *Ввічливість – найвизначніша риса японського національного характеру, вони завжди прагнуть до толерантності у стосунках.* У цьому реченні займенник *вони* вказує на відсутнє у попередньому тексті слово *японці*. Хоча в цьому контексті є однокореневе слово *японський*, посилання не можна вважати коректним, оскільки слова *японський* та *вони* не співвідносяться за змістом. Відредагований варіант може бути таким: *Ввічливість – найвизначніша національна риса японців. Вони завжди прагнуть до толерантності у стосунках.*

Унаслідок ненормативного вживання займенника можуть з'являтися двозначні за змістом конструкції. Це буває в тому випадку, коли вживаються два іменники в тому ж числі та роді, що й займенник. Наприклад: *Лікар пояснив хворому, наскільки важливим для нього є точно встановлений діагноз.* У цьому реченні займенникова форма *для нього* може відноситись як до іменника *лікар*, так і до іменника *хворий*. У межах вузького контексту правильне розуміння речення практично неможливе: точність встановлення діагнозу може бути важливою для обох учасників ситуації. Редагування подібних конструкцій полягає в заміні значної частини тексту, уведенні необхідних уточнень. Наприклад: *Лікар пояснив хворому, що для призначення ефективного лікування важливо точно встановити діагноз.*

Іноді в текстах доводиться спостерігати недоцільне вживання займенника *це*. Унаслідок високого рівня узагальнення змісту, цей займенник може вказувати на предмет, особу, дію, ознаку, а також цілу ситуацію або її фрагмент. Тому речення, яке включає займенник *це*, може тлумачитись неоднозначно. Розглянемо контекст: *Письменник не раз згадував про те, як мати співала йому народні пісні. Це відбулося*

у його віршах. З цього контексту важко зрозуміти, що саме відбулося у віршах поета – його згадки чи спів матері. Відредагувати такі контексти можна шляхом заміни займенника *це* іменником. Така заміна дозволяє конкретизувати інформацію. Наприклад: *Поет не раз згадував про те, як мати співала йому народні пісні. Ці спогади відбулися у його віршах.* – *Поет не раз згадував про те, як мати співала йому народні пісні. Ці пісні звучать відлунням у його віршах.* Як бачимо, подібні заміни іноді вимагають значної трансформації речення, що викликано потребами сполучуваності слів, бажанням уникнути тавтології тощо.

Отже, ми розглянули лише невелику частину порушень синтаксичної норми. Складаючи текст, мовець повинен постійно пам'ятати про те, які саме відхилення від норми можливі в межах тих чи інших синтаксичних конструкцій, а також бачити шляхи подолання цих відхилень. Свідоме застосування поданих рекомендацій допоможе попередити порушення у побудові словосполучень та речень, посприє вдосконаленню мовленнєвої культури.

ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття №1-2

Тема: ВСТУП. КУЛЬТУРА МОВИ ЯК ЛІНГВІСТИЧНА ДИСЦИПЛІНА

I. Питання для теоретичного опрацювання:

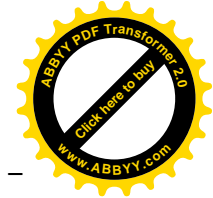
1. Мова як національна ознака.
2. Культура мови як окрема лінгвістична дисципліна. Предмет і значення курсу. Зв'язок з іншими науками.
3. З історії вчення про мовну культуру. Вклад лінгвістів, визначних діячів літератури і культури в розробку теорії і практики культури мови.
4. Культура мови і культура людини.
5. Культура мовлення вчителя. Мовний стиль учителя.

II. Завдання для практичного виконання:

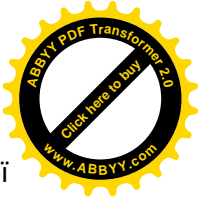
1. Підготувати короткий огляд статей (3-5) із проблем культури мови, опублікованих за останні 3-4 роки в часописах (див. л-ру).
2. Опрацювати статтю Пентилюк М. «Рідномовний кодекс Івана Огієнка» (див. л-ру).
3. Підготувати тези статті Матвієнко А. «Найдоступніший спосіб підвищення мовної культури» (див. л-ру).
4. Зі "Словника української мови" (в 11 томах) виписати 15–20 прикладів, що свідчать про міжмовне контактування. Обґрунтувати доречність цих фактів.
5. Організувати «круглий стіл» на одну із запропонованих тем:
 - Мова як національна ознака.
 - Українська мова у вищій школі.
 - Українськомовна стійкість.
 - Головні завдання культури мови.
 - Метамова теорії мовної культури.
 - Комунікативні компетенції.

Література

1. Андрусів С. Страх перед мовою як психокомплекс сучасного українця // Сучасність. – 1995. – №7-8.
2. Антисуржик / За ред. О.Сербенської – Львів: Світ, 1994. – 149 с.
3. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо. – К.: Либідь, 1991. – 254 с.
4. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. – Львів: Світ, 1990. – 232 с.
5. Барановська Л.В. До теоретичних засад формування культури мовлення // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 3 (липень).
6. Білик В. Культура мови як важливий чинник формування загальної культури майбутнього спеціаліста // Укр. мова: З минулого в майбутнє. – К.: Либідь, 1995. – С. 95.
7. Біляєв О. Культура мовлення вчителя-словесника // Дивослово. – 1995. – № 1. – С. 37-44.

8. Бурячок А. Роль мови в процесі консолідації нації // Урядовий кур'єр. – 1995. – 9 грудня. – №185. – С. 8.
9. Гальчук В. Проблеми культури мовлення: вчора і сьогодні // Укр. мова та літ-ра. – 1998. – № 36. – Вересень. – С. 3.
10. Головин Б. Н. Основы культуры речи. – М.: Высшая школа, 1980. – 210 с.
11. Горняткевич А. Що або хто загрожує українській мові // Сучасність. – 2000. – №4. – С.146-153.
12. Драч І. Українська мова – і державна, і офіційна // Українська газета. – 1995. – 16 березня.
13. Єрмоленко С.Я. Мова в культурі народу (план-проспект) // Мовознавство. – 1998. – № 4-5. – С. 3-14.
14. Єрмоленко С.Я. Мова як суспільне явище: Державотворча функція мови // Українська мова та література. – 1997. – № 7. – С. 6-7.
15. Жуйкова М. Як говоритимуть наші нащадки: українською мовою чи «малоросійским наречием» // АИФ. – 1999. – № 12. – С. 3-4.
16. Загнітко А., Овчаренко Н. Мова і духовність нації // Дивослово. – 1994. – № 10-11.
17. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. – Дрогобич: Відродження, 1994. – 218 с.
18. Ильяш М. И. Основы культуры речи. – К.: Высшая школа, 1984. – 198 с.
19. Качкан Ю. «Фільтруй базар», або ще раз про культуру мовлення школярів (Мова та мовлення в школі очима учнів, батьків та вчителів) // Українська мова та література. – 2001. – Число 14 (222). – С. 11.
20. Коваль А. П. Культура української мови. – К.: Наук. думка, 1966. – 192 с.
21. Культура української мови. Довідник / За ред. В. М. Русанівського. – К.: Либідь, 1990. – 304 с.
22. Матвієнко А. Найдоступніший спосіб підвищення мовної культури // Дивослово. – 2004. – №12. – С.55-56.
23. Мерінов В. Шляхи формування й підвищення мовної культури майбутніх педагогів-нефілологів // Укр. мова: З минулого в майбутнє. – К.: Либідь, 1995. – С. 103–104.
24. Муромцева О.Г., Жовтобрюх В.Ф. Культура мови вчителя. – Харків: Гриф, 1998. – 208 с.
25. Нікітіна Н. Усне мовлення українських політиків // Урок української. – 2006. – №10. – С. 18-21.
26. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки // Дивослово. – 2003. – №10. – С. 67-70.
27. Озерова Н.Г., Синиця І.А. Взаємодія функціональних стилів у сучасних російській та українській мовах // Мовознавство. – 2003. – № 2-3. – С. 112-119.
28. Павленко С. Кодекс мовної гідності вчителя // Освіта України. – 1998. – №37. – С.10.
29. Пентиліук М. Рідномовний кодекс Івана Огієнка // Дивослово. – 2007. – № 12. – С.38-41.
30. Радчук В. Мова в Україні й українська мова // Урок української. – 2000. – № 9. – С. 2-4.
31. Радчук В. Українська мова на зорі третього тисячоліття // Дивослово. – 2003. – № 9. – С.2-7.
32. Свідзинський А. та ін. Мова і культура // Сучасність. – 2000. – № 10. – С. 96-109.
33. Скворцов Л. И. Теоретические основы культуры речи. – М.: Наука, 1980. – 302 с.

34. Совінська Н. Історія мовної проблеми в культурному відродженні української нації // Мандрівець. – 2000. – №5-6. – С.51-57.
35. Степанов О. О. О культурі речі. – М.: Наука, 1961. – 184 с.
36. Томенко О. Мова як сегмент культури // Українська мова і література. – 2003. – №24. – Червень. – С.14-15.
37. Українська мова є обов'язковим засобом спілкування // Освіта. – 1999. – №60-61 (481-482). – 20 грудня.
38. Чумак В.В. Культурі мовлення – першочергову увагу // УМЛШ. – 1991. – № 2. – С.94-95.
39. Федик О. Мова як духовний адекват світу (дійсності). – Львів: Місіонер, 2000. – 300с.
40. Шевчук В. Мова й витворення культурних та духовних цінностей // Дивослово. – 1996. – №3. – С.16-22.

Практичне заняття №3-4

Тема: МОВНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ. СУРЖИК ЯК ІНТЕРФЕРОВАНА УКРАЇНСЬКА МОВА В УМОВАХ БІЛІНГВІЗМУ

I. Питання для теоретичного опрацювання:

1. Підґрунтя сучасної мовної ситуації в Україні. Поняття про білінгвізм.
2. Суржик як наслідок інтерференції.
3. Типи суржику: фонетико-орфоепічний, акцентуаційний, лексичний, семантичний, граматичний.

II. Завдання для практичного виконання:

1. Підготувати короткий огляд статей (3-5) із теми заняття, опублікованих за останні 3-4 роки в часописах (див. л-ру).
2. Підібрати 20-30 прикладів семантичного суржику; укласти словничок (30-50) найбільш уживаних на Слобожанщині русизмів.
3. Підготуватися до полеміки, обґрунтовуючи власний погляд на тлумачення поняття «суржик» або один із поданих:
 - «Суржик – субмова, здеградована під тиском русифікації форма українського мовлення» (О.Сербенська).
 - «Суржик – недопереклад» (В.Радчук).
 - «Суржик – елементи двох або кількох мов, об'єднані штучно, без додержання норм літературної мови» (ВТСУМ).
 - «Суржик – перенесення особливостей російської мови в українську на різних її рівнях» (Енциклопедія: Українська мова).

Література

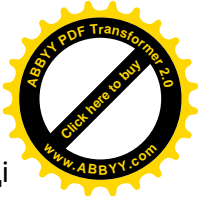
1. Ажнюк Б. Мовна єдність нації: Діаспора й Україна. – К.: Рідна мова, 1999. – 450 с.
2. Антисуржик / За ред. О.Сербенської. – Львів: Світ, 1994. – 149 с.

3. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо. – К.: Либідь, 1991. – 254 с.
4. Гнаткевич Ю. Політичний аспект української двомовності // Вітчизна. – 1996. – № 9-10. – С. 14-26.
5. Дзюба І. Сучасна мовна ситуація в Україні // Український кур'єр. – 2000. – № 4. – С. 5-6.
6. Дончик В. Мова не винна (Про суржик, двомовність і грамотність на українському ТБ) // Слово і час. – 2001. – №2. – С.78-90.
7. Єрмоленко С.Я. Навчально-виховна концепція вивчення української державної мови // Дивослово. – 1994. – № 7. – С. 28 -33.
8. Єрмоленко С.Я. Національна свідомість і виховання української мовної особистості // Мовознавство: Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу українців. – Харків: Око, 1996. – С. 224 - 229.
9. Жулинський М. Двомовність? Ні – загроза дволикості ... // УМЛ в сер. шк., гімназ., ліц. та колегіумах. – 2001. – № 1. – С. 32 - 41.
10. Зарецький О. Мовна ситуація в Україні: стереотипи суспільної свідомості // Українська мова: Науково-теоретичний журнал. – 2006. – №3. – С.12-32.
11. Захарків О. Твоє мовне обличчя. Яке воно? // Урок української. – 2003. – № 3. – С. 22-23.
12. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне “я”. – К.: Академія, 2001. – 238 с.
13. Караванський С. Секрети українського слова. – К.: Вежа, 1994. – 152 с.
14. Караванський С. Політичний аспект мовних процесів в Україні // Визвольний шлях. – 1999. – № 8. – С. 937-944.
15. Ковалів Ю. Білінгвічна трагедія людини, родини та нації в Україні // Урок української. – 2001. – № 6. – С. 2-6.
16. Коваль В. Історичне прокляття української двомовності // Вітчизна. – 1996. – № 9-10. – С. 9 -16.
17. Кознарський Т. Нотатки на берегах макабресок // Критика: рецензії, есе, огляди. – 1998. – Травень. – С. 2-3.
18. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала. – К.: Академія, 1999. – 82 с.
19. Кузнецова Т. Суржик і мовлення // Урок української. – 2001. – № 6. – С.22-24.
20. Кузнецова Т. Мовний статус суржику // Вісник Сумського державного університету: Філологічні науки. – 2000. – №19. – С.72-79.
21. Лесюк М. Словник русизмів у сучасній українській мові // Дивослово. – 1994. – №4.
22. Лісовий В. Проблема двомовності // Сучасність. – 1999. – №9. – С.141-146.
23. Лобода В.В. Мовна політика в Україні // Політика і час. – 2000. – № 9. – С. 16-18.
24. Лосев І. Українська мова в дзеркалі російської політики // Українська культура. – 1999. – № 6. – С. 3-5.
25. Манакін В.М. До питання про стан мовленнєвої культури в Україні // Відродження. – 1993. – № 10. – С. 10-19.
26. Масенко Л.Т. Мова і політика. – К.: Соняшник, 1999.
27. Масенко Л. Мовно-культурна ситуація в Україні: Соціопсихологічні чинники формування // Дивослово. – 2001. – №10. – С.7-10.
28. Масенко Л. Мовна політика в УРСР: історія лінгвоциду // Урок української. – 2005. – № 9-10. – С. 13-19; № 11-12. – С. 11-18.
29. Масенко Л. Суржик у системі розмовних форм побутування української мови // Дивослово. – 2007. – № 12. – С. 26-32.

30. Мацько Л., Христенюк В. Явище лінгвоциду в історії української літературної мови // Дивослово. – 2003. – № 3. – С. 58-63.
31. Мацюк Р. Суржик від і для «інтелігенції» // Урок української. – 2005. – №1-2; № 3-4. – С. 21-25.
32. Мовна ситуація в Україні: соціолінгвістичні студії студентів філологів // Українська мова та література. – 1999. – №131.
33. Мовні конфлікти і гармонізація суспільства: Матеріали наукової конференції. – К.: Київський університет, 2002. – 222 с.
34. Пилинський Я. Білінгвізм в Україні: співіснування чи конфронтація // Рідна школа. – 1998. – № 9. – С. 10-17.
35. Плющ Н. Мова – солов'їна. То чому ж цвірінькаємо? (Про вимовні норми в умовах українсько-російської двомовності) // Урок української. – 2001. – № 4. – С. 19-22.
36. Погрібний А. Відколи у нас «двухязычие» // Українська мова та література в школі. – 2001. – Число 8 (216). – С.7.
37. Пономарів О. Незалежна держава й незалежна мова // Пам'ять століття. – 1997. – № 2. – С. 125-129.
38. Радчук В. Мова в Україні: Стан, функції, перспективи // Дивослово. – 2002. – № 2. – С. 2-5.
39. Радчук В. Суржик як недопереклад // УМЛШ. – 2000. – № 171 (газета). – С. 2-3.
40. Радчук В. Українська мова на зорі третього тисячоліття // Дивослово. – 2003. – №9. – С. 2-7.
41. Свердан Т., Радик Л. «Суржикізація» сучасних видань для дітей // Дивослово. – 2006. – № 2. – С. 40-43; № 3. – С. 37-40.
42. Семчинський С.В. Семантична інтерференція мов. – К.: Вища шк., 1974. – 92 с.
43. Співак О. Як уникати невластивих укр. мові форм активних дієприкметників теп. часу? // Урок української. – 2001. – № 5. – С.18-25.
44. Ставицька Л. Блудний суржик: Міф, мова, стиль // Мандрівець. – 2002. – № 1. – С.18-27.
45. Ставицька Л. Українсько-російська двомовність: соціопсихологічні та лексикографічні аспекти // Дивослово. – 2001. – № 11. – С. 13-16.
46. Степанишин Б. Росіяни і державна мова України // Київ. – 1998. – №5-6. – С. 8-9.
47. Тараненко О.О. Мовна ситуація та мовна політика в сучасній Україні // Мовознавство. – 2003. – № 2-3. – С. 30-56.
48. Ткаченко О.Б. Питання міжмовних контактів і деякі тенденції їх висвітлення в зарубіжному мовознавстві // Мовознавство. – 1971. – № 4. – С. 19-31.
49. Ткаченко О.Б. Чи можуть бути в Україні дві загальнодержавні мови // Мовознавство. – 1999. – № 4-5.
50. Труб В.М. Явище "суржику" як форма просторіччя в ситуації двомовності // Мовознавство. – 2000. – № 1. – С. 46-58.
51. Филин Ф.П. История общества и развитие двуязычия // Известия отделения л-ры и языка АН СССР. – 1970. – № 3. – С. 198.
52. Франко І. Двоязычність і дволичність // Урок української. – 2003. – № 3. – С.12-15.
53. Чередниченко О.І. Взаємодія мов, двомовність і мовленнєва культура // Мови європейського культурного ареалу: Розвиток і взаємодія. – К.: Довіра, 1995. – С. 42-49.

54. Шарварок О. Як ми говоримо, або поступово втрачаючи мову, українці задовольняються мовною проблемою: Етюд соціологічних припущень // Наук. світ. – 1999. – № 8. – С. 24-31.
55. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині ХХ ст. Стан і статус. – К.: Наук. думка, 1987. – 104 с.
56. Шевченко А. Неоголошена війна проти української мови // Дивослово. – 2002. – №12. – С.2-5.
57. Шпорлюк Р. Україна: від імперської периферії до суверенної держави // Сучасність. – 1996. – № 11. – С. 3-14.
58. Шумарова Н.П. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму. – К.: КДЛУ, 2000. – 136 с.
59. Шумилов О. Мова, суржик, «язык»: єдність та боротьба протилежностей на межі тисячоліть // Сучасність. – 2000. – № 10. – С.110-124.
60. Щерба Л.В. О понятии смешения языков // Языковая система и речевая деятельность. – Л., 1974. – С. 25-38.

Практичне заняття №5

Тема: **МОВНА НОРМА**

I. Питання для теоретичного опрацювання:

1. Мовна норма як лінгвістична категорія. Суспільний характер мовної норми. Проблема мовної норми в українській і російській лінгвістиці.
2. Історія формування норм української літературної мови. Розвиток мовних норм в історії української лексикографії.
3. Мовна норма і правило. Варіантність, стабільність і основні тенденції зміни літературних норм.
4. Мовні рівні і норми.
5. Причини порушення мовних норм: соціальний фактор, діалектне оточення, білінгвізм, культурний рівень мовців.

II. Завдання для практичного виконання:

1. Із різних типів словників законспектувати 5 словникових статей, які закріплюють мовні норми різних рівнів.
2. Сформулювати й навести по 2-3 приклади граматичних, орфографічних, пунктуаційних правил, варіантності норм.
3. Укласти бібліографічні описи лексикографічних, довідкових і наукових джерел, які фіксують орфоепічні (вимова і наголос), лексичні, орфографічні, граматичні, стилістичні норми.
4. Опрацювати книгу Б.Антоненка-Давидовича «Як ми говоримо». Законспектувати особливості вживання 5 словоформ (на вибір).

Література

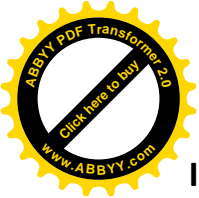
1. Бельчиков Ю.А. О нормах литературной речи // Вопросы культуры речи. Вып. 6. – М., 1965. – С. 12-25.
2. Горбачевич К.С. Вариантность слова и языковая норма. – Л., 1978. – 89 с.
3. Горецький Т. Й. Історія української лексикографії. – К.: Наук. думка, 1963. – 164 с.
4. Єрмоленко С. Динаміка літературних норм // Najnowsze dzieje języków słowiańskich: Українська мова / Red. nauk. S.Jermolenko. – Opole: Un-t Opolski, – 1999. – S. 221-227.
5. Кочерга О. Правопис чужомовного походження // Урок української. – 2003. – № 5-6. – С. 13-19.
6. Коць Т. Мовні смаки і сучасні тенденції у загальнолітературній нормі: На матеріалі газет 90-х років // Культура слова. – К.: Наук. думка, 1998. – Вип. 51. – С. 44-52.
7. Кулик В. Правописне божевілля // Урок української. – 2003. – № 10-12.
8. Ленець К. Літературна норма і сучасна мовна практика: Мова засобів масової інформації // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 1999. – № 19. – С. 24-29.
9. Ліпінська Н. Презентація словничка винятків з орфографічних правил (Фрагменти уроку) // Дивослово. – 2003. – № 11. – С. 36-38.
10. Матвіяс І. Варіанти української літературної мови. – К., 1998. – 162 с.
11. Мова і культура / За ред. В.М. Русанівського. – К.: Наук. думка, 1986. – 184 с.
12. Мова і культура нації. – Львів: Світ, 1991. – 109 с.
13. Непийвода Д. Діалектна норма. // Укр. мова: З минулого в майбутнє. – К.: Либідь, 1995. – С.158-160.
14. Петегрич О. Комунікативні норми українських розмовників // Укр. мова: З минулого в майбутнє. – К.: Либідь, 1995. – С. 161-162.
15. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль. – К.: Наук. думка, 1976. – 288 с.
16. Пономарів О. Чи потрібен українцям український правопис? // Урок української. – 2004. – №3. – С. 10-11.
17. Словник української мови в 11-ти томах. – К.: Наук. думка. – 1970 – 1980.
18. Український правопис: 4 вид., випр. і доп. – К.: Наук. думка, 1990. – 236 с.
19. Фаріон І. Мовна норма: знищення, пошук, віднова. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010.
20. Яворська Г.М. Лінгвістична свідомість і мовні норми // Урок української. – 2001. – №5. – С. 16-23.

Практичне заняття № 6

Тема: УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС – ПОВЕРНЕННЯ ДО НАЦІОНАЛЬНИХ ЗАСАД

I. Питання для теоретичного опрацювання:

1. Історія українського правопису.
2. Наукові дискусії щодо українського правопису після 1993 року.
3. Основні пропоновані зміни в українському правописі (питомі слова, давно засвоєні запозичення, слова іншомовного походження).

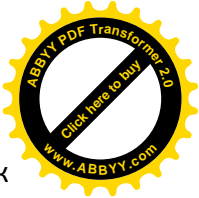

II. Завдання для практичного виконання:

1. Ознайомитися з публікацією (на вибір) з питань теми і прореферувати її.
2. Навести приклади, як правописи радянського часу реалізували ідею «максимального наближення» української та російської мов.
3. Висловити аргументовану власну думку щодо пропонованих змін в українському правописі.

Література

1. Бортняк А. Репресований ключний відмінок // Урок української. – 2004. – №4. – С. 27.
2. Захарків О. Чи потребує реформ чинний Український правопис? // Мовні конфлікти і гармонізація суспільства: Матеріали наукової конференції. – К.: Київський університет, 2002. – С. 194-206.
3. Зубков М.Г. Новий український правопис: "за" і "проти" // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2005. – №15, травень. – С. 3-8.
4. Зубков М. Новий – старий правопис // Дивослово. – 2010. – №2 (635). – С. 39-42.
5. Караванський С. Два правописи – одна мова // Урок української. – 2002. – № 10. – С. 27-31.
6. Кацімон О. Дискусійні питання українського правопису в ділянці морфології української літературної мови // Дивослово. – 2009. – №3. – С.27-34.
7. Кочерга О. Правопис чужомовного походження // Урок української. – 2003. – № 5-6. – С. 13-19.
8. Кулик В. Правописне божевілля // Урок української. – 2003. – № 10-12.
9. Німчук В. Проблеми українського правопису ХХ – початку ХХІ ст. – К., 2002. – 113с.
10. Огієнко І. Історія української літературної мови. – К.: Либідь, 1995. – 296 с.
11. Пономарів О. Український правопис – повернення до національних засад. – К.: Просвіта, 2003. – 22с.
12. Пономарів О. Український правопис на шляху очищення // Освіта. – 2000. – 14 червня. – С. 6.
13. Пономарів О. Чи потрібен українцям український правопис? // Урок української. – 2004. – №3. – С. 10-11.
14. Рибалко К., Рибалко О. Коло має бути розірвано (Обговорюємо проект правопису) // Дивослово. – 2001. – №3. – С. 22-25.
15. Русанівський В.М. Стосунок «Проекту» до реального українського правопису // Мовознавство. – 2002. – №6.
16. Сербенська О., Волощак М. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем. – К.: Просвіта, 2001. – С. 144-158.
17. Тараненко О.О. Лінгвістичний і соціальний комплекс проблем навколо сучасного українського правопису // Мовознавство. – 1995. – №1. – С. 3-9.
18. Український правопис / НАН України, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, Інститут української мови, 7-ме вид., стереотип. – К.: Наук. думка, 1998.
19. Український правопис: 4 вид., випр. і доп. – К.: Наук. думка, 1993. – 236 с.
20. Український правопис: Проект найновішої редакції / Національна академія наук України, Інститут української мови. – К., 1999.

21. Черніга Р. Проблема запровадження змін до українського правопису як прояв мовного конфлікту // Мовні конфлікти і гармонізація суспільства: Матеріали наукової конференції. – К.: Київський університет, 2002. – С.206-211.

22. Ющук І. Повернімося до правопису обличчям // Дивослово. – 2009. – № 3. – С. 22-27

23. Ющук І. Проект найновішої редакції українського правопису // Українська мова та література. – 2000. – № 13. – С. 1-2.

Практичне заняття №7-8

Тема: ОРФОЕПІЧНІ НОРМИ

I. Питання для теоретичного опрацювання:

1. Орфоепія і культура усного мовлення.
2. Норми вимови голосних і приголосних фонем української мови. Фонетико-орфоепічний суржик у системі голосних і приголосних фонем.
3. Вимова звукосполучень. Вплив асиміляції і спрощення приголосних на вимову звукосполучень.
4. Форморозрізнювальна і словорозрізнювальна функції українського наголосу.
5. Закономірності наголошування різних частин мови:
 - а) наголошування віддієслівних іменників на *-анн(я)*;
 - б) наголошування дієслів;
 - в) наголошування прикметників і прислівників;
 - г) наголошування складних і складноскорочених слів.
6. Варіативне наголошування в українській мові.
7. Акцентуаційний суржик.

II. Завдання для практичного виконання:

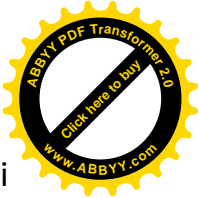
1. Навести 12-15 прикладів, коли нечітка або неправильна вимова призводять до зміни семантики слова. Наприклад: *[ґрати]* і *[ґрати]*; *[ґриб]* і *[ґрип]*.

2. Записати слова фонетичною транскрипцією, пояснити вимову звукосполучень. Доповнити власними прикладами (12-15) на вимову інших буквосполучень (див., н-д, Орфоепічний словник / За ред. М.І. Погрібного).

Красуєшся, не поріжся, подушці, діжці, нитці, подушечці, невістці, підшити, кістлявий, солдатський, болітце, волошці, виніши, безжурний, розчавити.

3. Підготувати тези статті Н.П. Плющ „Мова – солов’їна. То чому ж цвірінкаємо?” (Про вимовні норми в умовах українсько-російської двомовності) (див. л-ру).

4. Зі словника-довідника С. І. Головащука “Складні випадки наголошення” (К.: Либідь, 1995) виписати:

- 15-20 слів, у яких найчастіше припускаються акцентологічні помилки (н-д: *украї́нський* (непр.) – *украї́нський* (пр.);
- 15-20 слів із подвійним наголосом (н-д: *комба́йнер* – *комбайне́р*);
- 15-20 слів, наголошення яких відрізняється від прямих лексичних відповідників у російській мові (н-д: *коро́мисло* (укр.) – *коромы́сло* (рос.);
- 15-20 слів із рухомим наголосом (н-д: *тра́ктор* – *трактори́*).

5. Продемонструвати на прикладах форморозрізнявальну (10 пар слів) і словорозрізнявальну (10 пар слів) функції наголосу.

Наприклад: *но́ги* – *ноги́*; *му́ка* – *мукá*.

6. Доповнити замітку учневі (6-8 прикладів).

Зверніть увагу!

Ра' зовий, але дворазо' вий; складни' й, але двоскла' дний; часови' й, але позачасо' вий; чергови' й, але першочерго' вий...

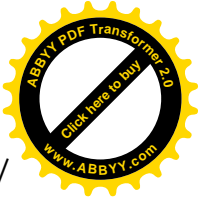
7. Укласти словничок власних акцентуаційних помилок.

8. На основі наведених прикладів доповнити таблицю (по 8-10 на кожен чинник).

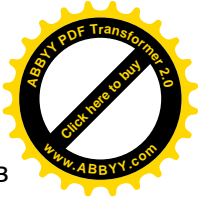
Основні чинники, що зумовлюють акцентологічні помилки	Ненормативне наголошення (приклади)	Нормативне наголошення (приклади)
Вплив діалектного мовлення	<i>хо'джу, во'джу...</i>	<i>ходжу', воджу'...</i>
Двомовна практика	<i>но'вий, су'дно...</i>	<i>нови'й</i> (рос. <i>но'вый</i>), <i>судно'</i> (рос. <i>су'дно</i>)...
Дія аналогії	<i>абе'тковий, що'гловий...</i>	<i>абетко'вий</i> (хоч <i>абе'тка</i>), <i>щоглови'й</i> (хоча <i>що'гла</i>)...
Нерозуміння мовцем лексичного значення слів, у яких наголос виконує смислорозрізнявальну функцію	<i>пересічни'й</i> (глядач), <i>ви'гідна</i> (позиція)...	<i>пересічний</i> (глядач) – посередній, звичайний, <i>пересічни'й</i> – перехресний; <i>вигі'дна</i> (позиція) – зручна, <i>ви'гідна</i> – корисна...

Література

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. – Львів: Світ, 1990. – С. 52-55.
2. Богдан С. Авторські наголоси і формування сучасних акцентуаційних норм // Українська мова: 3 минулого в майбутнє. – К.: Либідь, 1995. – С. 117-118.
3. Босак Н.Ф. Типологія вимовних помилок в усному українському мовленні студентів філологічних факультетів // Наука і освіта. – Вип. 5. – Одеса, 2002. – С. 98-101.
4. Веселовська З.М. Особливості наголосу прикметників в українській літературній мові // Мовознавство. – 1972. – № 5. – С. 56-62.

5. Винницький В.М. Акцентні типи непохідних іменників чоловічого роду // Мовознавство. – 1987. – № 5. – С. 46-55.
6. Винницький В.М. Деякі теоретичні питання акцентології // Мовознавство. – 2003. – №5. – С. 14-25
7. Винницький В.М. Наголос у сучасній українській літературній мові. – К.: Рад. школа, 1984. – 160 с.
8. Винницький В.М. Наголошення іменників жіночого роду з суфіксом *-к(а)* у формах множини // УМЛШ. – 1984. – № 7. – С. 45-50.
9. Волох О.Т., Чемерисов М.Т., Чернов Є. І. Сучасна українська літературна мова. – К.: Вища школа, 1976. – С. 52-55.
10. Гальчук В. З історії наголосу прислівника *зовсім* // Культура слова. – Вип. 48-49. – К., 1996. – С. 153-154.
11. Гальчук В. Історія акцентуації іменників із суфіксом *-ар(-яр-)* // Мовознавство. – 1996. – № 1. – С. 49-57.
12. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник. – К.: Либідь, 1995. – 192 с.
13. Горпинич В.О. Наголошування абрєвіатур в українській мові // УМЛШ. – 1987. – № 1. – С. 29-32.
14. Грищенко А. П., Мацько Л. І., Плющ М. Я. та ін. Сучасна українська літературна мова. – К.: Вища школа, 1997. – С. 62-65.
15. Грищенко А.П., Мацько Л. І., Плющ М. Я. та ін. Сучасна українська літературна мова. – К.: Вища школа, 1997. – С. 56-58.
16. Дудик П. Наголошування слів і культура мовлення // Дивослово. – 2003. – № 4. – С. 19-20.
17. Задорожний В. Наголошення в полісемічному слові // Дивослово. – 2003. – № 2. – С. 28-30.
18. Задорожний В. Наголошення іменників на *-ея* // Дивослово. – 2003. – № 3. – С. 25-26.
19. Задорожний В.Б. Про причину постійної наголошуваності префікса *ви-* в дієсловах доконаного виду // Мовознавство. – 2003. – № 4. – С. 66-76.
20. Задорожний В.Б. Реконструкція акцентних процесів у префіксальних дієслівних утвореннях // Мовознавство. – 2003. – № 1. – С. 66-76.
21. Залеський А.М. Як треба вимовляти шиплячі звуки? // Рідне слово. – 1974. – С. 38-45.
22. Караванський С. Секрети української мови. – К.: Кобза, 1994. – С. 9-14.
23. Карпенко Ю. О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови. – Одеса: Чорномор'я, 1996. – С. 125-132.
24. Медушевський А. П. Складовий і словесний наголос української мови // УМЛШ. – 1972. – №9. – С. 26-34.
25. Микитин М.Л. Формування орфоепічних норм української літературної мови // Мовознавство. – 1996. – № 1. – С. 37- 43.
26. Муромцева О.Г., Жовтобрюх В.Ф. Культура мови вчителя. – Харків: Гриф, 1998. – С.38-47.
27. Орфоепічний словник / Укл. М. І. Погрібний. – К.: Рад. школа, 1984. – 629 с.
28. Пещак М. Комп'ютерне відтворення сучасної української орфоєпії // Дивослово. – 2003. – № 2. – С. 25-28.
29. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль. – К.: Наукова думка, 1976. – С. 21-23; 47; 101-102; 157-158; 216.

30. Плющ Н. Мова – солов'їна. То чому ж цвірінькаємо? (Про вимовні норми в умовах українсько-російської двомовності) // Урок української. – 2001. – № 4. – С. 19-22.
31. Потебня А. А. Ударение. – К.: Наук. думка, 1973. – 162 с.
32. Пристай Б. Про подвійне наголошення слів // Дивослово. – 1997. – №5-6.
33. Прокопова Л.І., Тоцька Н.І. Соціофонетичний нарис українського мовлення сучасної молоді // Мовознавство. – 1990. – № 3.– С. 17-26.
34. Склярєнко В.Г. З історії акцентуації абстрактних іменників (іменники на -ння, -ття) // Мовознавство. – 1973. – №4. – С. 34-41.
35. Склярєнко В. Г. Історія акцентуації іменників середнього роду української мови. – К.: Наук. думка, 1979. – 120 с.
36. Склярєнко В. Г. Історія акцентуації іменників п-основ української мови // Мовознавство. – 1987. – № 2. – С. 14-23.
37. Сучасна українська літературна мова/За ред. М.Я. Плющ. – К.: Вища школа, 1994. – 414 с.
38. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / За заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – С. 370-401.
39. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, орфоєпія, графіка, орфографія. – К.: Вища школа, 1995. – 151 с.
40. Українська літературна вимова і наголос: Словник-довідник. – К.: Наукова думка, 1973. –724 с.
41. Шевельов Ю. Так нас навчали правильних «проізношеній» // Дивослово. – 2003. – № 1. – С.66-67.

Практичне заняття №9

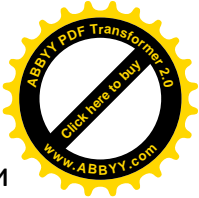
Тема : ЗАСОБИ ЕВФОНІЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

I. Питання для теоретичного опрацювання:

1. Поняття про евфонію. Основні закони милозвучності.
2. Евфонічні чергування і культура української мови:
 - а) прийменників – префіксів *у-в* ;
 - б) сполучників *і-й* ;
 - в) префіксів *з-із-зі-зо, над-наді, під-піді, від-віді, перед-переді* й под.;
 - г) часток *б-би, ж-же*;
 - д) постфіксів *ся-сь*.
3. Спрощення в групах приголосних як засіб милозвучності української мови.
 4. Вставні, приставні і відпадні голосні.
 5. Асиміляція і дисиміляція приголосних як засіб евфонії.
 6. Варіанти закінчення іменників чоловічого роду II відміни в давальному відмінку.

II. Завдання для практичного виконання:

1. Записати 8-10 прислів'їв, проаналізувати евфонічні чергування або відхилення від них.

2. Підібрати невеликий текст російською мовою, в якому при перекладі можна було б простежити закони милозвучності української мови.

3. Записати вірш улюбленого автора, проаналізувавши порушення милозвучності.

4. Скласти творчу вправу на спрощення в групах приголосних і диктант-переклад на вставні, приставні і відпадні голосні.

Література

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. – Львів: Світ, 1990. – 232 с.
2. Булаховський Л.А. Питання про благозвучність мов // Вибрані праці: У 5-ти т. – Т.І. – К.: Наук. думка, 1975. – С. 227-228.
3. Марушак Л. Засоби милозвучності української мови, чергування *у-в, і-й* // Українська мова та література. – 1999. – № 13. – С. 10-11.
4. Мовчун Л. Чому ж наша мова солов'їна? (Фонетика. Милозвучність мови) // Українська мова та література. – 2002. – № 42. – С. 10-12.
5. Мосенкіс Ю. Давність явища милозвучності української мови // Дивослово. – 2007. – № 5. – С. 49-50.
6. Мосенкіс Ю. Милозвучність нашої мови гідна не лише захоплення, а й вивчення // Урок української. – 2004. – № 3. – С. 43-45.
7. Муромцева О. Г., Жовтобрюх В. Ф. Культура мови вчителя. – Харків: Гриф, 1998. – С. 34-37.
8. Німчук В.В. Виникнення чергувань *в-у, з-із, к-ік* // Культура слова. – Вип. 12. – К., 1977. – С. 65-72.
9. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мовлення. – К.: Вища школа, 1995. – С. 42; 33-35.
10. Пентиліук М. І. Культура мови і стилістика. – К.: Вежа, 1994. – С. 164-166.
11. Пентиліук М.І. Варіантні форми як засіб евфонії // УМЛШ. – 1987. – № 1. – С. 63-67.
12. Проценко Т. Основні випадки чергування *у/в, і/й* // Дивослово. – 2010. – № 1 (634). – С.30-33.
13. Самійленко В. Дбаймо про фонетичну красу мови // Урок української. – 2003. – № 2. – С. 28-29.
14. Тоцька Н. Засоби милозвучності української мови // Урок української. – 2003. – № 10. – С. 29-32.
15. Український правопис: 4-е вид., доповн. і переробл. – К.: Наук. думка, 1993. – С. 14-16.
16. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови. – К.: Освіта, 1994. – С. 76-79.

**Тема: БАГАТСТВО МОВИ І ТОЧНІСТЬ СЛОВОВЖИВАННЯ
ЯК ВИЗНАЧАЛЬНІ ОЗНАКИ КУЛЬТУРИ МОВИ**

I. Питання для теоретичного опрацювання:

1. Доречне використання слів відповідно до їх прямого і переносного значення. Мовні метафори й інші види переносного вживання слів.
2. Багатозначність слова і проблема порушення норм слововживання.
3. Омонімія і проблема двозначного тлумачення контексту. Міжмовні омоніми.
4. Пароніми і правильність уживання слів. Прийом паронимазії.
5. Синонімія і багатство мови.
6. Антоніми і мовна виразність.

II. Завдання для практичного виконання:

1. Записати уривки (5-7) з творів сучасних письменників із переносним уживанням слів (метонімією, метафорою, синекдохою, перифразом).
2. Доведіть, користуючись Словником української мови в 11 т., що слова можуть бути однозначними чи багатозначними (до 10 прикладів).
3. Скласти творчу вправу до мікротеми "Міжмовні омоніми".
4. З'ясувати, за допомогою якого мовного засобу, що будується на поєднанні протилежних один одному за змістом понять, утворені словосполучення?

Голосна тиша, дзвінка тиша, пекучий мороз, солодкий тягар, приємні клопоти, гірка радість, веселе горе, солодкий біль, подих смерті, чесний злодій, живий труп, оптимістична трагедія.

5. Встановити розбіжності у значеннях поданих груп слів, користуючись за потреби словниками.

Континент, контингент; болільник, вболівальник; будинок, будівля, будова, дім; будівельник, будівник; відмінний, відмітний; відсутність, присутність, брак, наявність; вступати, поступати; екземпляр, примірник; заказати, замовити; заступник, замісник; збірка, збірник, зібрання; змістовий, змістовний; зумовити, обумовити; музичний, музикальний; нагода, пригода; недолік, хиба, вада, огріх, недоробок, ґандж; особистий, особовий; показник, показчик; тактовний, тактичний; громадський, громадянський.

Література

1. Антоненко-Давидович Б.Д. Як ми говоримо. – К.: Академія, 1994. – 254 с.
2. Антонів Ю. Репресовані слова (До проблеми реабілітації лексики, вилученої з української мови) // Урок української. – 2003. – № 7. – С. 16-19.

3. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. – Львів: Світ, 1990. – С. 91-100.
4. Беднаж М. Польсько-українська міжмовна омонімія: структурно-семантичний аспект // Мовознавство. – 1999. – №6.
5. Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови. – К.: Рад. школа, 1986. – 222с.
6. Грищенко А. П., Мацько Л. І., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова. – К.: Вища школа, 1997. – С. 130-174.
7. Грищенко П.Ю. Мови чисті джерела // Культура слова. – Вип. 25. – К., 1983. – С. 32-38.
8. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. – К.: Вища школа, 1978. – С. 19-47.
9. Коваль А.П. Культура ділового мовлення. – К.: Вища школа, 1982. – 287 с.
10. Кочан І. М., Токарська А. С. Культура рідної мови. – Львів: Світ, 1996. – С. 19-47.
11. Кочерган М. П. Словник російсько-українських міжмовних омонімів. – К.: Академія, 1997. – 400 с.
12. Культура української мови: Довідник. – К.: Либідь, 1990. – С. 35-40.
13. Муромцева О. Г., Жовтобрюх В. Ф. Культура мови вчителя. – Харків: Гриф, 1998. – С. 60-74.
14. Полюга Л. М. Словник антонімів. – К.: Рад. шк., 1987. – 173 с.
15. Словник синонімів української мови: У двох томах. – К.: Наук. думка, 1999. – 1981 с.
16. Українська мова: Ч. І. / За ред. П. С. Дудика. – К.: Вища школа, 1993. – С. 122-135.
17. Чабаненко В.А. Невичерпне джерело збагачення мови // Культура слова. – Вип. 21. – К., 1981. – С. 16-19.
18. Януш О. Евфемізми і мовна естетика // Культура слова. – Вип. 50. – К., 1997. – С. 88-91.

Практичне заняття №12

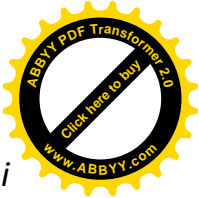
Тема : ЧИСТОТА І ДОРЕЧНІСТЬ ЯК КОМУНІКАТИВНІ ЯКОСТІ МОВИ

I. Питання для теоретичного опрацювання:

1. Територіальні та соціальні діалектизми і літературна норма.
2. Жаргонізми, вульгаризми, арготизми, екзотизми, слова-паразити та інші позалітературні елементи.
3. Недоцільне вживання канцеляризмів, професіоналізмів, мовних штамів.
4. Тавтологія, плеоназм; повтори і культура мови.
5. Норми вживання іншомовних слів і термінів.

II. Завдання для практичного виконання:

1. Укласти невеликий словничок студентської жаргонної лексики і просторічних слів шкільного вжитку.

2. Продовжити низку найчастіше уживаних штампів: *правильні висновки, конкретні заходи, активна підготовка, програма дій ...* (до 20-30).

3. З'ясувати значення лінгвістичних термінів і підібрати до них українські відповідники. Доповнити власними прикладами (5-7).

Асиміляція, афікс, вербалізація, дейксис, денотат, імператив, епістолярій, конотація, деривація, субстантивізація, контамінація.

4. Пояснити доречність афористичного оформлення думки. Викласти свої міркування стосовно одного з афоризмів у творі-роздумі.

Хто живе боячись, той ніколи не буде вільним. Страх надає ногам крила. Почесна смерть краще від ганебного життя. Чвари завжди найгірший аргумент. Людський розум, чого б собі не наказав, того й досягне. Багатий той, хто нічого не хоче мати понад те, що він має. Пізнай самого себе. Питай не старого, а бувалого. Якщо хочеш, щоб я плакав, ти маєш наперед сам відчувати біль. Довгим є шлях через настанови, коротким і дійовим – через приклади.

5. Навести приклади іншомовних назв магазинів, ресторанів, телепередач, засобів масової інформації тощо (до 20). З'ясувати значення назв і висловити свою думку щодо їх доцільності й досконалості (наприклад, ресторан «Модерн», магазин «Білфорд»).

Література

1. Ажнюк Б.М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 48-54.

2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. – Львів: Світ, 1990. – 232 с.

3. Василенко Ю. Молодіжний сленг // Вісник Львівського університету. Серія «журналістика». Вип. 21. – 2001. – С. 501-505.

4. Гладіна Г. І., Сеніна В. К. Питання мовленнєвої культури та стилістики. – К.: Факт, 1997. – С. 10-38.

5. Грищенко А. П., Мацько Л. І., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова. – К.: Вища школа, 1997. – С. 191-203; 205-213.

6. Євтушок О. М. До опрацювання діалектної лексики // УМЛШ. – 1986. – № 3. – С. 43-48.

7. Кочан І. М., Токарська А. С. Культура рідної мови. – Львів: Світ, 1996. – С. 52-62; 74-83; 91-102.

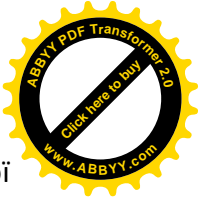
8. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української літературної мови. – К.: Вища школа, 1976. – 113 с.

9. Мацько Л. З якою лексикою вступаємо в XXI століття? (Нові тенденції та реалії) // Урок української. – 2000. – №8. – С.14-18.

10. Мосенкіс Ю. Український молодіжний сленг (Стан і перспективи досліджень) // Дивослово. – 2007. – №12. – С.32-36.

11. Муромцева О. І., Жовтобрюх В. Ф. Культура мови вчителя. – Харків: Гриф, 1998. – С. 68-72.

12. Нікітіна Н. І жаргонізм, і термін, і метафора (про лексику публічного мовлення українських політиків) // Урок української. – 2006. – № 11-12. – С. 19-23.

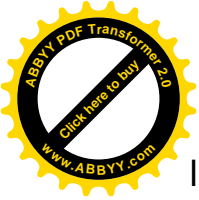
13. Передрій Г. Р., Смолянінова Г. М. Лексика і фразеологія сучасної української мови. – К.: Рад. школа, 1983. – 207 с.
14. Пиркало С. Сленг: ненормативно, але нормально // Урок української. – 2000. – №4. – С.26-28.
15. Сіриньок К. Молодіжний сленг як складова загальномовної культури нації // Українська мова і література в школі. – 2005. – №5. – С.69-70.
16. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. – К.: УРЕ, 1985. – 966 с.
17. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К.: Вища школа, 1994. – 414 с.
18. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. – К.: Критика, 2003. – 336 с.
19. Тараненко О.О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.) // Мовознавство. – 2002. – №4-5. – С.33-39.
20. Фаріон І. Англomовний наступ в українській дійсності // Сучасність. – 2000. – № 3. – С. 150-157.
21. Щур І. Особливості українського комп'ютерного жаргону // Рідна школа. – 2001. – № 3. – С. 10.
22. Щур І. Шкільний жаргон // Рідна школа. – 2001. – № 10. – С. 61-62.

Практичне заняття №13

Тема: МОРФОЛОГІЧНІ НОРМИ. СКЛАДНІ ВИПАДКИ ВЖИВАННЯ ІМЕННИКА

I. Питання для теоретичного опрацювання:

1. Особливості роду іменників:
 - а) спільний і подвійний рід;
 - б) іменники, що не збігаються за родовою ознакою в українській і російській мовах;
 - в) узгодження в роді невідмінюваних іменників, абревіатур;
 - г) рід і особливості вживання назв осіб за трудовою діяльністю, посадою, званням, соціальним статусом;
 - г) норми творення іменників – назв осіб за національною належністю, родинними стосунками, місцем проживання;
 - д) категорія роду в складноскорочених іменниках.
2. Особливості значення та функціонування відмінкових форм іменників. Складні випадки відмінювання іменників:
 - а) уживання відмінкових форм іменників II відміни: закінчення -а /-я; -у /-ю в родовому відмінку іменників чоловічого роду однини;
 - б) паралельні закінчення іменників чоловічого роду однини в давальному та місцевому відмінках;
 - в) клична форма іменників.
3. Відмінювання українських прізвищ іменникового і прикметникового походження.

II. Завдання для практичного виконання:

1. Навести приклади (10-15), коли зміна роду іменника призводить до зміни значення слова.

Наприклад: *солдат* – *солдатка*, *пілот* – *пілотка*.

2. Скомпонувати змістовну вправу на визначення роду незмінюваних іменників іншомовного походження або абревіатур.

3. Навести якомога більше прикладів, коли диференціюються значення слів за допомогою закінчень родового відмінка II відміни однини.

Наприклад: *листопаду* (дія) – *листопада* (місяць).

4. Поставити подані іменники в давальному і місцевому відмінках однини, обґрунтувати доцільність функціонування паралельних форм.

Іван, Сидір, Кравчук, Дмитро, сніг, вітер, гай, степ, товариш, журналіст, друг, батько, директор, лікар, слухач, хлопець, заповіт, звіт.

5. Утворити форму кличного відмінка від поданих загальних і власних назв:

Громадянин, добродій, пан (пані), Марія Іванівна, Ганна Степанівна, Микола Васильович, Надія Дмитрівна, Олег Петрович, Сергій Якович, Леся Михайлівна, шановний колега, друг Олександр, пані Катерина, товариш Михайло, пан Іваничук, колега Тарасенко, Іван Петрович, Галина Сергіївна.

6. Прореферувати одну зі статей, запропонованих у літературі.

Література

1. Андерш Й.Ф. Семантична характеристика давального відмінка в сучасній українській мові // Українська мова і література в школі. – 1974. – №10. – С. 34-40.

2. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо. – К.: Академія, 1994. – С. 24-72.

3. Безпояско О.К. Іменники подвійного роду // Культура слова. – Вип.44. – К., 1993. – С.87-88.

4. Бортняк А. Особливості звертання (із бесід з тими, хто прагне оволодіти культурою мови) // Урок української. – 2003. – № 3. – С. 31.

5. Бортняк А. Репресований кличний відмінок // Урок української. – 2004. – № 4. – С.27.

6. Вихованець І.Р. Дві версії про місцевий відмінок // Мовознавство. – 1994. – № 1. – С.25-30.

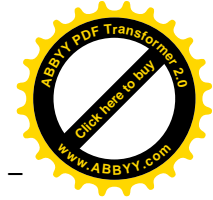
7. Гаврилова Т. Які назви своїм жителям «дають» наші села і міста? // Урок української. – 2003. – № 3. – С. 28-29.

8. Гладіна Г. І., Сеніна В. К. Питання мовленнєвої культури та стилістики. – К.: Факт, 1997. – С. 77-107.

9. Городенська К.Г. Дериваційна природа давального адресатної посесивності // Лінгвістичні студії. – Донецьк: ДонНУ, 1999. – Вип. 5. – С. 19-22.

10. Горпинич В.О. Відмінювання топонімів множинної форми // Культура слова. – Вип. 34 – К., 1988. – С. 69-72.

11. Горпинич В.О. Назви жителів в українській мові // Питання словотвору, слововживання та нормування. – К.: Вища школа, 1979. – 221 с.

12. Горпинич В.О. Правопис складноскорочених слів // УМЛШ. – 1985. – № 6. – С. 25-28.
13. Горпинич В.О. Словотвір назв мешканців на *-чан-* в східнослов'янських мовах // Питання словотвору східнослов'янських мов. – К.: Вища школа, 1969. – 314 с.
14. Горпинич В.О. Словотвір сучасних назв жителів // Повідомлення української ономастичної комісії. Вип. 6. – К.: Вища школа, 1968. – 183 с.
15. Горпинич В.О. Словотворчі варіанти назв жителів у російській та українській мовах // Лексикологія та лексикографія. Кн. 2. – К.: Вища школа, 1965. – 244 с.
16. Грищенко А. П., Мацько Л. І., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова. – К.: Вища школа, 1997. – С. 331-340; 353-362; 364.
17. Гуйванюк Н.В. Родовий приналежності в сучасній українській мові // Укр. мовознавство. – Вип. 10. – К., 1982. – С. 41-48.
18. Дзюбишина Н.Я. Про вживання аббревіатур // Культура слова. – Вип. 22 – К., 1982. – С. 36-40.
19. Кочан І. М., Токарська А. С. Культура рідної мови. – Львів: Світ, 1996. – С. 137-151.
20. Культура української мови: Довідник. – К.: Либідь, 1990. – 304 с.
21. Маленицька О. Звертання в усній народній творчості як зразок культури мови // Українська мова: З минулого в майбутнє. – К.: Либідь, 1995. – С. 52-53.
22. Мельничук О.С. Історія вживання давального безприйменникового відмінка в українській мові // Дослідження з синтаксису української мови. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – С.261-295.
23. Мерінов В. Про хитання в родовому оформленні іменників назв осіб за професією, посадою, званням // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г. Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2002. – С. 155-159.
24. Муромцева О. Г., Жовтобрюх В. Ф. Культура мови вчителя. – Харків: Гриф, 1998. – С. 87-94.
25. Пономаренко В. Таки ж Лускунчик – і не тільки він // Урок української. – 2003. – №10. – С. 27-28.
26. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради. – К.: Либідь, 2001. – 240 с.
27. Пузиренко Я.В. Семантика суб'єктивно-словесного опису агентивно-професійних назв чоловічого і жіночого роду // Мовознавство. – 2003. – № 1.
28. Родіна Л.О. Варіанти назв осіб за місцем проживання і національністю в сучасній українській мові // Славистичний збірник. – К.: Вища школа, 1963. – 196 с.
29. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К.: Вища школа, 1994. – 414 с.
30. Українська мова: Ч.1. / За ред. П. С. Дудика. – К.: Вища школа, 1993. – С. 225-227; 235-239; 247.
31. Український правопис: 4-е вид., випр. і доповн. – К.: Наук. думка, 1993. – С. 65-79.
32. Фекета І.І. Особливості творення назв осіб жіночої статі // УМЛШ. – 1974. – № 4. – С. 77-79.
33. Фенько Л. Назви жителів жіночої статі в українській мові // Питання словотвору. – К.: Вища школа, 1979. – С. 148-150.
34. Юносова В. Кличний відмінок іменників чоловічого роду II відміни в сучасній українській мові // Дивослово. – 2006. – №4. – С.40-43; №5. – С.32-35.
35. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови. – К.: Освіта, 1994. – С. 100-106.

Практичне заняття №14-15

Тема: МОРФОЛОГІЧНІ НОРМИ. СКЛАДНІ ВИПАДКИ ВЖИВАННЯ ЧИСЛІВНИКА

I. Питання для теоретичного опрацювання:

1. Норми словозміни кількісних і порядкових числівників. Спільне і відмінне у відмінюванні і правописі числівників в російській і українській мовах.
2. Нормативне наголошування числівників при словозміні.
3. Сполучуваність числівників з іменниками.
4. Вживання числівників на позначення дат.

II. Завдання для практичного виконання:

1. Написати числа й одиниці виміру словами. Пояснити зв'язок числівників з іменниками.

2/6 дм ; 1/2 га ; 645 000 гр.; 21 см ; 35 см ; 2,25 ц ; 5 кг ; 10,5 т ; 0,25 г ; 500 г ; 125,5 % ; 10,3 км ; 16,8 м.

2. Підготувати реферативне повідомлення на мікротему "Зв'язок кількісних числівників з іменниками".

3. Перекласти текст, порівнявши особливості відмінювання числівників в російській і українській мовах.

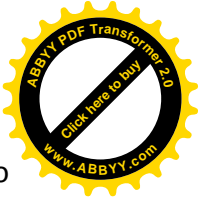
Кремль пятнадцатого века был первоклассной крепостью. В плане приближенный к треугольнику, он занимает площадь около двадцати восьми гектаров. Общая длина кремлевских стен с башнями равна двум тысячам двумстам тридцати пяти метрам.

Стены Кремля построены на белокаменном цоколе и имеют высоту от пяти до девятнадцати метров, в зависимости от рельефа местности, а толщину – от трех целых пяти десятых до шести целых пяти десятых метра.

Главная башня Кремля – Спасская. Она построена в тысяча четыреста девяносто первом году зодчим Пьетро Антонио Солярио. Стены двойные, внутри стен проходит лестница. Высота башни со звездой – семьдесят один метр. Она имеет десять ярусов... (Курлат)

Література

1. Арполенко Г. Числівник української мови. – К.: Наука, 1980. – 144 с.
2. Баранова С.В. Семантико-функціональні властивості порядкових числівників // Філологічні трактати. Т. 1. – К., 2009. – № 2. – С. 51-56.
3. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови. – К.: Пульсари, 2004. – 400 с.
4. Івченко М. Числівники української мови. – К.: КДУ, 1955. – 144 с.
5. Каламаж М.А. Специфіка моделювання фразеоквантитативних одиниць із градаційною семантикою // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2009. – Вип. 42. – С. 311-322.

6. Капелюшний А. Практика використання числівникових форм у прямо ефірному телевізійному мовленні // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. – 2007. – Вип. 30. – С. 277-287.

7. Клименко Н.Ф. Назви приблизної кількості у сучасній українській та новогрецькій мовах // // Вісник Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка. Іноземна філологія. – 2005. – Вип. 39. – С. 7-10.

8. Ковальчук Г. Культура мовлення. Правильне вживання числівника в усному і писемному мовленні // Все для вчителя. – 2003. – №25. – С. 9-12.

9. Медвідь О. Номінативна функція числівників // Філологічні студії. – Луцьк: Волинський держ.унів-т. – 2000. – № 2. – С.76-80.

10. Медвідь О.М. Системна організація квантитативної лексики // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КДЛУ. Серія Філологія, педагогіка, психологія. – Вип. 1. – 2000. – С. 205-209.

11. Медвідь О.М. Структурні особливості нумеральних сполучень // Вісник СумДУ. Серія Філологія. – 2000. – № 19. – С. 24-35.

12. Медвідь О.М. Тенденції денумеративного творення // Гуманітарний вісник. Серія Іноземна філологія. Проблеми сучасної світової літератури та лінгвістики. – Черкаси. – 2000. – № 4. – С.222-227.

13. Микитюк О. Числівники: з історії числівників // Дивослово. – 2003. – № 3. – С. 27-32.

14. Нікітенко Н.М., Корнієнко В.В. Есхатологічні дати в графіті на фресках Софії Київської як історичне джерело // Матеріали ІХ Міжнародних Успенських читань “Память и надежда: горизонты и пути осмысления”. – К., 2009. – С. 76-81.

15. Рудницька О. Всюдисущий числівник // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2004. – № 2. – С. 21-25.

16. Федак С. Числівники у Почаївських виданнях XVIII ст. (взаємодія писемної традиції та елементів живої мови) // Мовознавство. – 2009. – № 2. – С. 76-82.

17. Швачко С.О., Кобякова І.К. Лінгвокогнітивні параметри конститuentів поля кількості / Вступ до мовознавства. Посібник. – Вінниця: Нова книга, 2006. – С. 30-49.

Практичне заняття №16-17

Тема: СИНТАКСИЧНІ НОРМИ

Завдання для практичного виконання:

Підготувати наукове повідомлення на одну із запропонованих тем (на 7-10 хв.).

- Словосполучення, які розрізняються формою залежного слова в українській і російській мовах.
- Порядок слів у реченнях різних функціональних стилів.
- Координація підмета з присудком.
- Складні випадки керування в українській мові.
- Норми вживання прийменників у словосполученнях. Особливості використання прийменника *по*.
- Речення з дієприслівниковими і дієприкметниковими зворотами.
- Синтаксичні норми вживання однорідних членів речення.

- Варіантність синтаксичних конструкцій.
- Синтаксичні норми побудови складних речень.

Примітка: крім рекомендованої літератури, самостійно знайти і використати найновіші публікації.

Література

1. Булаховський Л.А. Керування // Булаховський Л.А. Вибрані праці: В 5 т. – К.: Наук. думка, 1977. – Т.2. – С.553-568.
2. Бурячок А. Про прийменник «по» // Урок української. – 2005. – №5-6. – С.27.
3. Войцехівська В.Г. Варіантне керування дієслів // Культура слова. – Вип. 21. – К., 1981.– С. 41-45.
4. Горпинич В. О., Горяний В. Д. Українська мова: Ч.2. – К.: Вища школа, 1993.
5. Дзюбишина Н.Я. Нові словосполучення і норми // Культура слова. – Вип. 17. – К., 1979. – С. 44-53.
6. Дудик П.С. Узгодження підмета з присудком // Українська мова і література в школі. – 2004. – №12. – С.33-34.
7. Єгорова Т.Д. Практичний курс української мови: Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 160 с.
8. Заболотний О. Деякі спостереження над узгодженням присудка в числі з однорідними підметами // Українська мова і література в школі. – 2002. – №2. – С.14-16.
9. Зарицька І. М., Чикаліна І. О. Українське ділове мовлення. – Донецьк: Центр підготовки абітурієнтів, 1997. – 128 с.
10. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови. – К.: НМКВО, 1992. – 400 с.
11. Кобилянська М.Ф. Керування орудним відмінком в українській мові // Укр. мовознавство. – Вип. 10. – К., 1982. – С. 34-41.
12. Коваль А. П. Культура ділового мовлення. – К.: Вища школа, 1982. – 287 с.
13. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української літературної мови. – К.: Вища школа, 1978. – 375 с.
14. Козачук Г.О. Числова відповідність між підметом і присудком // УМЛШ. – 1984. – № 12. – С. 31-35.
15. Кочан І. М., Токарська А. С. Культура рідної мови. – Львів: Світ, 1996. – 232 с.
16. Мановицька А.Я. Узгодження присудка з однорідними підметами // Українська мова і література в школі. – 1969. – №10. – С.28.
17. Мірченко М.В. Варіантність синтаксичних конструкцій і стилістичне забарвлення // Культура слова. – Вип. 22. – К., 1982. – С. 45-48.
18. Муромцева О. Г., Жовтобрюх В. Ф. Культура мови вчителя. – Харків: Гриф, 1998. – 208 с.
19. Пономарів О. Д. Стилiстика сучасної української мови. – К.: Вища школа, 1992. – 248 с.
20. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради. – К.: Либідь, 2001. – 240 с.
21. Попова О. Працюємо над нормами керування на комунікативній основі (на м-лі уроків мовленнєвого розвитку) // Українська мова і література в школі. – 2004. – № 4. – С. 59-64.
22. Солдатова Л. Однорідні члени речення // Урок української. – 2003. – №8-9. – С.41.
23. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За заг. ред. Білодіда І. К. – К.: Наукова думка, 1971. – 516 с.
24. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Академія, 2004. – 408с.

ЗМІСТ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ

Індивідуальне заняття №1

Тема: МОВНИЙ ЕТИКЕТ

I. Питання для теоретичного опрацювання:

1. Поняття про комунікативний етикет: мовний, мовленнєвий, лінгвоетикет.
2. Історія виникнення та сучасний мовний етикет. Структура мовного етикету.
3. Етнолінгвістична специфіка мовного етикету. Емотивні і структурні зміни в україномовному етикетному спілкуванні.
4. Лексико-граматичні та стилістичні особливості українського мовного етикету.
5. Формули мовного етикету в різних ситуаціях (звертання, привітання, вибачення, знайомства, подяки, прощання тощо).

II. Завдання для практичного виконання:

1. Назвати, до якої комунікативної ситуації належать подані вирази, зазначити тональність, для якої вони характерні.

Доброго ранку. Будьте здорові. Привіт. Здоровенькі були. Дозвольте висловити вдячність. Вельмишановне панство. Прошу уклінно. На добраніч. Щиро дякую. Щасливо. Шановне товариство. Перепрошую. На все добре. Вибачте мені. Доброго здоров'я зичу. Будьте такі ласкаві.

2. Дослідити теле-, радіорекламу та записати антиетикетні формули (15-20) типу «Не тормози – снікерсни!», «Відтягнись зі смаком!»

3. Прочитати вислови В. Сухомлинського про мовний етикет. Написати твір-роздум за поданим початком (на вибір).

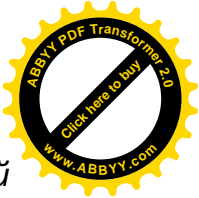
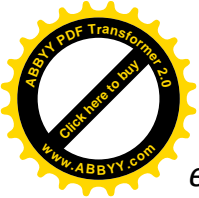
➤ *Людина не може жити сама. Найвище щастя і радість людське – спілкування з людьми...*

➤ *Ми говоримо один одному: здрастуйте, доброго вам здоров'я... Цим ми висловлюємо своє ставлення до найбільшої цінності – людини...*

➤ *Ми говоримо один одному: дякую, спасибі. У словах подяки, що стали формою людських взаємовідносин з давніх часів, виражається наше ставлення до зробленого для нас добра...*

➤ *Ми часто говоримо один одному: бажаю тобі всього доброго, бажаю тобі добра і щастя. Це не тільки вияв ввічливості, у цих словах ми виявляємо свою людську сутність...*

➤ *Звертаючись один до одного з проханням, ми говоримо: будь ласка. У цьому простому і чудесному вислові, що здатний чудодійно*

впливати, захована наша повага до гідності людини, шанування в ній самостійності, незалежності, доброї волі...

➤ Великим людським скарбом є вміння відчувати свою провину. Допустившись помилки, завдавши прикроців, тривоги, ми відчуваємо докори сумління й звертаємося з проханням: простіть, вибачте...

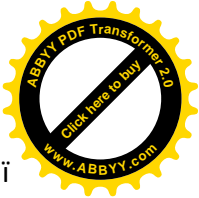
➤ Виписати із творів української класики 10 прикладів звертань з ключовими словами "пан", "пані", "панна", "панове", „добродій”. З'ясувати, які функції виконують такі звертання.

➤ Скласти оригінальний текст запрошення на урочистий вечір чи будь-яку іншу подію, дотримуючись норм мовного етикету.

➤ Записати формули мовного етикету (10-15), характерні для вашої місцевості.

Література

1. Білоус М. П. Мовленнєвий етикет українського народу // Мова і духовність нації: Тези доп. регіон. наук.- практи. конф. – Львів, 1989. – С. 98-99.
2. Богдан С. «... Комплімента зроду не зліплю» (Чи люблять українці говорити і слухати компліменти?) // Урок української. – 2004. – № 2. – С. 35-36.
3. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. – К.: Рідна мова, 1998. – 475 с.
4. Бортняк А. Особливості звертання (Із бесід з тими, хто прагне оволодіти культурою мови) // Урок української. – 2003. – №3. – С. 31.
5. Бортняк А. Пошання множина // Урок української. – 2001. – №9.
6. Возна Р. Ф. Товаришу чи громадянине ?// Культура слова. – К., 1981. – Вип. 20. – С. 98-100.
7. Воронін Д.І. Ми та вони: від моделі простору до моделювання соціокультурної взаємодії // Мовознавство. – 2003. – № 5. – С. 50-55.
8. Гольдин В. Е. Речь и этикет. – М.: Просвещение, 1983. – 109 с.
9. Давидова Л. П., Явір В. В. Займенник ви у ввічливо-пошанному значенні при звертанні до однієї особи // УМЛШ. – 1978. – №3. – С. 59-66.
10. Єрмоленко С. Я. Культура мови – культура нації // Життя. – 1993. – 18 серпня. – С. 6.
11. Єрмоленко С. Я. Що таке ментальність? // Літ. Україна. – 1993. – 21 січня. – С. 4.
12. Камічек Я. Ввічливість на кожен день. – К.: Київ, 1992. – 56 с.
13. Карнегі Д. Как приобретать друзей и оказывать влияние на людей. – К.: Либідь, 1990. – С. 10-193.
14. Коваль А. П. Ділове спілкування. – К.: Либідь, 1993. – С. 7-16, 47-52.
15. Коваль А. П. Слова, що відчиняють двері і серця // Коваль А. П. Слово про слово. – К.: Рад. школа, 1986. – С. 43-50.
16. Корніяка О. Мистецтво гречності. – К.: Либідь, 1995. – 95 с.
17. Кругляниця Т. Ф. Этика и этикет. – М.: Просвещение, 1995. – 158с.
18. Кузьменко В. До питання про "пані" і "панове" // Освіта. – 1993. – 6 серпня. – С. 15.
19. Миронюк О. М. "Доброго вам здоров'я" // УМЛШ. – 1987. – № 6. – С. 65-67.
20. Миронюк О. М. Найуживаніші форми мовного етикету // Культура слова. – К., 1987. – Вип. 33. – С. 79-82.
21. Муромцева О. Г., Жовтобрюх В. Ф. Культура мови вчителя. – Харків: Гриф, 1998. – С. 117-130.

22. Панько Т. І. Мовленнєвий етикет // Мова і нація в естетичній концепції І. Франка. – Львів, 1992. – С. 178-188.
23. Плющ Н.П. Формули ввічливості в системі українського мовного етикету // Укр. мова і сучасність. – К., 1991. – С. 92.
24. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. – Львів: Сполом, 2001. – 223 с.
25. Русанівський В. М. Єдиний мовно-образний простір української ментальності // Мовознавство. – 1993. – №6. – С. 3-13.
26. Семеног О.М. Етнолінгводидактична культура педагога. Практикум: Навч. посіб. – К., Глухів: РВВ ГДПУ, 2006. – 251 с.
27. Семеног О.М. Мовне родинознавство. – Глухів, 1999. – 50 с.
28. Сивачук Н. Збагачення мовленнєвого етикету школярів засобами пареміографії // Початкова школа. – 1997. – № 4. – С. 50-51.
29. Смолка К. Правила хорошого тона. – М.: Прогресс, 1980. – 271 с.
30. Стельмахович М.Г. Мовний етикет // Культура слова. – К., 1987. – В. 20. – С. 6-12.
31. Ткаченко В.А. „Добрий вечір тобі, пане Господарю! (звертання пан, пані в українській мові) // Відродження. – 1995. – № 4. – С. 72-73.
32. Томан І. Мистецтво говорити. – К.: Вид-во політ. л-ри України, 1986. – С. 5-133.
33. Формановская Н. И. Вы сказали: “Здравствуйте!”: Речевой этикет в нашем общении. – М.: Знание, 1987. – 158 с.
34. Формановская Н. И. Речевой этикет и культура общения. – М.: Знание, 1989. – 191 с.
35. Швед І. Пан? Товариш? // Укр. культура. – 1991. – № 1. – С. 31-32.
36. Эстетика поведения. – М.: Искусство, 1965. – 255 с.

Індивідуальне заняття №2

Тема: КУЛЬТУРА СЛОВОВЖИВАННЯ: ВИБІР СЛОВА, ЛЕКСИЧНА СПОЛУЧУВАНІСТЬ

Завдання для практичного виконання:

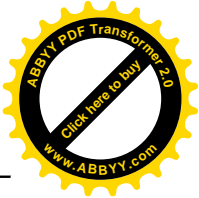
Користуючись довідником «Культура української мови» (К.: Либідь, 1990. – С.40-98), «Словником української мови» в 11-ти т., тлумачними словниками та додатком «Складні випадки слововживання», уміщеним у даному посібнику, підготувати повідомлення про особливості слововживання :

1 **варіант:** *авторитет – престиж; адрес – адреса; багато – чимало.*

2 **варіант:** *відзначити – відмічати; відносини – взаємини – стосунки – ставлення – відношення.*

3 **варіант:** *вірно – правильно; водій – шофер; галузь – сфера – ділянка.*

4 **варіант:** *дефект – недолік; дилема – проблема – завдання; діставатися – потрапляти.*

5 **варіант:** *добиватися – досягати; загальний – спільний; закінчити – завершити.*

6 **варіант:** *заслухати – прослухати – вислухати; зміст – значення – смисл; знаменитість – авторитет.*

7 **варіант:** *копіткий – кропіткий; навідатися – відвідати – провідати – прийти; наголосити – підкреслити.*

8 **варіант:** *навколишній – оточуючий; неординарний – оригінальний; особистий – особовий.*

9 **варіант:** *офіційний – офіціальний; підходити – відповідати; положення – становище – стан.*

10 **варіант:** *прищеплювати – прививати; приводити – призводити; процент – відсоток.*

11 **варіант:** *рада – порада; роковини – ювілей; трудитися – працювати.*

12 **варіант:** *турбувати – тривожити – непокоїти; талан – талант; тактовний – тактичний.*

13 **варіант:** *уява – уявлення; форум – збори; шлях – дорога – путь .*

14 **варіант:** *рідкий – рідкісний; ринок – базар; реклама – афіша.*

15 **варіант:** *попередній – передчасний; пронизливий – проникливий; покупка – купівля.*

Індивідуальне заняття №3

Тема: ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ БАГАТСТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

I. Питання для теоретичного опрацювання:

1. Предмет фразеології. Основні типологічні ознаки фразеологізмів.
2. Класифікація фразеологічних одиниць, їх варіативність.
3. Поняття про ідіоматичні та крилаті вислови.
4. Джерела української фразеології.
5. Експресивно – стилістичні властивості фразеологізмів.

II. Завдання для практичного виконання:

1. Записати 15-20 фразеологічних одиниць, які зустрічаються в студентському мовленні. Дати їм класифікаційний аналіз за ступенем семантичного злиття компонентів (фразеологічне зрощення, фразеологічна єдність, фразеологічне сполучення).

2. Дібрати до запропонованих одиниць фразеологічні синоніми.

Багато галасу даремно; не стільки млива, скільки дива; з одного тіста; п'яте колесо до воза; яблуку ніде впасти; теревені правити; клювати носом; мокра курка; підвести під монастир; дати відкоша; дуги губи; плести плетеники; заливати гусара; на милування нема силування.

3. Встановити авторство крилатих виразів.

Неначе писанка село. Караюсь, мучуся, але не каюсь. Люди, будьте пильні. Наша дума, наша пісня не вмре, не загине. Хіба ревуть воли, як ясла повні? Досвітні вогні. Чуття єдиної родини. Я єсть народ, якого правди сила ніким звоєвана ще не була. Лиш боротись – значить жити. І на оновленій землі врага не буде супостата. Пропаща сила. Вічний революціонер. Не називаю її раєм.

4. Записати 10-12 російських фразеологізмів і синонімічних їм українських. Увести у речення українські відповідники (5-7).

Наприклад: *считать ворон – ловити гав;*

идти на попятную – рачкувати назад.

Література

1. Авксентьев Л. Г. Особенности семантики фразеологических единиц современной украинской литературной речи // УМЛШ. – 1986. – № 3. – С. 29-32.

2. Авксентьев Л. Г. Современная украинская речь: Фразеология. – 2-е вид. – Харьков: Гриф, 1988. – 219 с.

3. Авксентьев Л. Г. Фразеологическая единица как предмет фразеологии та її основні ознаки // Мовознавство. – 1979. – № 3. – С. 14-21.

4. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. – Харьков: Гриф, 1987. – 189 с.

5. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціональна та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. – К.: Наук. думка, 1989. – 119 с.

6. Грищенко А. П., Мацько Л. І., Плющ М. Я. Современная украинская литературная речь. – К.: Вища школа, 1997. – С. 226-237.

7. Демський М. Т. Граматичні особливості української дієслівної фразеології // Мовознавство. – 1984. – №2. – С. 31-42.

8. Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові. – К.: Вища школа, 1975. – 335 с.

9. Коломієць М. П. Фразеологічні синоніми української мови // Мовознавство. – 1989. – № 6. – С. 35-39.

10. Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Словник фразеологічних синонімів. – К.: Рад. школа, 1988. – 200 с.

11. Конопленко Є. Г. Функціонування фразеологізмів, співвідносних із прислівником // УМЛШ. – 1986. – № 1. – С. 16-22.

12. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія. Чому ми так говоримо. – Харьков: Акта, 1982. – 59 с.

13. Мокієнко В. М. Класти зуби на полицю... // УМЛШ. – 1987. – № 2. – С. 22-25.

14. Назаренко Л. Ю. До питання про видозміни форми фразеологічних одиниць // Мовознавство. – 1989. – № 4. – С. 24-28.

15. Передрій Г. Р., Смоляннова Г.М. Лексика і фразеологія сучасної української мови. – К.: Рад. школа, 1983. – 207 с.

16. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. – К.: Наук. думка, 1973. – 280 с.
17. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К.: Вища школа, 1994. – С. 135-137.
18. Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г. Українська фразеологія. – Харків: Акта, 1990. – 115 с.
19. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2007. – 494 с.
20. Фразеологічний словник української мови / Укл. Білоноженко В. М., Винник В.О. та ін. – К.: Наук. думка, 1999. – Т.1., Т.2. – 984 с.

Індивідуальне заняття №4

Тема: СЛОВОТВІРНІ НОРМИ

I. Питання для теоретичного опрацювання:

1. Поняття про словотвірні норми.
2. Особливості іменникового словотвору:
 - словотвірні типи назв осіб: норми творення назв осіб за трудовою діяльністю, соціальним статусом, національною належністю, родинними стосунками, місцем проживання;
 - назви мешканців населених пунктів України;
 - словотвірні типи абстрактних назв.
3. Особливості словотвору присвійних прикметників.
4. Норми творення дієприкметників і дієприслівників.

II. Завдання для практичного виконання:

1. Утворити прикметники на *-ський* від таких географічних назв:
Маріуполь, Умань, Дрогобич, Сиваш, Буг, Рівне, Брест, Івано-Франківськ, Чернівці, Ужгород, Ірпінь, Казбек, Козятин, Васильків, Київ, Обухів, Бориспіль, Одеса, Ужгород, Золотоноша, Гадяч, Овруч, Кременчук, Запоріжжя, Тбілісі, Прага, Санкт-Петербург.
2. Довести, які похідні утворення є нормативними, а які ні. Свій вибір аргументувати.
Рудно – руднянський чи рудненський?
Дубовичі – дубовичівський чи дубовицький?
Павлоград – павлоградівський чи павлоградський?
Пологи – полоський чи пологівський?
Костопіль – костопольський чи костопільський?
3. Утворити похідні назви за значенням «син того, хто за професією» (напр., коваль – ковалів). Обґрунтувати вибір моделі творення. Додати власні приклади (до 10).
Швець, кравець, співак, учитель, лікар, суддя, інженер.
4. Навести приклади слів студентського жаргону, з'ясувати спосіб творення (напр., препод – утворене безафіксним способом від рос. преподаватель).

Література

1. Білоусенко П.І. Історія суфіксальної системи українського іменника. – К., 1994.
2. Возний Т.М. Словотвір дієслів в українській мові у порівнянні з російською та білоруською. – Львів, 1981.
3. Городенська К.Г., Кравченко М.В. Словотвірна структура слова. – К., 1981.
4. Горпинич В.О. Словотворення і словотвір української мови. – К., 1995.
5. Горпинич В.О. Теоретичні питання відтопонімного словотвору східнослов'янських мов. – К., 1993.
6. Горпинич В.О. Українська словотвірна дериватологія. – Дніпропетровськ, 1998.
7. Грещук В. Український відприкметниковий словотвір. – Івано-Франківськ, 1995.
8. Клименко Н.Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. – К., 1984.
9. Мамрак А. Проблема словотворчої омонімії // Мовознавство. – 1992. – № 3.
10. Плющ М.Я. Сучасна українська літературна мова. – К.: Вища шк., 2007. – 414 с.
11. Сікорська З.С. Українсько-російський словотворчий словник. – К., 1995.
12. Словотвір сучасної української літературної мови. – К., 1979.
13. Соколова С.О. Семантичний аспект словотвірної мотивації // Мовознавство. – 2000. – № 2-3.
14. Юрчук Л.А. Питання суфіксального словотвору дієслів у сучасній українській мові. – К., 1959.

Індивідуальне заняття №5

Тема: КАЛЬКУВАННЯ: ПОЗИТИВНЕ Й НЕГАТИВНЕ ЗНАЧЕННЯ

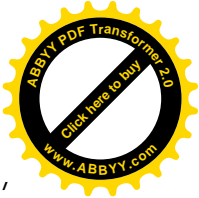
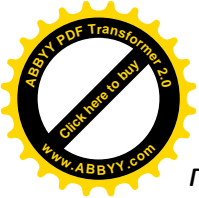
I. Питання для теоретичного опрацювання:

1. Поняття кальки в українській мові. Класифікація кальок.
2. Словотворче калькування як один із типів запозичення слів.
3. Лексичні, семантичні та фразеологічні кальки.
4. Граматичні кальки.
5. Позитивне і негативне значення калькування.

II. Завдання для практичного виконання:

1. Знайти в реченнях кальки, замінити їх українським відповідником (у сумнівних випадках перевірити за словником).

1. *Прийнято заходи по схоронності техніки.* 2. *Тут грубо порушують основні договірні зобов'язання, чим наносять велику шкоду спільній справі.* 3. *Подібне має місце і в громадських організаціях.* 4. *Та вони духом не падали.* 5. *Нелегко доводилось на перших порах.* 6. *А ось результати залишають бажати кращого.* 7. *Місто йому остогидло, тим паче промислове.* 8. *Між тим, подекуди ще спостерігаються зловживання.* 9. *При активній участі всіх членів колективу справу можна зрушити з мертвої точки.* 10. *Справа з їх розглядом стояла ще гірше.* 11. *Дружинник біг з усіх ніг. Хуліган прибавив у швидкості.* 12. *Ми*

перевірили скаргу про самовільний захват горόδю. 13. Треба погодитись, так як це і в наших інтересах. 14. Спізнився, поскільки час засідання змінили. 15. Приймаючи участь у цій важливій справі, він аніскільки не сумнівався в її успіхові. 16. Це не можна з'ясувати у відділі по міжнародним зв'язкам. 17. По цьому питанню слід звертатися в деканат. 18. Підписні видання тепер важко замовити. 19. Треба воплотити цей задум у життя. 20. Тут тінь, а на тій стороні сонячно.

2. Підготувати науковий огляд статей, поданих у літературі (2-3).

Література

1. Арапова А.С. Что такое полукалька? // Русский язык. – 1986. – №2.
2. Дорошенко С.І., Дудик П.С. Вступ до мовознавства. – К.: Вища школа, 1974.
3. Власенко В. Калькування в українській мові: стан і статус // www.ccssu.crimea.ua/tnu/magazine/culture/culture32/index.htm
4. Лисиченко Л.А. Лексикологія сучасної української літературної мови. – Харків, 1976.
5. Пономарів О. Мовна культура на щодень. Невмотивовані лексичні та семантичні запозичення // Урок української. – 2006. – № 1-2. – С.22-24.
6. Семчинський С. Калькування як засіб збагачення і ... засмічування мови // Українська мова та література. – 1998. – № 45.
7. Служський Є. Лексичне калькування в умовах постійної двомовності // Мовознавство. – 1991. – № 4. – С. 35-66.
8. Стишов О.А. До питання про лексичні запозичення в українській мові // Відродження. – 1995. – № 4.
9. Стишов О. Як позбутися кальок? // Культура слова. – 2000. – Вип. 53-54. – С. 103-106.
10. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1973.

Індивідуальне заняття №6

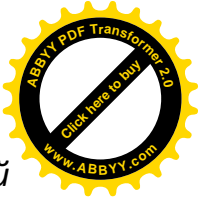
Тема: МОРФОЛОГІЧНІ НОРМИ. СКЛАДНІ ВИПАДКИ ВЖИВАННЯ ПРИКМЕТНИКА І ЗАЙМЕННИКА

I. Питання для теоретичного опрацювання:

1. Ступені порівняння якісних прикметників. Якісні прикметники, від яких не утворюються ступені порівняння.
2. Особливості творення присвійних прикметників.
3. Труднощі в словозміні прикметника.
4. Труднощі, пов'язані з відмінюванням і вживанням займенників. Розряди займенників.

II. Завдання для практичного виконання:

1. Записати якомога більше якісних прикметників, від яких не утворюються ступені порівняння (оформити у вигляді словничка).
2. З'ясувати, яке значення передають форми вищого ступеня порівняння прикметників у поданих словосполученнях. Додати свої приклади.

Вища математика, вища освіта, нижчий сорт, старший науковий працівник, молодший лейтенант, старший сержант.

3. Відредагувати:

1) порушення норм ступенювання прикметників:

Пречудовіший, самий юний, найпередовіший, пресильніший, прегіркіший, сивіший, величезніший, кривавіший, предобріший, зумисніший, демократичніший, дерев'яніший.

2) форми займенників у словосполученнях:

Дякую Вас; пробачте мене; на котру годину призначили...; скільки годин? властивий для нього; характерний йому; телефонував до нього; вибачити його; кепкувати над ним; окремі учасники; їхнє обладнання; надійшли їхні пропозиції.

4. Утворіть присвійні прикметники від власних імен та загальних назв.

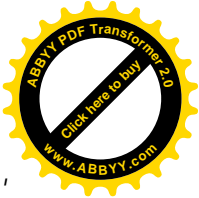
Шевченко, директор, декан, ректор, Петренко, Микола, Марія, Юрій, Оленка, Маринка, сестра, мати, секретар, інженер, лисиця, віл, лебідь, кінь, ведмідь, каса, банк, ненька, іспанка, приятелька, дочка, донька, львів'янка.

5. Користуючись фразеологічним словником, розкрити значення стійких словосполучень; дібрати, якщо це можливо, фразеологічні антоніми. Додати приклади фразеологізмів із займенником **Ви** (5-7).

Складати з себе відповідальність; без усякого жалю; бути цього не може; Ваша справа; виявляти себе; давати собі раду; нічого собі; один і той самий; хто попало; хоч який; з мене досить; з іншого тіста; з якої речі; містити в собі; он воно що; показувати себе; як свої п'ять пальців.

Література

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо. – К.: Либідь, 1991. – С. 73-97; 156-158.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. – Львів: Світ, 1990. – 232 с.
3. Вихованець І.Р. Досвідчений – більш досвідчений – менш досвідчений // Культура слова. – Вип. 34. – К., 1988. – С. 30-33.
4. Гладіна Г. І., Сеніна В. К. Питання мовленнєвої культури та стилістики. – К.: Факт, 1997. – С. 117-130; 143-150.
5. Грищенко А. П., Мацько Л. І., Плющ М. Я. та ін. Сучасна українська літературна мова. – К.: Вища школа, 1997. – С. 367-378; 393-403.
6. Давидова Л.П., Явір В.В. Займенник Ви у ввічливо-пошанному значенні при звертанні до однієї особи // УМЛШ. – 1978. – № 3. – С. 59-65.
7. Кочан І. М., Токарська А. С. Культура рідної мови. – Львів: Світ, 1996. – С. 151-165.
8. Культура української мови: Довідник. – К.: Либідь, 1990. – 304 с.
9. Муромцева О. Г., Жовтобрюх В. Ф. Культура мови вчителя. – Харків: Гриф, 1998. – С. 94-97.
10. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради. – К.: Либідь, 2001. – 240 с.

11. Сучасна українська літературна мова/За ред. Плющ М. Я. – К.: Вища школа, 1994. – 414 с.

12. Українська мова: Ч.1. /За ред. П. С. Дудика. – К.: Вища освіта, 1993. – С. 256-280; 298-314.

Індивідуальне заняття №7

Тема: МОРФОЛОГІЧНІ НОРМИ. СКЛАДНІ ВИПАДКИ ВЖИВАННЯ ДІЄСЛОВА І ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ

I. Питання для теоретичного опрацювання:

1. Особливості вживання одних форм дієслова замість інших (час, спосіб, вид). Вживання *сь-*, *ся-* в дієсловах.

2. Норми вживання активних дієприкметників на *-уч-* (*-юч-*), *-ач* (*-яч-*) в українській мові.

3. Особливості творення дієприслівників. Типи помилок у реченнях із дієприслівниковими зворотами.

4. Предикативні форми на *-но*, *-то* та особливості їх використання в українській мові.

II. Завдання для практичного виконання:

1. До поданих дієслів іншомовного походження доберіть українські відповідники.

Пролонгувати термін виконання робіт, лімітувати кошти, демонструвати вироби заводу, контролювати роботу бухгалтерії, концентрувати увагу, ігнорувати закони, координувати дії, ліквідувати противника, реєструвати учасників конференції, форсувати події.

2. Скласти вправу на заміну активних дієприкметників іншими способами.

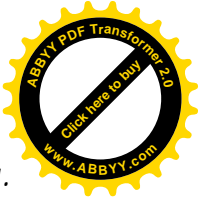
Наприклад: *Пушкин принадлежит к вечно живущим* (рос.).

Пушкін належить до вічно живих (укр.).

3. Перекладіть подані дієприкметникові словосполучення українською мовою. Порівняйте особливості творення активних дієприкметників у обох мовах.

Движущаяся колонна, проживающий по адресу, почерневший лист, обезболивающее средство, заведующий отделом, контролирующие органы, существующие недостатки, действующий закон, прогрессирующая тенденция, подслушивающий аппарат, оснаждающийся результат, интригующие подробности, руководящий банком, уважающий себя человек, ведущий архитектор, жизнеутверждающий факт, проникающая радиация.

4. Проаналізуйте доцільність чи недоцільність використання в поданих реченнях дієприслівникових зворотів, аргументуйте свої висновки, виправте помилки.

1. Будучи маленькою, мати часто розповідала мені (дочці) казки.
2. Відправившись на прогулянку, з нами трапилась пригода. 3. Приїхавши в місто, було вже пізно. 4. Вивчаючи маршрути Карпат, ми літом поїдемо туди відпочивати. 5. Опинившись у темряві, на хлопчика подуло вітром. 6. Читаючи твір, у мене виникає почуття гордості за свій народ. 7. Піднявшись на гору, перед туристами відкрилися мальовничі краєвиди. 8. Хлопчик кинувся на допомогу бабусі і не звертаючи уваги на свого товариша. 9. Плачучи гірко, вони зійшлися на пораду, щоб поміркувати про те, що буде далі. 10. Я всюди їздив, шукаючи роботи, але мене ніде не приймали. 11. Малюючи квіти, художник приділяв багато уваги кольоровій палітрі. 12. Перевірка пройшла, не виявивши ніяких порушень.

Література

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо. – К.: Либідь, 1991. – С. 98-154.
2. Арсірій А.Т. Дієприкметники як особлива форма дієслова. Творення і правопис дієприкметників // УМЛШ. – 1991. – № 12. – С. 69-70.
3. Бабич Г. І. Основи культури мовлення. – Львів.: Світ, 1990. – 232 с.
4. Гладіна Г. І., Сеніна В. К. Питання мовленнєвої культури та стилістики. – К.: Факт, 1997. – С.130-143; 150-154.
5. Гнатюк Р.М. Дієприкметник у сучасній українській літературній мові. – К.: Наук. думка, 1982. – 246 с.
6. Грищенко А. П., Мацько Л. І., Плющ М. Я. та ін. Сучасна українська літературна мова. – К.: Вища школа, 1997. – С. 434-445; 378-392.
7. Караванський С. Пошук українського слова. Або боротьба за національне “я”. – К.: Академія, 2001. – 238 с.
8. Караванський С. Секрети українського слова. – К.: Вежа, 1994. – 152 с.
9. Кочан І. М., Токарська А. С. Культура рідної мови. – Львів: Світ, 1996. – С. 165-182.
10. Кучеренко І.К. Граматична характеристика дієприкметника і його місце в системі частин мови // Мовознавство. – 1967. – № 4. – С. 12-20.
11. Ліщинська Л. Складні випадки правопису особових форм дієслова // Українська мова та література в школі. – 2009. – №7. – С.15-17.
12. Муромцева О. Г., Жовтобрюх В. Ф. Культура мови вчителя. – Харків: Гриф, 1998. – С. 95-99.
13. Плющ М.Я. Дієприслівник і дієприслівникові конструкції в структурі речення // Лексична і граматична деривація в українській мові. – К.: КДПІ, 1983. – С. 90-97.
14. Сікорська З. Дієприкметникові одиниці як вада тексту // Дивослово. – 2009. – №11. – С.35-39.
15. Співак О. Як уникати невластивих українській мові форм активних дієприкметників теперішнього часу // Урок української. – 2001. – № 5. – С. 19-21.
16. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К.: Вища школа, 1994. – 414 с.
17. Українська мова: Ч. 1. / За ред. П. С. Дудика. – К.: Вища школа, 1993. – С. 280- 298; 317- 360.
18. Ющук І.П. Практикум з правопису української мови. – К.: Освіта, 1994. – С. 118-122; 127-145.

ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

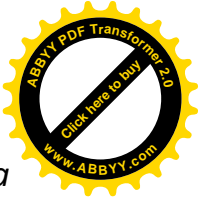
Тема 1: КУЛЬТУРА ПИСЕМНОЇ МОВИ ВЧИТЕЛЯ

I. Питання для теоретичного опрацювання :

1. Писемна мова – різновид професійної комунікації.
2. Письмові роботи наукового стилю:
 - реферат;
 - курсова робота;
 - дипломна робота;
 - тези;
 - рецензія;
 - стаття.
3. Оформлення наукових робіт :
 - бібліографічний опис;
 - різні способи введення цитат у текст;
 - внутрішньотекстові і підрядкові посилання.
4. Просторово-графічна структура писемної мови: заголовок, епіграф, абзац, перенос, велика й мала літери, нумерація, пропуски, примітки тощо.

II. Завдання для практичного виконання :

1. Написати рецензію на самостійно обрану статтю, монографію або словник /за фахом/.
2. Скласти бібліографічний опис /8-10 джерел/ до самостійно обраної теми /за фахом/.
3. Записати улюблену цитату, ввести її в контекст усіма можливими способами.
4. Відредагувати бібліографічний опис літератури:
 1. *Й.Ф. Андерш. Семантична характеристика давального відмінка в сучасній українській мові / Українська мова і література в школі, – 1974. – № 10. – с. 34-40.*
 2. *Антисуржик // За заг. ред. Сербенської О. – Львів, 1994, 149 С.*
 3. *Б.Д. Антоненко-Давидович «Як ми говоримо». – К.: «Либідь», 1994. – 254 с.*
 4. *Бабич Н.Д. «Основи культури мовлення». Львів: Світ. – 1990. – 232 с.*
 5. *Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів: «Світ», 2003, 432 С.*
 6. *Н.Д. Бабич. Сила мовленого слова, – Чернівці – 1996. – 218 с.*
 7. *Безпояско О.К. «Іменні граматичні категорії». – Київ: Наукова думка, 1991. – 171 с.*
 8. *Безпояско О.К., Городенська К.Г., В.М. Русанівський. Граматика української мови: Морфологія. – К.: «Либідь», 1993. – 336 С.*

9. Білоусенко П. та ін. *Учіться висловлюватися.* – К. «Радянська школа», 1990, 126 с.
10. Бортняк А. «Репресований ключний відмінок». – Урок української. – 2004, № 4. – С. 27.
11. Булаховський Л.А. *Керування. Булаховський Л.А. Вибрані праці: В 5 т.* – К.: Наукова думка, 1977. – Т. 2. – с. 553-568.
12. Винницький В.М. *Наголос у сучасній українській літературній мові.* Київ: Рад. школа – 1984. – 160 с.
13. Вихованець І., Городенська К. «Теоретична морфологія української мови». – К.: Пульсари 2004. – 398 С.
14. Вихованець І.Р. *Дві версії про місцевий відмінок / Мовознавство,* 1994, № 1, С. 25-30.
15. Вихованець І.Р. *Частини мови в семантико-граматичному аспекті.* – К.: Наук. думка, 1988 р., 256 с.
16. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. та Русанівський В.М. *Семантико-синтаксична структура речення.* – Київ: «Наукова думка», 1983. – 215 с.
17. Г.П. Волкотруб *Практична стилістика сучасної української мови: Використання морфологічних засобів мови.* – К., 1998 р. – 174 с.
18. Гаврилова Т. *Які назви «дають» своїм жителям наші села і міста / Урок української.* – 2003. – № 3. – с.8-10.

Література

1. Капелюшний А. *Стилістика й редагування: Практичний словник-довідник журналіста.* – Львів: ПАІС, 2002.
2. Бабич Н.Д. *Основи культури мовлення.* – Львів: Світ, 1990. – С. 48-49.
3. Горпинич В.О., Горяний В.Д. *Українська мова: Ч.2.* – К.: Вища школа, 1993. – С.219-220.
4. Грицюк Л.Ф. *Номінативна багатоплановість змістових елементів заголовка // Мовознавство.* – 1988. – № 3. – С. 53-55.
5. Дегтярева Т.А. *Культура письменної мови.* – М.: Наука, 1968. – 108 с.
6. Муромцева О.Г., Жовтобрюх В.Ф. *Культура мови вчителя.* – Харків: Гриф, 1998. – С. 173-184.
7. Непийвода Н.Ф. *Сам собі редактор: Порадник з української мови.* – К., 1996. – 94 с.
8. Фокіна І. *Етикетні форми в епістолярії П.Куліша // Урок української.* – 2006. – № 8-9. – С. 30-36.
9. Шиприкевич В.В. *Виразальні властивості графіки // Культура слова.* – Вип. 32. – К., 1987. – С. 82-85.
10. Ющук І.П. *Практикум з правопису української мови.* – К.: Освіта, 1994. – С. 237-239.

Тема 2: ОРФОГРАФІЧНО-ПУНКТУАЦІЙНІ НОРМИ І КУЛЬТУРА ПИСЕМНОЇ МОВИ ВЧИТЕЛЯ

I. Питання для теоретичного опрацювання:

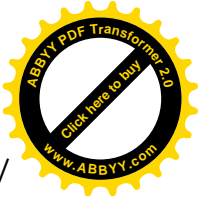
1. Вживання м'якого знака й апострофа.
2. Спрощення, подвоєння й подовження приголосних в українській мові.
3. Вживання великої букви.
4. Правопис складних слів.
5. Написання слів іншомовного походження.
6. Правопис прізвищ і географічних назв.
7. Розділові знаки в кінці речення.
8. Розділові знаки в простому неускладненому реченні.
9. Розділові знаки в реченні, ускладненому однорідними членами.
10. Розділові знаки в реченні, ускладненому відокремленими додатками та обставинами.
11. Розділові знаки в реченні, ускладненому відокремленими означеннями.
12. Розділові знаки при звертаннях, вставних словах і реченнях.
13. Розділові знаки в складносурядному й складнопідрядному реченнях.
14. Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні.
15. Розділові знаки в реченнях з прямою мовою, діалогами та цитатами.

II. Завдання для практичного виконання:

1. Виконати практичні завдання до теми «Орфографічні норми» (с. 189–196)).
2. Написати тестові диктанти (с. 197–206).
3. Виконати тест 1 «Фонетичні, орфоепічні, графічні, орфографічні норми».

Література

1. Горпинич В.О., Горяний В.Д. Українська мова. Ч.2. – К.: Вища школа, 1993.
2. Зубков М. Сучасний український правопис: Комплексний довідник. – Харків: Торсінг, 2002.
3. Козачук Г.О., Шкурятяна Н.Г. Практичний курс української мови. – К., 1994.
4. Кравченко О. Урок формування пунктуаційних умінь і навичок у процесі вивчення безсполучникового складного речення // Українська мова та література в школі. – 2000. – № 4. – С. 44-45.
5. Лаврінець О. «Спільні слова» в складносурядному реченні // Дивослово. – 2002. – № 2. – С. 21-23.
6. Пазяк О.М., Кисіль Г.Г. Українська мова і культура мовлення. – К.: Вища школа, 1995.

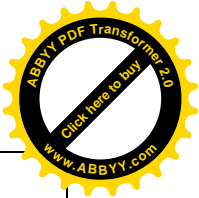
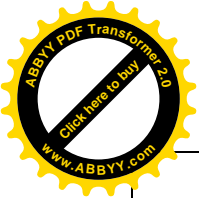
7. Сергієнко В. Двокрапка й тире в безсполучникових складних реченнях // Дивослово. – 2003. – № 11. – С. 35-40.
8. Українська мова: Ч.1./ За ред. П.С. Дудика. – К.: Вища школа. 1993.
9. Український правопис: 4-те вид., випр. і доп. – К.: Наук. думка, 1993.
10. Ющук І. Вживання розділових знаків при збігові їх // Дивослово. – 2005. – № 6. – С. 10.
11. Ющук І.П. Практикум з правопису української мови. – К.: Освіта, 1997.

Тема 3: РЕДАГУВАННЯ ТЕКСТІВ

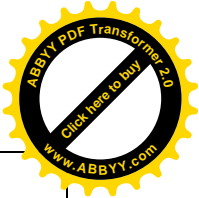
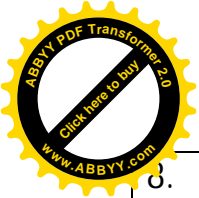
1. Ознайомитися з матеріалами таблиці.

РІЗНОВИДИ ПОМИЛОК, ЯКІ ТРАПЛЯЮТЬСЯ У ВПРАВАХ НА РЕДАГУВАННЯ

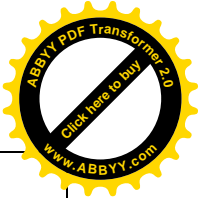
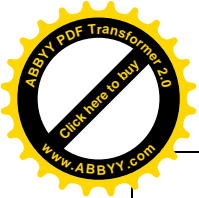
	Різновид помилки	Речення з помилкою	Виправлене речення
1.	Порушення принципу милозвучності	Я народився <u>у</u> Одесі. Команда <i>повернулась з змагань вчора увечері.</i>	Я народився в Одесі. Команда повернулася зі змагань учора ввечері.
2.	Зіставлення непорівнянних понять (алогізм)	Вартість цього довідника нижча від аналогічних довідників. Українські жінки залишили великий слід в історії та в інших видах мистецтва.	Вартість цього довідника нижча від вартості аналогічних видань. Цей довідник дешевший, ніж аналогічні видання. Українські жінки залишили великий слід в історії. Це знайшло відбиття в різних видах мистецтва.
Лексико-стилістичні помилки			
3.	Уживання слова у не властивому йому значенні Окремий випадок – нерозрізнення слів-паронімів	Ця газета має великий <i>авторитет</i> у киян. Перед випускниками стоїть <i>дилема</i> : куди піти навчатися? На нараді йшлося про зміцнення <i>виконавчої</i> дисципліни. Яка <i>уява</i> склалася у вас про цього художника?	Ця газета має велику популярність у киян. Перед випускниками стоїть проблема: куди піти навчатися? На нараді йшлося про зміцнення виконавської дисципліни. Яке уявлення склалося у вас про цього художника?
4.	Порушення норм сполучуваності слів	Наша команда <i>завоювала</i> ще одну вагому <i>перемогу</i> . Цьому питанню <i>приділяється</i> велике <i>значення</i> . <i>Підсумки</i> змагання між групами <i>проводяться</i> один раз на семестр.	Наша команда здобула ще одну вагому перемогу. Цьому питанню <i>приділяється</i> велика увага. <i>Підсумки</i> змагання між групами <i>підбивають</i> один раз на семестр.

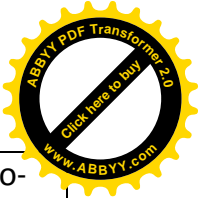
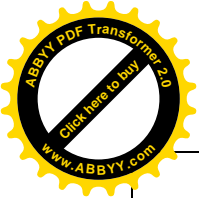
		Відвідувачів виставки вражали <i>дешеві ціни</i> промислових товарів.	Відвідувачів виставки вражали низькі ціни промислових товарів
5.	Уживання росіянізмів	У кафе великий попит на <i>пирожні з клубничним джемом</i> . Сільська баня не працювала <i>цілу неділю</i> .	У кафе великий попит на тістечка з полуничним джемом. Сільська лазня не працювала <i>цілий тиждень</i> .
6.	Калькування російських сталих словосполучень	У випадку нанесення друг другу збитків, які пов'язані з несумлінним виконанням сторонами умов цього договору, сторони компенсують їх у повному обсязі по загальним правилам законодавства України. (Російською мовою – в случае нанесения друг другу). У конференції <i>прийняли участь</i> ведучі вчені галузі. (Російською мовою – <i>принимать участие</i>). У заводському кафе <i>кидалися в очі</i> чистота і затишок. (Російською мовою – <i>бросаться в глаза</i>). Цей Договір <i>вступає в силу</i> з моменту його підписання обома сторонами. (Російською мовою – <i>вступать в силу</i>).	У разі заподіяння один одному збитків, які пов'язані з несумлінним виконанням сторонами умов цього договору, сторони компенсують їх у повному обсязі згідно із загальними правилами законодавства України. У конференції <i>взяли участь</i> провідні вчені галузі. У заводському кафе <i>впадали в очі</i> чистота і затишок. Цей Договір <i>набирає чинності</i> з моменту його підписання обома сторонами.
7.	Невиправдане повторення слова	Делегація <i>Києва</i> перебувала з візитом у <i>Чикаго</i> з 23 по 28 лютого. З <i>Чикаго Київ</i> пов'язують давні дружні зв'язки. Я навчаюсь у <i>школі № 2</i> . Мені подобаються в <i>нашій школі</i> кабінети, майстерні, спортзал, їдальня. <i>Наша школа</i> має багато цікавих гуртків, які ведуть вчителі <i>нашої школи</i> .	Делегація <i>Києва</i> перебувала з візитом у <i>Чикаго</i> з 23 по 28 лютого. Із цим американським містом столицю України пов'язують давні дружні зв'язки. Я навчаюсь у <i>школі № 2</i> . Мені подобаються кабінети, майстерні, спортзал, їдальня. Учителі <i>школи</i> ведуть багато цікавих гуртків.

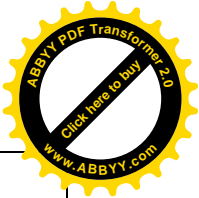
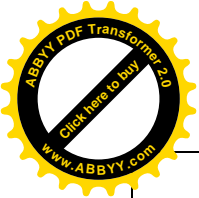
8.	Мовна надмірність: а) плеоназм (уживання збіжних значенням слів), б) тавтологія (повторення спільнокореневих слів)	а) Складіть <i>свою автобіографію</i> . Будемо <i>взаємно</i> допомагати <i>один одному</i> . Найбільше в людях я ціную <i>гречність</i> та <i>чемність</i> . б) <i>Початок</i> семінару <i>почнеться</i> о 10.00. Варто <i>розрізняти різні</i> підходи до цієї проблеми. <i>Для виготовлення</i> цих комбайнів <i>виготовлено</i> нову конвеєрну лінію.	Складіть автобіографію. Будемо допомагати один одному. Найбільше в людях я ціную <i>Гречність</i> . Найбільше в людях я шаную <i>чемність</i> . Семінар розпочнеться о 10.00. (Початок семінару – о 10.00) Варто розокремлювати різні підходи до цієї проблеми. <i>Для виробництва</i> цих комбайнів <i>виготовлено</i> нову конвеєрну лінію.
9.	Мовна недостатність	Запрошуємо на зустріч молодь 16-25 років. Ательє освоїло сучасний спецодяг.	Запрошуємо на зустріч молодь віком 16-25 років. Ательє освоїло випуск сучасного спецодягу.
10.	Невідповідність ужитих мовних засобів стилеві висловлювання	Я не купив молока з <i>огляду на те</i> , що магазин був уже зачинений. <i>На нараді</i> Гавриш розповів про <i>житуху</i> малозабезпечених студентів. Усі студенти 3-го курсу повинні <i>розрахуватися з хвостами</i> .	Я не купив молока, тому що магазин був уже зачинений. Під час наради Гавриш розповів про життя малозабезпечених студентів. Усі студенти 3-го курсу повинні <i>розрахуватися</i> із заборгованостями.
Морфологічні помилки			
11.	Уживання іменника в невідповідній формі роду, числа, відмінка	Була закуплена <i>біла тюль</i> . На <i>виставці-ярмарці канцелярські приладдя</i> пропонували чотири фірми із <i>Санкт-Петербургу</i> .	Був закуплений білий тюль. На виставці-ярмарку канцелярське приладдя пропонували чотири фірми із Санкт-Петербурга.
12.	Ненормативне ступенювання прикметників (використання російськомовної граматичної моделі; злиття простої і	Це <i>самий вигідний</i> контракт. Перша пропозиція була <i>більш вигідніша</i> . Він опинився в <i>більш кращому</i> становищі	Це найвигідніший (найбільш вигідний) контракт. Перша пропозиція була <i>вигідніша</i> (або: <i>більш вигідна</i>). Він опинився у <i>кращому</i> становищі.

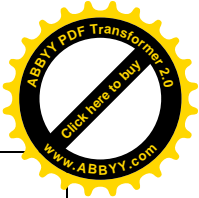
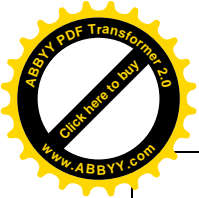
	складеної форм ступенів порівняння)	Це були найбільш прийнятніші умови.	Це були найприйнятніші (або: найбільш прийнятні) умови.
13.	Неузгодження форми вищого ступеня прикметника, ужитого як присудок, у роді, числі з підметом	Цей <i>випуск</i> програми <i>цікавіше</i> , ніж попередній. Моя донька <i>вище</i> від вашої. Ці <i>вулиці тихіше</i> від центральних.	Цей випуск програми <i>цікавіший</i> , ніж попередній. Моя донька <i>вища</i> від вашої. Ці вулиці <i>тихіші</i> від вашої.
14.	Неправильне введення в речення форми вищого ступеня прикметника (пропуск прийменника або сполучника)	Наші умови <i>вигідніші</i> ваших. На конкурсі змагалися виконавці <i>молодші</i> минулорічних <i>учасників</i> .	Наші умови значно <i>вигідніші</i> від ваших (ніж ваші; за ваші; порівняно з вашими). На конкурсі змагалися виконавці, <i>молодші</i> , ніж минулорічні <i>учасники</i> (<i>від</i> або <i>за</i> минулорічних <i>учасників</i>).
15.	Некоректне вживання особового займенника, співвідносного за контекстом із різними іменниками, що спричиняє двозначність	Багато пропозицій подали робітники цеху № 3. Реалізація їх допоможе зменшити вартість будівельно-монтажних робіт. Палійчук колись сам відвів сина до музичної школи. І тепер <i>він</i> був щасливий, що <i>він</i> став лауреатом конкурсу скрипалів.	Робітники цеху № 3 подали багато пропозицій, реалізація яких допоможе зменшити вартість будівельно-монтажних робіт. Палійчук колись сам відвів сина до музичної школи і тепер був щасливий, що той став лауреатом конкурсу скрипалів.
16.	Неузгодженість особового займенника із замінюваним словом (у роді, числі).	Майстри охоче допомагають <i>молоді</i> , готуючи з <i>них</i> достойну зміну. Маршрут обслуговують <i>чотири</i> автобуса.	Майстри охоче допомагають <i>молодим</i> робітникам, готуючи з <i>них</i> достойну зміну. Маршрут обслуговують <i>чотири</i> автобуси.
17.	Хибна граматична форма іменника у складі кількісно-іменних сполук	Відстань між станціями – <i>сорок чотири з половиною кілометри</i> . Площа земельної ділянки – <i>44,3 гектари</i> .	Відстань між станціями – <i>сорок чотири з половиною кілометри</i> . Площа земельної ділянки – <i>44,3 гектара</i> .
18.	Уживання повнозначного дієслова <i>являється</i> замість дієслова-зв'язки	Пан Стеф'юк М.М. <i>являється</i> головним економістом.	Пан Стеф'юк М.М. є головним економістом.

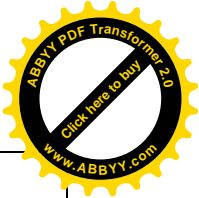
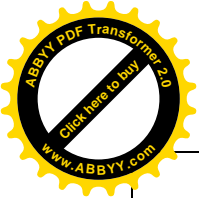
	(є, був, була, було, були)	Пані Амосова Н.Р. <i>являлася</i> головою профкому факультету упродовж трьох років. Дивує байдуже ставлення керівників міста до людей, <i>працюючих</i> у торгівлі.	Пані Амосова Н.Р. була головою профкому факультету впродовж трьох років. Дивує байдуже ставлення керівників міста до людей, що працюють у торгівлі.
19.	Уживання ненормативної форми дієприкметника	Особам, <i>знайшовшим</i> скарб і добровільно <i>здавшим</i> його, виплачується винагорода. Кошти, <i>отримані</i> від реалізації конфіскованого майна, перераховуються до державного бюджету.	Особам, які знайшли скарб і добровільно здали його, виплачується винагорода. Кошти, отримані від реалізації конфіскованого майна, перераховуються до державного бюджету.
20.	Уживання ненормативної форми дієприслівника	<i>Вкладаю</i> кошти у навчання працівників сьогодні, фірма досягне визначних успіхів у майбутньому. <i>Зробив</i> домашнє завдання, ти можеш відпочити.	Укладаючи кошти в навчання працівників сьогодні, фірма досягне визначних успіхів у майбутньому. Зробивши домашнє завдання, ти можеш відпочити.
21.	Неправильний вибір видової форми дієприслівника	Якщо працівник, <i>перебувавши</i> у щорічній відпустці, захворів, йому виплачується допомога на тимчасову непрацездатність на загальних підставах. <i>Відчуваючи</i> запах газу, негайно перекрийте кран газопроводу.	Якщо працівник, перебуваючи у щорічній відпустці, захворів, йому виплачується допомога на тимчасову непрацездатність на загальних підставах. Відчувши запах газу, негайно перекрийте кран газопроводу.
22.	Злиття простої і складеної форм ступенювання прислівників	Вам потрібно більш відповідальніше ставитися до роботи. Злочини проти людства караються найбільш суворо.	Вам потрібно більш відповідально ставитися до роботи. Злочини проти людства караються найбільш суворо (якнайсуворіше).
23.	Уживання невідповідного прийменника	Улітку відпочивало <i>біля</i> 80 % працівників фірми. Будь-яка зі сторін звільняється <i>з-під</i> відповідальності ... <i>по</i> цьому Договору...	Улітку відпочивало близько 80 % працівників фірми. Будь-яка зі сторін звільняється від відповідальності ... згідно з цим Договором...

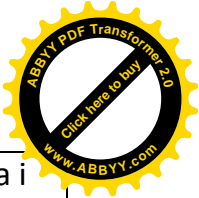
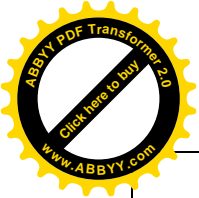
		<i>Завдяки</i> хворобі Ігор не пішов на концерт	Через хворобу Ігор не пішов на концерт
24.	Уживання невідповідного сполучника чи сполучного слова	Тут ви матимете консультації <i>по</i> всіх питаннях. Відповідь потрібно надіслати не пізніше <i>чим</i> за 10 днів до наради. Фортуна посміхається тим, <i>які</i> наполегливо прямують до мети.	Тут ви матимете консультації з усіх питань. Відповідь потрібно надіслати не пізніше ніж за 10 днів до наради. Фортуна посміхається тим, хто наполегливо прямує до мети.
25.	Контамінація парних сполучників	Трудовий договір може розриватися не тільки з ініціативи працівника, скільки з ініціативи адміністрації. Що більше ти працюватимеш, тим більше пільг матимеш.	Трудовий договір може розриватися не тільки з ініціативи працівника, а й з ініціативи адміністрації. Що більше ти працюватимеш, то більше пільг матимеш.
26.	Контактне вживання сполучників, які передають той самий тип смислових відношень	Мешканці будинку неодноразово скаржилися на погану роботу сантехніка, проте однак жодне їх звернення до ЖЕКу не зафіксоване в книзі диспетчера.	Мешканці будинку неодноразово скаржилися на погану роботу сантехніка, проте жодне їх звернення до ЖЕКу не зафіксоване в книзі диспетчера.
Синтаксичні помилки			
27.	Порушення норм керування: а) неправильна відмінкова форма керованого іменника; б) уживання прийменникової конструкції замість безприйменникової або навпаки	а) Треба <i>вжити</i> термінові заходи. Ви дієте <i>всупереч</i> наших пропозицій. б) Сфотографуйтеся <i>в</i> анфас. Оплачуйте <i>за</i> проїзд! Підприємство не виконало план з продажу м'яса.	Треба вжити термінових заходів. Ви дієте всупереч нашим пропозиціям. Сфотографуйтеся анфас. Оплачуйте проїзд! Підприємство не виконало план продажу м'яса.
28.	Контактне розміщення кількох слів у тій самій відмінковій формі	Наш комітет ужив чимало заходів для розв'язання проблеми захисту прав споживачів столиці України. На нараді було висловлено думку щодо необхідності	Наш комітет ужив заходів, спрямованих на захист прав споживачів Києва. Нарада зажадала припинити діяльність торговельних підприємств

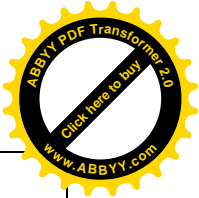
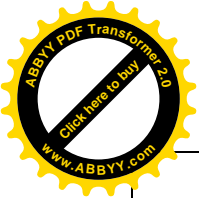
		припинення діяльності підприємств сфери торгівлі міста Києва, які реалізують недоброякісні товари.	Києва, які реалізують недоброякісні товари.
29.	Неправильний порядок слів	У нашому магазині побутова техніка продається лише така, яка відповідає сучасним вимогам. Успіхів великих досягли завдяки наполегливій праці трудівники області.	У нашому магазині продається лише така побутова техніка, яка відповідає сучасним вимогам. Трудівники області досягли великих успіхів завдяки наполегливій праці.
30.	Збіг двох прийменників	Я телефонував на в оголошенні зазначений номер. Указівка на гарантійний строк міститься в до товару доданому документі.	Я телефонував на номер, зазначений в оголошенні. Указівка на гарантійний строк міститься в документі, доданому до товару.
31.	Неправильне введення дієприслівника в речення	Як слід підготуватися до іспитів, у тебе не буде проблем. Приїхавши у школу, письменника тепло вітали учні і вчителі. Виходячи з приміщення, вимикається світло.	Як слід підготуватись до іспитів, ти не матимеш проблем. У школі письменника тепло вітали учні і вчителі. Виходячи з приміщення, вимикайте світло.
32.	Порушення порядку слів (однорідних членів речення) при парних сполучниках	Бібліотека дає <i>не лише</i> різноманітну літературу, <i>а й</i> проводить зустрічі з відомими митцями. Майстри <i>не лише</i> створюють із лози кошики, <i>а й</i> меблі.	Бібліотека не лише <u>дає</u> різноманітну літературу, а <u>й проводить</u> зустрічі з відомими митцями. Майстри створюють із лози не лише <u>кошики</u> , а <u>й меблі</u> .
33.	Неправильне використання однорідних членів речення: а) сполучання як однорідних членів частково збіжних (у тому числі видових і родових) понять,	а) Заняття лекторію проводитимуть досвідчені <i>юристи, медики, психологи, батьки</i> . Бібліотека поповнилася численними <i>підручниками, двома комп'ютерами і бібліотекарем</i> .	Заняття лекторію проводитимуть досвідчені юристи, психологи і медики. Серед них є батьки учнів нашої школи. Бібліотека поповнилася численними підручниками, двома комп'ютерами. До штату введено ще одного бібліотекаря.

<p>а також непорівнянних понять;</p> <p>б) порушення граматичної формикерованих слів;</p> <p>в) неузгодженість обставини з одним або кількома однорідними членами речення;</p> <p>г) невмотивований пропуск прийменників при однорідних членах речення;</p> <p>г) поєднання як однорідних синтаксичних</p>	<p>МЖК „Житлобуд” має широкий <i>асортимент</i> матеріалів і заслужене <i>визнання</i> в будівельному світі Києва.</p> <p>б) Нарада схвалила заходи щодо <i>профілактики</i> і <i>боротьби з</i> інфекційними захворюваннями.</p> <p>Ми <i>цінуємо</i> і <i>пишаємося</i> нашими ветеранами.</p> <p>в) У засіданні <i>взяв участь</i> і <i>виступив</i> директор Центру зайнятості.</p> <p>г) Безпосередньо <i>на будівництві</i> та <i>проектному центрі</i> корпорації працюють кращі інженери та технологи.</p> <p>Стаж роботи, який дає право на щорічну відпустку, має бути <i>стажем роботи саме на цьому підприємстві, установі, організації</i>.</p> <p>Можливість відшкодування моральної шкоди визначено в цивільному законодавстві <i>як у кодифікованому законі (Цивільний кодекс України), так і</i> ряді спеціальних законів.</p> <p>г) Районна влада доклала максимум зусиль <i>для</i> створення атмосфери свята і</p>	<p>МЖК „Житлобуд” має широкий асортимент матеріалів. Організація здобула заслужене визнання в будівельному світі Києва.</p> <p>Нарада схвалила заходи щодо профілактики інфекційних захворювань і боротьби з ними. Ми <i>цінуємо</i> наших ветеранів і <i>пишаємося</i> ними.</p> <p>На засіданні виступив директор Центру зайнятості.</p> <p>Безпосередньо на будівництві та в проектному центрі корпорації працюють кращі інженери та технологи.</p> <p>Стаж роботи, який дає право на щорічну відпустку, має бути <i>стажем роботи саме на цьому підприємстві, в установі, організації</i>.</p> <p>Можливість відшкодування моральної шкоди визначено в цивільному законодавстві – <i>як у кодифікованому законі (Цивільний кодекс України), так і в</i> ряді спеціальних законів.</p> <p>Районна влада доклала максимум зусиль до того, щоб мешканці Печерська</p>
--	--	--

	конструкцій різного ґатунку; д) неправильна рубрикація	<i>щоб</i> мешканці Печерська стали його безпосередніми учасниками. д) До виключних прав загальних зборів орендарів належать: – <i>ухвалення</i> Статуту підприємства; – <i>затвердження</i> правил внутрішнього трудового розпорядку; – <i>затверджувати</i> звіти Дирекції... Контракт припиняється: – <i>якщо</i> закінчується термін дії контракту; – <i>за згодою</i> сторін; – <i>якщо</i> одна зі сторін виявляє ініціативу до закінчення	відчули атмосферу свята і стали його безпосередніми учасниками. До виключних прав загальних зборів орендарів належать; – ухвалення Статуту підприємства; – затвердження правил внутрішнього трудового розпорядку; – затвердження звітів Дирекції... Контракт припиняється: – після закінчення терміну дії контракту; – за згодою сторін; – з ініціативи однієї зі сторін.
34.	Неправильна будова складного речення: а) зміщення синтаксичної конструкції; б) нагромадження підрядних речень;	а) <i>Головне</i> , на що потрібно звернути увагу, <i>це</i> на якість продукції. б) Промовець сказав, <i>що</i> в деяких господарствах машини погано підготовлені до сівби, <i>що</i> може погано вплинути на результати збирання врожаю, <i>що</i> є неприпустимим. Ці картини митця, <i>які</i> були показані на виставці, <i>які</i> були особливо знамениті, надовго залишаться в пам'яті відвідувачів.	Головне, на що потрібно звернути увагу, це якість продукції. Промовець сказав, що в деяких господарствах машини погано підготовлені до сівби. Це може погано вплинути на результати збирання врожаю, а найменші втрати зерна є неприпустимими. Показані на виставці найвідоміші картини митця надовго залишаться в пам'яті відвідувачів.
	в) неправильне використання сполучникових зв'язків;	в) У випадках, <i>якщо</i> предметом застави є нерухоме майно, договір застави має бути нотаріально посвідчений.	Коли предметом застави є нерухоме майно, договір застави має бути нотаріально посвідчений.

	г) поєднання підрядного речення і члена речення якоднорідних	г) Кожний має право на працю, що передбачає можливість заробляти собі на життя працею, <i>вільно обраною або на яку вільно погоджується.</i>	Кожний має право на працю, що передбачає можливість заробляти на життя працею, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується.
35.	Грамаіична невідповідність між узагальнювальним словом (словосполученням) і членами однорідного ряду	Наш магазин користується різними способами позначення роздрібних цін: штамп, маркування етикет-пістолетом. Третій параграф посібника присвячено різним видам юридичної відповідальності: дисциплінарна, матеріальна, цивільно-правова, адміністративна, кримінальна тощо.	Наш магазин використовує такі способи позначення роздрібних цін: проставлення цін штампом; маркування товару етикет-пістолетом. Третій параграф посібника аналізує юридичну відповідальність: дисциплінарну, матеріальну, цивільно-правову, адміністративну, кримінальну тощо.
36.	Контамінація прямої і непрямої мови	Слухали: слюсаря Приходька А. А., який сказав, що мені потрібно пройти курс лікування в санаторії.	Слухали: слюсаря Приходька А.А., який сказав, що йому потрібно відбути курс лікування в санаторії.

2. Відредагувати тексти. Визначити типи помилок.

Текст 1

Бувши визначним вченим XIX століття, він мав різностороннє обдаровання і широкий круг зацікавлень, залишивши багато вагомих праць в області історії, природничих наук, літературознавства, мовознавства, фольклористики.

Народився Михайло Олександрович Максимович в 1804 році біля Золотоноші в хуторі Тимківщина, походив з давнього козацького старшинського роду. Дев'ятнадцятихрічним закінчив словесний і природничий відділи філософського факультету, а згодом ще й медичний Московського університета і був залишений викладачем та для науково-академічної праці.

У 1834 році був запрошений викладати російську словесність у відкритому тоді Київському університеті і тоді ж обраний першим ректором. Йому виповнилося тридцять років.

Із-за поганого стану здоров'я у 1845 році пішов у відставку й займався науково-літературною діяльністю, проживаючи на власному своєму хуторі Михайлова Гора біля Золотоноші, де, померши, не дожив й до сімдесяти.

Як визначний фольклорист, видав кілька збірників народних пісень. Збірники були знані, широковідомі і популярні у слов'янському світі. Були знані ці збірники в Англії і навіть в Америці.

Текст 2

Є рослина, про яку кажуть, що вона лічить від дев'яносто дев'ятох хвороб – це рослина звіробій. Люди зацікавувались нею ще в давню давнину, бо ця рослина не була схожа на другі, бо коли зірвати рослину, на стеблі виступає динний криваво-червоний сік.

Був час, коли рахувалося, що ця рослина може все, лічить всі хвороби. Особенно шанували цю рослину у Сибірі. Вже в XVII віці сибіряки знали про її здібність загоювати рани. Чутки про це дійшли до Москви. В 1638 році воеводі Ромадановському грамота надіслана була, в якій йому веліли збирати звіробій, сушити, молоти на борошно і надсилати в Москву щороку один пуд. Гендлювали звіробієм і купці, що їздили в Сибір по хутро.

Відомо більше тисячі років, що звіробій лічить завдані холодною зброєю рани. І досі живе у фольклорі різних народів слава грі і царських еліксирів», в состав яких входив і звіробій.

Текст 3

Проблема про походження людини інтересувала людство в усі часи. Ця проблема одна з самих важливих проблем природознавства.

Розв'язання цієї проблеми відіграє принципове світоглядне значення. Кругом проблеми про походження людини віддавна йшла ідеологічна боротьба. Ідея про природне походження людини могла початись тільки на фунті матеріалістичного світогляду, що бере початок ще в античності. Ідея про природне походження людини від природного світу появилась й в середньовіччі, зате тоді пануючий ідеалістичний світогляд не дав розвинути цій ідеї. Як відомо, що засновник першої класифікації тваринного світу К.Лінней стояв на позиціях незмінності видів, який поділяв ідею надприродного створення людини. Проте К. Лінней помістив людину в ряд Приматів, який був виділений в клас Ссавців. До цього ж ряду К. Лінней відніс також мавп і також напівмавп. Автор першої теорії еволюції Ж.В. Ламарк був водночас автором гіпотези походження людини від мавпи. Ламарк рахував, що предками людини була порода деревних мавп, що зробили перехід до двоногого ходіння.

В праці Ч. Дарвіна були наведені переконливі докази (присутність у людини рудиментів і атавізмів) походження людини від нижчих форм, зібрані дані, що стверджують спорідненість з антропоморфними мавпами.

Текст 4

Як відомо, що речовинний світ природи надзвичайно різнообразний й разом з тим всі речовини взаємозв'язані. Але до початку XIX ст. рахувалося, що між органічними речовинами існує непереборна границя.

Такий погляд пояснюється тим, що на початку XIX століття завдячуючи працям шведського хіміка Й.Берцеліуса, що у 1806 р. ввів в науку термін "органічна хімія", почала формуватись наука про органічні речовини як самостійна наука про хімічні знання.

Обособлення органічної хімії, з однієї сторони, відіграло позитивне значення, так як наголошувало важність цієї групи речовин. Але, з другої сторони, таке обособлення мало негативну роль, так як укріплювало думку, що між органічними та неорганічними речовинами існує непрохідна прірва. А це тормозило розвиток науки. Такий погляд підкріплювався тим, що на той час ще нікому не получалося синтезувати хоча б одну речовину, яка рахувалася органічною. В ньому вчені вбачали своєрідну своєрідність органічних сполук.

Текст 5

Інформатика – це наука про методи та засоби получения, зберігання, передавання, надання інформації.

На протязі усієї історії свого існування люди, общаючись з природою та між собою, набували знань про оточуючу дійсність й про самих себе. Від количества цих знань, від ефектності їх використання залежали і дедалі більше залежать умови життя і окремих людей, і людства в цілому. Знання як інформація або як відомості про явища та багаточисленні за своєю природою – фізичною, хімічною, біологічною, соціальною, економічною і т. ін. – об'єкти набуваються путем спостереження. Природними засобами спостереження являються органи чуттів людини, перш за все зір і слух. Спочатку відомості різноманітні просто накопичувались, а вже маючи їх у достатньому кількості, люди замічали, що існують певні закономірності, що їх можна узагальнити і обґрунтувати. В результаті такі закономірності набували виду прикмет, наприклад, прикмет, зв'язаних з прогнозами урожаю. Прикмети ставали характерними прикметами явищ, тобто виділялися як їх властивості.

ПРАКТИКУМ

СУРЖИК

1. З'ясуйте, які значення в російській та українській мовах мають подані слова.

Рос. брак – укр. брак; рос. адрес – укр. адрес; рос. нагадать – укр. нагадати; рос. властный – укр. власний; рос. блюдо – укр. блюдо; рос. витать – укр. вітати; рос. выглядит – укр. виглядіти; рос. выгода – укр. вигóда; рос. гарный – укр. гарний; рос. дружина – укр. дружина; рос. заведение – укр. заведення; рос. запросить – укр. запросити; рос. кома – укр. кома; рос. красный – укр. красний; рос. ликовать – укр. лікувати; рос. лихо – укр. лихо; рос. луна – укр. луна; рос. любой – укр. любий; рос. на pewno – укр. напевно; рос. наречие – укр. наріччя; рос. недельный – укр. недільний; рос. обличье – укр. обличчя.

2. Відредагуйте лексичний суржик.

Благополуччя, брильянт, бути на виду, взяточник, вияснення, святкова откритка, паперова волокита, і в голову не приходило, границя, гривна, виступати з докладом, високі дома, написати жалобу, жильці будинку, об'явленіє, рослинна їда, капля в морі, візитна карточка, киевлянка, шкіряний кошельок, наукова командировка, нова краска, лікарство, любимець публіки, користуватися льготами, система налогів, напиток, брати начало, моральний облік, бурхливі овації, тролейбусна остановка, зайняти очередь, падіння виробництва, переписка з читачами, великий перерив, одержав письмо, повістка дня, по всякому поводу, цінний подарок, подорожання продуктів, покупка товару, робити помітки, усе в порядку, негідні поступки.

3. Утворіть вищий і найвищий ступені порівняння (просту і складену форми) прикметників, не порушуючи граматичних норм української мови.

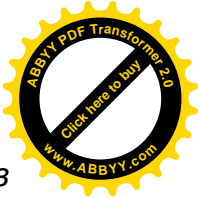
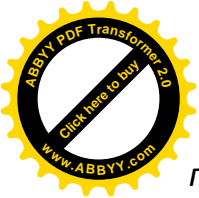
Багатий, високий, тяжкий, дотепний, вузький, дорогий, гарний, щирий, уважний, вільний, цікавий, значний, веселий.

4. Утворіть жіночі та чоловічі імена по батькові, не порушуючи граматичних норм української мови.

Василь, Михайло, Ілля, Микола, Іван, Валерій, Віталій, Олег, Сергій, Олексій, Андрій, Євгеній, Данило, Артур, Станіслав, В'ячеслав, Владислав, Аркадій, Віктор, Володимир, Петро.

5. Запишіть мовні кліше українською мовою, уникаючи інтерферентних явищ.

а) *Анализируемый факт; аналогичным образом; благодарю вас; больной вопрос; быть в натянутых отношениях с кем; в двух словах; в другой раз; в его пользу; в значительной степени; в полном объеме; в*

порядке исключения; в скором времени; в следующем году; ввести закон в силу; в строгом соответствии с...; вести себя уверенно; внести исправления; внести свой вклад; возбуждать просьбу; восстановить в должности; все обстоит благополучно; выражение уважения (уверенности); выразить благодарность; выслать книгу наложенным платежом; выступить в качестве переводчика; говорить по-украински; говоря по существу; действовать на основании; другими словами; занимаемая должность; из согласия сторон.

б) Извините меня; изо всех сил; комиссия по вопросам; лекции пользовались успехом; лишать возможности; мероприятия по...; на основании; на следующий день; навести на размышление; наилучшим образом; научное заведение; обеспечивать работу; обратиться по адресу; освободить от участия; отличный по качеству; по всякому поводу; по делам службы; по закону; по поручению; повестка дня; подвести итоги; подписка на газеты; предполагаемый результат; предпринять меры; при всех обстоятельствах; привлечение специалистов; прийти к выводу; принимать участие; разрешать проблему; раньше времени; распределение обязанностей; с согласия; сказать в заключение; склоняться к предложению; специалист в области; удостоверить подпись; учитель по профессии; являть пример поведения.

6. **Провідмініайте числівники одинадцять, шістдесят, вісімсот, семеро. З'ясуйте особливості їх відмінювання в українській мові.**

7. **Запишіть числівники українською мовою. Порівняйте їх вимову і поясніть відмінності в написанні.**

Ноль целых три десятых, девяносто, одна шестая, одиннадцать, четырнадцать, пятьсот, миллион, миллиард, полтора, четверо, четыре, седьмой, оба, обе, две третьих, семьдесят, девять, пятнадцать, сто сорок три.

8. **Утворіть форму кличного відмінка, уникаючи інтерферентних явищ.**

Колега Марія Іванівна, куратор Ганна Степанівна, декан Микола Васильович, аспірант Надія Дмитрівна, заступник декана Наталя Хомівна, проректор Корній Георгійович, директор Олег Петрович, завідувач кафедри Любов Олексіївна, доцент Тетяна Мар'янівна, науковий керівник Леся Михайлівна, викладач Ігор Петрович, академік Сергій Якович, пан ректор, касир Іванов, добродій Яковенко, пан професор, шановний колега, друг Микола.

ОРФОЕПІЧНІ НОРМИ

1. **Ненаголошений [е] в поданих словах вимовляйте наближено до [e]^н, а ненаголошений [и] – наближено до [и]^е. Поставте наголоси в словах.**

Лежав, ремесло, берегти, терпкий, капелюх, вересень, нетерплячий, марево, шепочуть, темнуватий, оселедець, передмова, перенесено, березень, дерево, середина, запалений, невинний, премудрий.

Мислитель, зникати, приходити, привчати, високий, дитина, вишивати, читати, бриніти, дивитися, блискучий, закликати, мистецтво, християнство, глибина, прибитися, захищати.

2. **З'ясуєте, як вимовляється [е] в поданих словах, запишіть їх у транскрипції.**

Конвертований, конденсатор, забезпечення, елеватор, експеримент, довжелезний, довести, дешевіти, деформований, дефіцит, дефіс, десяте, деруни, десниця, подесятерити, деталізація, детектор, детермінант, дешево, годен, відбрести, брехати, відвертіти, детальний, детектив, дефектолог, десант, десерт, депозит, дерев'яний, держава, демонізм, делегований, електрика, лекція, діалекти, пленум, колекція.

3. **З'ясуєте, в яких випадках сполучення літер ДЖ і ДЗ означають африкати [дж] і [дз], а в яких – окремі звуки. Запишіть фонетичною транскрипцією.**

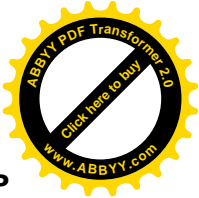
Джаз, підживити, Джакарта, дзвінкий, джгут, джем, підзахисний, джемпер, підземелля, джентльмен, джерело, підзолистий, піджак, піджарювати, підзаголовок, джміль, джунглі, дзвеніти, дзвіниця, дзвінкий, дзвіночок, дзюркіт, підзолення, підземний, дзелень, дзвоник, дзеленчати, дзенькати, дзенькотіти, дзеркало, дзиґа, дзижчати, дзьоб, підживлений.

4. **Поясніть вимову приголосних у поданих словах. Змініть слова так, щоб після сумнівного приголосного стояв голосний звук.**

Ніж, сад, гараж, голуб, стружка, віжки, діжка, рибка, мотузка, бігти, ніжки, зубки, сержка, стежка, голубка, допомогти, вудка, легко, грядка, гребти, слизько, солодкий, бридко, бризка.

5. **Від поданих слів утворіть нові за допомогою префіксів роз-, без-. Поясніть вимову звуків, позначених літерою З.**

Коштовний, продати, корисливий, копати, питати, качати, класти, пакувати, кришити, терти, крайній, тягати, казати, хилити, хитати, колоти, квітнути, помилково, писати, цвісти, соромно, правити, фарбувати, сипати, пустити, тулити.

6. Поставте подані іменники в давальному відмінку. Поясніть вимову буквосполучень *шц, жц, тц, чц*.

Подушка, покришка, волошка, комашка, мурашка, дошка, петрушка, діжка, доріжка, ніжка, стежка, ложка, підніжка, дужка, кружка, тітка, нитка, невістка, вістка, квітка, хвіртка, хустка, річка, молодичка, жебрачка, криничка, подушечка, щедрівочка, сорочка, квіточка, копичка, чаєчка, маківочка, пелюсточка, гіллячка.

7. Перепишіть слова, поставивши на місці крапок літеру *Ф* чи буквосполучення *ХВ*. Правильно вимовляйте слова.

...абрика, ...антастика, ...атати, ...остатий, напів...абрикат, роз...астатися, ...елікс, роз...асований, ...илина, ...ороба, роз...ильований, на...арширувати, по...арбувати, а...іша, ...іртка, ...аткий, ...ігура, ...артух, ...ерма, ...анерний, ...анфари, ...ойний, ...анатизм, ...ощ, ...армаколог, ...alebний, ...аворит.

8. Поясніть вимову буквосполучень у поданих словах.

Милуєшся, не поріжся, не морочся, на дошці, на смужці, у хусточці, відступ, відцуратися, підшити, відчинити, відзвук.

9. Поясніть, у яких словах при вимові спрощення в групах приголосних не засвідчене орфографією.

Шістнадцять, щасливий, виїзний, агентство, артистці, шістсот, шістдесят, обласний, кістявий, форпостний, туристський, студентський, солдатський, невістчин.

10. З'ясуйте, які типові огріхи трапляються у вимові приголосного *[ў]* у кінці слова. Прочитайте подані слова відповідно до норми, запишіть фонетичною транскрипцією.

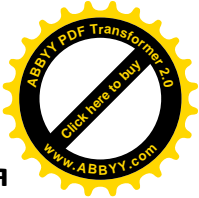
Сказав, став, залишив, закінчив, написав, доремонтував, зав'язав, зорав, прочитав, веслував, ускочив, вхопив, всипав, убив, забігав, забрав, сховав, розлюбив, з'їв, обезкровив, відіслав, заспівав, спіймав.

11. Наведіть приклади, коли нечітка або неправильна вимова призводить до зміни семантики слова.

Наприклад: [гра́ти] – [гра́ти]; [ка́зка] – [ка́ска]; [гриб] – [грип].

12. Виконайте тренувальну вправу усно, зважаючи на особливості вимови шиплячих.

Рішучий, сичання, харчовик, хрущ, чорнота, чорнороб, чорношкірий, чотириногий, чорноліс, Чорногорія, чуб, чохол, чотиріпілля, чудовисько, чудодійний, чужина, що, щовесни, щовечора, шість, шістдесят, шістдесятиліття, шістка, шістнадцять, шістсот, щільний, щільник, щітка, щіткотримач, щічка, Чилі, чіп, чіпати, чіпко, чіпляти, чіткість, зчісувати, ущільнити, жінка, жіночий.

13. Відпрацюйте вимову звука [з]. Яка типова хиба спостерігається при його вимові? Як її уникнути?

Зараз, сказ, мазь, віз, мороз, казка, верболіз, чорногуз, поразка, збризнути, берізка, люксембурзький, карниз, зв'язка, зв'язний, забезпечити, девіз, гарбуз, апофеоз, замазка, замерз, зачах, навзнак, навздогін, низати, низький, низькопоклонництво.

14. З'ясуйте особливості вимови нижчеподаних слів. Зверніть увагу на вимову [и], [і].

Привід – привид, любить – любіть, діючий – діючій, даний – даній, рів – рив, білити – біліти, лихий – лихій, віти – вити, відтинок – відтінок, збіднити – збідніти, наймит – найміть.

15. Укажіть на типові огріхи у вимові слів, що склалися внаслідок діалектних та білінгвальних впливів.

Київський, одеський, письмо, приятель, інший, привітний, громадський, галицький, гірничий, диктант, дистанція, закидати, контингент, мимохідь, письменство, прокидатися, спиратися, стосунки, суперник, хитання, ящик, Харків, менший.

АКЦЕНТНІ НОРМИ

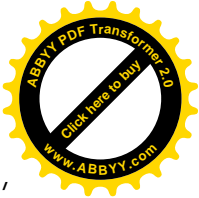
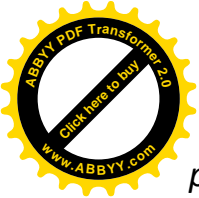
1. Поставте наголос у поданих словах. З'ясуйте, в яких словах є дублетні наголоси. При необхідності користуйтеся словниками.

а) *Ознака, бібліотека, дефіс, апостроф, також, засідання, одинадцять, чотирнадцять, приятель, вісімдесят, облік, гуртожиток, легкий, алфавіт, діалог, псевдонім, вірші, український, випадок, визнання, читання, завдання, загадка, завжди, каталог, міліметр, сантиметр, кілометр, предмет, урочистий, разом, помилка, простий, посмішка.*

б) *Абетка, абикуди, авторка, авеню, акрополь, алгоритм, анафора, аномалія, аристократія, асиметрія, аташе, асорті, афікс, амнезія, алкоголь, арахіс, апокаліпсис, байдуже, бажаний, біднота, беззахисний, бескид, босий, босоніж, дактиль, дипломатія, великодній, кулінарія, ветеринарія, вибоїна, винагорода, винахід, відріз, відбір.*

в) *Автори, адже, аналог, антипатія, бенкет, бешкет, буржуазія, бюрократія, видання, визвольний, визвольник, виразний, відтоді, вразити, учення, усередині, генезис, громадський, громадянин, грядки, диктори, директори, донька, дочка, дочиста, екскурс, експерт, епілог, жадоба, жалоба, жаркий, жевріти, живопис, злегка, знахідка, зобразити, зокрема, зубожілий, індустрія, іноді, компроміс, корисний, літопис, мабуть, медикамент, металургія, мовчазний, навкіс, навшпиньки.*

г) *Насамперед, напасть, ненависть, нещодавно, новий, опріч, отаман, партер, пасквіль, повстання, позаторік, подруга, показник, позначка, порядковий, приспів, псевдонім, ракурс, роки, розв'язання,*

розповісти, рукопис, русло, середина, спина, скарби, статуя, старанний, ступінь, також, твердий, тисячі, тонкий, туга (ім.), убрання, уродженець, усмішка, фаховий, феномен, черговий, черпати, чималий.

2. **Продемонструйте на прикладах форморозрізнявальну функцію наголосу (15- 20 пар).** Наприклад: *но́ги – ногі́; зазна́ють – зазнаю́ть.*

3. **Продемонструйте на прикладах словорозрізнявальну функцію наголосу (15-20 пар).** Наприклад: *му́ка – мукá; за́мок – замóк.*

4. **Від поданих дієслів утворіть іменники (із суфіксом -а-нн-): поясніть наголос у дієсловах та іменниках (у випадках дублетних наголосів у іменниках з'ясуйте роль наголосу).**

Запитати, пізнати, написати, завдати, обрати, вигнати, визнати, видати, виховати, виконати, використати, видихати, викликати, витерти, висипати, виполювати, вигасати, викидати, вивозити.

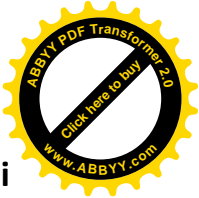
5. **Поясніть диференціюючу семантико-граматичну роль наголосу в наведених дієсловах (у сумнівних випадках зверніться до тлумачного словника).**

*в́иполювати – випо́лювати,
в́ідкочувати – відко́чувати,
спáсувати – спасува́ти,
в́іганяти – виганя́ти,
в́ігасати – вигаса́ти,
в́ікупати – викупа́ти,
в́ілітати – виліта́ти,
в́ікидати – викида́ти,
в́іповзати – вивоза́ти,
наб́ігати – набіга́ти,
склі́кати – склика́ти,*

*в́ід'їздити – від'їзди́ти,
заво́зити – завози́ти,
зано́сити – заноси́ти,
прово́зити – провози́ти,
простро́чити – прострочи́ти,
па́хнути – пахну́ти,
тру́хнути – трухну́ти,
в́іходити – вихо́дити,
в́ікликати – виклика́ти,
в́ісипати – висипа́ти,
в́ідно́сити – відноси́ти.*

6. **Утворіть від поданих дієслів усі можливі особові форми теперішнього або простого майбутнього часів, поставте в них нормативні наголоси. Поясніть причини можливих помилок.**

Нести, пронести, поманити, палити, осудити, оперезати, найняти, ятрити, горнути, вернутися, шептати, мерзнути, пухнути, торжествувати, співчувати, давати, клеїти, кувати, довбати, жити, лити, взутися, полоти, бути, дати, зайняти, підняти, йти, дійти, зайти, підійти, вийти, зійтися, перейнятися, пройтися, увійти, вести, плести, могти, лежати, братися, орати, слати, гудіти, вертіти, полетіти, лишити, просити, моргнути, в'язати, молити, говорити, подивитися, гуркотіти, шепотіти, тонутися, посивіти, ніяковіти, відповісти, висіти, старіти, посиніти, маячити, відзначити, вразити, юрмитися, завихритися, полегшити, змилюватися.

7. Поясніть значення і функціонування наведених пар слів і визначте роль наголосу.

А́тлас – атла́с, за́няття – заняття́, за́пал – запáл, відо́мість – відо́мість, плю́совий – плюсови́й, ба́тьківщина – батьківщи́на, а́дресний – адре́сний, шко́да – шкода́, про́шу – прошу́, ви́гідний – виги́дний, вида́ння – видання́, нікуди – нікуди́, ніколи – ніко́ли, ха́рактерний – характе́рний, а́дрес – адре́са, Бо́стон – босто́н, віро́к – ви́рок.

8. Відредагуйте помилки в наголошенні.

Ви́мова, ви́мога, вигáдка, бю́летень, боя́зкий, безáдресний, аби́колі, абикуди́, аби́як, абищó, ви́па́док, ви́пла́та, ви́рахува́ння, ви́слання́, витра́та, ви́повідач, ви́дтоді́, ві́ч-на-ві́ч, ви́дноча́с, катáлог, кварта́л, листóпад, обі́цянка, пере́пустка.

9. Подані слова перекладіть українською. Порівняйте наголоси у російських та українських відповідниках.

Прия́тель, стра́шный, смолча́ть, ма́лый, изда́тельство, зага́дка, крои́ть, кида́ть, дро́ва, ко́лесо, отчи́м, ви́соко, но́вый, верете́но, дощечка́, зага́дочный, за́кат, мо́лодежь, оди́ннадцать, по́пугай, сла́бый, товари́щество, услу́га, ши́роко, цы́ган, гороши́нка, задо́лго, засу́ха, ина́че, индустрия́, каза́ки, кило́метр, кра́пива, металлу́ргия, ненави́сть, парте́р, псевдо́ним, русло́, стату́я, толсты́й, тонки́й.

ЛЕКСИЧНІ НОРМИ

1. Доповніть синонімічні ряди; проілюструйте відтінки в значеннях слів, увівши їх у словосполучення.

Особистий, індивідуальний ...

Обмежений, вузький ...

Переважно, здебільшого...

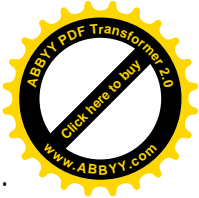
2. Запишіть іменники, із якими поєднуються слова *громадський* та *суспільний*. Які є відтінки у значенні цих синонімів?

3. Замість крапок вставте слова *положення*, *становище* чи *стан*.

Міжнародне ...; основні... науки; ... фінансів; офіційне...; ... справ; знайти вихід із цього... .

4. Поясніть значеннєві відтінки слів, увівши їх у словосполучення (за потреби користуйтеся словником паронімів чи синонімів).

Особа // лице, старий // давній, замісник // заступник, економний // економічний, переконаний // переконливий, вираз // вислів, лікувати // лічити, простити // застудитися, буланій // булатний, винахідливий // винахідницький, водний // водяний // водневий, виголошувати // проголошувати, виділяти // приділяти, затверджувати // утверджувати, формувати // формулювати, класний // класовий, тафта // тахта, стрес // струс.

5. Складіть словосполучення з поданих іменників і прикметників. Поясніть свій вибір.

Адрес // адреса – *вітальний, підписаний, домашній, службовий, поштовий, старий, тимчасовий.*

Афект // ефект – *зовнішній, дешевий, гумористичний, музичний, сильний, глибокий.*

6. Поєднайте паронімічні прикметники з іменниками, що пропонуються.

Гармонічний // гармонійний: *аналіз, людина, коливання, відносини, витвір, стиль, побудова.*

Дружний // дружній: *взаємини, народ, країна, рука, вітання, зв'язки, колектив, клас.*

Корисливий // корисний: *людина, довідник, монографія, діяльність, зустріч, дядько, дівчина.*

Особистий // особовий: *власність, господарство, майно, книжка, підпис, склад, посвідчення, назва, рахунок.*

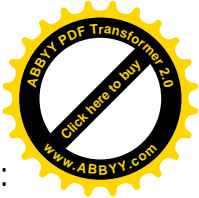
7. Знайдіть слова-пароніми і вкажіть на недоліки контексту.

1. Один із адресатів писав до письменника. 2. Багато студентів-філологів виїхало на діалектичну практику. 3. Я спутав ці слова. 4. Він виступив дуже нетактично. 5. Марія закінчила оформляти особистий листок. 6. Письменник написав великий соціалістичний роман "Хіба ревуть воли, як ясла повні?". 7. До рідких гостей слід причислити і керівників райспоживспілки. 8. Водій автомобіля Анатолій Філіпповський дістав незначні пошкодження. 9. Скажу відверто, я познайомився з документом недавно, коли дізнався, що відбудеться така дискусія. 10. З усією гостротою настала і кадрова проблема. 11. Попереджуючи події, скажу, що цей солдат вижив.

8. Виправте помилки у слововживанні.

1. Оформіть підписку газети "Телепрограма" і не пожалкуєте. 2. Цей шум від машин постійно мішає мені зосередитись на роботі. 3. Шановні пасажери, вступаєте місця дітям, жінкам, інвалідам та літнім людям! 4. Порушення правил техніки безпеки на вибуховонебезпечних ділянках може привести до пожежі. 5. Тактичне поводження із колегами багато може сказати про людину. 6. А де ж посвідчення про сімейний стан? 7. Відкрийте, будь ласка, двері. 8. Звідси витікає, що явище асиміляції приголосних дуже поширене в українській мові.

9. З'ясуйте значення слів *лікарський, лікувальний, лікарняний, лікарський* і уведіть їх у словосполучення (за потреби користуйтеся словником паронімів).

10. Які з наведених слів відповідають даним тлумаченням:
керівництво – керування?

1. Керівний склад якоїсь установи, організації...
2. Система або сукупність приладів, за допомогою яких керують машинами, механізмами...
3. Вид граматичного зв'язку між словами в реченні...
4. Загальне відання художньо-виконавчою діяльністю інструментального ансамблю або вокального колективу...
5. Настановча, часом законодавча діяльність...
6. Регулювання, спрямування якоїсь тривалої або постійної дії, процесу в певних межах, рамках...
7. Спрямовуючий характер діяльності людини або групи людей, на чолі з якими здійснюється діяльність певного колективу...

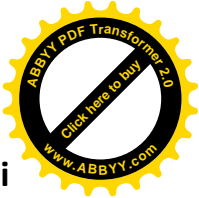
11. Поясніть значення слів **збірка, збірник, зібрання**. Як називають такі слова? Складіть із ними речення, об'єднавши в один текст.

12. Перекладіть українською мовою російське слово "следующий". Подайте усі можливі варіанти перекладу, контекст та коментарі щодо вживання тих чи інших варіантів. Чи можливий теоретично дієприкметник "слідуючий" в українській мові? Доведіть свою думку.

На следующее десятилетие. Следующий день. Запомните следующее. Приметы следующие. Следующий номер журнала. Следующие правила. Следующая страница. Следующий параграф. Следующий будет отвечать.

13. **З'ясуйте особливості слововживання.**

Авторитет – престиж; адрес – адреса; багато – чимало; відзначити – відмічати; відносини – взаємини – стосунки – ставлення – відношення; вірно – правильно; водій – шофер; галузь – сфера – ділянка; дефект – недолік; дилема – проблема – завдання; діставатися – потрапляти; добиватися – досягати; загальний – спільний; закінчити – завершити; заслухати – прослухати – вислухати; зміст – смисл; знаменитість – авторитет; копіткий – кропіткий; навідатися – відвідати – провідати – прийти; наголосити – підкреслити; навколишній – оточуючий; неординарний – оригінальний; особистий – особовий; офіційний – офіціальний; підходити – відповідати; положення – становище – стан; прищеплювати – прививати; приводити – призводити; процент – відсоток; рада – порада; роковини – ювілей; трудитися – працювати; турбувати – тривожити – непокоїти; талан – талант; тактовний – тактичний; уява – уявлення; форум – збори; шлях – дорога – путь; рідкий – рідкісний; ринок – базар; реклама – афіша; попередній – передчасний; пронизливий – проникливий; покупка – купівля.

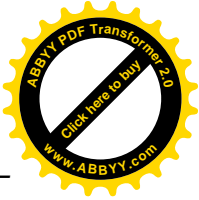

14. З поданих нижче варіантів слововживання виберіть правильні кліше, аргументуйте свій вибір.

а) *Схвалити заходи – ухвалити заходи – прийняти заходи; міжнародне становище – міжнародне положення; передвиборна агітація – передвиборча агітація; виборна компанія – виборна кампанія – виборча кампанія; ефективний засіб (для миття посуду) – ефектний засіб (для миття посуду); працювати за плату – працювати за оплату; високий показник продуктивності праці – високий показчик продуктивності праці; свідоцтво очевидців – свідчення очевидців; узяти участь – прийняти участь; квартира з усіма зручностями – квартира з усіма удобствами – квартира з усіма вигодами; піднімати питання – ставити питання – порушувати питання; житель України – мешканець України – громадянин України; житель квартири – мешканець квартири; виключне право власника – виняткове право власника; ставлення до проблеми альтернативної служби – відношення до проблеми альтернативної служби; підбивати баланс – підводити баланс – підраховувати баланс; особовий склад підрозділу – особистий склад підрозділу;*

б) *повістка дня – повістка денна – порядок денний; тактовна поведінка з підлеглими – тактична поведінка з підлеглими; ціль навчання – мета навчання – задача навчання; рішення задачі – вирішити задачу – вирішити завдання; опиратись на досвід – спиратись на досвід; позбутися поганих виконавців – позбавитися поганих виконавців; присвоїти чергове звання – надати чергове звання – привласнити чергове звання; магазин працює круглу добу – магазин працює круглі сутки – магазин працює цілу добу – магазин працює цілодобово – магазин працює круглодобово; незважаючи на скрутне фінансове становище – недивлячись на складне фінансове становище; звідси впливають такі висновки – звідси впливають слідуючі висновки – звідси витікають такі висновки – звідси впливають наступні висновки – підсумовуючи, зазначимо, що...;*

в) *торкатися цієї проблеми – торкатися до цієї проблеми – порушувати цю проблему; важлива галузь діяльності – важлива сфера діяльності – важлива область діяльності; заключити угоду – укласти угоду – підписати угоду – укласти договір – заключити договір; чинне законодавство – дійсне законодавство – існуюче законодавство – діюче законодавство; інтереси виробника і споживача співпадають – інтереси виробника і споживача збігаються; заступник голови міськвиконкому з організаційних питань – заступник голови міськвиконкома по організаційним питанням – замісник голови міськвиконкому по організаційних питаннях; потрібні добавочні капітальні вкладення – потрібні додаткові капітальні вкладення;*

г) магазин відкрито – магазин відчинено; рятівник за професією – рятувальник за професією; сторінки книжки перевернути – сторінки книжки перегорнути; котра тепер година – котра зараз година – яка тепер година – яка зараз година; газету на рік підписати – газету на рік передплатити; ставлення до мене змінилось – відношення до мене змінилось; пам'ятка архітектури – пам'ятник архітектури; не маєш уяви про архітектуру – не маєш уявлення про архітектуру; збірка державних документів – збірник державних документів; газети кладуть у поштовий ящик – газети кладуть у поштову скриньку; декламувати вслух – декламувати вголос, старий приятель – давній приятель; вірна відповідь на запитання – правильна відповідь на запитання; дефекти артикуляції – вади артикуляції – недоліки артикуляції; дійсний друг – справжній друг.

15. Складіть словосполучення з поданими іншомовними словами.

Консолідація, файл, дайджест, ексклюзивний, саміт, толерантність, трилер, кліп, імпозантний, респектабельний, харизма, хіт, віртуальний, тендерний, рейтинг, імідж, сервер, тінейджер, менеджер.

16. З'ясуйте, які нові лексичні значення з'явилися останнім часом у поданих слів. Подайте їх у словосполученнях.

Аграрії, брудний, вірус, європейський, коктейль, тіньовий.

17. Відредагуйте кліше, з'ясувавши лексичну сполучуваність слів. Поясніть причини помилок.

Приймати участь; переводити текст; заказувати обід; доказати теорему; з цього витікає; принести подяку; оставити під питанням; прийнятися до роботи; причиняти зло; шкільні міроприємства; слідує питання; електронні прибори; поїхав на рибалку; вести себе; відноситись до людини; грати роль; музикальна школа; музичний слух; мешканець України; житель будинку; білет на поїзд; екзаменаційний квиток; відношення між людьми; пам'ятка Т. Шевченку; скільки годин; дефекти в роботі; недоліки в приладі; фірма працює цілу добу; підписувати газети; перевернути сторінку.

18. Знайдіть канцеляризми. Відредагуйте речення.

1. Весна, власне, ще тільки накреслювалась, але вже стояла на порядку денному. 2. До розмови дівчина приставала лише в силу необхідності, більше відповідаючи на якісь запитання. 3. Уже змалку Валя зарекомендувала себе практичною людиною: у парку вона гуляла за матеріною інструкцією. 4. Мати не рекомендувала Наталці чекати Петра. 5. Возний не взяв до уваги Наталчині слова. 6. Петро виступив з пропозицією передати дівчині зароблені тяжкою працею гроші.

19. Відредагуйте речення, уникаючи штамлів.

1. У моє розпорядження перейшла бібліотека батька. 2. На сьогоднішній день ми маємо певні успіхи у навчанні. 3. Наш клас розпочав роботу в напрямі підготовки до екзаменів. 4. Питання охорони зелених насаджень – всенародна справа. 5. Необхідно взяти нові рубежі в сільському господарстві. 6. Улітку по лінії відпочинку у них все було добре. 7. Велика увага звертається на удосконалення організації чергування в класі. 8. Нас тривожить рівень знань. 9. На високому рівні пройшли зимові канікули.

20. Відредагуйте невиправдані повтори. З'ясуйте типи помилок.

1. Кожний герой має свої індивідуальні риси. 2. У мовленні він уживав місцеві слова і діалектизми. 3. Шевченко подружився з друзями. 4. Він почав займатися малюванням і намалював багато картин. 5. Він людина передових і прогресивних поглядів. 6. Ще зовсім молодими юнаками пішли вони на заробітки. 7. У січні місяці багато релігійних свят. 8. Це дуже здібний і перспективний на майбутнє спортсмен. 9. В українській мові вимова не збігається з написанням. 10. Гуманізм і людяність – найголовніші риси керівників нового типу. 11. Роздержавлення підприємств – явище передове, прогресивне. 12. Треба змінити наше ставлення до найбільш бідної бідноти. 13. На ліквідації аварії працювало 200 будівельників, працювало 50 водіїв, працювало 10 медичних працівників.

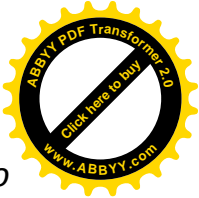
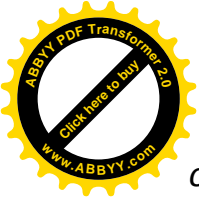
Моя автобіографія; саме найдоцільніше слово; взаємно допомагати один одному; зобразити образ; передовий авангард; за чотири години часу; відтворити у своїх творах; організувати організацію молоді.

21. Наведіть приклади, коли плеоназм є хибою тексту (5–7) і стилістичною фігурою (5–7).

22. Запишіть кліше українською мовою.

а) Быть на хорошем счету; без ущерба; вводит в заблуждени; в довершение ко всему; в доказательство; в должности директор; в затруднении; в знак согласия; вне всякого сомнения; вовлечь в работ; во вред; восстановит в должности; в соответствии с; в течение года; в целях предотвращения; для вида; для приличия; довести до сведения; за отсутствием сведений; избавиться от опасности; изымать из обращения; иметь в виду; к сожалению.

б) Оказать помощь; обнаружит ошибку; осуществляют намерения; оценит по достоинству; освободит по собственному желанию; обяжут руководителей; объявит благодарность; по вашему усмотрению; утвердит к исполнению; щекотливое обстоятельство; ущемляют права; составит отчет; стечение обстоятельств; соблюдают закон; с вашего разрешения; приступит к исполнению

обязанностей; приходит к убеждению; работа по силам; с вашего согласия; свести на нет; смещать с должности.

в) Принести благодарность; принести вред; оставить под вопросом; заслуживать внимания; нуждаться в помощи; приняться за работу; в виду вышеизложенного; ввиду того, что; получать по счету; по нашей инициативе; по март включительно; отпуск по болезни; больничный лист; наводить справки; назвать по фамилии; назначить к рассмотрению; на общественных началах; объявить благодарность.

23. Запишіть українською мовою. Зверніть увагу на особливості перекладу слів "оставаться", "отменить", "билет", "вступить", "чувство". Запишіть синонімічні ряди, якими ви користувались при перекладі.

Оставаться в стороне; оставаться без влияния; оставаться должным; оставаться без последствий; оставаться при своем мнении; вопрос остается открытым. Отменить постановление; отменить собрание; отменить расписание. Билет входной; банковский билет; приглашенный билет; экзаменационный билет; членский билет. Вступать в силу; вступать на должность; вступать в разговор; вступать в дискуссию. Материнское чувство; лишиться чувств; от избытка чувств; обман чувств; прийти в чувство; чувство долга; эстетическое чувство; чувство испуга; прочитал стихотворение с чувством; чувство такта; чувство меры.

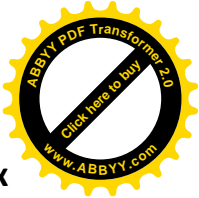
24. Подані описові звороти (перифрази) замініть одним словом. Додайте свої приклади (3-5).

Голубі артерії; країна кленового листка; кораблі пустелі; скарби людської думки; біле золото; колиска слов'янської писемності; янтарні грона; країна пірамід; другий хліб; королева спорту; легені землі; біле зерно.

25. Поясніть значення крилатих висловів (користуйтесь книгою Коваль А.П., Коптілов В.В. Крилаті вислови в українській літературній мові. – К.: Вища шк., 1975).

Авгієві стайні; альма матер; альфа і омега; Гордіїв вузол; Дамоклів меч; еврика!; златоуст; з корабля на бал; золота середина; іскра Божя; коні не винні; ловці душ; початок кінця; Прокрустове ложе; пуп землі; Сізіфова праця; ламати слово; псувати папір; притча во язицех; скриня Пандори; блудний син; вавілонське стовпотворіння; канути в Лету; спочити на лаврах; Геркулесові стовпи; ріг Фортуни.

26. Запишіть фразеологічні одиниці, які зустрічаються в студентському мовленні.

27. Підберіть українські відповідники до російських фразеологізмів.

Всемирный потоп. Герой не моего романа. Круговая порука. Перековать мечи на орала. Подливать масло в огонь. Разговор в пользу бедных. Раскусить человека. Сбоку припека. С корабля на бал. Филькина грамота. Цепная реакция. Яблоко раздора. Ящик Пандоры. Все трын-трава. Приставают как банный лист. Губа не дура. Два сапога пара. Задирать нос. Сбить с толку. Игра не стоит свеч. Терпенье лопнуло. С глазу на глаз. Хоть глаз выколи. Нести чепуху. Пускать пыль в глаза. Было да сплыло. Бить баклуши.

28. З'ясуйте, яке явище спостерігається при зіставленні фразеологічних одиниць. Доповніть прикладами, користуючись фразеологічним словником.

Майстер на всі руки – ні се ні те. Рукою подати – за тридев'ять земель. Як кіт наплакав – хоч греблю гати...

МОРФОЛОГІЧНІ НОРМИ ІМЕННИК

1. Запишіть українською мовою подані слова і визначте належність їх до граматичного роду в російській і українській мовах.

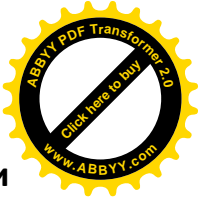
Сибирь, кенгуру, россыпь, накопль, величие, степень, степь, корь, рояль, кофе, собака, рысь, сыпь, тюль, толь, шампунь, боль, вуаль, насыпь, дробь.

2. Визначте рід у незмінюваних словах та аббревіатурах. Складіть з ними словосполучення. Сформулюйте правила родової диференціації незмінюваних іменників.

Аташе, денді, кенгуру, хінді, кашпо, журі, авеню, кашне, пенсне, інтерв'ю, шасі, рефері, Конго, Ай-Петрі, Сочі, Торонто, Жорж Санд, ЮНЕСКО, загс, фламінго, поні, леді, маестро, пенсне, мадам, міс, буржуа, колібрі, шимпанзе, какаду, Перу, Осло, Міссісіпі, ООН, СНД, НАТО, МВС, ВАК, райво, військкомат, головпостач, оргробота, рантьє, кімоно, ембарго, Тбілісі, інкогніто, АЕС, ДНК, УТ, АПН України, США.

3. Від поданих слів утворіть іменники чоловічого і жіночого роду, що позначають людей за місцем проживання.

Київ, Суми, Харків, Львів, Івано-Франківськ, Ужгород, Вінниця, Біла Церква, Переяслав, Рогозів, Алушта, Бердянськ, Бровари, Гадяч, Глухів, Житомир, Запоріжжя, Луганськ, Миколаїв, Нова Каховка, Полтава, Переяслав-Хмельницький, Чернівці, Ялта, Прилуки, Одеса, Кременчук, Канів, Путивль.

4. **Відредагуйте** подані словосполучення. **Визначте причини помилок. Додайте свої приклади нормативного вживання іменників жіночого роду на позначення посад і звань.**

Наша головний інженер прозвітувала... ; викладачка Тимошенко доповідала; авторка звіту очікувала; завідувачка кафедри наголосила; друкарка виконала роботу; лікарка виписала рецепти; наша директор привчила всіх до порядку; молода професорка виголосила промову.

5. **Утворіть, де це можливо, форми жіночого роду іменників - назв осіб за професією.**

Учитель, шахтар, швець, жнець, кравець, майстер, журналіст, коректор, дояр, учений, слюсар, сантехнік, капітан, матрос, в'язальник, овочівник, тракторист, рибалка, водій, суддя, телефоніст, студент, шофер, завідувач, дипломат, дилер, менеджер, директор, професор, комп'ютерник, працівник, співак, інженер, касир.

6. **Поясніть значення слів, урахувавши, що від цього залежить форма родового відмінка однини.**

Алмаза – алмазу, каменя – каменю, інструмента – інструменту, листа – листу, блока – блоку, папера – паперу, терміна – терміну, бала – балу, граната – гранату, звука – звуку, вала – валу, акта – акту, знака – знаку, листопада – листопаду, акта – акту, апарата – апарату, елемента – елементу, рахунка – рахунку, центра – центру.

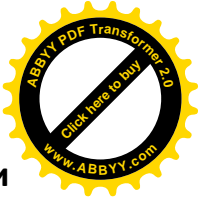
7. **Поставте іменники в родовому відмінку однини, пояснивши вживання закінчень -а, -я або -у, -ю.**

Квітень, Ужгород, старт, туризм, ювілей, статус, синус, Остроз (місто), циферблат, аналіз, суфікс, ентузіазм, мільярд, карбованець, завод, інститут, десяток, долар, роман, Вашингтон (місто), інвентар, листопад, ідеалізм, Дніпрогес, вир, кілометр, будинок, майданчик, хліб, овес, кодекс, світогляд, грип, Дніпр, Іртиш, Кіпр, Ірак, футбол, вальс, гопак, випадок, рахунок, живопис, пояс, процент, вік, замок, університет, вид, спосіб, стіл.

8. **Поставте подані іменники у родовому та давальному відмінках однини, поясніть функціонування паралельних форм.**

Кінь, грім, батько, біль, край, лід, ступінь, Любомир, метр, том, рахунок, Дніпро, Львів, Буг, бік, крок, віск, мед, бій, хлопець, Андрій, паркан, дах, будинок, журнал, швець, Швець, лікар, рік, степ, міст, лист, камінь, голос, дуб, зошит, куб, ювілей, статус, танець, директор, олівець, слухач, звіт, димар, стіл, інспектор, автобус, Дмитро, Ільїн, Глібов, Стельмах.

9. **Запишіть 10-15 слів-іменників із вашої фахової лексики (історичної, психологічної, мовознавчої, природничої, математичної тощо). Утворіть форми родового та місцевого відмінка однини. Перевірте написане за орфографічним словником української мови.**

10. Відредагуйте форму кличного відмінка, уникаючи інтерферентних явищ.

Маріє Іванівна, Ганна Степанівна, Миколо Васильович, Надіє Дмитрівна, Наталя Хомівно, Корніє Георгійовичу, Олегу Петрович, Любов Олексіївно, Таня Мар'янівна, Леся Михайлівно, Ігорю Петровиче, Сергію Яковиче, пан ректору, касиру Іванов, добродіє Яковенку, пан професору, шановний колега, друг Миколо, пані Марія, товарише Ігор.

11. Дізнайтесь про імена по батькові ваших друзів чи колег і утворіть форми кличного відмінка (10 – 15).

Зразок: *Петро Олексійович – Петре Олексійовичу!*

12. Провідмініайте географічні назви та прізвища прикметникового походження.

Канів, Хмельницький, Зіньків (місто і прізвище), Золочів, Лозова (місто і прізвище), Чугуїв, Кам'янець-Подільський, Бердичів, Луків (місто і прізвище), Миколаїв, Новгород-Волинський, Ржищів, Фастів, Семенов, Ананьїн.

ПРИКМЕТНИК

1. Від поданих прикметників утворіть, якщо це можливо, вищий і найвищий ступені порівняння, складіть з ними словосполучення.

Звичайний, значний, демократичний, чужий, побожний, культурний, фактичний, аргументований, стародавній, вільний, цікавий, багатий, високий, тяжкий, традиційний, дотепний, вузький, дорогий, гарний, товстий, щирий, ледачий, уважний.

2. У яких словах порушено норми творення форм ступенювання прикметників? Запишіть правильні форми.

Прегіркіший, чистіший, фізичніший, більш західний, дерев'яніший, миліший, ультрафіолетовіший, більш кривий, чорніший, менш гіркий, найбільш вороний, менш архіскладний, найбільш шоколадний, найгарніший, більш гірший, більш похмуріший, величезніший, довгіший, найбільш жорстокіший, більш приємніший, солодкіший, пречудовіший, найгарніший, премудріший, самий красивий, демократичніший, більш тонший.

3. Утворіть присвійні прикметники від власних імен та загальних назв.

Шевченко, директор, декан, ректор, Петренко, Микола, Марія, Юрій, Оленка, Маринка, сестра, мати, секретар, інженер, лисиця, віл, лебідь, кінь, ведмідь, каса, банк, ненька, іспанка, приятелька, дочка, донька, львів'янка.

ЧИСЛІВНИК

1. Дайте правильну відповідь на запитання "Котра година?", якщо на годиннику: 08.15; 6.45; 16.30; 21.30; 22.50; 12.35; 11.35; 16.25.

2. Запишіть цифри і графічні скорочення словами.

0,5; 10,5; 107,7 %; 5,5 кг; 102,5 т; 25,3 м; 541 га; 1265 км; 65392 дм.

3. Провідмініайте числівники, використовуючи всі можливі паралельні форми.

Тисяча, чотири, сорок, вісім, сто вісімдесят сім, вісімсот шістдесят два, кільканадцять, кількасот, одна третя, дев'яносто шість, вісімдесят, п'ятдесятий, сімнадцятеро, одна тисяча п'ятсот сорок другий, один мільйон шістсот дев'яносто три, сорокадев'ятимільйонний.

4. Запишіть числівники словами.

Зі 6832937 студентами; від 26385 відняти 57948; 78377 днями; на 10003 учнях; до 6001987 додати 29300018; 865 метрами; на 794 гектарах; на 63,5 відсотках площі; від 8753 відніміть 5344; якщо до 95 додати 15, то вийде 110; журнал був ілюстрований 23 малюнками; потяг з 867 пасажирями відправився з 5 колії; у рулоні було 37,5 метра тканини.

5. Граматично правильно поєднайте слова; утворіть, якщо можливо, конструкції зі збірними числівниками.

Два (місяць); три (заступник); шість (учень); п'ятдесят (варіант); чотири (гектар); два (відсоток); три (керівник); чотири (будинок); двадцять чотири (господарство); три (громадянин); тисяча (кілометр); одна третя (доба); півтори (година), два з половиною (кілограм).

6. Поєднайте числівники з іменниками, поставивши іменники у потрібній відмінковій формі.

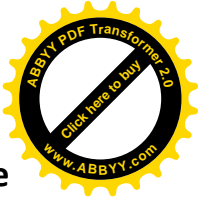
3 (дівчина, двері, звук, хлоп'я, міністр), 121 (день, двері, правило, жінка), 5 (яблуко, дуб, студент, викладач), 2 (день, спортсмен, аудиторія, вікно), 10 (професор, мати, гасло, олівець), ½ (сторінка), ¾(метр), 1,8 (градус), 40,5 (центнер), 25,3 (кілограм), 1 749 5 (гривня), 32,7 (відсоток).

7. Поєднайте, якщо це можливо, подані іменники з числівниками *півтори, півтораста, обидві, обоє, обидва* в потрібному відмінку. Поясніть особливості відмінювання цих числівників.

Кілограм, гривня, хлопець, доба, рік, раз, завдання, метр, ім'я, година, мільйон, поверх.

8. Запишіть цифри словами, утворивши складні іменники з першою числівниковою частиною.

25-річчя; 40-річчя; 45-річчя; 50-річчя; 70-річчя; 75-річчя; 80-річчя; 85-річчя; 90-річчя; 100-річчя; 125-річчя; 150-річчя; 175-річчя; 200-річчя; 250-річчя.

9. **Замініть словосполучення складними прикметниками. З'ясуйте різницю в значенні і морфологічній будові.**

Наприклад: *Вулиця в 5 кілометрів - п'ятикілометрова вулиця.*

Студент 16 років; мороз у 30 градусів; відстань у 150 кілометрів; вага в 560 кілограмів; народ численністю в 44 мільйони; будинок з 16 поверхів; баркас з 12 веслами.

10. **Відредагуйте неправильні форми числівників.**

Двохсот сорока трьома, семистами двадцятьома двома, трьохсот двадцяти сімох, п'ятьмастами сорока одним, двадцяти п'ятьома, тридцяти вісьми, сто сорока одним, семидесятитисячний, восьмидесятий, дев'яносто семи, п'ятьдесяти сьоми, тристам сорокам шести, шістьдесят сімох, вісімсот трьох, восьмистами п'ятьдесятьма сьома, трьомастами шестидесятьома сімома, шестистами дев'яносто трьома, вісімсот трьох, семерьох, двомастами семидесятьма дев'ятьма, чотирма, півториста, семидесятий.

ДІЄПРИКМЕТНИК І ДІЄПРИСЛІВНИК

1. **Замініть форми активних дієприкметників теперішнього і минулого часу нормативними словами або зворотами.**

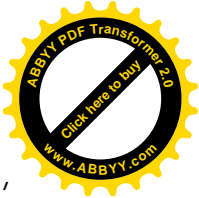
Воюючий, знаючий, кажучий, стукаючий, головуючий, зростаючий, обіцяючий, поспішаючий, скачучий, встигаючий, слабнучий, зупинявший, координуючий, підслуховуючий, писавший, наступаючий, спонукаючий, вимираючий, допомагаючий, виконуючий, інакодумаючий, існуючий.

Ведучий програми, пишучий скарги, інформуючий присутніх, співаючий артист, співаючі студенти, управляючий банком, знеболюючий засіб, заспокоюючий препарат, спадаючі ціни, спадаючий тиск, воююча сторона.

2. **Дайте точні (нормативні) українські відповідники наведених російських слів. Поясніть специфічні риси мов у цих формах.**

а) *Командуючий, управляючий, перевіряючий, главенствуючий, воєннослужащий, керівлячий, председательствуючий, исполняющий (обязанности), отдыхающий, сопровождающий, провожающий, говорящий, выступающий;*

б) *восседающий, громыхающий, плывущий, пишущий, слагающий, восходящий, говорящий, возглавляющий, движущийся, подслушивающий, торжествующий, гордящийся, нуждающийся, загоревшийся, играющий, работающий, исчезающий, измеряющий, регулирующий, инакомыслящий, коллекционирующий, всезнающий, дремлющий, прославляющий, действующий, слабеющий, знаменующий (собой), повторяющийся, существующие границы, лелеющий (мечту);*

в) *следующий день, на следующий год, повестка дня следующая, пусть войдет следующий, пришли к следующим выводам, следующая остановка, следующий за мной человек, сказал следующее, написано следующее, на следующем километре, в следующий раз, на следующей неделе, он предложил следующее, следующий номер газеты, поступим следующим образом.*

3. Відредагуйте подані речення.

1. Невгасаючий ентузіазм молоді треба підтримувати й розвивати. 2. Ми вшануємо бувших ветеранів праці. 3. Комп'ютери останнього покоління оснащені запам'ятовуючими пристроями. 4. Картина мала вражаючий ефект. 5. Існуючий план не виконується на 70 відсотків. 6. За рогом будинку промайнув зникаючий з місця пригоди автомобіль. 7. Поїзд, що рухався з високою швидкістю, зробив попереджуючий сигнал. 8. Непрацюючий громадянин К. затриманий за купівлю наркотичної сировини. 9. Ми давно користуємося діючим графіком.

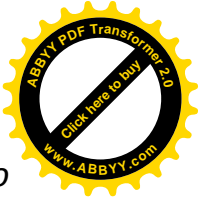
4. Проаналізуйте доцільність чи недоцільність використання в поданих реченнях дієприслівникових зворотів, аргументуйте свої висновки, виправте помилки.

1. Будучи маленькою, мати часто розповідала мені (дочці) казки. 2. Відправившись на прогулянку, з нами трапилась пригода. 3. Приїхавши в місто, було вже пізно. 4. Вивчаючи маршрути Карпат, ми літом поїдемо туди відпочивати. 5. Опинившись у темряві, на хлопчика подуло вітром. 6. Читаючи твір, у мене виникає почуття гордості за свій народ. 7. Піднявшись на гору, перед туристами відкрилися мальовничі краєвиди. 8. Хлопчик кинувся на допомогу бабусі і не звертаючи уваги на свого товариша. 9. Плачучи гірко, вони зійшлися на пораду, щоб поміркувати про те, що буде далі. 10. Я всюди їздив, шукаючи роботи, але мене ніде не приймали. 11. Малюючи квіти, художник приділяв багато уваги кольоровій палітрі.

СИНТАКСИЧНІ НОРМИ

1. Запишіть сталі словосполучення українською мовою.

а) Прийти по делу; по собственной воле; в рассрочку; не под силу; по закону; приняться за работу; принять во внимание; по моим сведениям; послать по почте; читать на украинском языке; по заказу; по причине; по истечении времени; войти в контакт; по приказу; поставит в пример; по указанию; по поручению; по просьбе; пришлось по вкусу; принять к сведению; на протяжении дня; в его пользу; на следующий день; лекция по физике; по поводу; по окончании института; по целым дням; старший по возрасту.

б) Успеваемость по факультету; приказ по університету; по семейным обстоятельствам; отличный по качеству; лекции по математик; экзамен по языку; по очереди; по случаю; по недорозумению; по имени; по требованию; по собственному желанию; по программе; по согласию; по всем правилам; по примеру; по праздникам; по роману; по ошибке; по крайней мере; по возвращении; старший по званию; добрый по натуре; по поручению; по необходимости; по рассеянности; приход к власти; в порядке исключения; в другой раз.

2. **Запишіть українською мовою. Порівняйте словосполучення. З'ясуйте, чим вони відрізняються.**

Болезнь гриппом; ждать его; извинить товарища; плавание по морям; разехаться по селам; любовь к Украине; смеяться над собой; приблизиться к городу; сильнее ветра; плакат обо мне; говорить на нескольких языках; обучаться на родном языке; писать на украинском языке; на протяжении года; согласно закона.

3. **Складіть по 2-3 словосполучення з кожним словом. Поясніть особливості керування в парах.**

<i>Багата (на що?)</i>	<i>і славиться (чим?);</i>
<i>властивий (кому?)</i>	<i>і характерний (для кого?);</i>
<i>завідуючий (чим?)</i>	<i>і завідувач (чого?);</i>
<i>опанувати (що?)</i>	<i>і оволодівати (чим?);</i>
<i>оснований (на чому?)</i>	<i>і заснований (ким?);</i>
<i>знущатися (з кого?)</i>	<i>і глузувати (над ким?).</i>

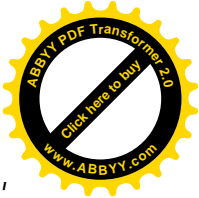
4. **Складіть словосполучення, використавши прийменники відповідно до, залежно від, згідно з. Назвіть російські відповідники цих прийменників. Зробіть переклад словосполучень на російську мову.**

5. **З'ясуйте, якими відмінками керують подані слова. Уведіть їх у словосполучення.**

Завідуючий і завідувач, командуючий і командувач, сповнений і наповнений, дорівнювати і рівнятися, опанувати і оволодівати, притаманний і властивий; дякувати, завдавати, постачати, наслідувати.

6. **Складіть словосполучення із запропонованими словами. Врахуйте особливості керування.**

*Забезпечення – кого? чого? ким? чим?
Невиконання – чого? чому? ким?
Повідомлення – про що? кому?
Постачання – кого? чого? чим?
Розпорядження – чие? про що? кому?*

7. Розкрийте дужки й запишіть словосполучення; де треба, вживайте прийменники.

Пробачте (я); дотримати (слово); оволодіти (ситуація); опанувати (професія); ігнорувати (попередження); завдати (шкода); зазнати (невдача); зрадити (принципи); називати (ім'я); звернутися (адреса); відправити (пошта); прийшов (справа); комісія (складання екзамену); заходи (поліпшення); сталося (недбальство); один раз (місяць); увести (склад); радіти (успіхи).

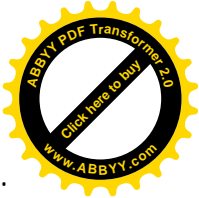
8. Перекладіть подані слова українською мовою. Утворіть словосполучення, з'ясуйте особливості керування.

Причинять; стремиться к; снабжать; предупреждать о; забота о; нуждаются в; подражать; извинять; случилось по вине; работают по; выполняют по; обратится по; получить в рассрочку; по возможности быстрее; в тот же момент; ведомость о (об); писать о (об, обо); уведомляют о (об, обо); подойти к, явиться к; уехать к; располагаться у; нуждаются в; мероприятие по; отпуск по; в противоречие с.

9. З поданих варіантів словосполучень та речень виберіть граматично правильні конструкції; обґрунтуйте свій вибір (усно).

а) Дякую вас – дякую вам; більшість працівників починає роботу у вісім годин – більшість працівників розпочинає роботу о восьмій годині – більшість працівників розпочинають роботу у вісім годин; поставити за приклад – поставити у приклад; по наказу ректора – за наказом ректора – згідно наказу ректора – згідно з наказом ректора; заслуговувати уваги – заслуговувати увагу – заслуговувати на увагу; працювати по сумісництву – працювати за сумісництвом; завідуючий кафедри – завідувач кафедри – завідувач кафедрою; у справі немає акта перевірки – у справі немає акту перевірки; рішення недосконале по багатьох причинах – рішення недосконале по багатьом причинам – рішення недосконале з багатьох причин.

б) Протягом місяцю – на протязі місяця – протягом місяця – на протязі місяцю; увести до складу правління – увести у склад правління; за ініціативою працівників – з ініціативи працівників – по ініціативі працівників; звільнити по власному бажанню – звільнити за власним бажанням; високий ступінь відповідальності – висока ступінь відповідальності; хворі з гострим болем приймаються без черги – хворі з гострою білью приймаються поза чергою – хворих з гострим болем приймаємо поза чергою; вступати в університет – поступати до університету – поступати до університета – вступати до університету; до відома платників – для відома платників – до відому платників – для відому платників; характеристика Іванчука – характеристика на Іванчука; відгук на дипломну роботу – відгук про дипломну роботу; стояти біля пам'ятника Франка – стояти біля пам'ятника Франкові.

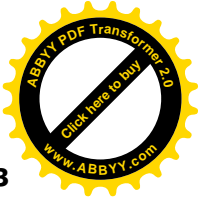

10. Узгодьте присудок із підметом, дописуючи потрібні закінчення. Поясніть вибір потрібної форми.

1. П'ятдесят чотири студент() з'явил()ся на підсумковий семінар.
2. Три секретар() виконал() завдання достроково. 3. Сьогодні не з'явил()ся на роботу два шофер() автопідприємства. 4. Ряд випускників залишил()ся працювати в Національному університеті ім. Тараса Шевченка. 5. Частина членів комісії дійшл() до думки про припинення дії постанови від 14.04.98 р. 6. Кілька промовців буд() запрошен() до роботи конференції. 7. У доповідній записці йшлося про те, що дехто із керівництва фірми намага()ться приховати факти незаконного продажу матеріалів. 8. Усі, хто пройш() реєстрацію, будуть забезпечені запрошеннями і програмами. 9. Двадцять один працівник об'єднання пода() заяву про звільнення з роботи. 10. Запорізька АЕС розпочал() роботу у визначений графіком час. 11. Недалеко від вокзалу знаходиться вагон-лабораторія, як() веде контроль за станом повітря та води. 12. Значна частина словників переда() до читальної зали.

11. Поставте присудок, розкривши дужки, у відповідній формі і поясніть.

1. Більшість депутатів (отримати) підтримку на виборах.
2. Група вчених (працювати) над вдосконаленням економічної системи країни.
3. Ряд підприємств (заборгувати) державі.
4. П'ятдесят шість студентів (вирушити) в експедицію.
5. П'ять токарів (працювати) на верстатах нової конструкції.
6. З конвеєра автозаводу (зійти) вже кілька сот нових автомобілів.
7. Актори, письменники, композитори (брати) участь у цій благодійній акції.
8. Вісім учнів (поісти) на олімпіаді призові місця.
9. Доцент Лисичанська (вийти) з аудиторії.
10. Кутаїсі (потонути) у квітах.
11. Міссісіпі (вийти) з берегів.
12. Виставка-перегляд (відкрити) щодня.
13. Загс не (видати) довідку.
14. Колібрі (полетіти) до гнізда.
15. "Таймс" (повідомити).
16. Четверо студентів не (з'явитися) на залік.
17. На зборах (виступити) голова сільської ради Володимир Цицирчук.
18. "Лебедине озеро" (йти) з великим успіхом.
19. Курси (відвідувати) понад 600 чоловік.
20. На конференцію (приїхати) чимало вчених.
21. Журі, як і глядачі, (спостерігати) за яскравим видовищем із захопленням.
22. Частина військової техніки і боєприпасів (потрапити) до рук спритних шахраїв у військовій формі.
23. Більшість виборців (проголосувати) за представників демократичного блоку.
24. Більшість абітурієнтів, які успішно (виконати) творчу роботу, (стати) студентами факультету журналістики.
25. Райво (розіслати) інструктивні листи.
26. Решта промисловців України (мати) іншу точку зору на процеси роздержавлення підприємств.
27. Усі чотирнадцять вагонів (бути) (опломбувати).

12. Виправте допущені помилки, правильно узгодивши підмет із присудком.

1. Цю пропозицію підтримали більшість присутніх. 2. У записі беруть участь багато знатних молодих співачок. 3. На прес-конференцію прийшли не так вже й багато журналістів. 4. Дуже багато читачів відгукнулися на нову рубрику. 5. У той же час багато приміщень знаходяться у власності різних підприємств. 6. Багато ще людей не володіють економічними знаннями. 7. Якщо керуючий трестом чи головний інженер тижнями і місяцями сидять на якійсь будові, значить вони не роблять свою безпосередню роботу. 8. Чимало людей повертаються у село. 9. Більшість бізнесменів залишаються відданими на відкуп самим собі. 10. Дуже багато читачів відгукнулися на нову рубрику. 11. У той же час багато приміщень знаходяться у власності різних підприємств. 12. У цих акціях візьмуть участь близько 10 тисяч чоловік. 13. Більша половина абітурієнтів цього року були добре підготовлені з усіх дисциплін. 14. Із закінченням будівельних робіт на підстанції багато юнаків поїхали на інші будови.

13. Відредагуйте словосполучення. З'ясуйте типи помилок.

Гостра біль; наукова ступінь; сезонна продаж; математична дріб; розчинний кофе; півтора роки; 26,7 відсотків; два місяця; три десятка; двадцять чотири депутата; півтора кілограму; півтора дні; легший повітря; дорожчий золот;, сильніший брата; повідомити директор;, інформувати керівникові; вживати заходи; зазнавати невдачу; завдати шкоду; опанувати мовою; оволодіти професію; хворіти ангіною; ігнорувати думкою; їхати на автобусі.

14. Відредагуйте текст. З'ясуйте типи помилок.

Рада засновників повинні спостерігати діяльність дирекції та інформувати учасникам про стан справ на підприємстві. Якщо директори не можуть досягти згоди у питаннях діяльності підприємства, вони повинні скликати Раду засновників. Засновники повинні закладати всі зусилля, щоб розв'язати всіх розбіжностей і суперечок. У випадку недосягнення згоди суперечка передається на розгляд у суд або арбітраж. Мале підприємство зобов'язане оплачувати Засновникам за послуги відповідно з установленими цим договором цінами і фактичним об'ємом наданих послуг. Підприємство має право відмовитися від послуг Засновників, повідомивши їх про це письмово.

(3 угоди)

15. Запам'ятайте синтаксичні норми, подані в таблиці.
**ТРАДИЦІЙНО ЗАКРІПЛЕНІ ЗНАЧЕННЯ ПРИЙМЕННИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ
 МОВИ**

Прийменник	Значення	Приклад
1	2	3
В (у), на, з, над, перед, вздовж, при, до та ін.	просторове	їхати <i>у вагоні</i> ; вчитися <i>в школі</i> ; працювати <i>на заводі</i>
За, у, до, о, через, над, з та ін.	часове	<i>за звітний період</i> (за весь час), <i>у звітний період</i> (протягом часу, за який звітують), прийти <i>о шостій годині</i> , з'явитися <i>через тиждень</i>
Від, через, з, з нагоди, завдяки, всупереч та ін.	причинове	<i>через невиконання постанови, через хворобу, завдяки зусиллям колективу, всупереч розпорядженню</i>
Для, на, заради	мети	<i>для місцевих потреб, на власні потреби</i> (вказує на сферу вживання)
Проти	порівняння	<i>проти минулого року, проти першого кварталу</i>

ОРФОГРАФІЧНІ НОРМИ

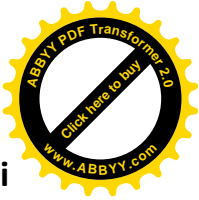
НАПИСАННЯ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

1. Запишіть слова іншомовного походження, де потрібно вставляючи відповідні знаки.

Ад...ютант, б...юджет, вар...ете, грав...юра, прем...ера, інтерв...ю, інтер...ер, кап...юшон, карб...юратор, кар...ера, ком...юніке, ж...юрі, к...ювет, п...юре, ф...юзеляж, кр...юшон, комп...ютер, Монтеск...є, Руж...є, кон...юктура, р...юш, п...юпітр, О...Генрі, Д...Обіньє, О...Кейсі, О...Коннор, екстер...ер, диз...юнкція, ад...юнктура, Лур...є, В...єтнам, Барб...є.

2. З'ясуйте, які голосні (и чи і) необхідні в поданих словах.

Ультрамар...н (фарба), Аргент...на, бронх...т, ш...мпанзе, Місс...с...пі, б...бліюфіл, сп...раль, трот...л, ас...міляція, штр...х, академ...к, Р...м, арх...в, гр...п, каз...но, пер...од, л...з...нг, Гельс...нкі, Бр...танія, в...мпел, операц...я, адаж...о, деф...с, граф...н, пр...оритет, д...с...дент, парт...тура, д...пломат, шас..., ф...льтр, Сан-Франц...ско, Ч...л..., Ч...каго, В...рдж...нія, Ш...ллер, Ваш...нгтон, Адр...ат...ка, Атлант...ка, Сканд...навія, Кр...т, Пак...стан.

3. Відредагуйте іншомовні слова, зважаючи на закономірності подвоєння приголосних.

Барокко, грип, комісія, іновація, Мароко, Мюлер, Русо, іреальний, нето, бруто, Мадона, андорський, мароканець, Ніца, Калькута, інтермецо, колектив, група, фортиссимо, пені, тона, мула, Голандія, голандець.

4. Перекладіть подані слова українською мовою. Поясніть правопис.

Сьєрра-Леоне, иллюмінація, дифференціація, імміграція, дистрцбьютор, шампіньон, бонна, либретто, Африка, Миссисипі, Апеннини, асортти, мотто, екстерьер, финн, гігієна, Каур, косинус, кольє, Сідней, Сицилія, Антарктида, Финляндія, Ватикан, Марокко, марокканець, сессія, бруто, Пикассо, браконьер, нуклеиновий, ирреальний, територія, евфемизм, миссионер, Лейпциг, Цюрих, еквівалент, експресія, пюпитр, брошюра, суффіксація, Сиракузи, вилла, Даллас, імунитет, ватт, Піттсбург, імпрессионизм, Ренн, дроссель, місія, Одиссей, оппортунізм, лемма, манна, Ессен, оппонент, каса, нетто, ирраціональний, антенна, ванна, миссис, сюрреалізм, анотація, трасса, Оттава, Ноттингем, ефект, регресс, Цвикау, Ясси, ипподром.

ЧЕРГУВАННЯ ПРИГОЛОСНИХ

1. Запишіть слова українською мовою і поясніть їх правопис.

Острожський, рижський, кипрський, прилукський, абхазський, румунський, амурський, тюркський, калужський, иракський, сивашський, ужгородський, прусський, уральський, овручський, казанський, запорожський, бухарестський, персидський, измаильський, дрогобычський, миргородський, гадячський, гонконгський, таджикський, волжський, одеський, французький.

2. Від поданих слів за допомогою суфікса -ськ- утворіть прикметники.

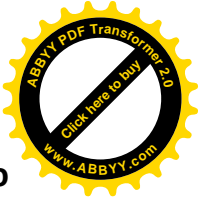
Ладога, Запоріжжя, Волноваха, Ірпінь, Іртиш, Кривий Ріг, Кременчук, Інгуш, люд, казах, черкес, боягуз, Буг, Полісся, Дрогобич, Калуш, Калуга, П'ятихатки, Чукотка, Звенигородка.

3. Від поданих прикметників утворіть іменники за допомогою суфіксів -ин(а) або -щин(а).

Уманський, одеський, вінницький, галицький, солдатський, слобожанський, турецький, волинський, луганський, житомирський, кріпацький, вояцький, хмельницький, панський, гайдамацький, тульський, донецький, черкаський, чернігівський, пісок, віск, київський, плоский, львівський.

4. Від поданих слів за допомогою суфікса -ств-(о) утворіть іменники.

Співробітник, сумісник, будівник, селянин, товариш, суспільний, убогий, багатий, слідкувати, козак, хлібороб, заступник, виробник, студент, птах, боягуз, молодець, брат.

5. Поставте наведені дієслова у першій особі однини теперішнього або майбутнього часу дійсного способу і простежте чергування приголосних.

Бавити, ловити, дивитись, заробити, купити, вхопити, вити, бити, мити, лити, ставити, скріпити, губити, світити, відступити, котити, хотіти, кадити, городити, мастити, сидіти, відплатити, гладити, водити, летіти, писати, їздити, просити, крутити.

6. Запишіть слова українською мовою. Порівняйте правопис та чергування.

Мочь – могу, порог – на пороге, подруга – на подруге, свекровь – на свекрови, помочь – помогу, запрягаю – запрягу, водить – вожу, ходить – хожу, яблуко – в яблуке, молоко – в молоке, дорога – на дороге, берег – на березу.

7. Від поданих слів утворіть прикметники. З'ясуйте особливості чергування приголосних.

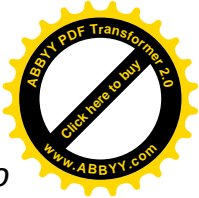
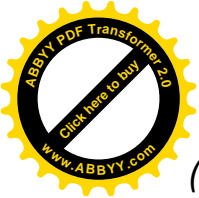
Місяць, подяка, рука, молоко, осколок, романтик, штука, практика, безпека, кулак, серце, сонце, смак, логіка, класик, електрика, столиця, оклик, розлука.

ВЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ БУКВИ

1. Перепишіть, замінюючи, де потрібно, малу букву на велику. Обґрунтуйте написання.

а) Переяслав-(х)мельницький, (б)іла (ц)ерква, (д)епутат (в)ерховної(р)ади (у)країни, (д)епутат (м)іської (р)ади, (р)осійська (ф)едерація, (з)аслужений (д)іяч (н)ауки, (г)енеральна (а)самблея (о)(о)(н), (т)рипільська культура, (к)ієво-(п)ечерська (л)авра, (х)арківська (о)бласть, (з)апорізький(у)ніверситет, (з)аслужений (в)читель (у)країни, (в)ерховна (р)ада (у)країни, (к)абінет (м)іністрів (у)країни, (є)вропейське (е)кономічне (с)півтовариство, (а)кт (п)роголошення (н)езалежності (у)країни, (к)іївський (м)узей (з)ахідно (є)вропейського (м)истецтва, (к)раїни (с)ходу, (б)іловезька (п)уща, (б)улонський (л)іс, (х)арківський (л)ісопарк, (в)іденський (л)іс, (к)авказький (х)ребет, (с)тадіон "(д)инамо", фільм "(в)авилон ХХ", торт "(к)іївський", (к)іївські (в)узи, медаль "(м)ати-(г)ероїня", (ш)евченківська поезія, (ш)евченкове слово, (т)ургеневські герої, (п)отебнянські читання, (п)рокрустове ложе, (к)уп'янський (р)айон (Харківської (о)бласті, (п)окровський (с)обор, (ц)ентральний (у)нівермаг, (і)нститут (м)овознавства ім. О. О. Потебні.

б) 1. Право законодавчої ініціативи у (в)ерховній (р)аді (у)країни належить (п)резидентіві (у)країни, (н)ародним (д)епутатам (у)країни, (к)абінету (м)іністрів (у)країни і (н)аціональному (б)анку (у)країни (Із Конституції). 2. Тризуб можна зустріти на цеглі (д)есятинної (ц)еркви у

(к)ієві, на плитах (у)спенської церкви у (в)олодимирі-(в)олинському. 3. До складу (р)ади (н)аціональної (б)езпеки й (о)борони України за посадою входять: (п)рем'єр-міністр (у)країни, (м)іністр (о)борони (у)країни, (з)олова (с)лужби (б)езпеки (у)країни, (м)іністр (в)нутрішніх (с)прав (у)країни, (м)іністр (з)акордонних (с)прав (у)країни.

2. Від поданих власних іменників утворіть прикметники і поясніть їх правопис.

Кривий Ріг, Кзил-Орда, Улан-Батор, Південно-Сахалінськ, Нагірний Карабах, Копет-Даг, Великі Луки, Комсомольськ-на-Амурі, Коста-Ріка, Ла-Манш, Нове Озеро, Красний Лиман, Красний Луч, Йошкар-Ола, Південний Буг, Ростов-на-Дону, Жовті Води, Волго-Дон, Верхня Хортиця, Кара-Богаз-Гол, Нова Каховка, Пушкінські Гори, Слов'янськ-на-Кубані, Стара Русса, Нова Гута, Біла Церква, Ясна Поляна, Великий Бурлук, Золотий Потік, Івано-Франківськ, Алма-Ата, Микільська Борщагівка, Красний Кут, Новий Буг, Південна Німеччина, Північна Земля.

3. Запишіть назви нагород, почесних звань і державних премій України за нормами вживання великої літери.

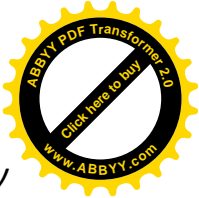
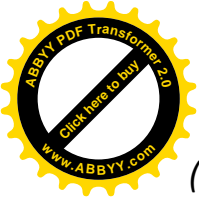
Звання: (з)ерой (у)країни.

Ордени: князя (я)рослава (м)удрого 1-5 ступеня, "(з)а заслуги" 1-3 ступеня, (б)огдана (х)мельницького 1-3 ступеня, "(з)а мужність" 1-3 ступеня, княгині (о)льги 1-3 ступеня.

Медалі: "(з)а військову службу (у)країні", "(з)а бездоганну службу" 1-3 ступеня, "(з)а захиснику (в)ітчизни".

Відзнаки: "(і)менна вогнепальна зброя", (п)резидента (у)країни "(з)а працю та звитягу".

Почесні звання: "(н)ародний артист (у)країни", "(н)ародний архітектор (у)країни", "(н)ародний художник (у)країни", "(з)аслужений артист (у)країни", "(з)аслужений архітектор (у)країни", "(з)аслужений будівельник (у)країни", "(з)аслужений винахідник (у)країни", "(з)аслужений артист (вчитель) (у)країни", "(з)аслужений діяч мистецтв (у)країни", "(з)аслужений діяч науки і техніки (у)країни", "(з)аслужений донор (у)країни", "(з)аслужений економіст (у)країни", "(з)аслужений енергетик (у)країни", "(з)аслужений журналіст (у)країни", "(з)аслужений лікар (у)країни", "(з)аслужений лісівник (у)країни", "(з)аслужений майстер народної творчості (у)країни", "(з)аслужений машинобудівник (у)країни", "(з)аслужений металург (у)країни", "(з)аслужений працівник культури (у)країни", "(з)аслужений працівник освіти (у)країни", "(з)аслужений працівник охорони здоров'я (у)країни", "(з)аслужений працівник промисловості (у)країни", "(з)аслужений працівник транспорту (у)країни", "(з)аслужений працівник сільського господарства (у)країни", "(з)аслужений працівник соціальної сфери (у)країни", "(з)аслужений працівник сфери послуг

(у)країни", "(з)аслужений працівник фізичної культури і спорту (у)країни", "(з)аслужений природоохоронець (у)країни", "(з)аслужений раціоналізатор (у)країни", "(з)аслужений художник (у)країни", "(з)аслужений шахтар (у)країни", "(з)аслужений юрист (у)країни", "(з)аслужений працівник ветеринарної медицини (у)країни".

Премії: (н)аціональна премія (у)країни імені (т)араса (ш)евченка; (д)ержавна премія (у)країни в галузі науки і техніки; (д)ержавна премія (у)країни в галузі архітектури.

ФОНЕТИЧНІ ЗАСОБИ МИЛОЗВУЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1. Перепишіть прислів'я, вставляючи замість крапок у або в, поясніть умови чергування.

Народ скаже, як зав'яже

1. Коли козак ... полі, то він на волі. 2.... дитини заболить пальчик, а ... мами – серце. 3.Сонця ... мішок не ...ловиш. 4.Посіяли ...часно, то і ...родить рясно. 5.Посій ...пору – будеш мати зерна гору. 6.... дорозі ...сього трапиться. 7.Не ...важай на ...рожай, а гречку сій. 8.Хто часто ... дорозі, був під возом і на возі. 9.Хліб ... дорозі не зтяжить. ...се те знадобиться, що на полі корениться. 10.Цілив ... орла, та попав ... вола. 11....досвіта ...станеш – більше діла зробиш. 12.Щоб рибу їсти, треба ... воду лізти. 13.Осінь ...сьому рахунок дає. ...чення ... щасті прикрашає, а ... нещасті потішає.

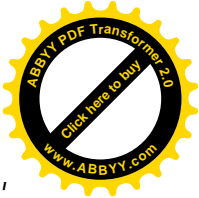
2. Перекладіть речення українською мовою. Простежте, як реалізуються закони милозвучності в українській мові.

Внутренние дела как объект управления представляют собой область общественных отношений, которые складываются в процессе деятельности государственных и общественных организаций, имеющей своей целью оградить общество и граждан от преступных и других противоправных посягательств.

3. Відредагуйте наведені висловлювання відповідно до законів милозвучності української мови. Поясніть вибір.

В будь-який час; спортсмен взяв гору; план почав втілюватися; ми тобі вдячні за усе; треба негайно уживати заходів; вдарив в груди; в глибині душі; раз в раз; з щирою душею; раніше і тепер; а мені і невтямки; в таких випадках; оце і все; справа іде на лад; лунає в вухах; рятуватись втечею; ідуть в ногу; у усій красі; далось знаки; над всяке сподівання; в глибині душі; один в один; мірялись силою; під мною; так й сказали би; от тобі і маєш.

В пропозиції просимо зазначити повну назву специфікації. Назвіть ціну і масу матеріалу. Згідно з специфікацією назвіть технічні характеристики.

4. Запишіть, вставляючи замість крапок потрібні слова чи префікси, поясніть вживання їх.

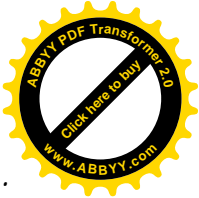
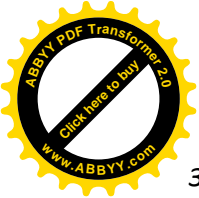
а) **у – в:** живемо .. Сквирі, наші рідні.. Обухові; працюю .. "Українці"; перебуваю на лікуванні .. стаціонарі; пірнаю глибоко .. воду; піднімаю голову .. гору; буває різне .. житті; зібрались дома .. Ірини; уважно заглиблююсь .. роботу; .. школу діти йдуть .. шість років; спитаю .. мами; знайду підтримку .. батьків; працюю .. школі; .. театрі були ..чора; .. Міністерстві освіти відбулася нарада; народилася .. Львові; освіту здобувала спочатку .. школі, потім .. училищі, а пізніше – .. університеті; моя книга .. подруги; ..сі студенти ..зяли ..часть .. підготовці зустрічі з абітурієнтами; .. нас свої

порядки; .. кожного свій шлях; ..сякий прагне кращого .. житті; ..чора був дощ; ходила .. аптеку; бачила .. фільмі:

б) **і – й:** брат .. сестра; сестра .. її чоловік; студенти .. аспіранти; зібрались сусіди .. родичі; вчора .. сьогодні; минуле .. сучасне; .. довго так буде; зупинився .. спитав; вуз .. школа; школа .. вуз; дерева .. кущі; чорнобривці .. айстри; смородина .. агрус; фрукти .. овочі; овочі .. фрукти; город .. сад; ліс .. поле; працювати .. відпочивати; треба вміти читати .. писати; учні .. учителі; учитель .. учень; слово .. речення; прикметник .. іменник; числівник .. займенник; звук .. буква; хліб .. сіль; молоко .. сир; масло .. сметана; борщ .. каша; заєць .. їжак; вовк .. ягня; груша .. яблуко.

5. Вставте на місці крапок і - й, у - в, поясніть їх вживання. Які є інші засоби милозвучності мовлення?

Не спішила, най буде .. отак. Ніби трава виросла вище людей, вище димарів .. дерев, хай плаває ..се .. зеленій повені, бо з неї й почалося життя на землі, коли перша тоненька травичка продзьобала шкаралупу розігрітої сонцем чорноземлі, виглянулаже не змогла захватися назад, її зразу ж задурманив цей спокусливий простір із великодушним сонцем .. високості, з життєдайною вологою, із молодими вітрянками, що ходять навшпінках, із хисткими, мінливими міражами, що гаяться на обрії. Травичка зачудовано потягнулася ..гору, щоб побачити – що ж воно там, за вінцями обрію, .. підросла більше, заголублена сонцем .. тепленьким дощиком, вона відчула .. собі невідступну жадобу зацвісти .. заплідносити, щоби стати вічною на цій землі. „Народиться твій плід – .. ти помреш. Я застерігаю тебе...” – прошепотіла земля-праматір, але плід ..же так потужно набирив сили, так щасливо стріпувався .. ній, що вона не змогла його ..бити. Це було її продовженням, .. вона не боялася загинути. З усієї сили трава викинула на вітер своє сім'я, .. земля зазеленіла .. кількох місцях одразу. Коли на цю планету прийшли люди – вона ..же була зеленою. Тому найперший колір, який знає людина, –

зелений, тому .. ніщо її так святково не упокорює, як зелень. Либонь, .. зима сипле свої холодні сніги на наші голови лише тому, щоби ми ..стигли до болю затужити за кольором молодої травички, за святечною свічкою проліска, за срібним передзвінням жайворонка. Лелечко, як воно .. нашому світі придумано! .. життя цілісінького не вистачить, щоби ..се осягнути, ..сім начудуватися досхочу. ..се біжимо кудись, піддаємося дрібним спокусам, споживаємо час, як повітря, а не помічаємо, як душа черствіє ще .. зав 'язі.

В.Яворівський

ПРАВОПИС СКЛАДНИХ СЛІВ

1. Запишіть слова, розкривши дужки. Поясніть їх написання за чинним правописом.

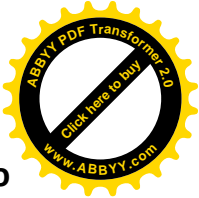
Пів/року, пів/літа, пів/метра, пів/острів, пів/аркуша, пів/Азії, пів/апелсина, пів/оберта, пів/Європи, пів/Львова, пів/дня, напів/уява, напів/сон, напів/провідник, пів/місяця, пів/яблука, пів/ящика, пів/життя, пів/кілометра, пів/сотні, пів/олівця, пів/озера, пів/Харкова.

2. Запишіть подані іменники разом або через дефіс. Поясніть їх правопис.

Лісо/смуга, авто/кран, дизель/електрохід, вакуум/апарат, зірви/голова, тонно/кілометр, генерал/майор, всюди/хід, сто/річчя, крає/знавство, ново/будова, життє/радісність, секундо/мір, стоп/кадр, шлако/блок, лорд/канцлер, людино/день, екс/міністр, людино/доза, експерт/бухгалтер, вело/мото/спорт, теле/прес/центр, гран/молекула, контр/адмірал, кіно/репортаж, телефон/автомат, міськ/рада, псевдо/крило, магазин/салон, фото/журналіст, експорт/імпорт, екс/чемпіон, кафе/ресторан, мікро/аналіз, мета/галактика, вакуум/камера, масло/бак, аван/цена.

3. Запишіть, знявши ризик, складні прикметники. Поясніть правила написання.

Далеко/сяжний, високо/шановний, гірничо/рудний, сталє/плавильний, синьо/зелений, світло/брунатний, північно/східний, східно/слов'янський, урало/алтайський, м'ясо/рослинний, біло/сніжний, сніжно/білий, ремонтно/будівельний, логіко/граматичний, овоче/консервний, науково/технічний, вісімнадцяти/градусний, атомно/молекулярний, буряко/збиральний, суспільно/шкідливий, богняно/червоний, віце/адміральський, арматурно/зварювальний, зовнішньо/політичний, культурно/освітній, індо/європейський, світло/захисний, жовто/гарячий, темно/шкірий, різко/виявлений, всесвітньо/відомий, золотаво/зелений, зовні/спокійний, радіо/фізичний, виробничо/споживчий, критико/бібліографічний, мовно/стилістичний.

4. Розкрийте дужки. Прокоментуйте випадки подвійного написання.

По/батьківськи, в/досвіта, о/півночі, в/п'ятьох, день/у/день, хоч/не/хоч, від/тепер, на/сміх, без/вісти, на/жаль, що/місяця, до/сьогодні, до/лиця, на/радошах, по/двоє, тим/часом, з/боку/на/бік, по/третє, пліч/о/пліч, на/поготові, чим/дуж, при/вселюдно, що/року, до/вподоби, без/кінця, навряд, тільки/но, тільки/що, аби/коли, будь/коли, будь/де, ні/звідки, не/далеко, будь/як, де/коли, всього/на/всього, на/показ, ані/трохи, у/четверо, в/гору, до/волі, без/кінця/краю, без/сумніву, до/пари, ледве/ледве, коли/не/коли, на/бігу, що/сили.

5. З поданими парами складіть речення, зберігаючи написання слів.

Вгору – в гору. Уп'ятьох – у п'ятьох. Доволі – до волі. Напам'ять – на пам'ять. По-перше – по перше. Насміх – на смі'х.

6. Запишіть займенники разом або через дефіс.

Аби/хто, аби/що, аби/який, де/хто, де/що, де/який, де/чий, хто/небудь, що/небудь, який/небудь, чий/небудь, скільки/небудь, будь/хто, будь/що, будь/який, будь/чий, казна/хто, казна/що, казна/який, ні/з/чим, казна/чийім, ні/в/кого, аби/чим, будь/ким, ні/перед/ким, хто/небудь, де/чий, ні/якими, казна/яким.

7. Запишіть прийменники, знявши ризку, разом або через дефіс. Поясніть написання.

З/за, із/за, з/під, по/серед, з/по/серед, з/поміж, по/під, по/за, у/слід/за, у/кінці року, на/зустріч літу, на/перекір зими, на/початку тижня, з/початку чверті.

8. Поясніть написання сполучників, знявши ризки.

А/би, що/б, ні/би, ні/би/то, немов/би, немов/би/то, буцім/то, як/що, за/те, дарма/що, незважаючи/на/те/що, так/що.

ТЕСТОВІ ДИКТАНТИ

1. („)Якого ми плем(е,и)ні(-)роду?(“)

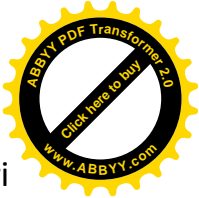
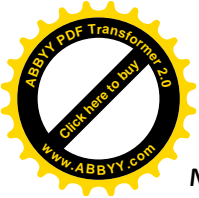
Мова наша (: –) одна з (най)др(и,е)вніших і (най)бага(ч,т)ших сер(и,е)д тисяч(ь) мов світу. Згідно з клас(е,и)фікацією ЮНЕСКО україн(ь)с(ь)ка мова за влуч(ь)ніс(ь)тю п(и,е)р(и,е)дачі образу дії та за милозвуч(ь)ніс(ь)тю посідає третє місце у с(ь)віті після францу(с,з)(ь)ко(ї,й) та іран(ь)с(ь)ко(ї, й).

Ч(і,и) (у,в)сі ми носії цієї ч(ю,у)дової мови належно дба(ї,є)мо про неї (.?) Ч(і,и) (у,в)сі усвідомлюємо яким в(и,е)λικим скарбом володі(ї,є)мо (?.) Коли(б) так.

Віками вдовблювали (у,в) наші голови п(и,е)р(и,е)кона(н,нн)я що україн(ь)с(ь)ка мова бе(с,з)п(и,е)рсп(и,е)ктивна с(и,е)лян(ь)с(ь)ка пр(и,е)датна л(е,и)ише для хат(ь)н(ь)ого (у,в)житку що з нею мовляв у люди (не) виб(ь,')є(ш,с)ся. Столі(т,тт)ями намагалися (в,у)певн(е,и)ти що хохол мало(-)рос як ім(е,и)нували україн(ь)ців (,-:) людина друго(-)сортна порівняно з в(и,е)лико(-)росом себто пр(и,е)дставн(е,и)ком в(и,е)ликого російс(ь)кого народу. Ц(ь)ого відчу(т,тт)я мен(ь)шо(-)вартос(ь)ті як і рабс(ь)кої пс(и,е)хології знач(ь)на ч(я,а)стина україн(ь)ців (не)по(с,з)булася й досі. Ч(і,и) може (не)хоче по(с,з)бутися (? !)

За даними наукових дослідж(и,е)нь д(е,и)тина з(ь)являє(ь)ся на с(ь)віт (з,із) вродж(и,е)ними здібнос(ь)тями до мови. Рідна мова у вигляді коду існує в нейрон(-)клітинах люд(ь)с(ь)кого мозку і г(и,е)н(и,е)тич(ь)но п(е,и)р(е,и)дає(ь)ся від бат(ь)ків до дітей. Вивч(а,я)юч(и,і) рідну мову д(е,и)тина ніби ро(с,з)ш(е,и)фрує той код. Людина яка в силу певних о(п,б)ставин по(с,з)бавл(е,и)на можливос(ь)ті вивч(я,а)ти мову свого народу с(ь)відомо ч(і,и) (не)с(ь)відомо обмежує своє спілкува(н,нн)я рідно(ю,й) мово(ю,й) знач(ь)но втрач(я,а)є інт(и,е)л(е,и)ктуал(ь)ний пот(и,е)нціал (не)може на повну потуж(ь)ніс(ь)т(ь) р(и,е)алізувати с(и,е)бе в буд(ь)(-)якій сфері.

(Г,г). (К,к)вітка(-)(О,о)снов(ь)яненко (Є,є). (Г,г)ребінка (П,п)анас (М,м)ирний (П,п). (Г,г)рабовс(ь)кий (В,в). (В,в)и(н,нн)иченко (М,м). (Й,й)огансен (Гр,гр). (Т,т)ютю(н,нн)ик перші проби п(и,е)ра робили російс(ь)кою мовою але славетними п(е,и)с(ь)ме(н,нн)иками стали ус(ь)відом(е,и)вши с(и,е)бе україн(ь)цями творяч(и,и) рідно(ю,й) мово(ю,й). Саме як україн(ь)с(ь)кий композитор що дав ж(е,и)(т,тт)я д(и,е)сяткам україн(ь)с(ь)ких пісен(ь) став творцем націонал(ь)ної україн(ь)с(ь)кої оп(и,е)ри (с,з)добув світову славу (М,м). (Л,л)исенко (М,м). (З,з)ан(ь)ковец(ь)ка (М,м). (С,с)адовський, (П,п). (С,с)аксаган(ь)с(ь)кий як україн(ь)с(ь)кі актори. Усі вони будуч(и,и) певний ч(а,я)с ві(т,д)луч(и,е)ні від рідного слова зрештою ві(т,д)чули що досягти чо(гос) в обраній справі

можн(а,о) лише у цар(е,и)ні своєї націонал(ь)ної м(и,е)нтал(ь)нос(ь)ті пов(е,и)рнувшис(ь) до своїх (пра)кор(и,е)нів.

(281 сл.)

(В. Карасевич)

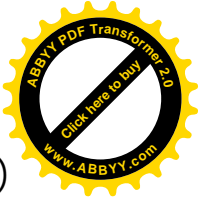
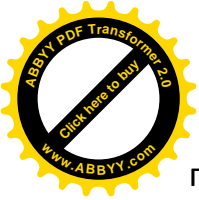
2. Історія мови історія народу

Історія україн(ь)с(ь)кої мови (: –) це історія нашого народу який (з,с)(-)покон(-)віку жив на тій т(е,и)р(е,и)торії де існував в(е,и)лич(ь)ний кул(ь)турний центр (: –) (К,к)и(є,ї)в де народилася славна слов(')ян(ь)с(ь)ка літ(е,и)ратура ІХ(-)Х столі(т,тт)(ь). Болгарс(ь)кий п(е,и)с(ь)ме(н,нн)ик ч(е,о)рнец(ь) (Х,х)оробрий зал(е,и)шив зга(д,т)ку про(те) що(до) пр(е,и)йня(т,тт)я (Х,х)р(е,и)ст(е,и)янства на (Р,р)усі п(е,и)сали чертами і різами. І коли (К,к)(е,и)рило (з,с)творював азбуку для с(ь)в(')ятого п(е,и)с(ь)ма він запозич(и,і)в для (де)як(и,і)х звуків як(и,і)х (не)було (в,у) (Г,г)рец(ь)кій мові букви з (Р,р)ус(ь)кої ((У,у)країн(ь)с(ь)кої) азбуки.

(В,У) радян(ь)с(ь)кому мовознавстві панувала одна т(е,и)орія походж(е,и)(н,нн)я (С,с)хідно(-)слов(')ян(ь)с(ь)ких мов їм було пр(е,и)писано поч(е,и)натися (із,зі) спіл(ь)ної колиски (: –) давн(ь)о(-)рус(ь)кої мови. Ото(ж) вести свою історію україн(ь)с(ь)ка мова могла тіл(ь)ки з чот(е,и)рнадцятого столі(т,тт)я. Тим ч(а,я)сом п(е,и)семні пам(')ятки засві(д,т)ч(у,ю)т(ь) ознаки україн(ь)с(ь)кої мови від другої половини ХІ столі(т,тт)я. Коли(ж) йде(ться,цця) про ж(е,и)ву розмовну мову то її україн(ь)с(ь)кий характ(е,и)р відбито (в,у) народ(ь)ній творч(ь)ос(ь)ті. Зокр(е,и)ма в(е,и)с(ь)нянки коля(д,т)ки щ(е,є)дрівки донесли до наших ч(а,я)сів ті самі реалії поня(т,тт)я с(ь)віт давніх (до)хр(е,и)ст(е,и)ян(ь)с(ь)ких вірува(н,нн)(ь) який (з,с)приймают(ь) і суч(а,я)с(ь)ні україн(ь)ці.

Пр(е,и)кмети побутової кул(ь)тури відбиті (в,у) мові доносят(ь) до нас риси духовного і мат(е,и)ріал(ь)ного с(ь)віту україн(ь)ців щ(е,є) з VI столі(т,тт)я коли (в,у)же була україн(ь)с(ь)ка мова. А те що в княжому (К,к)и(є,ї)ві існувала ще(й) ін(ь)ша мова запозич(е,и)(н,нн)а (в,у) (Б,б)олгарів церковно(-)слов(')ян(ь)с(ь)ка або старо(-)слов(')ян(ь)с(ь)ка зовсім (не)запереч(у,ю)є існува(н,нн)я народної мови її т(е,и)р(е,и)торіал(ь)них говорів. Згадаймо що (в,у) с(е,и)ред(ь)ні віки (Є,є)вропа знала одну писемно(-)літ(е,и)ратурну мову (: –) латин(ь)с(ь)ку. Та про(те) це (не)означ(а,я)ло що (не)було італійс(ь)кої франц(у,ю)(з,с)(ь)кої німець(ь)кої мов.

Ж(е,и)вуч(и,і) на просторах від (З,з)акарпа(т,тт)я до (Д,д)ону і від (П,п)рип(')яті до (Ч,ч)(ь)орного моря україн(ь)ці ч(у,ю)ю(ться,цця) одним народом і спіл(ь)ного (в,у) їхній мові біл(ь)ше ніж відмі(н,нн)ого (в,у) т(е,и)р(е,и)торіал(ь)них говорах. Особливо допомагає ві(д,т)ч(у,ю)вати україн(ь)цям свою єдніс(ь)т(ь) літ(е,и)ратурна мова. Це мова шліфована

плекана мова якою (з,с)творюю(ть,ся,ця) художні твори пиш(у,ю)(ть,ся,ця) наукові праці яка побутує у засобах ма(с,сс)ової інформації офіційно(-)діловому спілкува(н,нн)і.

(270 сл.)

(За С. Єрмоленко)

3. Кул(ь)тура мови

Людина (з,с)творила кул(ь)туру а кул(ь)тура (, -) людину. Людина р(е,и)алізує(ть)ся в культурі думки кул(ь)турі праці й кул(ь)турі мови. Кул(ь)тура (, -) це (не) тільки все те що (з,с)твор(е,и)не руками й розумом людини а й виробл(е,и)ний віками спосіб суспіл(ь)ного поводж(е,и)(н,нн)я що в(е,и)ражає(ть)ся в народних звич(а,я)ях вірува(н,нн)ях (у,в) ставл(е,и)(н,нн)і один до одного до праці до мови.

Належач(и,і) до певного соціуму інд(е,и)відуум (з,зі) своєю появою на с(ь)віт органіч(ь)но вход(е,и)т(ь) (у,в) виробл(е,и)ну його співвітч(и,і)зн(е,и)ками кул(ь)туру стає її кор(е,и)стувач(е,є)м (і,й) носієм. Ч(и,і)м міц(ь)ніші зв(ь)язки людини з кул(ь)турою народу (, -) тим більшого можн(о,а) (з,с)подіватися від неї як від громадянина с(ь)відомого твор(ь)ця мат(е,и)ріал(ь)них і духовних благ патріота й інтернаціоналіста.

Наше суспіл(ь)ство пробудивши(сь) від довгого інтел(е,и)ктуал(ь)ного сну й пр(и,е)ступивши до морал(ь)ного само(-)оч(і,и)ще(н,нн)я побач(е,и)ло ті боляч(ь)к(и,і) які багато років пр(и,е)кр(е,и)валися бад(ь,о,й)орими лозунгами й закл(и,е)ками. (Не) пройшла пов(з,с) увагу суспіл(ь)ства й мовна проблема.

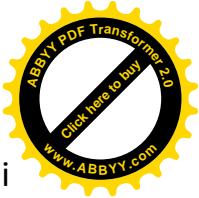
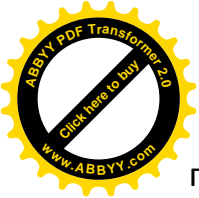
Мова (не) тіл(ь)ки засіб спілкува(н,нн)я а й пр(и,е)родний р(е,и)з(е,и)рвуар інформації про с(ь)віт (, -) насамп(е,и)р(е,и)д про с(ь)вій народ. Повір(е,и)вши в те що (в,у)сі мови в нашому с(ь)піл(ь)ному домі "активно ро(з,с)в(е,и)вають(ь)ся" ми довго (не) помічали що цей ро(з,с)в(е,и)ток започ(а,я)ткова(н,нн)ий першим (Р,р)адян(ь)с(ь)ким д(е,и)сят(и,е)(-)рі(ч,ч)ям у 30-70-ті роки був (с,з)першу загал(ь)мова(н,нн)ий а потім повернутий (у,в) зворот(ь)ному напрямку. Треба в(е,и)правляти станов(е,и)ще (: -) пов(е,и)рнути всім мовам їх пр(е,и)родний пр(е,и)стиж і справж(ь)ню а (не) д(е,и)кларовану рівноправніс(ь)т(ь) виховати кул(ь)туру мови як заporуку піднес(е,и)(н,нн)я кул(ь)тури суспіль(ь)ної думки.

(203 сл.)

(За В. Русанівським)

4. Сила слова

Клас(и,і)ч(ь)на українс(ь)ка літ(е,и)ратура поч(и,і)наюч(и,і) від (Ш,ш)евенк(а,о) чи навіт(ь) ще (й,і) від (К,к)отляревс(ь)кого показала нам

приклад того як треба став(е,и)тис(ь) до народної мови (– :) ц(ь)ого ясного і справді цілющ(о,ьо)го для художника дж(е,и)р(е,и)ла. Гогол(ь) захопл(е,и)(н,нн)о відкр(е,и)ваюч(и,і) красу фол(ь)клору колис(ь) висловив думку що саме народ(ь)ні піс(ь)ні може навіт(ь) біл(ь)ше ніж праці історико(-)докум(е,и)нтал(ь)ні ро(з,с)повідають(ь) нам справж(ь)ню (не)пов(е,и)рхову історію народу розв(е,и)ток його моралі психології гл(е,и)би(н,нн)і процеси духовного ж(е,и)(т,тт)я.

Це(ж) можн(а,о) (з,с)казати й про творч(і,и)ст.(ь) народу (в,у) царині мови (в,у) довго(-)тр(е,и)валій ро(з,с)будові тієї (най)склад(ь)нішої сфери яка мов(би) володіюч(и,і) безлі(ч,чч)ю ж(е,и)вих н(е,и)рвових закін(ь)ч(е,и)(н,нн)(ь) (не)п(е,и)р(е,и)стає д(и,е)вувати нас своєю ч(у,ю)тливис(ь)тю (не)зрівня(н,нн)ою здатніс(ь)тю вловлювати вес(ь) гомін с(ь)віту (: –) і потуж(ь)ні гуркоти епохал(ь)них подій і (ледь)ч(у,ю)тний шепіт інтимного і найближч(у,ю) хвилю ж(е,и)(т,тт)я і його найдал(ь)ші зоряні шуми.

Коли (й,і)дет(ь)ся про майстерніс(ь)т(ь) п(и,е)с(ь)ме(н,нн)ика про його проф(е,и)(с,сс)ійну підготовл(е,и)(н,нн)іс(ь)т(ь) до (не)легкої й відповідал(ь)ної твор(ь)чої праці коли хоч(е,и)мо визнач(и,і)ти (с,з)правжніс(ь)ть таланту що (й,і)де в літ(е,и)ратуру то (не)одмі(н,нн)ою ознакою тут буде мабу(т,д)(ь) саме (у,в)мі(н,нн)я душ(е,о)ю (с,з)приймати й ві(д,т)ч(у,ю)вати народне слово його інтонаційні ві(д,т)тінки (у,в)сю його багато(-)барвніс(ь)т(ь) ро(з,с)маї(т,тт)я красу ч(а,я)сом глибоко пр(и,е)ховану. Бо(ж) і у тім(-)то й мі(с,сс)ія майстра що(б) цю красу видобути викр(е,и)сати (зі,з) слова навіт(ь) (най)буде(н,нн)ішого (с,з)творивши йому відповідне сусі(д,т)ство надавши слову таке місце (у,в) творі де б воно само оновилося набуло с(ь)віжос(ь)ті сяйнуло ро(з,с)квітло!..

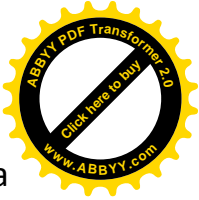
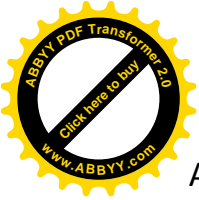
(Не)було випадку щоб в(е,и)датний твір літ(е,и)ратури був написа(н,нн)ий сірою мовою щоб (у,в)далос(ь) його вибудувати словами зужитими зн(е,и)барвл(е,и)(н,нн)ими до п(е,и)р(е,и)січ(ь)нос(ь)ті до нудної стертос(ь)ті п(')ятака. Енергія слова (– ,) з енергії душі (– ,) тіл(ь)ки так. Убога ст(е,и)ліст(е,и)ка (най)ч(а,я)с(ь)тіше є породже(н,нн)ям убогої думки. Ставитис(ь) до мови творч(ь)о сміливо але (з,с) бе(з,с)межною відповідал(ь)ністю (– ,) це чудово (в,у)міла робити наша класич(ь)на літ(е,и)ратура.

(258 сл.)

(3 журналу)

5. С(е,и)крети рідної мови

Націонал(ь)не відродж(и,е)(н,нн)я народу піс(ь)ля віків (де)націоналізації (: –) це люд(с,ц)(ь)ке право тих кого пр(е,и)мусово (де)націоналізовано. Такого права (не)записано (в,у) (М,м)іжнародних (П,п)актах про люд(с,ц)(ь)кі права бо (у,в) виробл(и,е)(н,нн)і цих документів (не)брали учас(ь)т(ь) пр(е,и)(д,т)ставн(е,и)ки (де)націоналізованих народів.

А ті хто (не)зазнав (де)націоналізації (не)могли (з,с)формулювати прав на те що їм (не)боліло.

Але факти (де)націоналізації лінгво(-)циду етно(-)циду (: -) це р(е,и)ал(ь)ні факти історії (і,й) засудж(у,ж)уюч(и,і) їх с(ь)віт має визнати ліквідацію ц(і,и)х фактів (: -) націонал(ь)не відродж(е,и)(н,нн)я (: -) (не)від(ь)ємним правом ас(и,і)м(и,і)л(ь)ова(н,нн)их народів. Це право в(е,и)пл(и,е)ває (із,з) самого поня(т,т)тя юр(и,е)дич(ь)ної справ(е,и)дливос(ь)ті так само як право на поверн(и,е)(н,нн)я пот(е,и)рпілому награбова(н,нн)ого майна. (У,в) даному разі пограбовано духовніс(ь)т(ь) народу. В (У,у)країні такий грабунок чин(е,и)но (не)одне столі(т,т)тя! Але награбова(н,нн)е пов(е,и)ртають(ь) нащ(а,я)дкам власн(и,е)ків (і,й) піс(ь)ля сот(е,и)н(ь) років.

Відродж(е,и)на д(е,и)ржава духовно(-)пограбована(н,нн)ого народу має надати ц(ь)ому народові право на націонал(ь)не відродж(е,и)(н,нн)я. Історія знає приклади такого відродж(е,и)(н,нн)я (і,й) приклади таких д(е,и)ржав.

Коли з різних країн світу з(ь)їхал(и,е)ся до (І,і)зраїл(я,ю) пр(и,е)мусово або під тиском обставин рус(е,и)ф(і,и)ковані полон(і,и)зовані г(е,и)рман(і,и)зовані амер(е,и)канізовані гебреї (Д,д)(е,и)ржава (І,і)зраїл(ь) заб(е,и)(з,с)печ(е,и)ла їм відродж(е,и)(н,нн)я націонал(ь)ної кул(ь)тури на базі старо(-)гебр(е,и)йс(ь)кої мови.

Проце(с,сс) цей глибоко(-)д(е,и)мократич(ь)ний та історич(ь)но(-)справ(е,и)дливий (: -) поверн(и,е)(н,нн)я відродж(е,и)ній нації її націонал(ь)ного обли(ч,ч)я.

Саме на таке поверн(и,е)(н,нн)я мають(ь) право пр(и,е)мусово(-) рус(е,и)ф(і,и)ковані україн(ь)ці.

Тут (і,й) постає пита(н,нн)я що саме пов(е,и)ртати? Україн(ь)ська ж мова зазнала від імпер(ь)с(ь)ких структур брутал(ь)ного каліч(е,и)(н,нн)я та "інт(е,и)рнаціоналізації". В(е,и)глядає що (перед)ус(і,и)м треба пов(е,и)рнути україн(ь)ське обли(ч,чч)(а,я) самій україн(ь)с(ь)кій мові.

Україн(ь)с(ь)ка мова як (і,й) всяка інша мова (: -) це кол(е,и)ктивний твір сот(е,и)н(ь) поколін(ь). І хоч(ь) творили вони його ст(и,е)хійно продовж столі(т,т)тя твір цей має свої внутріш(ь)ні закони свою характерну тонал(ь)ніс(ь)т(ь) своє (не)повторне обли(ч,чч)(а,я) (: -) усе те що коротко окресл(и,е)но словом "с(е,и)крети".

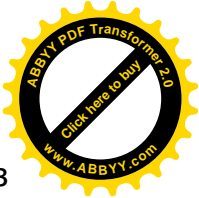
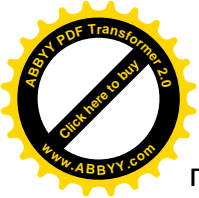
(272 сл.)

(За С. Караванським)

6. Ден(ь) рідної мови

21 лютого наша країна разом (із,з) (в,у)сім с(ь)вітом (у,в)же кіл(ь)ка років відзнач(а,я)є (Д,д)ен(ь) (Р,р)ідної мови.

У витлумач(и,е)(н,нн)і поня(т,т)тя рідна мова лінгвісти (не)одностайні. Відомі два основних пі(т,д)ходи. Сут(ь) першого (най)пошир(е,и)нішого

полягає (у,в) тому що рідна мова (– :) це перша мова то(б,п)то та мова з якою людина пр(и,е)ход(е,и)т(ь) (у,в) с(ь)віт за допомогою якої на перших роках ж(е,и)(т,т)я поч(е,и)нає пізнавати с(ь)віт надба(н,нн)я ц(и,і)вілізації в націонал(ь)ній сп(и,е)цифіці. Це мова мами тата або мова з якою до д(и,е)тини (в,у)/перше зв(и,е)ртаю(ться,цця) бат(ь)ки.

Другий пі(д,т)хід п(и,е)р(е,и)дбач(а,я)є розгляд поня(т,т)я рідна мова (у,в) зв(‘)язку з поня(т,т)ям рідна кул(ь)тура. (В,У)важають(ь) що існує (не)розривна дво(-)єдиніс(ь)т(ь) рідна мова (– ,) рідна кул(ь)тура. І якщо є рідна кул(ь)тура то є і рідна мова. А (не)має рідної культури то (не)має і рідної мови. Є тіл(ь)ки мова спілкува(н,нн)я тобто мова якою людина розв(‘)язує (у,в)сі свої насущ(ш,щ)ні проблеми.

Згідно (з,с) першим пі(д,т)ходом кожна людина має рідну мову тому що до кожного з нас колис(ь) зв(е,и)рнул(е,и)ся (у,в)перше (і,й) навч(а,я)ли якоїс(ь) першої мови для спілкува(н,нн)я (з,зі) с(ь)вітом. Що(ж) до другого то (де)хто може і (не)мати рідної мови. Людина може добре знати обрану нею мову спілкува(н,нн)я але якщо це зна(н,нн)я (не)сп(и,е)рат(и,е)м(и,е)(ться,цця) на націонал(ь)ні традиції на надба(н,нн)я духовної кул(ь)тури то вона (ні)коли (не)буде для неї рідною. Другий пі(д,т)хід важливий саме (в,у) нашій україн(ь)с(ь)к(і,и)й с(и,е)туації. Багато російс(ь)ко(-)мовних громадян (У,у)країни (у,в)важають(ь) російс(ь)ку мову рідною. Їм зап(и,е)реч(у,ю)ють(ь) (: –) хоч(ь) ви кор(и,е)стует(и,е)с(ь) і добре знаєте російс(ь)ку мову але її зна(н,нн)я у вас (не)пов(‘)язане (з,із) надба(н,нн)ями російс(ь)кої кул(ь)тури. Саме для (У,у)країни поня(т,т)я рідна мова застосова(н,нн)є л(е,и)ше (у,в) зв(‘)язку (із,з) поня(т,т)ям рідна культура. С(ь)відомо п(е,и)шат(е,и)м(е,и)шся своєю мовою коли глибше знат(и,е)м(и,е)ш її корі(н,нн)я історію свого народу його традиції коли ус(ь)відом(и,е)ш чим можн(а,о) п(е,и)шат(е,и)ся (і,й) зрозумієш (за)що її потрібно любити.

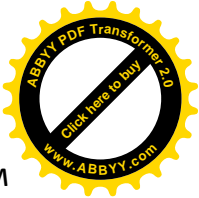
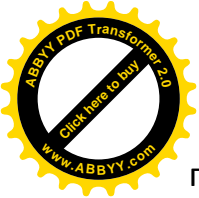
І (Д,д)ен(ь) рідної мови (: –) це ден(ь) поверн(е,и)(нн,н)я україн(ь)ців до їхн(ь)ої історич(ь)ної пам(‘)яті. Пов(е,и)ртаюч(и,і)с(ь) до націонал(ь)ного пов(е,и)ртаємося до себе.

(272 сл.)

(За К. Городенською)

7. Чи хоч(и,е)мо ми (у,в) (В,в)ав(е,и)лон?

П(и,е)та(н,нн)я сутнос(ь)ті мови її пр(е,и)знач(е,и)(нн,н)я є одним із ц(е,и)нтрал(ь)них у мово(-)знавстві. (До)н(е,и)давна (у,в) нашій науці домінував соціал(ь)ний підхід(;) мова ро(з,с)глядалася лише як сус(ь)піл(ь)не явище і аж ніяк не пс(и,е)хічне. На такому тлумач(и,е)(н,нн)і виховане (не)одне поколі(н,нн)я. Можна без п(и,е)р(и,е)біл(ь)ш(е,и)(н,нн)я сказати що саме таке (з,с)прощене й одно(-)бічне трактува(н,нн)я суті й

пр(е,и)знач(и,е)(н,нн)я мови стало т(и,е)ор(е,и)тич(ь)ним під(г,г)рунтям сумно(-)звісно(ї,й) т(и,е)орії (с,з)ближ(е,и)(н,нн)я а (на)далі й зл(и,е)(т,тт)я націй. Як(що) зі(л,лл)ю(ться,цця) багато націй (в,у) одну націю то (й,і) мови багат(ь)ох націй урешті(-)решт буде замін(и,е)но на одну(-)(є,ї)дину "загально(-)зрозумілу" мову. Адже як(що) (най)головніше й основне пр(е,и)знач(и,е)(н,нн)я мови (-) ко(м,мм)унікація тобто (з,с)пілкува(н,нн)я людей чому (б)(не) обійтися одніє(ю,й) мово(й,ю)(?.)

Зв(и,е)чайно ко(м,мм)унікативна рол(ь) мови (не)викл(и,е)кає жодних зап(и,е)реч(и,е)н(ь) ч(и,і) сумнівів. Та чи ро(с,з)криває таке визнач(и,е)(н,нн)я сут(ь)ніс(ь)т(ь) мови повніс(ь)тю(?.) Ад(же) у мові кожного народу (у,в) ц(ь)ому унів(и,е)рсал(ь)ному інструменті пізна(н,нн)я ним с(ь)віту і с(и,е)бе у с(ь)віті виявляє(ться,цця) індивідуал(ь)ніс(ь)т(ь) народу його націонал(ь)ний характ(и,е)р н(и,е)повтор(ь)ніс(ь)т(ь).

Такий підхід до розумі(н,нн)я суті мови дає можливіс(ь)т(ь) де(щ,ш)о в ін(ь)шому с(ь)вітлі побач(е,и)ти відомий з (Б,б)іблії мі(хв,ф) про (В,в)ав(е,и)лон. Пр(е,и)гадаємо(:) у (Д,д)ревн(ь)ому (В,в)ав(и,е)лоні зібрався (у,в)вес(ь) з(и,е)мний люд який (у)перто (не)бажав освоювати землю. Люди зійшлися для будівництва в(е,и)соче(н,нн)о(й,і) до н(и,е)бес веж(и,і). Захл(е,и)наюч(і,и)с(ь) марно(-)славством вони хотіли побач(і,и)ти з веж(і,и) самого (Б,б)ога дорівнятися до (Н,н)(ь)ого та водно(-)час настрахати сусідів.

Господ(ь) мусив (не)гайно пр(е,и)п(е,и)нити це будівництво (щ,ш)об(не)дати (з,с)тверд(и,е)тися зухвалос(ь)ті й зарозумілос(ь)ті (щ,ш)об (не)дати (с,з)моги ві(д,т)чути силу й міц(ь) натовпові юр(ь)бі. Вихід було (с,з)найдено(:) (Б,б)ог дав людям різ(ь)ні мови. (Не)маюч(і,и) змоги порозумітися будівники (не)змогли закінчити звед(и,е)(н,нн)я вежі(и) (й,і) ро(с,з)бр(и,е)лися хто куди.

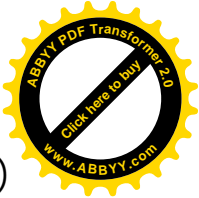
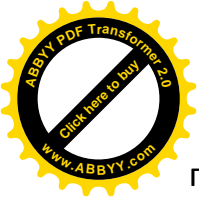
Цей п(и,е)река(з,с) (-) (не)просто л(и,е)генда а й заст(и,е)реж(е,и)(н,нн)я. Люди що закл(е,и)кают(ь) відмов(е,и)тися від націонал(ь)но(ї,й) окремішнос(ь)ті від етніч(ь)но(й,і) (не)схож(е,о)с(ь)ті с(ь)відомо ч(и,і) ні закл(е,и)кают(ь) до повтор(и,е)(н,нн)я (В,в)ав(е,и)лон(а,у).

(250 сл.)

(За Л. Пархонюк)

8. П(е,и)р(е,и)л(и,е)ц(ь)овані слова

Сер(е,и)д (В,в)ас напевно є мрійн(е,и)к(и,і). (У,в) ясну ніч(ь) (В,в)и зад(и,е)влялися на бе(з,с)хмарне небо(?!). Ви бач(и,і)ли зірки цілі сузір(')я. На якус(ь) мит(ь) (В,в)и відч(у,ю)ли с(е,и)бе піщ(и,і)нкою (В,в)сес(ь)віту. (У,в) ці або подібні хв(и,е)лини (у,в) поетів відбуваю(ться,цця) геніал(ь)ні

проз(ь)рі(н,нн)я (і,й) вони пиш(у,ю)т(ь) пр(и,е)крас(ь)ні вірш(и,і) осягають(ь) віч(ь)ніс(ь)т(ь) бе(з,с)п(е,и)рервніс(ь)т(ь) (В,в)сес(ь)віту.

Від дідів (і,й) прадідів (В,в)и ч(у,ю)ли назви (В,в)(е,и)лика (В,в)(е,и)дмед(и,е)ця (М,м)ала (В,в)(е,и)дмед(и,е)ця (М,м)оло(ч,ш)ний (Ш,ш)лях (В,в)(е,и)ликий (В,в)із (В,в)олопас (К,к)осар (Ч,ч)(е,и)піга. Це ж (у,в)се астрономіч(ь)ні терміни. Наші далекі предки (і,й) справді були бли(ж,ш)чі ніж ми до пр(е,и)роди до (З,з)(е,и)млі (і,й) неба. Яскраві зорі нагадували їм знайомі сіл(ь)с(ь)ко(-)господар(ь)с(ь)кі пр(е,и)дмети. Наприклад (у,в) сузір(ь)ї (П,п)івніч(ь)ної пів(-)кулі з с(е,и)ми зірок вони розгледіли (В,в)із та ще (не)один а два (: -) (В,в)(е,и)ликий (і,й) (М,м)алий. А потім ці зірки та їх назви б(е,и)нтеж(е,и)ли уяву поетів(-)нащ(а,я)дків (і,й) вони (з,с)кладали ос(ь) такі рядки як (у,в) (М,м)(е,и)коли (В,в)ороного(: -)

Вії (с,з)туляє зн(е,и)мога
 Нижу(ться,цця) перли с(ь)ліз
 Мріє (Ч,ч)умац(ь)ка (Д,д)орога
 (В,в)олосожар (і,й) (В,в)із.

Частина цих назв є кал(ь)ками з (Г,г)рец(ь)кої мови. (У,В) греків вони вин(е,и)кли на основі міфів. Ось далекий (М,м)оло(ч,ш)ний (Ш,ш)лях. В (У,у)країні його наз(е,и)вають(ь) щ(е,є) (Ч,ч)умац(ь)ким а в (С,с)(е,и)ред(ь)ній (А,а)зії (: -) (С,с)олом(ь)яною дорогою. Це назва цілої кос(ь)мічної с(е,и)стеми. Вона має вигляд туман(н,нн)ої смуги на зоряному небі.

Старо(-)давні греки (у,в)важали що це струм(и,і)н(ь) молока ро(з,с)литий на небі. За міфом (З,з)евс захотів зробити сина (Г,г)(и,е)ракла б(и,е)(з,с)смертним (в,у)зяв його (з,с) собою на небо (й,і) поклав біля грудей (з,с)плячої (Г,г)ери. Та вона довідалася про зраду чоловіка пізнала ч(у,ю)жу д(е,и)тину (й,і) відштовхнула мален(ь)кого (Г,г)(и,е)ракла від грудей. Молоко (Г,г)ери ро(з,с)л(е,и)лос(ь) (і,й) пот(и,е)кло з (О,о)лімп(у,а) на землю. Так утворився (М,м)оло(ч,ш)ний (Ш,ш)лях. (У,в) греків він наз(и,е)ває(ться,цця) (Г,г)алаксіас. Від н(ь)ого і пішла назва (Г,г)алакт(е,и)ка а також зліпл(и,е)но кал(ь)ку (М,м)оло(ч,ш)ний (Ш,ш)лях.

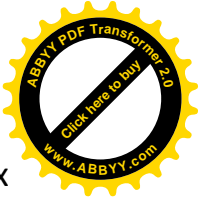
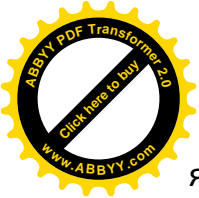
(255 сл.)

(За Н. Клименко)

9. В(е,и)пробува(н,нн)я сурж(е,и)ком

(У,в)сі розуміють(ь) зокрема (і,й) носії сурж(е, и)ку що (у,в)жива(н,нн)я його (: -) (не) (з,с) числа ч(е,и)снот інд(е,и)віда. (І,й) все(ж) відповіді на зап(е,и)та(н,нн)я чи існує бодай(якась) м(е,и)жа (не) п(е,и)р(е,и)ходяч(и,і) яку сурж(е,и)к може мати певне виправда(н,нн)я (хай (й,і) поблажл(е,и)ве в(и,е)правда(н,нн)я) (: -) (не)має(! ?)

(Не)мало хто (у,в)же (й,і) забуває що стосовно мови сурж(е,и)к (: -) м(е,и)тонімія п(е,и)р(е,и)нес(е,и)(н,нн)я назви одного пр(е,и)дмета чи

яв(е,и)ща на інше. Первісно(бо) сурж(е,и)к познач(а,я)в суміш хлібн(и,е)х з(е,и)рнових кул(ь)тур (: –) як(от) жита (й,і) пш(е,и)ниці ячменю (й,і) вівса або (ж) стосувався людини різно(-)етнічного походж(е,и)(н,нн)я. (Й,і) тіл(ь)ки (у,в) новітній порівняно (не)давній час це слово почало асоціюватися (у,в) першу чергу (з,с) сумі(ш,шш)ю ел(е,и)ментів різних мов конкретно (й,і) головним чином (в,у) умовах (У,у)країни (– :) україн(ь)с(ь)ко(ї,й) та російс(ь)ко(ї,й). (Що)біл(ь)ше (у,в) наш(и,і) дні (й,і) ново(-)твір (з,с)(')явився (: –) сурж(и,е)фікація. Тобто сурж(и,е)фікація країн насел(е,и)(н,нн)я мови граматики мови. Чому саме (у,в) наші дні (з,с)(')явилися підстави для вин(е,и)кн(е,и)(н,нн)я ос(ь) ц(ь,й)ого ново(-)твору (: –) сурж(е,и)фікація(? ! .)

(З,с)кажімо (у,в) країнах які розв(и,е)вають(ь)ся (на) націонал(ь)ній основі проблема сурж(е,и)ку (не)знана. Буд(ь)(хто) (з,с) (не)фахівців (у,в) (Ф,ф)інляндії (чи) (Н,н)іме(ч,чч)(е,и)ні чи (П,п)ол(ь)щі чи (Н,н)орвегії просто (не) знає що (то) таке. Знає що таке діалект що таке жаргон чи сленг а от що (то) є сурж(е,и)к (: –) то треба було (б) пояснювати адже якщо (й,і) (з,с)(')являють(ь)ся дес(ь) певні с(и,е)мптоми цієї х(и,е)мери їх (у,в) ц(е,и)вілізованих країнах (не) вел(ь)ми вагаюч(е,и)с(ь) еф(е,и)ктивно (з,с)н(е,и)шкоджують(ь). Як(-)от (з,с) допомогою(ю,й) вже (не) раз (з,с)гаданого закону у (Ф,ф)ранції згідно (з,с) яким п(е,и)р(е,и)дбач(е,и)но в(и,е)сокі штрафи (в,у) офіційній сфері за вж(и,е)ва(н,нн)я чужо(-)земних слів (п(е,и)р(е,и)важно англіцизмів(-)ам(е,и)р(е,и)канізмів) відповідн(и,е)ки для яких є (в,у) францу(з,с)(ь)кій мові.

(З,С)падає (на) думку (: –) сурж(е,и)к заганяє нас (у,в) глухий кут. Чому? Тому що свою пр(и,е)реч(е,и)ніс(ь)т(ь) він ві(д,т)чув (би) л(и,е)ше (в,у) націонал(ь)но(-)зорієнтованій (У,у)країн(ь)с(ь)кій (Д,д)(е,и)ржаві.

(260 сл.)

(За А. Погрібним)

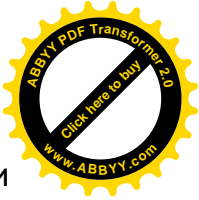
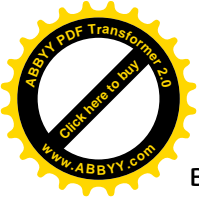
10. Анти(-)суржик

Сот(ь)ні (не)вол(ь)н(е,и)ч(и,і)х літ упродов(ж,ш) яких жорстоко знищували кул(ь)туру (У,у)країн(ь)с(ь)кого народу д(и,е)сят(и,е)лі(т,тт)я панува(н,нн)я тоталітарної с(и,е)стеми коли (в,у)се робилося для того що(б) "зл(и,е)лися нації" що(б) витвор(и,е)лася унів(и,е)рсал(ь)на мова (з,с)пр(и,е)ч(и,е)нили (де)формацію ус(и,і)х сфер ж(и,е)(т,тт)я (В,в)(и,е)ликого (Є,є)вропейс(ь)кого народу.

Сот(ь)ні бід тяглися за нами (в)слід

Що(б) нашу чест(ь) язик ім(')я затерти (: – ,)

(з,с) болем п(и,е)сав про трагіч(ь)ну історію народу (І,і)ван (Ф,ф)ранко. Тр(е,и)вал(и,е) фізич(ь)не та духовне насил(ь)ство над (в,у)сім що стосувалося україн(ь)ців як нації пр(и,е)зв(е,и)ло до ві(д,т)ч(у,ю)ж(и,е)(н,нн)я народу від

власної кул(ь)тури п(и,е)р(и,е)р(е,и)вал(и,е)ся традиції руйнувал(и,е)ся віками формовані норми.

В(и,е)ликої наруги зазнала мова що є (не)ві(д,дд)іл(ь)ною ознакою нації одним із найістотн(и,і)ш(и,і)х чи(н,нн)(и,е)ків її само(-)виявл(и,е)(н,нн)я і с(ь)віто(-) (з,с)пр(и,е)йня(т,тт)я важлив(и,е)м показником її ж(и,е)(т,тт)є(-)здатнос(ь)ті (й,і) духовнос(ь)ті. Україн(ь)с(ь)ку мову оф(и,і)ційно забороняли ((У,у)кази (П,п)(и,е)тра (П,п)ершого (В,в)алуєвс(ь)кий (Ц,ц)(и,е)ркуляр (Е,е)мс(ь)кий (У,у)каз) оголош(у,ю)вали пр(и,е)дума(н,нн)ою німцями вважали діалектом (Р,р)осійс(ь)кої ч(и,і) (П,п)ол(ь)с(ь)кої мов д(и,е)вилися як на "хлопс(ь)ку" пр(и,е)знач(а,я)ли її тіл(ь)ки для "домаш(ь)н(ь)ого (в,у)житку". Її с(ь)відомо пр(и,е)ниж(у,ю)вали (не)допускали (в,у) сферу науки техн(и,і)ки на фабр(е,и)ки заводи до армії (в,у) спорт (: -) до тих сфер що важливі для функц(и,і)онува(н,нн)я та повно(-)ці(н,нн)ого ж(и,е)(т,тт)я нац(и,і)онал(ь)ного організму. Т(о,а)тал(и,і)тарна с(и,е)стема погл(и,е)нала досто(є,ї)нство людини нації. Провод(и,е)ла (не)тіл(ь)ки г(и,е)ноци(д,т). Заплановані були (не)л(е,и)ше голодо(-)мори ф(и,і)зич(ь)не знищ(и,е)(н,нн)я. (Що)до україн(ь)с(ь)кої мови планово провод(и,е)вся л(и,і)нґвоци(д,т). Ро(з,с)хитувал(и,е)ся її мікро(-)с(и,е)стеми втрач(а,я)лася її іму(н,нн)а с(и,е)стема зб(и,е)реж(и,е)(н,нн)я (з,с)тійкос(ь)ті норм. Мова втрач(а,я)ла пр(и,е)родну якіс(ь)т(ь) (на)томіс(ь)т(ь) утвор(у,ю)валася така її якіс(ь)т(ь) яка мала(б) д(и,е)монструвати "зл(и,е)(т,тт)я" (У,у)країн(ь)ців (з)рештою націй п(и,е)р(и,е)твор(и,е)(н,нн)я їх (в,у) "сов(є,і)тс(ь)ку" супер(-)націю.

Витвор(и,е)вся своєрідний різновид мови який дістав зн(е,и)важл(е,и)ву назву сур(ж,ш)ик. На його означ(и,е)(н,нн)я пошир(и,е)лися (з,с)получ(и,е)(н,нн)я "(не)дор(и,і)куватий сур(ж,ш)ик" "убогий сур(ж,ш)ик".

(З,С)каліч(и,е)на мова отуплює людину звод(и,е)ть її мисл(и,е)(н,нн)я до пр(и,е)мітива. А(д,т)(же) мова в(и,е)ражає (не)тіл(ь)ки думку. Слово (з,с)т(и,е)мулює с(ь)відоміс(ь)т(ь) пі(д,т)поря(д,т)ковує її собі формує. Сур(ж,ш)ик (в,у) (У,у)країні є (не)бе(з,с)печним (й,і) шк(и,і)длигим бо параз(и,е)тує на мові що формувалася (в,у)продов(ж,ш) віків загрожує змінити мову яку пр(и,е)йняв (Т,т)арас (Ш,ш)(и,е)вченко показавш(и,і) с(ь)вітові її красу (й,і) силу пл(и,е)кали (І,і)ван (Ф,ф)ранко (Л,л)еся (У,у)країнка (М,м)ихайло (К,к)оцюбин(ь)с(ь)кий зап(и,е)суюч(и,і) її "(не)(з,с)тертий слі(д,т)... самостійно мі(ж,ш) кул(ь)тур(ь)ні мови".

(270 сл.)

(За О. Сербинською)

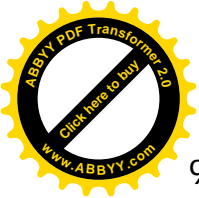

ТЕСТИ

з культури української мови

1. Фонетичні, орфоепічні, графічні, орфографічні норми

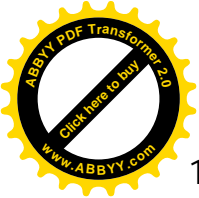
- 1. Укажіть варіант, в якому звукопис слів виконано правильно.**
 - А [т'і'тка], [ху'т'ір], [д'і'ўка], [бдж'і'лка]
 - Б [бе'скози'рка], [р'ій], [с'і'лл'у], [н'іч']
 - В [гн'іт], [дефе'кт], [ко'л'ір], [го'ло'но'ги'ї]
 - Г [п'і'сн'а], [д'а'д'ко], [цв'ах], [б'їе]
- 2. Позначте рядок, в якому всі слова мають наголос на першому складі.**
 - А Кухарський, мабуть, випадок, отрочий.
 - Б Прадід, таборитися, валандатися, дереворит.
 - В Яструбиний, безліч, дюймівка, жалкий.
 - Г Отрок, пуншевий, хавбек, циган.
- 3. Позначте рядок, в якому всі слова мають наголос на другому складі.**
 - А Цвілевий, часовість, ядерний, експедиція.
 - Б Молебень, отаборитися, вартівня, жвакати.
 - В Осоння, Покрова, халепа, єпископат.
 - Г Фартух, кухлевий, емалевий, отаман.
- 4. Позначте рядок, в якому всі слова мають наголос на останньому складі.**
 - А Таїна, цикловий, швиргати, деревина.
 - Б Лагідніти, осяйний, поплямити, дзьобати.
 - В Черемша, шахтний, декотрий, досвітковий.
 - Г Осока, остьовий, таловина, ячмінець.
- 5. Позначте рядок, в якому всі слова записано за алфавітом.**
 - А Білозір, буйвіл, бистрохідний, бестселер.
 - Б Батарея, бджолиний, безсуфіксний, інтерпретатор.
 - В Білченя, безуспішний, білок, бистринь.
 - Г Відрізок, видертися, виделка, восьмеро.
- 6. Позначте рядок, в якому всі слова пишуться з літерою г.**
 - А (г, г)ава, да(г, г)еротип, мар(г, г)арин, недо(г, г)ляд.
 - Б (г, г)азда, наді(г, г)нути, обі(г, г)ривач, (г, г)римати.
 - В (г, г)андж, (г, г)ешефт, (г, г)аздиня, мамали(г, г)а.
 - Г (г, г)рунтовний, на(г, г)рунтувати, о(г, г)удиння, ра(г, г)у.
- 7. Позначте варіант відповіді, в якому всі слова мають звук [д].**
 - А Одійти, недбалий, задертий, холоднішати.
 - Б Дьоготь, підійти, дітлахи, молодість.
 - В Ходьба, кадетський, надіслати, лідерство.
 - Г Десерт, сядь, підтяти, їдкий.
- 8. Вкажіть варіант, в якому одна буква в кожному слові позначає два приголосних звуки.**
 - А Щастя, щавель, щедрівка, щур.
 - Б Їжак, щоранку, ягідник, елейний.
 - В Яблуко, юрта, що-небудь, Європа.
 - Г Єнот, їхати, щулитися, ялівець.

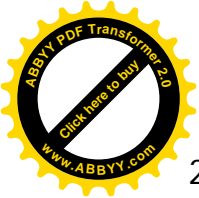
9. **Вкажіть варіант, в якому одна буква позначає два звуки.**
- А Піджак, їй-богу, щулити, мороз.
 - Б Їстівний, модельєр, іще, нав'ючити.
 - В Походжати, єрепенитися, щока, ножиці.
 - Г Йойкати, їжа, теля, джміль.
10. **Вкажіть варіант, в якому дві букви позначають один звук.**
- А Кукурудза, їхати, юшка, осінній.
 - Б Дзеркало, ячмінь, зжувати, тушшю.
 - В Походжати, Єрусалим, волосся, щастити.
 - Г Джміль, дзвін, Донеччина, коротший.
11. **Позначте рядок, в якому всі приголосні м'які.**
- А Тінь, зілля, сіль, осінній.
 - Б Дітки, осля, порічки, розгніватися.
 - В Деркач, гостинність, тільки, ціль.
 - Г Святість, цвях, цвіль, кілля.
12. **Вкажіть варіант, в якому слова записано не в алфавітному порядку.**
- А Лицар, лінгвістика, ліньки, надсипати.
 - Б Осоруга, обм'яклий, овочевий, овіяти.
 - В Надріз, обкутий, оглянути, пересадка.
 - Г Розв'язка, розгарячений, рукодашний, сарматський.
13. **Вкажіть варіант, в якому відсутнє уподібнення приголосних.**
- А Боротьба, нігті, вокзал, легкий.
 - Б Полегшення, просьба, розказати, безсистемний.
 - В Зсипати, вогко, молотьба, лічба.
 - Г Підкотити, підбіл, ворожбит, чіткий.
14. **Вкажіть варіант, в якому в усіх словах відбувається уподібнення приголосних.**
- А Ворушиться, вість, болітце, кігті.
 - Б Подяка, корова, корогва, подітися.
 - В Молоко, гульвіса, дідух, полізти.
 - Г Зеленішати, дідусь, вороння, березовий.
15. **Вкажіть варіант, в якому в усі слова треба вставити букву г.**
- А Ла(г, г')уна, (г, г')ава, о(г, г')овтатися, (г, г')оріх.
 - Б За(г, г')рунтувати, (г, г')ерли(г, г')а, (г, г')речний, по(г, г')аздувати.
 - В (г, г')анок, ма(г, г')нолія, по(г, г')ратися, кен(г, г')уру.
 - Г (г, г')атунок, (г, г')едзь, з(г, г')одитися, нероз(г, г')аданий.
16. **Виявіть звук, спільний для кожної групи слів.**
- 1 Дзвін, дзвякнути, дзбан, кукурудза.
 - 2 Заквітчати, коротший, Донеччина, Туреччина.
 - 3 Голова, молоко, корова, корогва.
 - 4 Інший, інколи, іноді, ірод.
 - 5 Весна, земля, Десна, кленовий.

- А [i^н]
- Б [o]
- В [o^у]
- Г [ч:]
- Г [e^н]
- Д [дз]

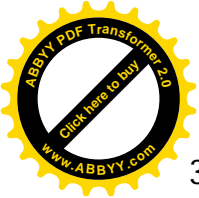
1	2	3	4	5

17. **Вкажіть варіант, в якому всі слова мають однакову кількість звуків.**
А Джміль, джбан, середовище, перехрестя.
Б Йод, дзьоб, калюжа, баюра.
В Колосся, щастя, дзвінок, дженджик.
Г Цвях, ґандж, розум, щілина.
18. **Вкажіть варіант, в якому всі слова мають однакову кількість голосних.**
А Піднебесний, сирівець, бір, фізика.
Б Галка, ялівець, гливкий, шостий.
В Березень, дзеркало, сторож, сховати.
Г Олія, піддашшя, зомлію, скавчати.
19. **Вкажіть варіант, в якому всі слова мають однакову кількість приголосних.**
А Звір, пір'я, сім, був.
Б Дорога, молода, твоя, землемір.
В Бір, лій, ще, дзьоб.
Г Життя, сіллю, жовчу, сім'я.
20. **Вкажіть варіант, в якому звук має таку характеристику: приголосний, дзвінкий, м'який.**
А [ж] Б [т':] В [п'] Г [й]
21. **Вкажіть варіант, в якому всі приголосні в словах глухі.**
А Жучок, розсипати, скеля, безталанний.
Б Шахта, кістка, тут, цуцик.
В Зцідити, цвіль, кров, плуг.
Г Жирний, щирий, гірчиця, чистовик.
22. **Вкажіть варіант, в якому всі приголосні в словах позначають один звук.**
А Щем, походжаю, ґандж, з'їхатися.
Б Щавель, передчасно, тінню, Поділля.
В Дуб, кінь, шип, рибалка.
Г Щирий, істотний, фібри, джурити.
23. **Позначте рядок, в якому в усіх словах відбувається уподібнення приголосних за дзвінкістю/глухістю.**
А Безсистемний, зціпити, колодка, підбурливий.
Б Легкий, кігті, лічба, просьба.
В Вужчий, приніши, торішній, сердечний.
Г Вищий, рідкий, гарний, Парасчин.
24. **Позначте рядок, в якому в усіх словах відбувається уподібнення приголосних за твердістю/м'якістю.**
А Шістдесят, кузня, сьогодні, книжка.
Б Мужність, свято, дотриматися, стілець.
В Попутній, цвях, вечірня, небесний.
Г Стіна, радість, путній, сопілці.
25. **Позначте варіант, в якому всі слова мають подовжений звук.**
А Манна, зчинити, дзвякнути, джерело.
Б Тонна, обпитати, відтиснути, безсилий.
В Шістсот, завітчаний, робиться, качці.
Г Вітаєшся, Поділля, зсушити, заіржавлений.

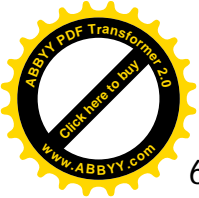
26. Позначте варіант, в якому в усіх словах подовжений звук пом'якшений.
- А Підніжжя, гіллястий, ссавці, ввібрати.
 - Б Роздоріжжя, тушшю, піччю, клоччя.
 - В Збіжжя, попідтинню, паліччя, волосся.
 - Г Ніччю, колосся, дводенний, нездоланний.
27. Позначте варіант, в якому в усіх словах подовжений звук м'який.
- А Багаття, гілля, повинню, спросоння.
 - Б Ллється, суддя, Ганна, овва.
 - В Рілля, лляний, піднебесся, хвилинний.
 - Г Стаття, Донеччина, бездоріжжя, колонний.
28. Вкажіть варіант, в якому звукопис слова виконано неправильно.
- А [Кійі́в] Б [бе^нздúш':а] В [рóби^ец':а] Г [сін'е^н]
29. Позначте рядок, в якому всі слова записані з помилками.
- А Сторіч^ь, дзьоб, козацк^{ий}, будте, ковзк^{ий}.
 - Б Велетенськ^{ий}, кишеньці, утрьох, молотьба, яблуньці.
 - В Громадянськ^{ий}, майбутнє, Мариньці, людськ^{ість}, коріньч^{ик}.
 - Г Річ^ь, кобзар^ь, спільн^{ість}, сибірськ^{ий}, чесьт^ю.
30. Позначте рядок, в якому всі слова пишуться з м'яким знаком.
- А Кіл..кість, пот..мянілий, Уман..щина, ескадріл..я.
 - Б Власниц..к^{ий}, нен..чин, боїш..ся, сяд..мо.
 - В Їдал..ня, батал..йон, Акс..онов, матін..чин.
 - Г Павіл..йон, дон..чин, с..огодні, прос..ба.
31. Позначте рядок (рядки), в якому в усіх словах на місці риски треба поставити апостроф.
- А Підв/язати, арф/яр, пір/іна, торф/яний, В/чеслав.
 - Б Розв/язати, пів/яблука, тьм/яно, духм/яний, різьб/яр.
 - В З/явитися, медв/яний, черв/як, роз/яснення, св/ясенний.
 - Г Сузір/я, миш/як, зв/язати, об/єктив, цв/ях.
32. Позначте рядок (рядки), в якому в усіх словах на місці риски не треба ставити апостроф.
- А Рум/яний, зв/язок, св/ято, посв/ята.
 - Б Бур/як, мавп/ячий, дзв/якнути, багр/яний.
 - В Розм/якшити, дзв/якнути, міжбрів/я, заряджати.
 - Г Р/ятівник, узгір/я, передсв/ятковий, обв/язувати.
33. Позначте рядок, в якому дотримані норми подвоєння приголосних звуків.
- А Оббігати, роззброєння, племіник, воєний.
 - Б Численний, беззвучний, вагоний, Поліся.
 - В Незрівнянний, незрівняний, несказánний, нескáзаний.
 - Г Загострений, прикрашений, зобов'язанний, загублений.
34. В якому рядку (рядках) усі слова записані з помилками.
- А Страйком, розвантажений, ссавець, старанно, Анна.
 - Б Небаченний, лебединий, заввишки, воз'єднання, оббити.
 - В Соколинний, віддати, захопленний, Бессарабія, міськом.
 - Г Щоденик, військомат, зміінний, нежданний, Генадій.

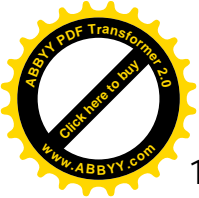
35. **З'ясуйте, в якому рядку (рядках) є орфографічні помилки.**
- А Донеччина, Вінниччина, Галичина, Туреччина.
 - Б Лляний, бовваніти, надніпрянський, юнат.
 - В Піввідра, гайдамаччина, обризкати, небеззахисний.
 - Г Віддати, чавунний, оновлений, окаянный.
36. **Позначте рядок (рядки), в якому слова записані правильно.**
- А Тиждневик, брязнути, ремістник, совісний.
 - Б Проїзний, міський, випускний, зап'ясний.
 - В Користний, журналістський, хвасливий, жалісливий.
 - Г Чесний, навмисне, шелеснути, тріснути.

2. Лексичні та фразеологічні норми

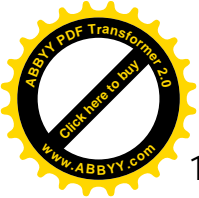
1. **Знайдіть речення, в якому неправильно вжито слово *приймати*.**
- А Юнаки приймають присягу на вірність Україні (З газети).
 - Б На випадок загибелі сержанта приймаю командування (О. Довженко).
 - В Наталка приймає участь у змаганнях з тенісу (З розмови).
 - Г Їв би очима, та душа не приймає (Народна творчість).
 - Ґ Прощу прийняти рішення якнайшвидше (Із заяви).
2. **В якому рядку всі виділені слова у словосполученнях вжито у прямому значенні?**
- А *Блискуче* майбутнє, *малинове* варення, *малинові* вуста.
 - Б *Кам'яний* берег, *солодкий* спів, *золоті* слова.
 - В *Голова* дівчини, *теплий* одяг, *корінь* берези.
 - Г *Соковитий* голос, *тепле* проміння, *чиста* совість.
 - Ґ *Гірка* правда, *колючий* сніг, *відкритий* характер.
3. **Виберіть рядок, в якому слова становлять синонімічний ряд.**
- А Високо, низько, височина, низина, рівнина.
 - Б Височина, вишина, висота, височінь, вись.
 - В Високий, височенький, високість, високогірний, високогір'я.
 - Г Висотний, висотник, верховина, верхівка, верхів'я.
 - Ґ Вишитий, вишивка, вишивання, вишиванка, вишивати.
4. **З'ясуйте, якими лексичними одиницями є виділені слова в реченні:**
Усякі люди трапляються на містку: і *щирі*, і *скупі*, і *веселі*, і *сумні*, і *мовчазні*, і *говірки* (М. Стельмах).
- А Омонімами.
 - Б Синонімами.
 - В Паронімами.
 - Г Антонімами.
 - Ґ Спільнокореневими.
5. **Знайдіть рядок, в якому до складу словосполучень входять омоніми.**
- А Гостре слово – гострий зір, тихий голос – тихе життя.
 - Б Чисте небо – чисті руки, ламати голову – ламати кригу.
 - В Старий клен – старі погляди, вершина Карпат – вершина слави.
 - Г Летіти літаком – линути думкою, битий тугою – бита цегла.
 - Ґ Гостра коса – дівоча коса, електричний розряд – спортивний розряд.

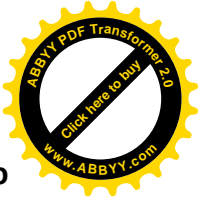
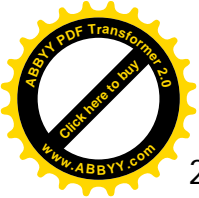
6. **В якому реченні слова вжито в переносному значенні?**
- А Великі нічні метелики влітали у відчинені вікна (О. Донченко).
 - Б Мудрим ніхто не вродився (Народна творчість).
 - В Сміються у траві суниць жарини (В. Малишко).
 - Г Невеличка Катруся, бавлячись з індичатами, сама себе забавляла (Панас Мирний).
 - Ґ Без витоку нема ріки, як без коріння – крони (П. Осадчук).
7. **Знайдіть рядок, в якому всі слова є однозначними.**
- А Корінь, операція, іти, збирати, хмара.
 - Б Реакція, масштаб, лежати, гострий, їсти.
 - В Атмосфера, білий, говорити, стояти, кипіти.
 - Г Теплий, твердий, артист, сумувати, стіл.
 - Ґ Бджола, префікс, вельвет, буквар, Дністер.
8. **В якому словосполученні слово *вага* вжито в переносному значенні?**
- А Вага цукру.
 - Б Вага слова.
 - В Залізна вага.
 - Г Зважити на вазі.
 - Ґ Десяткова вага.
9. **В якому рядку слова становлять синонімічний ряд до прикметника *сміливий*?**
- А Справжній, самобутній, своєрідний, свіжий, оригінальний.
 - Б Сміливість, відвага, хоробрість, відчай, страх.
 - В Відважність, характер, перемога, слава, нагорода.
 - Г Страхополох, нерішучий, боягуз, страшко, лякливий.
 - Ґ Відважний, хоробрий, безстрашний, мужній, відчайдушний.
10. **Виберіть прислів'я, до складу якого входять антоніми.**
- А Серце чесноі людини на дзеркало схоже.
 - Б Книжки не прочитав – розуму не додалося.
 - В Згода дім будує, а незгода руйнує.
 - Г Доріг тисячі – правда одна.
 - Ґ Прочитати десять тисяч книжок – все одно що зробити подорож за десять тисяч верст.
11. **Якими лексичними одиницями є підкреслені слова у сполученнях слів *лист дуба – сталевий лист*?**
- А Синонімами. Б Паронімами.
 - В Антонімами. Г Омонімами.
 - Ґ Фразеологізмами.
12. **В якому рядку слова не становлять антонімічної пари?**
- А М'який – твердий, мокрий – сухий.
 - Б Південь – північ, день – ніч.
 - В Мовчати – співати, думати – відповідати.
 - Г Любити – ненавидіти, одягати – роздягати.
 - Ґ Чесний – підлий, багатий – бідний.

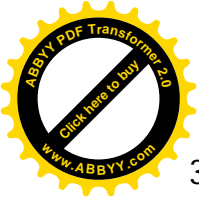
13. **Вкажіть, в якому рядку всі слова є загальноновживаними.**
- А Правиця, одяг, взуття, коромисло, криниця.
 - Б Іграшка, турбота, телевізор, коледж, вівісекція.
 - В Весілля, вівтар, юність, портфель, авторитет.
 - Г Вивірка, виставка, понеділок, поет, семантика.
 - Ґ Башта, парта, рать, мрія, дитинство.
14. **Визначте, в якому рядку всі слова є термінами.**
- А Бароко, романтизм, підручник, театр, порівняння.
 - Б Магнітола, афіша, колібрі, модернізм, квітник.
 - В Цирк, повітря, апартаменти, журналістика, новела.
 - Г Косинус, суфікс, гіпотенуза, дефіс, діалект.
 - Ґ Відродження, нахил, костюмер, авангардизм, грамота.
15. **Вкажіть рядок, в якому всі слова застарілі.**
- А Робітник, селянин, прогрес, перемога, мрія.
 - Б Адвокат, товариш, потомки, офіцери, вальс.
 - В Челядь, вождь, джура, ланіти, зело.
 - Г Біг, слова, прибий, атака, уста.
 - Ґ Баскетбол, супутник, знання, пієтет, грот.
16. **Які слова становлять основу лексики української мови?**
- А Неологізми.
 - Б Історизми.
 - В Загальноновживані.
 - Г Архаїзми.
 - Ґ Запозичені.
17. **З'ясуйте, в якому реченні вжито діалектне слово.**
- А І махає сосновими крилами придеснянський зелений край (В. Мордань).
 - Б Не той голова, що дуже кричить, а той, що вміє навчить (Народна творчість).
 - В Гейзери – гарячі джерела, що періодично фонтанують водою або паром (З підручника).
 - Г Більше нічого не сказав Чіпка, не поклонився навіть старшині волосній (Панас Мирний).
 - Ґ Десь курився синій димок од ватри (М. Коцюбинський).
18. **Виберіть речення, в якому використано авторський неологізм.**
- А Сонце шалено кружилось навколо гарячого променя (С. Касьянова).
 - Б Поглянь, товаришу, поглянь, як грають ниви злотостеблі (М. Рильський).
 - В Вікна були застелені коцами так, що жоден промінчик від двох великих часових не міг прорватися надвір (Л. Сенік).
 - Г Годинника у них не було, та якби й був, то нікому б не зарадив, бо ліхтарі давно погасли (Ф. Бурлака).
 - Ґ Тепло, тихо, ні вітерцю, ні хмариночки, небо синє, а сонце не бліде, не осіннє, навіть припікає (М. Білкун).

19. **Позначте рядок, в якому всі слова мають абстрактне значення.**
- А Земля, хмарки, діти, озеро.
 - Б Гудиння, квасолиння, картоплиння, збіжжя.
 - В Гордість, новаторство, втілення, практицизм.
 - Г Вуха, оченята, посадити, росток.
20. **Позначте речення, в якому є омографи.**
- А Похмурий, жовтогарячий ранок зустрів чубатих січовиків (Г. Косинка).
 - Б Де співають – там лишайся жити. Лихі люди не співають пісень (Ф. Шиллер).
 - В Пісня – найдорожчий скарб народу, неоціненна частка його поетичної душі (А. Авдієвський).
 - Г Та, по-моєму, навіть роботи заіржавіють без роботи (П. Ребро).
21. **Позначте рядок, в якому згруповано пароніми.**
- А Обрій, видноколо, виднокруг, панорама.
 - Б Абонент, абонемент, адресат, адресант.
 - В Завірюха, хуга, хурделиця, заметіль.
 - Г Білий, чорний, прозорий, каламутний.
22. **Вкажіть варіант, в якому до іншомовних слів правильно дібрані українські відповідники.**
- А Фурункул – гнійник, голкіпер – воротар.
 - Б Анемія – безсилля, космос – всесвіт.
 - В Асиміляція – спрощення, резолюція – рішення.
 - Г Індустрія – промисловість, ландшафт – краєвид.
23. **Вкажіть варіант, в якому всі словосполучки вільні.**
- А Читати книжку; читати в душі; читати мораль; вчитися читати.
 - Б Ні пава ні ґава; милуватися павою; гав ловити; павині вічка.
 - В Залишитися наодинці; сидіти в купе; доглядати квіти; дивитися на ґаву.
 - Г Доглядати свій сад; давати прочухана; дати пораду; закласти сад.
24. **Вкажіть варіант, в якому всі словосполучки нерозкладні.**
- А Читати молитву; читати газету; знімати стружку; дерти горло.
 - Б Розчісувати чуба; давати в позику; напускати холоду; ні риба ні м'ясо.
 - В Знімати фільм; підкручувати шурупи; наганяти людей; милити руки.
 - Г Наганяти холоду; підкручувати гайку; давати наганяй; милити чуба.
25. **Вкажіть варіант, в якому всі фразеологізми синонімічні.**
- А Грати на нервах; грати першу скрипку; грати очима; зривати маску.
 - Б Носити камінь за пазухою; гострити зуби; рити яму; оскому зганяти *на кому*.
 - В Піймати облизня; сісти в калошу; пошитися в дурні; виводити на чисту воду.
 - Г Ускочити в халепу; попасти як муха в окріп; заводити в оману; відводити очі.
26. **Вкажіть варіант, в якому всі фразеологізми відповідають значенню «ледарювати».**
- А Підбивати клинці; тинятися з кутка в куток; посиденьки справляти; горобців лічити.
 - Б Собак ганяти; ханьки м'яти; горобцям дулі давати; баглаї бити.
 - В Горобців лічити; набивати мозолі; дурня ганяти; лежні справляти.
 - Г Байдики бити; бомки бити; за холодну воду не братися; приставати з ножем до горла.

27. **Вкажіть варіант, в якому згруповано фразеологізми, що вийшли з одного джерела.**
- А Пісня пісень; сміх крізь сльози; пізнай самого себе; гордіїв вузол.
 - Б Ахіллесова п'ята; троянський кінь; лебедина пісня; гомеричний сміх.
 - В Тисяча й одна ніч; крокодилячі сльози; чистити авгієві стайні; олімпійський спокій.
 - Г Прокрустове ложе; кадити фіміам; криваве вино; розтікатися мислію по дереву.
28. **Вкажіть речення, в якому використано фразеологізм.**
- А Про багатства Сибіру раніше було прийнято говорити, що вони зберігаються за сімома замками (З газети).
 - Б Мудрість – це розум, поєднаний з добротою (Д. Лихачов).
 - В Родовідні дерева в Україні з'явилися в середньовічну епоху (З кн. «Скарби України»).
 - Г У травневому лісі хвилі квітів хлюпають під ноги (Є. Шморгун).
29. **Вкажіть варіант, в якому всі фразеологізми – біблійні вислови.**
- А Блудний син; камінь спотикання; цап відбування; як пити дати.
 - Б Ні на йоту; ходіння по муках; лити воду на млин; взяти під обстріл.
 - В Хома невірний; тридцять срібняків; альфа і омега; піррова перемога.
 - Г Око за око; наріжний камінь; вовк в овечій шкурі; нести хрест.
30. **З'ясуйте значення фразеологізму «зуби з'їсти».**
- А Наїстися.
 - Б Перепочити.
 - В Бути обізнаним.
 - Г Стати веселим.
31. **Вкажіть, який із наведених фразеологізмів має значення «брати надто дорого».**
- А Дерти мовчака.
 - Б Дерти носа.
 - В Дерти шкуру.
 - Г Дерти горло.
32. **Яким із поданих фразеологізмів можна продовжити речення «Пуститися берега – це те саме, що...».**
- А Гострити ніж.
 - Б Збитися з пуття.
 - В Розвішувати вуха.
 - Г Снувати химери.
33. **Визначте, якими фразеологізмами можна продовжити синонімічний ряд щільно, туго,**
- А Ніде голці впасти; хоч з лица воду пий.
 - Б Ніде курці клюнути; скупаний в окропі.
 - В Як оселедців у бочці; як козак з маку.
 - Г Ніде пальцем ткнути; напхом напхано.
34. **Визначте, яке слово треба поставити замість крапок у фразеологізмі: «Мокрий як...».**
- А Нитка.
 - Б Хлющ.
 - В Відро.
 - Г Кіт.

35. Замініть виділену словосполучку одним із фразеологізмів.

1) Давати волю язика.	А Оповідач несподівано замовк.
2) На сон грядущий.	Б Довелося вирушити зовсім рано.
3) Як кішка з собакою.	В Його батько вмів усе добре робити.
4) Майстер на всі руки.	Г Молоді жили дружно.

1	2	3	4

36. Визначте фразеологічний зворот, який є синонімом до слова **засоромитися**.

- А Пекти раків.
- Б Держати в тісній жмені.
- В Де Макар телят не пасе.
- Г Грати першу скрипку.

37. Визначте фразеологічний зворот, який є синонімом до слова **хитрувати**.

- А Хвіст собачий.
- Б Крутити мізком веремію.
- В Давати горобцям дулі.
- Г Не яка й хитрість.

38. Установіть відповідність між синонімічними фразеологізмами.

1. Загородити пельку.	А Влипнути з історію.
2. Шкірити зуби.	Б Засупонити пащу.
3. Засміятися на кутні.	В Смішки справляти.
4. Вскочити в халепу	Г Розсипати кислці.
	Ґ Зарубати на носі.
	Д Мати зуба.

1	2	3	4

39. Установіть відповідність між фразеологічними антонімами

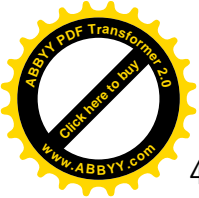
- А Кадити фіміам.
- Б Хоч око виколи.
- В Сушити зуби.
- Г Виносити сміття з хати.

- 1 Тримати язик за зубами.
- 2 Милити шию.
- 3 Хоч голки збирай.
- 4 Умиватися сльозами.
- 5 Грати в одну дудку.

А	
Б	
В	
Г	

40. Позначте фразеологізм-антонім до слова **багато**.

- А На заячий скік.
- Б Як піску морського.
- В На сьомому небі.
- Г Як водою облили.

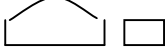
41. Установіть відповідність між словами.

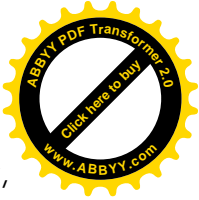
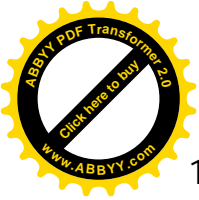
1	Гомеричний.	А	Пісня.
2	Спалити.	Б	Кораблі.
3	Лебедина.	В	Боротьба.
4	Титанічна.	Г	Сміх.
5	Сіль.	Ґ	Землі.
		Д	Мука.

1	2	3	4	5

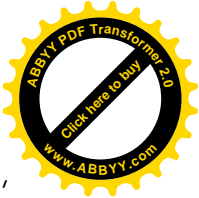
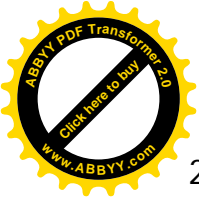
3. Морфемні та словотвірні норми

- Вкажіть рядок, в якому подано форми одного слова.**
 - А Спів, співати, співак, співачка, заспівати.
 - Б Співаю, співаєш, співає, співаєте, співаємо, співають.
 - В Пісня, пісенний, пісняр, пісняри, пісенька.
 - Г Малий, малюк, маленький, мініатюрний, мініатюра.
 - Ґ Довгий, високий, великий, довжелезний, довгенький.
- В якому рядку всі слова спільнокореневі?**
 - А Широкий, широкого, широкому, широким, широкі.
 - Б Високий, вищий, найвищий, височезний, височенький.
 - В Птах, пташиний, птахом, пташине, птахи.
 - Г Везу, везеш, везете, буду везти, везуть.
 - Ґ Колосок, колос, заколоситися, колосковий, колоситися.
- Виберіть рядок, в якому всі слова не мають закінчення.**
 - А Сіль, ряд, слово, тема, птах.
 - Б Кіно, пальто, вікно, село, місто.
 - В Сонце, вершки, ножиці, давно, батько.
 - Г Кафе, таксі, леді, метро, колібрі.
 - Ґ Піч, кінь, біг, захід, пень.
- В якому рядку правильно виділено корені в словах?**
 - А Без/лад/, /лагід/ний, /помил/ка, /сильн/ий, /хорош/ий.
 - Б Біл/іти, ви/вод/ити, /бриз/кати, /син/ій, /корен/і.
 - В /Прав/о, /правн/ик, /добр/о, /добр/ий, /добреньк/ий.
 - Г /Весел/ий, /веселк/а, /весел/ити, /весел/ість, ве/селун/.
 - Ґ /Душ/итися, /видуш/ений, /дух/, /душ/евність, /задуш/итися.
- В якому рядку всі слова мають префікс?**
 - А Кореневий, миролюбний, вмовити, вниз, вогняний.
 - Б Вмістити, вогнище, вгору, вовк, влітку.
 - В Премудрий, перебігти, архіскладний, немолодий, завеликий.
 - Г Добитися, добренько, доопрацювати, дорожити, допрати.
 - Ґ Березовий, сіруватий, сіренький, стінний, учнівський.

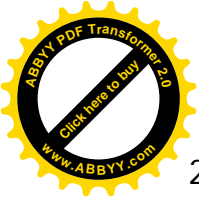
6. **Визначте, в якому рядку всі слова побудовані за схемою**
- А Річка, стежинка, стежина, ріка, дорога.
Б Дошкільний, дочка, дочитати, дочекатися, дочути.
В Маленький, дрібниця, дрібноюсінський, малюсінський, дрібний.
Г Стеля, поема, квадрат, друзі, русло.
Ґ Дроворуб, дрововоз, дроворіз, дровонос, дровозаготівельник.
7. **Продовжте речення: «Закінчення – це...».**
- А ...значуща частина слова, яка стоїть перед коренем.
Б ...змінна значуща частина слова, яка виражає його граматичне значення і служить для зв'язку слів у словосполученні і реченні.
В ...значуща частина слова, яка стоїть після кореня.
Г ...головна значуща частина слова, яка містить у собі спільне значення споріднених слів.
Ґ ...єдність граматичних значень і способів їх вираження.
8. **В якому рядку всі слова змінні?**
- А Вранці, горобці, чудо, піч, книга.
Б Страшно, вітер, телевізор, метро, сіль.
В Радість, синь, кінь, гай, стіл.
Г Таксі, підпис, підтримка, зошит, текст.
Ґ Вікно, добро, надворі, калиновий, сумно.
9. **Вкажіть рядок, в якому правильно виділено закінчення в словах.**
- А Ніжн/ий/, добр/ий/, сух/ий/, сон/ /, ход/ите/.
Б Богат/ир/, блід/ий/, мрамур/ /, перелякан/ий/, гарн/енький/.
В Лісоч/ок/, косар/ /, біл/есенький/, порист/ий/, мороз/ець/.
Г Вітрищ/е/, біляв/ий/, іскр/истий/, смілив/ість/, кавун/ /.
Ґ Читанн/я/, водиц/я/, скл/яний/, гарнесеньк/ий/, троянд/а/.
10. **В якому рядку всі слова спільнокореневі?**
- А Дощі, дощем, дощами, дощу, дощів.
Б Іду, ідеш, ідем, ідете, ідуть.
В Дощ, дощик, дощовий, дощовик, дощити.
Г Високий, вищий, найвищий, високе, високі.
Ґ Вода, водяний, водити, водоймище, водій.
11. **Вкажіть рядок, в якому основи слів збігаються з коренем.**
- А Вільний, виступ, багатий, актор, довірити.
Б Гадати, бездомний, блискавка, аптечка, блискати.
В Зірка, бентежний, світило, хліб, небесний.
Г Дитячий, колисковий, ботаніка, погляд, світ.
Ґ Центр, бронза, афіша, зима, день.
12. **В якому рядку всі слова мають суфікси?**
- А Сміливий, мужній, синій, малий, великий.
Б Темнуватий, лісник, стільчик, митник, гарнесенький.
В Праліс, провесна, прадід, перехід, захід.
Г Слід, сніг, сад, дім, крик.
Ґ Хліб, лисий, гарний, сірий, ніч.

13. Яким способом утворено іменники *прамова, передісторія, призвук, неволя, суперприз*?
- А Суфіксальним.
 - Б Префіксально-суфіксальним.
 - В Переходом прикметників в іменники.
 - Г Префіксальним.
 - Ґ Складанням основ або слів.
14. В якому рядку всі іменники утворено суфіксальним способом?
- А Шахтар, викладач, голівка, сестричка, візник.
 - Б Студент, учень, теплота, ягода, молоко.
 - В Полісся, комарик, сталевар, суглинок, розклад.
 - Г Лікарня, лікар, кістка, кість, яструб.
 - Ґ Розлука, вистава, ходіння, щастя, лісопарк.
15. З'ясуйте, яким способом утворено прикметники *малюсінький, гарнесенький, поганенький, величезний, холоднючий*.
- А Префіксальним.
 - Б Суфіксальним.
 - В Префіксально-суфіксальним.
 - Г Складанням основ або слів.
 - Ґ складанням скорочених основ.
16. Визначте, в якому рядку твірні похідних належать до однієї частини мови.
- А Сотник, потроїти, всімох, вісімка, збільшити.
 - Б Сотка, десятеро, двійня, втретє, по-друге.
 - В Трійня, одиначка, кількісний, численний, дев'ятка.
 - Г Відсоток, одинокий, самотній, численність, червонець.
 - Ґ Трійця, трояк, напарник, по-перше, вчотирьох.
17. В якому рядку слова розташовано так, щоб кожне попереднє було твірним для наступного?
- А Свій - свояк - своячка - свояцтво.
 - Б Зелений - зелененький - зеленіти - позеленити - позеленіння.
 - В Мудрий - мудрувати - мудрування - мудрощі.
 - Г Свіжий - свіжіший - свіжішати - посвіжішати - свіжозораний.
 - Ґ Твердий - твердіти - затвердіти - затвердіння.
18. В якому рядку подано твірні слова до похідних *хід, біг, веселість, коли-небудь, синь*?
- А Ходіння, біганина, веселити, синіти, колись.
 - Б Входити, забіг, веселенький, синюватий, небудь.
 - В Ходити, бігати, веселий, коли, синій.
 - Г Ходи, бігун, веселун, синька, деколи.
 - Ґ Хо́да, пробіг, весело, синець, кого-небудь.
19. Яке слово утворено основоскладанням?
- А Письменник.
 - Б Лісостеп.
 - В Перебудова.
 - Г Вирощувати.
 - Ґ Дитинство.

20. Яким способом утворено іменники *читання, доброта, вихователь, садівництво, вершечок*?
- А Префіксальним.
 - Б Суфіксальним.
 - В Префіксально-суфіксальним.
 - Г Переходом прикметників в іменники.
 - Ґ Складанням скорочених основ.
21. В якому рядку всі прикметники утворено префіксальним способом?
- А Сестрин, батьків, ведмежий, журавлиний, давній.
 - Б Далекосхідний, темно-зелений, своєчасний, всенародний, шахово-шашковий.
 - В Безкрай, надвеликий, затонкий, прадавній, прегарний.
 - Г Мужній, молодий, здоровий, мирний, ясний.
 - Ґ Сонний, невблаганний, дружній, творчий, сизий.
22. Яким способом утворено заперечні займенники *ніхто, ніщо, ніякий, нічий, ніскільки*?
- А Префіксально-суфіксальним.
 - Б Префіксальним.
 - В Суфіксальним.
 - Г Складанням основ або слів.
 - Ґ Складанням скорочених основ.
23. В якому рядку всі слова утворено префіксальним способом?
- А Предобрий, прегарний, безрукавка, прихід, входження.
 - Б Приїхати, приєднати, приклеїти, пришити, прийти.
 - В Поневолити, невільник, радість, походження, учити.
 - Г Вихід, перейти, вийти, виходити, заходити.
 - Ґ По-справжньому, вхід, праліс, перехід, помандрувати.
24. Яке слово утворено префіксально-суфіксальним способом?
- А Прекрасний.
 - Б Хорошенько.
 - В Міжбрівний.
 - Г Овочесховище.
 - Ґ Прабатьківщина.
25. З'ясуйте в якому реченні вжите слово, утворене шляхом переходу однієї частини мови в іншу.
- А Добре слово й кішка любить.
 - Б «Добре», – погодився Юрко.
 - В Ніч давно вже світила зорями.
 - Г Щось клекотіло в його грудях, давило горло і не могло прорватися назовні (Г. Тютюнник).
26. Вкажіть варіант, в якому всі слова утворені способом складання скорочених слів.
- А Пів-Європи, деревина, ООН, маловідомий.
 - Б Нацбанк, Миргород, гідротехніка, Донбас.
 - В Укрінформ, НЛО, ЄС, неп.
 - Г Медінститут, АТС, двохатомний, військкомат.

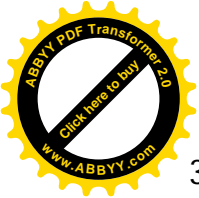

27. **Вкажіть варіант, в якому є зайве слово.**
А Рука, заручини, заручник, рушник.
Б Біль, боляче, больовий, більший.
В Ніготь, нігтьовий, ногіток, нігтик.
Г Славетний, славити, славно, преславний.
28. **З'ясуйте, в якому рядку всі слова записані правильно.**
А Вощина, піщина, дощаний, прощати.
Б Воячина, вищий, дорощий, подорожчати.
В Бряжчати, прощати, верещиш, дощаний.
Г Околичний, Дрогобиччина, площина, рушниця.
29. **З'ясуйте, в якому рядку (рядках) допущені помилки при творенні прикметників від географічних назв.**
А Чехський, латиський, одеський, бахмачський.
Б Гаазький, гамбургський, лейпцигський, празький.
В Виборзький, ризький, страсбурзький, запорізький.
Г Прилуцький, ніццький, меккський, овруцький.
30. **З'ясуйте, в яких рядках допущені помилки в написанні префіксів.**
А Преберегти, преславний, прізвисько, прев'язати.
Б Презлий, припарувати, примовляти, президент.
В Привідкритий, прибережний, прибій, престол.
Г Премудрий, присвоїти, перебуток, примовляти.
31. **З'ясуйте, в якому рядку немає помилок у написанні префіксів.**
А Беспорадний, безболісний, скріпити, сбити;
Б Безкарний, зсохнути, схилити, зішкребти;
В Россаджувати, сшити, сфабрикувати, розклад;
Г Сформувати, безсилий, зтворити, сказати.
32. **Позначте рядок, у якому всі слова пишуться з префіксом *при-*.**
А Пр..жовклий, пр..забутий, пр..зирливо, пр..звести.
Б Пр..вітливий, пр..славний, пр..прошувати, пр..глушений.
В Пр..вабливий, пр..гасити, пр..завзятий, пр..соромити.
Г Пр.. в'ялити, пр..бічник, пр..бутковий, пр..своїти.

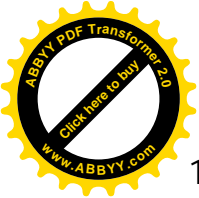
4. Морфологічні норми

Займенник. Числівник

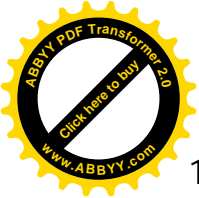
1. **Вкажіть варіант, в якому всі займенники пишуться окремо.**
А Казна/скільки, ні/що, ні/який, котрий/сь.
Б Будь/до/кого, аби/з/ким, ні/з/котрим, де/з/чим.
В Будь/хто, хто/небудь, казна/скільки, хтозна/що.
Г Ні/скільки, аби/хто, де/який, де/хто.
2. **Вкажіть варіант, в якому всі займенники пишуться через дефіс.**
А Будь/якому, що/небудь, бозна/хто, казна/скільки.
Б Де/хто, де/в/чому, де/котрі, ні/з/чийм.
В Ні/в/скільки, казна/й/до/чого, бозна/з/ким, з де/якими.
Г Хто/сь, кого/небудь, казна/чого, котрий/сь.

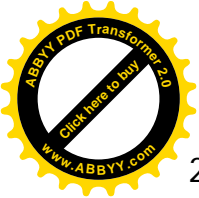
3. **Вкажіть варіант, в якому всі займенники пишуться разом.**
- А Ні/хто, казна/що, ні/що, хто/будь.
 - Б Ні/який, де/що, будь/хто, аби/хто.
 - В Ні/котрий, ні/скільки, де/хто, аби/хто.
 - Г Ні/чий, з ким/небудь, хтозна/який, ким/будь.
4. **Вкажіть варіант, в якому до займенників при відмінюванні додається літера н.**
- А Мій, наш, твій, свій.
 - Б Себе, хто, який, чий.
 - В Цей, той, такий, всякий.
 - Г Він, воно, ми, вони.
5. **З'ясуйте, в якому реченні виділений займенник є частиною складеного іменного присудка.**
- А *Ні з кого* по сей день не брала я й пір'їнки (Л. Глібов).
 - Б Я був не я. Лиш мрія, сон (П. Тичина).
 - В Чом ти, березо, *така* журлива... (Леся Українка)
 - Г *І кожний з нас* те знав, що слави нам не буде (І. Франко).
 - Г Життя людське багатогранне, і кожна *його* пора по-своєму прекрасна (І. Цюпа).
6. **В якому рядку всі займенники – означальні?**
- А Всякий, сам, кожний, інший, жодний.
 - Б Дехто, весь, той, мій, нічий.
 - В Самий, цей, нікотрий, дещо, твій.
 - Г Такий, деякий, їхній, який, ти.
 - Г Хто-небудь, стільки, ваш, вона, себе.
7. **Виберіть рядок, в якому всі займенники відмінюються як прикметники.**
- А Хто-небудь, стільки, весь, цей, я.
 - Б Що, абиякий, мій, весь, будь-що.
 - В Наш, ваш, той, інший, кожний.
 - Г Себе, він, скільки, хтось, свій.
 - Г Котрий, твій, ви, хто, цей.
8. **В якому рядку всі займенники пишуться через дефіс?**
- А Аби/хто, будь/що, казна/чий, де/котрий, ні/хто.
 - Б Ані/який, де/який, аби/що, чий/сь, будь/хто.
 - В Де/котрий, що/небудь, хтозна/чий, ні/який, що/сь.
 - Г Будь/що, чий/небудь, казна/який, хтозна/скільки, будь/який.
 - Г Ні/скільки, хто/сь, хтозна/який, казна/що, ані/що.
9. **В якому рядку морфологічний аналіз виділеного слова зроблено правильно? Хвалися своїм умінням, а не батьківським (Народна творчість).**
- А *Своїм* – займенник, початкова форма – *свій*, зворотний, вжито в називному відмінку, не має роду й числа, у реченні є означенням.
 - Б *Своїм* – займенник, початкова форма – *свій*, присвійний, вжито в орудному відмінку, в однині, середнього роду, у реченні є означенням.
 - В *Своїм* – займенник, початкова форма – *свій*, означальний, вжито в родовому відмінку, в однині, чоловічого роду, у реченні є додатком.
 - Г *Своїм* – займенник, початкова форма – *свій*, особовий, вжито в знахідному відмінку, в множині, у реченні є означенням.
 - Г *Своїм* – займенник, початкова форма – *свій*, відносний, вжито в називному відмінку, має форму тільки однини, у реченні є обставиною.

10. **Визначте, в якому рядку всі займенники замінюють іменники.**
- А Чийсь, котрий-небудь, скільки, хто, ваш.
 - Б Я, себе, ніщо, що-небудь, абичий.
 - В Вона, щось, хто-небудь, ти, ніхто.
 - Г Будь-хто, сам, ви, абихто, ніскільки.
 - Ґ Ніщо, абихто, ми, він, будь-який.
11. **В якому рядку всі слова – числівники?**
- А Обидва, семеро, вісімдесят шість, одна третя, потроїти.
 - Б Три, тринадцятий, трійка, тридцять п'ять, одна ціла і сім десятих.
 - В П'ять, двадцять третій, тридцятьєро, вдвоє, півтора.
 - Г Двоє, двадцятий, двадцятитисячний, нуль, півтора.
 - Ґ Сто сорок один, восьмисотий, троє, стодвадцятиметровий, трьохмільйонний.
12. **Вкажіть, в якому рядку всі числівники належать до порядкових.**
- А Двоє, троє, четверо, п'ятеро, десятеро.
 - Б Одна десята, п'ятдесят, п'ятсот, дев'ять, шістдесят сім.
 - В Другий, сорок третій, дев'яностий, двісті тридцять сьомий, шостий.
 - Г Десять, двадцять, тридцять, сорок, сімдесят.
 - Ґ Чотирнадцять, п'ятнадцять, дев'ятнадцять, триста двадцять, сто.
13. **Як відмінюються кількісні складені числівники?**
- А Як іменник.
 - Б Як прикметник.
 - В Перше слово відмінюється як кількісний числівник, інші – як порядкові.
 - Г Відмінюється тільки останнє слово.
 - Ґ Відмінюється кожне слово.
14. **В якому рядку не всі кількісні числівники вжито в давальному відмінку?**
- А Трьом, п'яти, п'ятьом, шістьом, семи.
 - Б Сімом, восьми, вісьмом, двомстам, трьомстам.
 - В Двадцяти, тридцяти, сорока, ста, п'ятистам.
 - Г П'ятдесяти, двома, сьома, шести, десяти.
 - Ґ Дев'яноста, чотирьом, одному, сімдесяти, двомстам.
15. **В якому рядку морфологічний аналіз виділеного слова зроблено правильно?**
- Один біжить, другий лежить, третій кланяється (Народна творчість).**
- А *Третій* – числівник, початкова форма – *третій*, простий, кількісний, вжито у родовому відмінку, у реченні – підмет.
 - Б *Третій* – числівник, початкова форма – *три*, простий, кількісний, збірний, вжито у називному відмінку, у реченні – підмет.
 - В *Третій* – числівник, початкова форма – *третій*, складений, порядковий, вжито у місцевому відмінку, у реченні – підмет.
 - Г *Третій* – числівник, початкова форма – *три*, простий, порядковий, вжито у називному відмінку, у реченні – підмет.
 - Ґ *Третій* – числівник, початкова форма – *третій*, простий, порядковий, вжито у називному відмінку, у реченні – підмет.

16. В якому рядку всі числівники – кількісні?
- А Сотий, тисячний, мільйонний, мільярдний, десятий.
 - Б Одинадцятий, тринадцятий, чотирнадцятий, п'ятнадцятий, дванадцятий.
 - В Двохсотий, трьохсотий, чотирьохсотий, п'ятисотий, семисотий.
 - Г Двадцятий, тридцятий, сороковий, п'ятдесятий, шістдесятий.
 - Ґ Сто один, тисяча сорок сім, мільйон, мільярд, десять.
17. Як відмінюються числівники *двісті, триста, чотириста, п'ятсот, шістсот, сімсот, вісімсот, дев'ятсот*?
- А У всіх непрямих відмінках, крім знахідного, мають закінчення -а.
 - Б Відмінюються обидві частини.
 - В Відмінюється лише друга частина.
 - Г У всіх непрямих відмінках мають закінчення -и.
 - Ґ У всіх непрямих відмінках мають закінчення -е.
18. В якому рядку всі кількісні числівники вжито у формі родового відмінка?
- А Сорока, одному, двом, трьом, чотирьом.
 - Б Ста, одного, п'ятьох, шести, сімох.
 - В П'ятьма, дев'яноста, двомастами, десятьма, п'ятдесятьма.
 - Г На двох, на двохстах, на п'ятистах, на дев'яноста, на одному.
 - Ґ Одинадцять, шістнадцять, сімнадцять, вісімнадцять, двадцять.
19. З'ясуйте, в якому рядку допущено помилку у відмінюванні числівникових форм.
- А Сімдесятьох п'ятьох, п'ятдесяти восьми, сорока, шестистам п'ятдесяти трьом, сорок шостому.
 - Б Двадцятьох, сімом, шістсот сорока п'яти, одній цілій і двом п'ятим, сімомастами шістдесятьома трьома.
 - В Ста двадцятьом двом, обом, чотирьомстам, п'ятдесятьом двом, шістдесятьома.
 - Г Вісімдесяти, п'ятдесятьох, дев'яноста шістьом, двома, сто двадцять п'ятому.
 - Ґ Сімох, обох, двадцятого, ста п'ятдесятьох трьох, ста п'ятдесяти двох.
20. З'ясуйте, в якому рядку неправильно поєднано числівники з іменниками.
- А Одна сьома кілограма, сімнадцять грамів, тридцять чотири кілометри, двадцятий сантиметр, п'ятсот тонн.
 - Б Півтора доби, семеро рядів, одна ціла і одна третя метри, двоє разів, дев'ятеро сестер.
 - В Тридцять три сестри, двадцять два зошити, обидві жінки, два товариші, двадцяттеро гравців.
 - Г Дві третіх сторінки, перші заморозки, сім картоплин, троє поросят, обидві подруги.
 - Ґ Одинадцяттеро чоловіків, три професори, перше кохання, восьмеро воріт, сімдесят п'ятий день.
21. Як відмінюються числівники *п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят*?
- А У всіх непрямих відмінках, крім знахідного, мають закінчення -а.
 - Б Відмінюється лише друга частина.
 - В Відмінюються обидві частини.
 - Г У всіх непрямих відмінках мають закінчення -и.
 - Ґ У всіх непрямих відмінках мають закінчення -е.

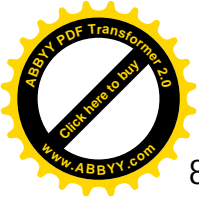
22. В якому рядку всі числівники мають один тип відмінювання?
- А Вісім, вісімнадцять, вісімдесят, тридцять, сорок.
 - Б Дев'ять, сімнадцять, двадцять п'ять, п'ятдесят п'ять, сто.
 - В П'ять, одинадцять, п'ятнадцять, двадцять, сімнадцять.
 - Г Шість, дванадцять, тридцять, сім, один.
 - Ґ Двадцять шість, тридцять, три, шістсот, дев'ять.
23. Як змінюються порядкові числівники?
- А За відмінками.
 - Б За родами, числами, відмінками.
 - В Тільки за числами.
 - Г За числами і відмінками.
 - Ґ Тільки за родами.
24. Як відмінюються кількісні дробові числівники?
- А Перша частина – як кількісний числівник, друга – як порядковий.
 - Б Тільки останнє слово.
 - В Як іменник.
 - Г Як прикметник.
 - Ґ Як порядкові числівники.
25. Визначте розряди за значенням і групу за складом виділеного числівника.
- Чоловіче мій, запрягай коня!
Це не кінь, а змій, – миготить стерня.
Доберемося за **три** годиночки
За **стонадцять** верст до родиночки (Л. Костенко).*
- А Порядковий, простий.
 - Б Кількісний, ціле число, простий.
 - В Кількісний, складений.
 - Г Кількісний, збірний.
 - Ґ Кількісний, дробовий.
26. Вкажіть, в якому рядку всі кількісні числівники вжито у формі місцевого відмінка.
- А На одному, на однім, на двох, на трьох, на чотирьох.
 - Б Одному, однієї, двом, трьох, чотирьох.
 - В Вісім, дев'ять, сто, сорок, триста.
 - Г Двохсот, трьохсот, чотирьохсот, п'ятисот, шестисот.
 - Ґ Сорока, ста, двадцяти, тридцяти, восьми.
27. В якому рядку допущено помилки в правописі й відмінюванні числівникових форм?
- А Шістдесятьох, семистам, п'ятдесяти, обом, мільярдом.
 - Б Тридцяти, сімнадцятьох, тисячею, восьмисот, одинадцяти.
 - В Сімдесятьма, сорока, тринадцятьома, двох, багатьма.
 - Г П'ятдесяти, ста, дев'ятисот, мільйону (Р. в.), чотирьма.
 - Ґ Чотирнадцятьма, одного, чотирьохсот, двомастами, десятьох.
28. В якому рядку всі числівники відмінюються за одним типом?
- А Одинадцять, вісім, двадцять, сім, сто.
 - Б П'ятсот, сімсот, дев'ятсот, триста, три.
 - В П'ятдесят, сімдесят, вісімдесят, шістдесят, дев'яносто.
 - Г П'ять, п'ятеро, тридцять, тридцяторо, один.
 - Ґ Два, три, чотири, кілька, четверо.

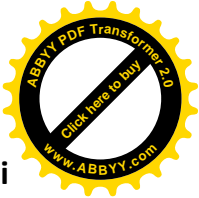
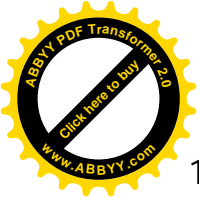
5. Морфологічні норми

Дієслово. Дієприкметник. Дієприслівник. Прислівник

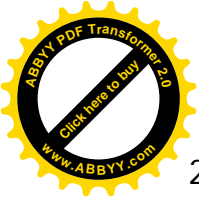
1. **Яких відмінкових форм вимагають перехідні дієслова?**
 - А Знахідного, місцевого відмінків.
 - Б Знахідного, родового відмінків.
 - В Знахідного, давального відмінків.
 - Г Знахідного, родового (із значенням частини від цілого або при запереченні) відмінків.
 - Ґ Знахідного, родового, давального відмінків.
2. **Визначте, в якому рядку всі дієслова є безособовими.**
 - А Таланило, не спиться, писали, похилило, хочеться.
 - Б Розвиднілось, розбилось, розписуються, дощить, співає.
 - В Світає, сутеніло, вечорітиме, пощастило, лихоманити.
 - Г Вколело, світиться, вивчиться, думає, забуває.
 - Ґ Морозить, холоднішало, бігатиме, змолоти, щастити.
3. **Який рядок містить дієслова тільки дійсного способу?**
 - А Глянув, посміхається, піднімаються, дзвенітимуть, дзвонити.
 - Б Оволодіють, опануєш, обґрунтує, перевірів би, хвастнув.
 - В Переказав, дочитають, будемо співати, мелеш, минатимете.
 - Г Прибіг, вивчатимуть, погрієшся, будете фарбувати, привітайся.
 - Ґ Перевірив, допоміг би, плачеш, платитимемо, закінчу.
4. **В якому рядку всі дієслова є одновидовими?**
 - А Прийти, зустрічати, хотіти, затримати, знайти.
 - Б Мести, випрати, гуляти, грати, сікти.
 - В Гордувати, переслідувати, потребувати, поважати, стрепенутися.
 - Г Схаменутися, різати, жувати, стрибати, надкусити.
 - Ґ Посіяти, тупати, копнути, гукати, сивіти.
5. **Вкажіть, в якому рядку всі дієслова мають граматичне значення 1-ї особи.**
 - А Ношу, люблю, раджу, пишу, верещи.
 - Б Сиджу, зроблю, недобачаємо, неславимо, неволимо.
 - В Не допущу, недодивлюсь, буду терпіти, минатиму, осягнув.
 - Г Збагнемо, визволимо, розповім, дам, приніс би.
 - Ґ Буду бігти, припиню, зупинимось, віритиму, бігатимете.
6. **В якому рядку всі дієслова належать до однієї дієвідміни?**
 - А Слухати, розуміти, відчувати, платити, шити.
 - Б Запалити, хвилюватися, затоплювати, гріти, нити.
 - В Допомогати, тримати, вити, біліти, крикнути.
 - Г Шуміти, дивитися, мріяти, затихати, плавати.
 - Ґ Господарювати, з'єднувати, хотіти, розповісти, ходити.
7. **Як змінюються дієслова наказового способу?**
 - А За часами і числами.
 - Б За числами і родами.
 - В За числами і особами.
 - Г За часами, числами і особами.
 - Ґ За часами, числами і родами.

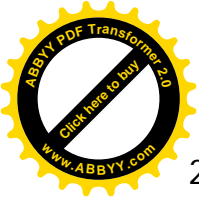
8. **В якому рядку всі дієслова перехідні?**
- А Читати книгу, дякувати матері, думати про батька, шити голкою, працювати з сином.
 - Б Оволодівати професією, насипати борщу, прагнути миру, потребувати спокою, порівнятися з братом.
 - В Чекати сестру, зрозуміти мене, визволити місто, налити молока, не шити сукні.
 - Г Зруйнувати фортецю, замітати вулиці, дорівнювати нулю, бігти з братом, любити сестру.
 - Ґ Напитися води, нарвати квітів, рятувати людину, подорожувати по світу, сміятися з дівчини.
9. **Виберіть рядок із дієсловами, видові пари яких творяться суфіксальним способом.**
- А Впливати, переконувати, шукати, відмежовувати, робити.
 - Б Усміхатися, перечитувати, допомогти, оволодівати, заробляти.
 - В Ступати, підписувати, скошувати, брати, скакати.
 - Г Скликати, гримати, перевозити, засівати, наголошувати.
 - Ґ Витирати, вінчати, ловити, догоджати, писати.
10. **В якому рядку всі дієслова мають граматичне значення 3-ї особи множини?**
- А Люблять, будуть ходити, колють, нехай варять, сядь.
 - Б Порюють, нехай шукають, будуватимуть, виконають, чистити.
 - В Сміються, хай несуть, відрізатимуть, мовчать, розбийте.
 - Г Викличуть, будуть аргументувати, відкриватимуть, хай сплять, фінансують.
 - Ґ Вип'ють, викрутять, буде працювати, носитимуть, попідклеюють.
11. **В якому рядку всі дієслова мають однакові граматичні значення часу і виду?**
- А Бракуватиме, зніматимете, загартуєтеся, зморишся, заглибити.
 - Б Зійдуться, обминатимуть, будеш цінувати, вибореш, стежив.
 - В Стоятиму, вестимуть, буде стерегти, гаситимеш, будете друкувати.
 - Г Повернуться, виховуватимешся, пливли, зітхають, вип'ють.
 - Ґ Зварив би, теши, тішилися б, врахувати, стверджувати.
12. **Виберіть рядок, в якому допущено помилки в правописі особових закінчень дієслів.**
- А Клекочуть (клекотати), гуркочуть (гуркотіти), вуркочуть (вуркотати), колять, клеять.
 - Б Хочеш, полеш, прибіжать, волочать (волочити), ломиш.
 - В Біжиш, заволочеш (заволокти), засиплеш, стогнеш, клекочеш.
 - Г Носиш, розводимо, чистимо, виходите, несемо.
 - Ґ Проводиш, біжать, хочуть, борють, поремо.
13. **Як змінюються дієслова умовного способу?**
- А За часами і родами.
 - Б За часами.
 - В За числами і в однині за родами.
 - Г За часами і особами.
 - Ґ За особами і числами.

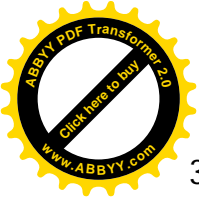
14. **Вкажіть, в якому рядку в усіх дієсловах при форматворенні приголосні чергуються.**
- А Казати, колихати, співати, передплатити, любити.
 - Б Ходити, носити, возити, ловити, дивитися.
 - В Берегти, гуркотіти, вуркотіти, доводити, сміятися.
 - Г Робити, ломити, сипати, хотіти, читати.
 - Ґ Мостити, лити, палахкотіти, радити, дарувати.
15. **В якому рядку не всі пари дієслів становлять видову пару?**
- А Ламати – поламати, кричати – крикнути, зарахувати – зараховувати, переходити – перейти, зрізати – зрізати.
 - Б Могти – допомогти, рахувати – зарахувати, бути – набути, побілити – білити, вивозити – вивезти.
 - В Набувати – набути, мити – помити, лити – вилити, переказувати – переказати, снідати – поснідати.
 - Г Їхати – приїхати, фарбувати – пофарбувати, зачіпати – зачепити, скошувати – скосити, насаджувати – насадити.
 - Ґ Терти – витерти, взяти – брати, ловити – піймати, йти – прийти, перемогти – перемагати.
16. **Виберіть рядок, в якому всі слова з часткою *не* пишуться окремо.**
- А Не/доварити, не/дочувати, не/дошивати, не/дошкулити, не/дошукатися.
 - Б Не/домовитися, не/додавати, не/дорожити, не/доручати, не/дорівнювати.
 - В Не/довіряти, не/докучати, не/допомагати, не/доварити, не/дотерти.
 - Г Не/дослідити, не/доторкатися, не/досягти, не/дочекатися, не/доклеїти.
 - Ґ Не/дотримуватись, не/дотувати (не давати дотацію), не/дотулятися, не/дотягти, не/дорвати.
17. **В якому рядку всі слова – дієприкметники?**
- А Обсаджений, притихлий, тихий, полонений, підготовлено.
 - Б Розкраяний, підбілений, вимитий, червоний, прив'язаний.
 - В Протертий, здоровенний, замкнутий, пекучий, страшенний.
 - Г Просіяний, порослий, сидячий, занесений, пожовклий.
 - Ґ Здійснений, нездоланний, неказаний, похилий, грізний.
18. **Виберіть рядок, в якому всі слова є дієприкметниками активного стану.**
- А Згаданий, засіяний, задуманий, приписаний, радіючий.
 - Б Заспіваний, заляканий, зажурений, падаючий, крокуючий.
 - В Сяючий, співаючий, посинілий, лежачий, працюючий.
 - Г Застрахований, забруднений, переляканий, стоячий, ріжучий.
 - Ґ Чаруючий, темніючий, посивілий, змарнілий, посолений.
19. **В якому рядку подано дієприкметники лише доконаного виду?**
- А Намальований, стертий, вирізьблений, списаний, співаючий.
 - Б Розбитий, зломлений, скопаний, бажаючий, намилений.
 - В Лежачий, зів'ялий, вбитий, стомлений, забутий.
 - Г Побачений, помолоділий, пишучий, випробуваний, зрошений.
 - Ґ Спалений, зігнутий, переможений, зношений, стиснутий.

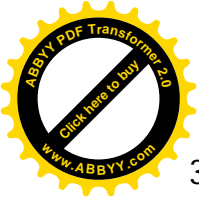
20. **Який рядок містить дієприслівники тільки недоконаного виду?**
- А Уміючи, питаючи, піднімаючись, переказуючи, зустрівшись.
 - Б Побачивши, бажаючи, відкидаючи, почувши, пізнавши.
 - В Пишучи, сидячи, згадавши, почепивши, віддзеркалюючи.
 - Г Кажучи, пливучи, несучи, володіючи, трясучись.
 - Ґ Бігаючи, сміючись, дочитавши, зайнявши, радіючи.
21. **В якому рядку всі слова з часткою *не* пишуться окремо?**
- А Не/пізнавши, не/доробивши, не/волячи, не/знайшовши, не/створивши.
 - Б Не/пересікаючи, не/домовившись, не/покоячись, не/дооцінюючи, не/розв'язавши.
 - В Не/відходячи, не/розуміючи, не/підійшовши, не/розкривши, не/виконавши.
 - Г Не/відгукнувшись, не/спромігшись, не/переглянувши, не/хтуючи, не/вгаваючи.
 - Ґ Не/відпускаючи, не/добігши, не/доспавши, не/бажаючи, не/розрахувавши.
22. **В якому рядку морфологічний аналіз виділеного слова виконано правильно?**
***Залитий* сонцем степ одразу принишк, причаївся (О. Гончар).**
- А *Залитий* – особлива форма дієслова – дієприкметник, початкова форма – *залитий*, пасивного стану, доконаного виду, теперішнього часу, вжито в однині, чоловічого роду, у називному відмінку, у реченні – означення.
 - Б *Залитий* – прикметник, початкова форма – *залитий*, відносний, вжито в однині, чоловічого роду, у називному відмінку, у реченні – означення.
 - В *Залитий* – особлива форма дієслова – дієприкметник, початкова форма – *залитий*, активного стану, доконаного виду, теперішнього часу, вжито в однині, чоловічого роду, у називному відмінку, у реченні – означення.
 - Г *Залитий* – особлива форма дієслова – дієприкметник, початкова форма – *залитий*, пасивного стану, доконаного виду, минулого часу, вжито в однині, чоловічого роду, у називному відмінку, у реченні – означення.
 - Ґ *Залитий* – особлива форма дієслова – дієприслівник, доконаного виду, у реченні – означення.
23. **Які граматичні ознаки властиві дієприкметнику?**
- А Вид, час, перехідність, рід, залежність від іменника.
 - Б Рід, число, відмінок, вид, спосіб.
 - В Вид, час, рід, число, відмінок, залежність від іменника, роль означення.
 - Г Відмінок, вид, час, особа, перехідність, залежність від іменника.
 - Ґ Вид, час, здатність мати залежні слова, змінюваність за родами, числами, відмінками, залежність від іменника, роль означення.
24. **В якому рядку розміщено дієслова, від кожного з яких можна утворити паралельні форми дієприкметників пасивного стану минулого часу?**
- А Відчинити, моргнути, змочити, зіпсувати, зігнути.
 - Б Змолоти, розпороти, загорнути, збагнути, розвинути.
 - В Обернути, обгорнути, відімкнути, розігнути, крикнути.
 - Г Увімкнути, побороти, розквітнути, свиснути, хвастнути.
 - Ґ Стягнути, зіпхнути, колоти, спалахнути, писнути.

25. **В якому рядку всі слова є дієприкметниками пасивного стану?**
- А Змелений, схвалений, списаний, зварений, намалювавши.
 - Б Пожовклий, виконуючий, освітлюючий, почорнілий, зачинений.
 - В Посивілий, осяяний, поширюваний, зволожений, рішучий.
 - Г Зачарований, виступаючий, роззброєний, опрацьований, зів'ялий.
 - Ґ Випечений, використаний, переглянутий, знесилений, зібраний.
26. **Виберіть рядок, в якому всі слова з часткою *не* пишуться окремо.**
- А Не/діючий закон, не/фарбоване ніколи волосся, не/відремонтований майстром будинок, не/загартована людина.
 - Б Рана не/загоєна, не/підписаний лист, не/помитий посуд, кімната не/прибрана.
 - В Не/домальована мною картина, не/переказаний текст, не/визначений час зустрічі, не/зів'яла квітка.
 - Г Не/зачинені двері, людина не/стомлена, не/розв'язаний вузлик, не/добудована школа.
 - Ґ Не/побачена мною зірка, тарілка не/вимита, ніким не/розгадана тайна, ще не/втрачені мною надії.
27. **В якому рядку при творенні всіх дієприкметників пасивного стану відбувається чергування приголосних?**
- А Сіяти, врятувати, спасти, згадати, поселитися.
 - Б Намостити, закинути, перемастити, посадити, вивчити.
 - В Передплатити, довести, повідомити, зломити, зламати.
 - Г Зобразити, виїздити, вирізьбити, зберегти, здобути.
 - Ґ Скосити, зносити, запросити, розчистити, образити.
28. **Вкажіть, в якому рядку всі дієприслівники мають доконаний вид.**
- А Зробивши, засидівшись, прополовши, сумуючи, зарахувавши.
 - Б Розстрілявши, одягнувши, постарівши, переламавши, знешкодивши.
 - В Приносячи, заморозивши, помираючи, радіючи, повертаючись.
 - Г Списавши, ріжучи, плачучи, вийшовши, змовившись.
 - Ґ Сказавши, забуваючи, знайшовши, шукаючи, віддаляючись.
29. **Вкажіть рядок, в якому всі дієприслівники мають доконаний вид.**
- А Принісши, пробігши, стрибнувши, взявши, виконавши.
 - Б Проспівавши, ладнаючи, танцюючи, поважаючи, вставши.
 - В Намалювавши, назбиравши, вмовляючи, вдивляючись, посміхнувшись.
 - Г Накривши, опинившись, знайшовши, прийшовши, вмираючи.
 - Ґ Заволодівши, напавши, захопивши, атакуючи, склавши.
30. **В якому рядку у всіх словах частка *не* є префіксом?**
- А Не/слухаючи, не/зрозумівши, не/закінчивши, не/докинувши, не/вгаваючи.
 - Б Не/добігши, не/дочитавши, не/бажаючи, не/володіючи, не/зробивши.
 - В Не/волячи, не/досипавши, не/доваривши, не/хтуючи, не/притомніючи.
 - Г Не/дописавши, не/діставшись, не/знайшовши, не/підібравши, не/розгадавши.
 - Ґ Не/гніваючись, не/підглядаючи, не/розмальовуючи, не/добудувавши, не/дійшовши.

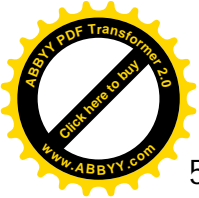
31. **Вкажіть, які морфологічні ознаки має прислівник.**
- А Рід, число, відмінок.
 - Б Час, спосіб.
 - В Незмінність, час.
 - Г Відмінок, число.
 - Ґ Незмінність.
32. **В якому рядку всі словосполучення містять прислівники?**
- А Ставитись по/сусідському, дивитись по/вовчому, взяти за/багато, запитувати в/друге.
 - Б За/багато днів, приносити до/дому, відпочивати по/перше вересня, йти на/зустріч.
 - В Йти на/зустріч з випускниками, зібратися в/п'ятьох, по/сусідському звичаю, зробити по/вашому.
 - Г Йти по/вовчому сліду, співати по/українськи, кинути на/гору, бути у/п'ятьох друзів.
 - Ґ Підніматися на/гору Ельбрус, зібратися в/купі, йти до/дому батька, постукати в/друге вікно.
33. **З'ясуйте, в якому рядку не від усіх прислівників можна утворити ступені порівняння.**
- А Рішуче, багато, щойно, тихо, далеко.
 - Б Гарно, красиво, корисно, весело, завзято.
 - В Лукаво, мало, міцно, швидко, дбайливо.
 - Г Глибоко, рано, швидко, легко, вузько.
 - Ґ Дорого, голосно, важко, просто, зручно.
34. **В якому рядку всі прислівники пишуться через дефіс?**
- А По/перше, по/вашому, ні/куди, на/весні, на/зло.
 - Б Будь/як, по/братерськи, в/голос, з давніх/давен, на/певно.
 - В Хтозна/де, коли/не/коли, на/бік, у/перше, на/вигляд.
 - Г По/нашому, де/не/де, віч/на/віч, часто/густо, казна/коли.
 - Ґ З/верху, по/казахському, ні/коли, казна/де, раз/у/раз.
35. **В якому рядку допущено помилку в правописі прислівників?**
- А Праворуч, пліч-о-пліч, ріку рік, зверху, по-нашому.
 - Б По двоє, вдвічі, удвох, на щастя, по-друге.
 - В Нашвидкуруч, коли-не-коли, безвісти, без жалю, старанно.
 - Г Віч-на-віч, у стократ, заочі, абияк, ніколи.
 - Ґ Вкупі, до вподоби, безладу, допізна, щодня.
36. **В якому рядку морфологічний аналіз виділеного слова виконано правильно? Картина *навкруги* була дуже оригінальна (І. Нечуй-Левицький).**
- А *Навкруги* – прийменник, похідний (прислівниковий), вжито з родовим відмінком.
 - Б *Навкруги* – прислівник, способу дії, незмінний, у реченні – обставина.
 - В *Навкруги* – прислівник, місця дії, незмінний, у реченні – обставина.
 - Г *Навкруги* – прийменник, непохідний, вжито з родовим відмінком.
 - Ґ *Навкруги* – прийменник, похідний (прислівниковий), вжито з орудним відмінком.

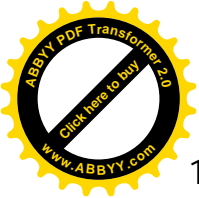
37. **Виберіть рядок, в якому всі прислівники пишуться окремо.**
- А Що/ранку, до/останку, в/підбір, до/щенту, в/волю.
 - Б По/доброму, один/в/один, врешті/решт, на/зло, на/жаль.
 - В Раз/по /разу, на/мить, на/сміх, від/ранку/до/вечора, з-за/кордону.
 - Г На/виліт, за/любки, на/світанку, на/ура, до/речі.
 - Ґ На/самперед, з/боку/на/бік, у/брід, по/новому, на/щастя.
38. **В якому рядку всі прислівники виконують роль вставних слів у реченні?**
- А Таким чином, тим часом, якраз, десь-інде, наготові.
 - Б За віщо, навіщо, навиліт, сяк-так, гуманно.
 - В Заодно, водно, все одно, на ура, наяву.
 - Г З року в рік, зроду-віку, впевнено, надзвичайно, натомість.
 - Ґ Напевно, можливо, по-десяте, нарешті, до речі.
39. **В якому реченні прислівник виконує синтаксичну роль присудка?**
- А Вітерець нараз дмухнув шпарко і сильно (В. Кава).
 - Б Холодно й щемко пахло талим льодом (В. Кава).
 - В Десь здалеку бриніла, як муха навесні, притишена пісня (М. Коцюбинський).
 - Г Слова його пролунали так образливо впевнено (В. Собко).
 - Ґ Було нам добре, і було нам зле. І західно, і східно (Л. Костенко).

6. Морфологічні норми Службові частини мови. Вигук

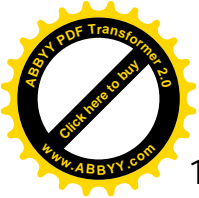
1. **В якому рядку всі прийменники пишуться разом?**
- А Незалежно/від, на/перед, з/під, за/ради, з/за.
 - Б По/між, згідно/з, під/час, в/продовж, з/поміж.
 - В В/наслідок, до/вкола, в/здовж, на/вколо, що/до.
 - Г На/впроти, у/зв'язку/з, поруч/з, з/метою, з/посеред.
 - Ґ За/для, відповідно/до, незалежно/від, о/крім, по/за.
2. **Визначте, в якому рядку всі сполучники підрядні.**
- А Бо, тому що, оскільки, якби, дарма.
 - Б А, і, коли, зате, або.
 - В Бо, та, проте, начебто, ніби.
 - Г Але, мов, як, щойно, якщо.
 - Ґ Хай, ні...ні, ледве, й, однак.
3. **В якому рядку всі частки пишуться окремо?**
- А Написав/би, немов/би, як/небудь, що/разу, надумав/таки.
 - Б Все/ж/таки, отакий/то, все/таки, стань/бо, аби/куди.
 - В Електроніка/ж, тільки/що, таки/прийшли, ну/й, навряд/чи.
 - Г Поки/що, колись/то, як/от, саме/тому, дай/но.
 - Ґ Невже/сказав, казав/же, ось/так, начеб/то, хтозна/який.
4. **Вкажіть, в якому рядку всі слова – вигуки.**
- А О, ой, алло, вибачте, майже.
 - Б Фе, до побачення, вйо, вйокати, ух.
 - В Хі-хі, гайда, нумо, давай, фу.
 - Г Ех, ох, гов, здрастуйте, вибачте.
 - Ґ Агов, ку-ку, марш, геть, вибачення.

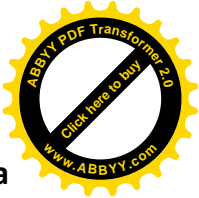
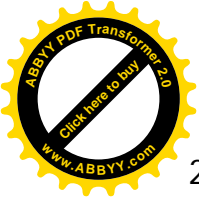
5. **Вкажіть, в якому рядку всі частки модальні (стверджувальні).**
- А Таки, б, лише, -но, хай.
 - Б Ні, саме, собі, тільки, -бо.
 - В Уже, нехай, чи не, майже, ж.
 - Г Навіть, справді, онде, як, хіба.
 - Ґ Так, еге, егеж, атож, авжеж.
6. **З'ясуйте, в якому рядку всі слова з часткою *не* написано правильно.**
- А Ненавидіти, незважаючи на, нечитаючи, не мій, не один.
 - Б Не турбувати, неабияк, невиконана вчасно робота, невесело(сумно), не та.
 - В Не сьомий, недовіра, несамовито, нещодавно, не мовбито.
 - Г Нелегко, невтямки, не люблю, не проживши, неабиякий.
 - Ґ Неподалік, не десять, непрочитана книга, не мов, нехтуючи.
7. **В якому рядку морфологічний аналіз виділеного слова виконано правильно?**
- По-моєму, кожна людина мусить хоч раз коли-небудь сягнути свого зеніту (О. Гончар).
- А Хоч – частка, модальна (видільна).
 - Б Хоч – сполучник, підрядний, допустовий, простий.
 - В Хоч – частка, формотворча.
 - Г Хоч – прислівник, способу дії, незмінний, у реченні – обставина.
 - Ґ Хоч – частка, заперечна.
8. **На які групи поділяють підрядні сполучники?**
- А Причинові, часові, умовні, мети, єднальні.
 - Б Часові, умовні, мети, порівняльні, розділові.
 - В Причинові, часові, умовні, мети, допустові, порівняльні, з'ясувальні.
 - Г Мети, допустові, порівняльні, з'ясувальні, часові.
 - Ґ Часові, умовні, причинові, єднальні, допустові, з'ясувальні.
9. **В якому рядку всі слова належать до службових частин мови?**
- А Як же, щоб, нібито, хай, ніхто.
 - Б Хоч, ледве не, уже, з-за, ледве-ледве.
 - В Мов, як, крім, задля, колись-то.
 - Г Хіба, як-от, ні від кого, наче, дарма що.
 - Ґ Од, чи, не то...не то, повз, але.
10. **З'ясуйте, в якому рядку допущено помилку в правописі прийменників.**
- А Не зважаючи на, з метою, задля, посеред, з-поміж.
 - Б Внаслідок, з-перед, з-поза, з-поміж, заради.
 - В Поміж, окрім, навкруги, поруч з, із-за.
 - Г З-посеред, з-над, незалежно від, за винятком, всупереч.
 - Ґ Попід, понад, попри, поперед, з-попід.
11. **В якому рядку всі сполучники сурядні?**
- А Аби, для того щоб, як, начебто, якщо.
 - Б Оскільки, що, щоб, й, та.
 - В А, але, теж, або, чи.
 - Г Бо, тому що, зате, хай, ні...ні.
 - Ґ Коли, тільки, ледве, проте, щойно.

12. **В якому рядку допущено помилку в правописі прийменників?**
- А З-попід, з-за, незважаючи на, заради, попід.
 - Б В супереч, навпроти, за винятком, задля, з метою.
 - В З-посеред, з-поза, з-поміж, посеред, поміж.
 - Г Вздовж, за допомогою, на чолі, навколо, побіля.
 - Ґ З-під, з-над, обабіч, внаслідок, із-за.
13. **В якому рядку всі слова – частки?**
- А І, в, на, ані, б.
 - Б Чи, хіба, невже, лишень, справді.
 - В З, з-понад, чи не, хай, мовляв.
 - Г Із-за, щоб, що, мовби, ніби.
 - Ґ З-поза, якраз, оскільки, над, якби.
14. **Визначте, в якому рядку всі похідні прийменники прислівникового походження.**
- А Довкруги, навкруги, зверх, ззаду, коло.
 - Б Кругом, мимо, назад, насупроти, кінець.
 - В Нарізно, напередодні, поруч, поряд, за винятком.
 - Г Поверх, незважаючи на, незалежно від, з метою, одночасно з.
 - Ґ Близько, всупереч, відносно, вздовж, довкола.
15. **В якому рядку допущено помилку в правописі вигуків?**
- А Ой-ой, їй-Богу, їй-бо, вйо, допобачення.
 - Б Ку-ку, овва, добридень, ш-ш-ш, агов.
 - В Ну-ну, алло, му-у-у, їй-право, будь ласка.
 - Г Ках-ках-ках, цабе, ха-ха, а-а-а, тарах.
 - Ґ Ляп-ляп-ляп, кру-кру, на добраніч, от тобі й на, оце так.
16. **Вкажіть, в якому рядку допущено помилку в правописі частки ні.**
- А Ніхто, нівроку, нізвідки, ні з ким, ні сліз.
 - Б Ні один, ніякий, ніщо, нісенітниця, ніколи.
 - В Нікого, нівкого, ніяк, ні шелесту, ні до чого.
 - Г Ні для кого, ніяковість, ні з чим, анітелень, ні те ні се.
 - Ґ Нічийому, ні птаха, ніскільки, ніде, нікчемний.
17. **В якому рядку всі частки пишуться через дефіс?**
- А Як/би, казна/де, аби/хто, немовби/то, коли/сь.
 - Б Поки/що, скинь/но, де/коли, будь/як, ні/хто.
 - В Як/от, так/то, хтозна/коли, такі/но, сядь/бо.
 - Г Взяв/таки, ну/й, зроби/ж, якби/то, отакий/то.
 - Ґ Таки/заспівав, будь/коли, де/небудь, ані/скільки, чим/швидше.
18. **З'ясуйте, в якому рядку всі похідні прийменники складаються з двох слів.**
- А За/винятком, не/зважаючи/на, з/метою, згідно/з, на/випадок.
 - Б На/чолі, в/напрямку, у/ вигляді, під/час, з/поміж.
 - В Поруч/з, відповідно/до, нарізно/з, за/ради, в/супереч.
 - Г На/відміну/від, у/зв'язку/з, одночасно/з, в/інтересах, що/до.
 - Ґ Незалежно/від, слідом/за, зважаючи/на, з/за, з/посеред.

19. **В якому рядку всі сполучники пишуться разом?**
- А Про/те, для того/щоб, в міру того/як, не/зважаючи на те що, тому/що,
 - Б Що/б, за/те, немов/би, як/тільки, в/наслідок того що.
 - В Ніби/то, а/би, через те/що, так/що, як/що.
 - Г Не/мов, не/мовбито, ніби/то, за/те, після того/як.
 - Ґ Начеб/то, не/наче, ніби/то, про/те, як/би.
20. **Виберіть рядок, в якому всі частки пишуться окремо.**
- А Прийшов/би, мов/би, не/гарно, аби/то, ато/ж.
 - Б Ні/хто, аби/хто, де/який, чи/мало, чи/не.
 - В Мало/не, що/за, прийшов/же, що/то/за, не/говорити.
 - Г Не/шкода, май/же, хоча/б, не/мов/би, хоч/би.
 - Ґ Наче/б, мало/не, не/мало, не/вже, поки/що.
21. **В якому рядку всі прийменники є непохідними?**
- А У, до, за, при, під.
 - Б Над, для, з, між, з-над.
 - В В, до, з-поміж, посеред, край.
 - Г Ради, повз, від, крім, задля.
 - Ґ Від, серед, заради, попри, попід.
22. **З'ясуйте, в якому рядку всі сполучники підрядні.**
- А І, та, проте, однак, а.
 - Б Зате, чи...чи, й, тому що, бо.
 - В Незважаючи на те що, оскільки, через те що, тому що, що.
 - Г Ні...ні, або, чи...чи, після того як, якби.
 - Ґ Проте, але, то...то, щоб, й.
23. **Вкажіть, в якому рядку допущено помилку в правописі слів.**
- А Розбив би, хай зробить, вона-бо, кинь-но, як-от.
 - Б Колись-то, вивчила-таки, роби ж бо, напиши ж но, зігрій-но.
 - В Що за, навряд чи, ще й, хоча б, та й.
 - Г Розрадь же, схаменіться ж бо, тепер-от, хочби, мовби.
 - Ґ Звари ж, теж (і), годі-бо, мало не всі, передавали ж таки.
24. **В якому рядку морфологічний аналіз виділеного слова виконано правильно?**
- О, як горить душа моя тривожна, і тому сумно, любі, так мені (В. Сосюра).
- А О – вигук, емоційний, виражає почуття радості.
 - Б О – вигук, волевиявлення.
 - В О – вигук, звуконаслідувальне слово.
 - Г О – вигук, емоційний, виражає почуття суму.
 - Ґ О – вигук, емоційний, виражає почуття захоплення.
25. **В якому рядку всі похідні прийменники складаються з двох слів?**
- А За/рахунок, за/допомогою, відповідно/до, згідно/з, по/між.
 - Б У/зв'язку/з, не/зважаючи/на, по/серед, з/під, по/при.
 - В У/напрямку/до, в/здовж, в/продовж, по/ряд, о/крім.
 - Г На/рівні/з, поруч/з, не/залежно/від, одночасно/з, з/метою.
 - Ґ В/наслідок, з/попід, з/поміж, з/посеред, за/для.

26. **З'ясуйте, в якому рядку всі сполучники належать до одного розряду за будовою.**

- А Тому що, незважаючи на те що, для того щоб, через те що, як тільки.
- Б Або, чи...чи, щоб, у зв'язку з тим що, то...то.
- В Коли б, якщо, і, ледве, хоч.
- Г Оскільки, внаслідок того що, якщо, бо, але.
- Ґ Поки, доки, коли, ледве, якби.

27. **В якому рядку всі сполучники належать до одного розряду за значенням?**

- А Якщо, коли б, щоб, мов, щоб.
- Б Хоч, незважаючи на те що, оскільки, для того щоб, а.
- В У зв'язку з тим що, оскільки, тому що, через те що, бо.
- Г Якби, аби, тільки, ледве, тому що.
- Ґ Щойно, ледве, дарма що, або, поки.

28. **Вкажіть, в якому рядку всі слова з часткою не пишуться окремо.**

- А Не/міг, не/має, не/зчутися, не/щастя, не/один.
- Б Не/веселий, не/мовля, не/мов, не/мовчати, не/можна.
- В Не/треба, не/той, не/читаючи, не/виправлена учнем помилка, не/кричав.
- Г Не/дбалий, не/абияк, не/гайно, не/забудько, не/вірив.
- Ґ Ледве/не, не/хай, трохи/не, не/доспати, не/наче.

29. **В якому рядку всі похідні прийменники утворено складанням прийменників?**

- А Із-за, з-під, з-попід, з-поза, незважаючи на.
- Б З-над, з-між, з-перед, з-поміж, край.
- В З-поперед, з-посеред, з-проміж, побіля, з метою.
- Г Поперед, посеред, поза, попри, задля.
- Ґ Проміж, повз, щодо, попід, внаслідок.

30. **В якому рядку морфологічний аналіз виділеного слова виконано правильно?**

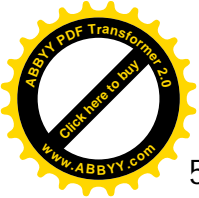
Якби оті проміння золоті у струни чарами якими обернути, я б з них зробила золоту арфу (Леся Українка).

- А Якби – сполучник, підрядний, причини, простий.
- Б Якби – частка, модальна (питальна).
- В Якби – сполучник, підрядний, мети, складний
- Г Якби – сполучник, підрядний, умовний, простий.
- Ґ Якби – сполучник, підрядний, умовний, складний.

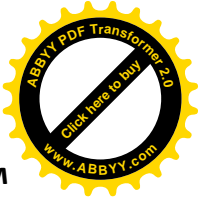
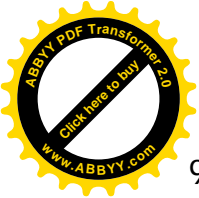

7. Синтаксичні та пунктуаційні норми
Словосполучення. Просте неускладнене речення.
Головні і другорядні члени речення

1. **В якому рядку всі словосполучення утворено способом прилягання?**
 - А Сподівання зустрітися, заклик до перемоги, наказ наступати, підійти ближче, поїхати додому.
 - Б Прохання виконати, повернутися під вечір, потребувати допомоги, линути вгору, йти тротуаром.
 - В Бажання випередити, приїхати вчасно, співати пісню, вміння одягатися, значно краще.
 - Г Дозвіл поїхати, стиха промовляти, трохи вище, йти назустріч, вчитися музики.
 - Ґ Прагнення знати, бажання працювати, мрія вчитися, звичка читати, намагання перемогти, намір подорожувати.
2. **В якому рядку всі поєднання слів не становлять словосполучення як окремої синтаксичної одиниці?**
 - А Гори перевернути, дати на горіхи, часто-густо, сказати правду, до лісу рукою подати, розв'язати язик.
 - Б Бути насторожі, кривити душею, лебедина пісня композитора, очима стріляти, на повний хід, поети і прозаїки.
 - В Нарубати дров, бути причетним до справи, буду виступати, ріки і озера, найбільш вдалий, дуже серйозний.
 - Г Іван Петрович Котляревський, ламати голову, куди завгодно поїхати, крізь зуби сказати, наламати дров, весна рання.
 - Ґ Тримати камінь за пазухою, честь і порядність, дати пораду, розводити дискусію, слова ковтати, спуску не давати.
3. **Укажіть рядок з іменниковими словосполученнями.**
 - А Весняна пора, уроки історії, Довженків край, щастя жити, бажати щастя, змога вчитися.
 - Б Дослідження літератури, постать дівчини, пошана до людини, сповнений поваги, відро води, відчуття простору.
 - В Наш учитель, невичерпне джерело, гідний наслідування, двадцятье століття, світова література, справжній майстер.
 - Г Боротьба за мир, хвала життю, думка повернутися, незабутня зустріч, велич людини, чарівна краса.
 - Ґ Високість помислів, краса людини, усвідомлення обов'язку, п'ять балів, вимогливий до себе, кожен з нас.
4. **В якому рядку всі словосполучення складні за будовою?**
 - А Діяти всупереч обставинам, стати скупим на слова, портфель із шкіри, подарувати книгу подрузі, завдати удару ворогові.
 - Б Сім відважних воїнів, голос Ніни Матвієнко, дівчина з карими очима, десять довгих днів, пояснити завдання учням, надіслати лист братові.
 - В Земля України, крокувати поруч з товаришем, багатющий мовний матеріал, найвищий ступінь досягнень, зробити курям на сміх, сюжет «Лісової пісні».
 - Г Домашнє завдання учнів, глибоко цінувати поезію, розуміти товариша з півслова, величезний потяг до музики, сприйняти прочитане по-новому, найсуворіша вимогливість до себе.
 - Ґ Життя Лесі Українки, слава поетеси, прекрасний у своїй людяності, наприкінці минулого століття, твір мистецтва, раптом прокинувся.

5. **Словосполучення якого рядка утворено способом керування?**
- А Розумітися на красі, схожий на сонце, піклуватися по-батьківськи, недалеко від школи, п'ять років.
 - Б Серце матері, любити дітей, рідна школа, право будувати, плести з барвінку.
 - В Один із двохсот мільйонів, засівати житом, вчитися у старших, писати красиво, вищий від батька.
 - Г Говорити без пауз, будувати разом, сіячі добра, повен радості, гідно поводитися.
 - Ґ Славити Батьківщину, пісня про щастя, потрібний людям, радісно дітям, готуватися до зустрічі.
6. **Виберіть рядок із прикметниковими словосполученнями (за морфологічним вираженням головного слова).**
- А Лапятий сніг, неперевершена краса, сповнений надій, зроблений з дерева, старший за брата, світова поезія.
 - Б Переписаний з книги, мій товариш, незакінчена повість, серйозний з дитинства, правильне рішення, творчий задум.
 - В Гарний з лиця, переповнений почуттями, задоволений поїздкою, солодший від меду, старший від мене.
 - Г Доручена справа, передана товаришем книга, справжня дружба, доведений до відчаю, скромний у житті, крайній ліворуч.
 - Ґ Підтриманий групою, розширений донизу, зворушений подією, зоране поле, перекладений українською мовою.
7. **В якому рядку всі словосполучення прості за будовою?**
- А Твори Івана Франка, на честь ювілею, прийти людині на допомогу, стати на повен зріст, наше майбутнє, збірка поетичних творів.
 - Б Перше вересня, бути біля хворого, працювати на совість, кричати несвоїм голосом, непочатий край роботи, пісні Марусі Чурай.
 - В Людина з великої літери, музей Ольги Кобилянської, проходити шляхами боїв, виступити з доповіддю на конференції, подивитись у вічі, цікавий фільм.
 - Г Благородне почуття, сказати трохи задумливо, хотіти побачити друга музики Олександра Білаша, концерт скрипки з оркестром.
 - Ґ Картина художника, тепло людських сердець, врятувати життя людині, ночі без сну, одержимість Лесі Українки, виявити ініціативу.
8. **В якому рядку всі словосполучення утворені способом узгодження?**
- А Тернистий шлях, ясні далі, батьківська земля, рукотворна весна, вдало спроектований, його амплуа.
 - Б Незборима сила, ранкові промені, анкетні дані, кожна оселя, один шлях, п'ять будинків.
 - В Кругла дата, людські шукання, вартий поривань, грозова днина, чисте сумління, життєва суть.
 - Г Ніжне серце, шлях у майбуття, доля дівчини, натягнуті струни, київське метро.
 - Ґ Щоденна праця, непохитна мужність, рідний завод, молодіжний фестиваль, єдина мета, кожен меридіан.

9. **Вкажіть, в якому рядку всі словосполучення однакові за морфологічним вираженням головного слова.**

- А Виділятися з-поміж інших, захоплюватися археологією, працювати над проектом, дивитися посміхаючись, право вибирати, поїхати будувати.
- Б Довженкова творчість, висока гора, справедлива оцінка, поетичний образ, сповнений гордості, життєва позиція.
- В Звичайний до буденності, попередній екзамен, лагідний вдачею, вишитий рушник, допущений до екзаменів, складений на «відмінно».
- Г Відомий з розповіді, далеко видний, далекий від істини, далеко відомий, дорогий мені, добре знайомий.
- Ґ Другий за списком, три з десяти, списаний на трьох листах, складений удвоє, перший у навчанні.

10. **Словосполучення якого рядка мають однакові відношення між головним і залежним словами?**

- А Уміння слухати, бажання відпочити, перші квіти, твір композитора, рання весна.
- Б Захист миру, розв'язання задачі, керівництво закладу, репродукція картини, синь неба, пшеничне поле.
- В Будівництво школи, виховання людяності, необхідний для збереження, вдаючись до узагальнень, застосовувати на практиці, сприймати серйозно.
- Г Ставитися з поблажливістю, несподівано подзвонити, запросити увійти, отримати через тиждень, дивитися зачудовано, виправляючи товариша.
- Ґ Переможець конкурсу, твердо пам'ятати, шлях народу, пам'ять про капітана, вбачати закономірність, потурбувати телеграмою.

11. **На які типи поділяють речення за будовою?**

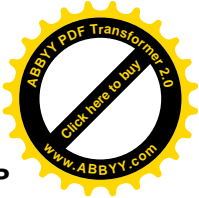
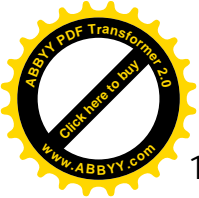
- А Повні, неповні.
- Б Двоскладні, односкладні.
- В Поширені, непоширені.
- Г Прості, прості ускладнені, складні.
- Ґ Сполучникові, безсполучникові.

12. **З'ясуйте, в якому реченні простий підмет виражений прикметником.**

- А Минуле ніколи не повертається (Р. Іванченко).
- Б Де ти, милий, чорнобривий? Де ти? – озовися (І. Котляревський).
- В Нарешті привезли пальне... (О. Гончар).
- Г Несказане лишилось несказаним (Л. Костенко).
- Ґ Два хитрих мудрого не переважають (Л. Глібов).

13. **В якому реченні наявний простий дієслівний присудок, ускладнений часткою?**

- А Оленчук Іван Іванович – сиваський солевоз, виноградар і, як брат його, майстер розшукувати солодку воду в солончаковому степу (О. Гончар).
- Б А Іван Гнатович візьми та й покажи улов на свою голову (З журналу).
- В І все-таки приїдь – ми поговорим (Д. Павличко).
- Г Вона не збиралася довго затримуватись у Харкові (І. Микитенко).
- Ґ Зійшов місяць ясний – я пішла в садочок нарвать-назбирати пахучих квіточок (П. Амбросій).

14. Знайдіть речення, в якому складений дієслівний присудок становить поєднання інфінітива з особовою формою дієслова, що вказує на початок, продовження чи закінчення дії.

- А Як іноді просте, звичайне слово, сказане доречно, уміє людину зробити щасливою (Є. Божик).
- Б Раніше почало вставати сонце, щиріше доглядати землю (М. Коцюбинський).
- В Кажу: з вас кожен міг поетом стати, в кривавім лихолітті полягти. Чи мирним днем зорю з небес дістати, чи сам для світу зіркою зійти (В. Бровченко).
- Г О земле рідная! Не жатиме неситий пшениці на твоїх ланах! Жила, живеш, довіку будеш жити, безсмертна у віках (М. Рильський).
- Ґ Якщо ти справді вмів любити, навчись забути і забудь (Т. Севернюк).

15. В якому реченні іменна частина присудка виражена неозначеною формою дієслова?

- А Жити – означає любити (Ю. Мушкетик).
- Б Вибиватися у люди – справа зовсім не проста (П. Сингаївський).
- В Важливе завдання школи – виховання людини допитливою, творчою, думаючою (З часопису).
- Г Настя положила зарік якнайчастіше навідуватися до хрещениці (Панас Мирний).
- Ґ Ніхто не годен віщі барви вбити, даровані мені святим чуттям (Т. Севернюк).

16. Знайдіть речення з підметом, вираженим нерозкладним словосполученням з неозначеною формою дієслова.

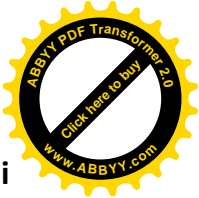
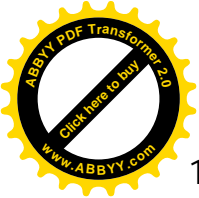
- А Пісням лунати, поемам бути – поети є (І. Гончаренко).
- Б Хотілося б бути людиною (Г. Кривда).
- В Як хочеш мати багато друзів – будь другом (Є. Летюк).
- Г Бути якнайближче до правди. Відчувати, як пашить на тебе життя, самому бути схвильованим – тільки в такому стані берися до праці (О. Гончар).
- Ґ Стати переможцем, залишитися ним, втримати таку честь – було його давньою мрією (В. Собко).

17. Вкажіть, в якому неповному реченні пропущено підмет, присудок і додаток.

- А І на горе, на біду взяв царицю молоду (Л. Первомайський).
- Б Яюсь завжди спізнювався з оранкою і сівбою (М. Стельмах).
- В Люди по соломинці збирали, а ти носилками розносиш? (Г. Тютюнник)
- Г Він рибу варить. Лина, що спіймав уранці! Такого ситого! (М. Коцюбинський)
- Ґ Вийшов на село, глянув – у млині світиться (Г. Тютюнник).

18. В якому реченні підмет виражений числівником?

- А Мені тепер здається, що нігде на цілім світі вже нема чужини, поки ми вдвох з тобою (Леся Українка).
- Б Один за всіх – всі за одного! (Народна творчість)
- В Словом сильним, мов трубою, мільйони зве з собою... (І. Франко)
- Г Обом було радісно й легко на серці (Ю. Бедзик).
- Ґ Мені двадцять вісім, я серед них найстарший і званням, і віком... (Ю. Збанацький)

19. В якому реченні присудок узгоджується з підметом у роді, числі і відмінку?

- А Тихий росяний ранок. За принишклими садами половили хліба... (Р. Іванченко)
- Б Осінній Київ. Яке перо може відтворити його осінню красу! (В. Собко)
- В Озеро глибоке, все затінене темним дубом (М. Чабанівський).
- Г Ось робітничий клуб (В. Сосюра).
- Ґ Вечірня кімната. Розчинені вікна. Весна... (І. Жиленко)

20. Знайдіть серед наведених речень неповне з простим дієслівним присудком.

- А Очі – міра, душа – віра, совість – порука (Народна творчість).
- Б Платня нічого – краща, ніж по інших сторонах (М. Коцюбинський).
- В Нічого в цьому році озимина, а ярі стоять зеленою рікою (М. Стельмах).
- Г Головним інструментом у хірурга є скальпель, у муляра – кельма, у художника – пензель (З часопису).
- Ґ Рукам волі не давайте! (Гр. Тютюнник)

21. В якому реченні підмет виражений прислівником?

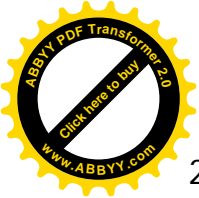
- А Дуже корисно побувати ще раз у житті дитиною... (М. Чабанівський)
- Б Люба! Ми у власне вчора досить надивились (В. Коломієць).
- В Славне моє сьогодні. Зavidним і прекрасним буде завтра (М. Рудь).
- Г Сьогодні я такий щасливий, мов вийшов хлопчиком на шлях (В. Сосюра).
- Ґ Писати вірші – дуже просто... (О. Підсуха)

22. Вкажіть, в якому реченні підмет виражений вигуком.

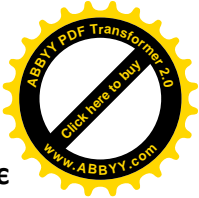
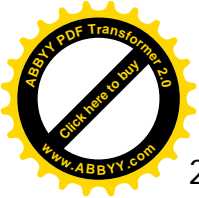
- А Гучне «ура» було йому на відповідь (Ю. Смолич).
- Б Проспіва, протягне «ох!», молока хильне за двох і вертається до хати (С. Олійник).
- В Агов, над містом я, на риштуванні, – стружу, клепаю, зводжу дім – творю! (І. Нехода)
- Г Що за диво! Під віконце хтось помалу підступає (Леся Українка).
- Ґ Несла ворона до мого двора, мов сиру крихітку, своє картове «кра» (І. Нехода).

23. Знайдіть речення, в якому інфінітив не входить до складу дієслівного складеного присудка.

- А «Розпрягайте» і «Поїхав за Десну» не зуміє онук заспівать (О Реп'ях).
- Б Камінь – не мертва брила. Камінь може кричати. Камінь, який скропила сльозою пекучою мати (Л.Дмитерко).
- В Хто кращу пісню скласти зуміє, той з вас ніколи не постаріє (П. Сингаївський).
- Г Скільки різного, часто суперечливого може співіснувати в одній людині (Є. Божик).
- Ґ А Ковалів – людина обережна, він не буде пускати слів на вітер (М. Чабанівський).

24. **Знайдіть серед наведених речень спонукальне.**
- А Хто ж могутній забороне встати й нам од сна? (Г. Чупринка)
 - Б А ми з тобою обминем торжища, де гендлярі вимахують пером (Л. Костенко).
 - В Тут на radoщах Бертольдо всіх співців казав зібрати (Леся Українка).
 - Г Боже, хай моє завтра стрімко летить, хай у щасті розгорне крила! (Ю. Дмитренко)
 - Ґ Тримаючи в руках скрипку, людина не здатна зробити погане (Г. Сковорода).
25. **Як поділяються речення залежно від наявності чи відсутності структурно обов'язкових членів речення?**
- А Поширені, непоширені.
 - Б Двоскладні, односкладні.
 - В Сполучникові, безсполучникові.
 - Г Повні, неповні.
 - Ґ Прості, складні, ускладнені.
26. **В якому реченні присудок узгоджується з підметом лише у відмінку?**
- А Київські кручі – фортеці зелені (Л. Дмитерко).
 - Б Поле – що безкрає море (Панас Мирний).
 - В Знаки минулого – літопис землі (М. Чабанівський).
 - Г Промені як вії сонячних очей! (П. Тичина)
 - Ґ Була вже ніч. Осяні місячним світлом дерева стояли в цвіту, як наречені (О. Довженко).
27. **В якому з наведених речень означення виражено нерозкладним словосполученням?**
- А Сад – то спів веселих птахів і сумних вітрів (Л. Дмитерко).
 - Б В кінці села, коло самої Роставиці, стояла хата старого Петра Джері (І. Нечуй-Левицький).
 - В Роман – людина ніжної і сумирної вдачі (О. Гончар).
 - Г Микола знав, що коні самого голови і його багатой рідні стоять дома в повітках (І. Нечуй-Левицький).
 - Ґ Бо хоч які міцні будуть плечі одної людини, проте ніколи вони не витримають того, що витримають плечі колективу (О. Гончар).
28. **Знайдіть речення, в якому наявна прикладка.**
- А Життя – не прогулянка, не забава, а важка праця (І. Цюпа).
 - Б Підростає людина, вимовляє перше чарівне слово «мама», робить перші кроки в житті (З. Воскресенська).
 - В Ми – народ! Шлях наш повен дерзаннями (О. Новицький).
 - Г І задзвонили над джмелями дзвінки-дзвіночки лісові (М. Вінграновський).
 - Ґ Конвалія – рослина отруйна (М. Стельмах).

29. **З'ясуйте, в якому реченні сполучення «з + орудний відмінок» виконує функцію додатка?**

- А Наступного дня Блаженко з Хаєцьким справді звідкись привели Чернишеві вороного (О. Гончар).
- Б Шовкун з лагідним спокоєм щось розповідав співбесідникам про гірські пригоди (О. Гончар).
- В Міст, перегорівши, з гуркотом повалився в воду (О. Гончар).
- Г З ревнивою пильністю стежив Маковей за Чернишем (О. Гончар).
- Ґ Вперше з казкою, із легендою там зустрітись мені довелося (В. Швець).

30. **В якому реченні інфінітив виконує функцію додатка?**

- А Змалку треба шанувати рідну мову, навчаючись від батька й матері, від дідуся й бабусі отого мовного багатства (І. Цюпа).
- Б Хто навчив нас звеличить у кожній людині Людину, виміряти трудом кожен крок до ясної мети? (В. Бровченко)
- В Умій відчувати серце матері, умій бачити в її очах ласку і спокій, щастя і радість, тривогу і бентегу, розгубленість і прикрість (В. Сухомлинський).
- Г А люди – володарі степу, задумали виростити сад (В. Терен).
- Ґ Хіба забути юності квартали, де кожен камінь чув твою ходу, і щедро в час ранковий дарували свій аромат акації в меду (К. Дрок).

31. **В якому реченні неузгоджене означення виражене прислівником?**

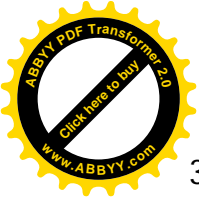
- А Свіча ніколи рівно не горить (Т. Севернюк).
- Б Гори на тлі передзахідного сонця – продовжена мить тривання (Б. Криса).
- В Карлос вибрав шлях направо, Гвідо вибрав шлях наліво (Леся Українка).
- Г І тут озвався отой сивочолий чоловік (В. Симоненко).
- Ґ Смерекова хата – батьківський поріг. Смерекова хата на крутій горі (М. Бакай).

32. **В якому з речень є прями́й додаток?**

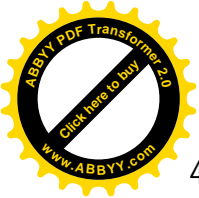
- А Він чув сміх, і плач, і спів, і крик, він бачив погляди і злі, й привітні (Є. Летюк).
- Б Вінцем досягнень і надбань людини є, мабуть, рукотворне чудо-сад (Л. Дмитерко).
- В Безхмарними очима немовляти зорить у душу сорок перший рік... (Б. Мельничук)
- Г Забулися «пророки» навіки... (Є. Летюк)
- Ґ Дивлюсь я на тебе, на вільнеє небо, на коси дівочі беріз (В. Сосюра).

33. **Вкажіть, в якому реченні означення виражено нерозкладним словосполученням.**

- А Може, дівчина в іншого до нестями закохана, в якого-небудь тракториста або серцеїда-завклубом, а ти для неї величина безконечно мала (О. Гончар).
- Б І погнався лицар хутко через доли, через гори, і спинився від віконцем у своєї Ізідори (Леся Українка).
- В Морозною, сніговою була важка зима сорок першого року (З підручника).
- Г Світ увесь крізь тайфуни й цунамі до рятунку шука свою путь... (С. Реп'ях)
- Ґ Неповторна кожна людина, неповторна кожна любов! (А. Демиденко)

34. **Виберіть речення, де є обставина із значенням часу.**
- А Доки сонце сходить і заходить, живуть і творять люди на землі (В. Кузьменко).
 - Б Тільки родина у прикру хвилину схилить надію тобі на плече (В. Крищенко).
 - В Запахущі плоди колосистого липня, золотаві, як сонце, липневі меди (П. Осадчук).
 - Г Промчались років блискавки над плесами озер (Р. Братунь).
 - Ґ Давалася взнаки втома останніх днів (О. Гончар).
35. **В якому реченні є обставина із значенням міри та ступеня?**
- А І снагою життя наливаються вщерть колоски (М. Сингаївський).
 - Б Без праці людина деградує, вона вироджується (П. Загребельний).
 - В І краса степової дівчини причарувала його на той час при ясному місяцеві, ніби краса русалки (І. Нечуй-Левицький).
 - Г Машина поспішно від'їхала (І. Цюпа).
 - Ґ Хоча знаю: ніщо не дається легко (І. Цюпа).
36. **В якому з речень є обставина із значенням часу?**
- А Злий плаче від зависті, а добрий – від радості (Народна творчість).
 - Б Всі троє притихли, мовби заворожені чарами цього весняного вечора (О. Гончар).
 - В На думку спадає те поле у жовтні (П. Тичина).
 - Г Серце хай не стомиться ніяк у дні чекань, самотності й тривоги, нехай кохання буде, як маяк, якому віриш, збившиися з дороги (Є. Летюк).
 - Ґ Ми любим час єднання, а не зброї (Д. Павличко).
37. **Вкажіть, в якому реченні порівняльний зворот виконує функцію обставини способу дії (порівняння).**
- А Життя – як море (В. Сосюра).
 - Б Людині потрібна довіра, як золоту точна міра, як житові повен колос, як птиці щасливий голос (Є. Летюк).
 - В І звучить земля, як орган (П. Тичина).
 - Г А поля – мов діти, ніби найвища поезія, неначе найскладніша наука (П. Загребельний).
 - Ґ Слово народилося в праці, як і пісня (І. Цюпа).
38. **Позначте речення, в якому між підметом і присудком треба поставити тире (розділові знаки пропущено).**
- А У нас на Україні душа і пісня споконвік жива.
 - Б Київські кручі фортеці зелені.
 - В В чужих краях і хліб неначе вата.
 - Г Я не турист у ріднім краї не мовчазний спостерігач.
39. **З'ясуйте, в якому рядку (рядках) правильно вжиті розділові знаки в заголовках.**
- А Усе найкраще – дітям.
 - Б Журналістам – свободу слова.
 - В Демократії підтримка і захист.
 - Г Суверенній Україні приватизацію.

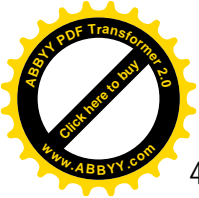

40. У котрому з рядків правильно вжиті розділові знаки.
- А Очі два озерця морської води.
 - Б Сварка чоловіка з жінкою то літній дощ.
 - В Земля не може жити без сонця, а людина без щастя.
 - Г З піснею дружити - ніколи не тужити.
41. У котрому з рядків неправильно вжито розділові знаки.
- А Зникає мова – зникає нація.
 - Б Українська мова – це основа нашої безмежно багатой культури.
 - В А була ж ти – як буря із громом! А була ж ти – як ніч на Купала...
 - Г Очі: дві волошки в житі.
42. Позначте рядок (рядки), в яких правильно вжиті розділові знаки в простих неускладнених реченнях.
- А Відкладати на завтра – справа ненадійна. Він мені – як рідний.
 - Б Вона для нього наче перешкода. Творчість – то моє життя.
 - В Допомогати – шляхетно. Але життя не сон.
 - Г У справедливих армій доля – завжди прекрасна. Три рази по три – дев'ять.

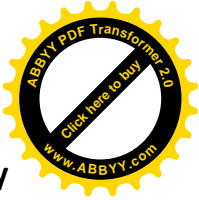
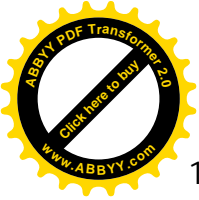
8. Синтаксичні та пунктуаційні норми

Однорідні члени речення. Відокремлені члени речення

1. У котрому реченні правильно відокремлено поширене означення:
- А Роз'ятрений нудьгою, затоплений в задумі плентався я тихою ходою берегом річки... (*Коцюбинський*).
 - Б Згорда поглядають вони довкола певні в своїх силах, байдужі до всяких життєвих незгод (*Коцюбинський*).
 - В Незабаром показалося село, мальовничо розкидане над річкою по горі (*Коцюбинський*).
2. У котрому реченні правильно відокремлено поширене означення:
- А А колос, викупаний сонцем вклоняється ниві (*Стельмах*).
 - Б Витіпаний хворобою, Григорій посміхнувся жовтогарячими, наче з вільхової кори вирізаними устами (*Стельмах*).
 - В Тут, серед степів, пропалених і пропечених сонцем Ліна частіше згадує батька (*Гончар*).
3. У котрому реченні (реченнях) правильно відокремлено поширене означення:
- А Розчепіреними пальцями лівої руки чесав білу бороду, трохи пожовклу від старості й тютюну (*Дмитренко*).
 - Б Починалася ніч. Спокійна, підгірська, літня ніч, вдумлива й поетична, повна своєрідного настрою, якого годі шукати в інших, чужих краях (*Лепкий*).
 - В Вийди, кохана, працюю зморена, хоч на хвилиночку в гай (*Старицький*).

4. **У котрому реченні (реченнях) неправильно вжиті розділові знаки:**
- А Вона, наморена ходою трохи не цілого дня зразу закрила натовлені очі (*Мирний*).
 - Б Він, неспокійний, весь збурений суперечливими почуттями, подався на лікарський виклик (*Збанацький*).
 - В Їм почало здаватися, що вона засинає заколисана гудінням вітру (*Хижняк*).
5. **У котрому реченні (реченнях) неправильно вжиті розділові знаки:**
- А Три камені лежать перед порогом, рівні й вичовгані тисячами ніг (*Кучер*).
 - Б Рідну, славно, кров'ю перемиту я тебе нікому не віддам (*Малишко*).
 - В Шепче мій край урожаєм багатий, кличе дорога, легка і крута (*Малишко*).
6. **У котрому реченні не відокремлено поширені обставини:**
- А Тільки де-не-де діди вигрівались на сонці сидючи на призьбі та молодиці квапливо бігли по воду, вимахуючи мідяними побіленими кухлями (*Коцюбинський*).
 - Б Ще не розтуляючи очей, я всім тілом відчуваю злагоду в нашій хатині (*Стельмах*).
 - В Та ось рушило небо, позеленивши на світанні наші обличчя (*Коцюбинський*).
7. **У котрому реченні помилково не відокремлено поширені обставини:**
- А Семен стояв ні в сих ні в тих тримаючи в руках торбинку, не знаючи, чи залишатися тут чи тікати (*Коцюбинський*).
 - Б Гойдаючи злегка рудими боками, п'ялись по крутих стежках корови (*Коцюбинський*).
 - В Вертаючись уночі з передової, ми через степ до міста підійшли (*Первомайський*).
8. **У котрому реченні правильно відокремлено поширену обставину:**
- А Чорні голі дерева стояли в снігу, настовбурчившись замерзлими гілочками і, наче мертві, не ворушилися од вітру (*Коцюбинський*).
 - Б Сонце, поволі спускаючись на захід, більшає, немов росте, яснішає, розпалюється (*Коцюбинський*).
 - В Згубити людську особистість людини можна і в інший спосіб – розщепивши душу, зруйнувавши в ній моральність, або позбавивши людину почуття гідності, честі, впевненості в собі (*Гончар*).
9. **У котрому реченні (реченнях) неправильно відокремлено поширену обставину:**
- А Обличчя натхненно розшарілося і освітившись якимись думками, стало мовби тоншим, інтелектуальнішим, багатшим (*Гончар*).
 - Б Стрункі дерева, мов живі, скорившись невідомій силі, в вікно багрянні віхи хилять (*Сосюра*).
 - В Олександра ще довго стояла спершись на сапу, та щось розказувала молодицям (*Коцюбинський*).

10. У котрому реченні (реченнях) правильно відокремлено поширену обставину:

- А Він стояв уже серед кімнати, розкривши рота від здивування (*Панч*).
- Б Та кожен раз нова в нас збуджувалась сила, немов зростаючи з безмірних наших втрат (*Первомайський*).
- В Небо до обрію вкрилося розривами рудих хмарок, що пливли обволікаючи сонце (*Кучер*).

11. З'ясуйте, в якому варіанті (варіантах) розділові знаки вжито неправильно:

- А 1. Пані Лесю, ти приїдеш? Пані Леся може приїхати. 2. У лісі, звичайно, гарно будь-якої пори року. Піти в ліс – для нього звичайно.
- Б 1. Це, я кажу, чудове видання. Це я кажу, щоб ви попрацювали над правописом. 2. Ви, напевно, читали цю книгу? Твори Євгена Гуцала ви читали напевно.
- В 1. Читайте, я раджу, видання українських письменників. 2. Раджу, прочитати повісті Євгена Гуцала.

12. З'ясуйте правильний варіант вживання розділових знаків у реченні зі вставленими словами:

- А Вона, Леся Українка, троянда в морі квітів.
- Б Вона – Леся Українка – троянда в морі квітів.
- В Вона (Леся Українка) троянда в морі квітів.

13. З'ясуйте, в якому варіанті є помилки у вживанні розділових знаків при вставних і вставлених конструкціях:

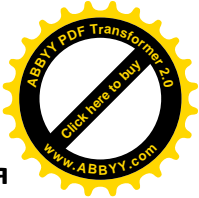
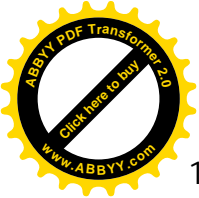
- А Тим більше сьогодні мусив зайти після такого вчорашнього (на його думку, надзвичайного) «казусу».
- Б Те, що він почав був забувати, – ціла ота трагедія його народу, – навалилась на нього всім тягарем, кидаючи серце, мов м'яч, у всі боки.
- В Адже (як ми уже зазначили) портрети місцевих передовиків були підняті на таку недосяжну висоту, що годі було кого розпізнати.

14. З'ясуйте, в яких варіантах не допущено помилок у вживанні розділових знаків у реченнях із порівняльними зворотами:

- А 1. Час тече, немов пісок з долоні. 2. Життя зриває дні мої, неначе вітер листя.
- Б 1. Я квітку не можу зірвати, бо їй як людині болить. 2. Життя, немов ріка, пливе в майбутнє, в завтрашнє, в безкрає.
- В 1. Час летів, немов на крилах, і, мов сон, життя минало. 2. Червоніли хмари, неначе обсіпані рожами.

15. З'ясуйте, в якому варіанті немає пунктуаційних помилок у реченнях із порівняльними зворотами:

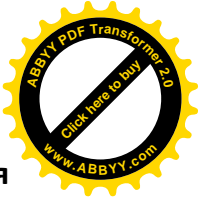
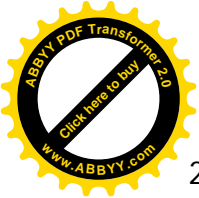
- А 1. Руки були холодні мов лід. 2. Дощ линув як із відра.
- Б 1. Як справжній лірик, Сосюра надзвичайно різноманітний у своїх переживаннях. 2. Кривинський як посередник вийшов наперед громади.
- В 1. Всі, як один, повернули голови до дверей. 2. Марко почервонів, як рак.

16. **З'ясуйте, в якому варіанті правильно вжито розділові знаки для відокремлення звертань:**
- А 1. Зіроньки ясні небо покрили, вийди, дівчино, серденько, миле. 2. Благословенний будь мій рідний краю!
 - Б 1. Хай, милі друзі, вам щастить у дружбі вірній, у праці мирній. 2. Прощай сине море, безкрає, просторе.
 - В 1. Гей, юнаки, гей, молодість світу, доля планети у ваших руках. 2. Ой Дніпре, мій Дніпре, широкий та дужий, багато ти, батьку, у море носив козацької крові.
17. **У котрому реченні правильно поставлено розділові знаки при однорідних членах:**
- А Тихо. І земля, і вода, і повітря, все послухало.
 - Б Не висотою хмарочосів вимірюється гідність народів, а високістю мети і намірів.
 - В Усе в чеканні: і краплі рос, земля і місяць, вишні, і тополі.
18. **У котрому реченні правильно поставлено коми між однорідними членами:**
- А Столиця Естонії схожа на ілюстрацію до казок Андерсена, або братів Грімм.
 - Б Я пам'ятаю вчительку мою, просту і скромну, і завжди спокійну.
 - В На жоржини, на троянди ранок чистий, золотистий сипле сльози-діаманти, сипле іскорки перлисті.
19. **У котрому реченні (реченнях) неправильно поставлено розділові знаки між однорідними членами:**
- А Скрізь – у саду, у полі, у лісі, панував осінній спокій.
 - Б Їхав, їхав козаченько лугом, долиною, та лісочком, та садочком до своєї милої.
 - В Піди, допоможи слабшому.
20. **У котрому реченні (реченнях) неправильно поставлено розділові знаки між однорідними членами:**
- А Поривання, бажання, обіцянки – не допомога.
 - Б Хочеш не хочеш, але мусиш зробити.
 - В Не хочеться ні їсти, ні пити.
21. **У котрому реченні правильно вжиті розділові знаки:**
- А Повсюдно тиражуються Стусові портрети: на плакатах, значках, вимпелах, навіть на футболках.
 - Б Гарна постава, проникливий погляд виразних очей, лагідна усмішка, все це засвідчує багату особистість.
 - В Каротин міститься в продуктах харчування – як-от: гарбузах, абрикосах, зелені, персиках, цитрусових.
22. **У котрому реченні (реченнях) неправильно вжиті розділові знаки:**
- А Під сузір'ям Риб народилися такі славетні люди: Сергій Рахманінов, Елізабет Тейлор, Енріко Карузо...
 - Б Любив обіцяти завжди – зранку, вдень, увечері.
 - В Усе: і повітря, і покручені лози, і зів'яла трава – усе це мимохить нагадує їй щасливі хвилини життя.

23. **З'ясуйте, в якому реченні неправильно вжито тире:**
- А І над водою, і над гаєм – кругом усе мовчить.
 - Б Тільки нам все жити не вмирати, зерно сіять, зацвітати знов.
 - В Він був ні риба – ні м'ясо.
24. **З'ясуйте, в якому реченні правильно вжито тире:**
- А Бігли, ойкали, шулилися від дощу – сховалися.
 - Б Усе бачить співець у широких роздоллі – і небо, і море, і красу світову.
 - В Чарівний світ пливе переді мною, як-от – сині води, білі піски, хати на високих берегах.
25. **Позначте речення з узагальнювальним словом після однорідних членів (розділові знаки пропущено):**
- А Аір тростяний має ще народні назви татарське зілля лепеха ірний корінь явір (*З журналу*).
 - Б Богові Роду підкорялися всі три царства і наземне і підземне і небесне (*Є. Шморгун*).
 - В Ревнощі ображене жіноче самолюбство згадки про нещасливе кохання про нездійснені дівочі мрії все це завирувало в її [Марусі Чурай] душі і породило страшний план помсти (*О.Козуля*).
 - Г Зо всіх куточків зі стін з вікон з долівки і з мене самого вставляли згадки дитинства і пливли передо мною (*М. Коцюбинський*).
26. **Позначте речення, в якому вставне слово (словосполучення) дає емоційну оцінку повідомлюваному:**
- А Дбали люди про джерело, а воно, кажуть, навіть говорити вміло людською мовою (*З журналу*).
 - Б Кожен вибирав собі пару, може, на танець, може, на вечір, може, й на все життя... (*З.Кучерява*).
 - В На великому чорному баркасі, що, здавалося, повертав до берега, справді звивали вітрила (*М. Коцюбинський*).
 - Г Лебедині, сніжно-білі кучугури – мабуть, тільки в дитячих снах можна побачити щось таке (*О. Гончар*).
 - Д На превелике диво, Земфір не пручався (*М. Коцюбинський*).
27. **Позначте речення з неоднорідними означеннями (розділові знаки пропущені):**
- А Маленька дівоча рука один по одному бере з кошика легкі алюмінієві персні надіває на пташину ніжку ловкенько пристібує на ній як амулет як знак спілки людини і птаха (*О.Гончар*).
 - Б У глибоких зелених од винограду і повних сизої імлі долинах тіснились кам'яні громади рожеві від вечірнього сонця або синіючі густим бором (*За М. Коцюбинським*).
 - В Є тут вічність. Вічність у вигляді чистих ніким не забруднених пісків вловлюєш її в струмуванні вітру і в спокійному леті птахів і в неквапливих вишумах моря що і вночі не змовкне (*О. Гончар*).
 - Г День стояв тихий сонячний (*За Лесею Українкою*).

28. Позначте речення, в якому між однорідними членами кома не ставиться (розділові знаки пропущено):

- А З садинок на ціле ... село кав'ярні дуже добре видко було і море і сірі піски берега (*М. Коцюбинський*).
- Б Синє море хвилювалось і кипіло на березі піною (*М. Коцюбинський*).
- В Тече вода в синє море та не витікає (*Т. Шевченко*).
- Г Пари повільно розходилися забираючи останні акорди вальсу несміливі доторки закоханих рук таємничо-солодкі почуття (*З. Кучерява*).

29. Позначте речення з невідокремленим поширеним означенням (розділові знаки пропущено):

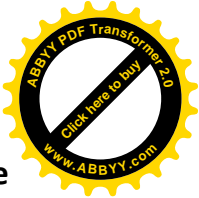
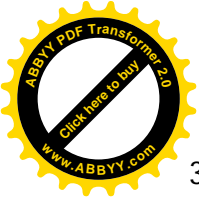
- А В одчинені вікна й двері на довгу з колонками веранду так і тислась ясна блакить моря в нескінченність продовжена блакитним небом (*М. Коцюбинський*).
- Б Обліплені роями бджіл у квітні сади гудуть (*В. Лучук*).
- В Життєрадісний на вдачу не боїться він [Малишко] і тої гіркоти без якої важко уявити собі живу людину й живу поезію (*М. Рильський*).
- Г Як зберегти оцю красу нерідко отак ненароком і бездумно понищену? (*І. Вихованець*).

30. Позначте речення з вираженою одиничним дієприслівником обставиною, що не відокремлюється (розділові знаки пропущено):

- А Ледь-ледь збиралось на досвіт і мати вмившись зодягали чисту сорочку підв'язувалися карунковим вишитим у хрестик фартухом і вилазили на лежанку (*В. Скуратівський*).
- Б Розминувшись трактори пройшли ще з півгін (*О. Гончар*).
- В Дід сидів нахмурившись і нервово барабанив пальцями по столу (*За О. Кобилянською*).
- Г Вася і Ванда плавали і змагаючись запливали далеко в море (*М. Трублаїні*).
- Г Я йшов не поспішаючи (*За Л. Первомайським*).
- Д Виповзає з трав'яних хащ борсук і причаївшись чекає на ворога (*В. Козаченко*).
- Е Цілу ніч ідемо не присідаючи (*О. Гончар*).

31. Позначте речення, в якому другорядний член обов'язково відокремлюється (розділові знаки пропущено):

- А Залите вогнями місто згори здавалося якоюсь велетенською фантастичною квіткою (*З часопису*).
- Б Цвіте іній осяяний місяцем цвіте холодними квітками і пелюсточки їхні пахнуть морозом (*Є. Гуцало*).
- В Згризений у гальку камінь сірів берегами а там де море встигло стерти його в білий пісок воно грало над ним блакитним вогнем перемоги (*М. Коцюбинський*).
- Г Після біофаку як відмінниця залишена була в столиці та це тривало недовго (*О. Гончар*).
- Д Як кавалерист він і запропонував привабливий план участі в демонстрації (*Ю. Збанацький*).

32. Позначте речення, в якому перед сполучниками чи, або кому ставити не треба (розділові знаки пропущено):

- А Там води горіли сапфіром або смарагдом там була піна рожева наче троянда там вода крила сріблом човен весла і наші руки (*М. Коцюбинський*).
- Б Передіванова або Іванова ніч найпоетичніше купальське дійство (*За В. Скуратівським*).
- В Вальдшнеп або лісовий кулик благородна птиця трохи менша за голуба (*Остап Вишня*).
- Г Наші предки вірили в існування русалок або мавок які жили в лісах водоймищах на полях (*За В. Скуратівським*).
- Д Фосфорне борошно чи фосборошно виходить в результаті подрібнення фосфатної руди (*З енциклопедії*).

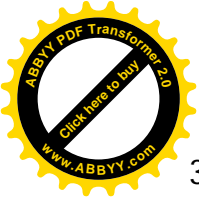
33. Позначте речення, в якому поширена обставина не буде відокремлюватися (розділові знаки пропущено):

- А Солона прохолода принаджувала гостей і вони замовивши собі каву мостилися біля вікон або сідали на веранді (*М. Коцюбинський*).
- Б Рушився більший вітерець і пішов-похилив по траві котячи непримітну хвилю виграючи срібною росою (*Панас Мирний*).
- В [Оксана] вже не йшла а бігла притискаючи до грудей вузлик приминаючи каблуками траву (*Г. Тютюнник*).
- Г Повісивши голову поплентався Федірко з вигону (*Ю. Збанацький*).

34. Установіть відповідність між реченнями й назвами відокремлених членів, якими ускладнено ці речення:

- А Відокремлене поширене означення.
 - Б Відокремлене непоширене означення.
 - В Відокремлена прикладка.
 - Г Відокремлена поширена обставина.
 - Ґ Відокремлена непоширена обставина.
 - Д Відокремлена уточнююча обставина.
 - Е Відокремлений додаток.
1. І тягнуться люди до Києва, до його найголовнішого храму, наче прагнуть причаститися його краси (*Д. Горбачов*).
 2. Для нього це мало вагу, бо, oprіч кав'ярні, він держав крамничку (*За М. Коцюбинським*).
 3. Алі прудкіше бігав од човна на берег, весь забризканий піною (*М. Коцюбинський*).
 4. Поснідавши, дід позбирав на баштані дині (*За І. Цюпою*).
 5. Воли, підбившись на кам'яній дорозі, шкутильгали (*О. Гончар*).
 6. За шофера ми поставили тракториста Серьогу, на прізвище Півень (*Ю. Яновський*).
 7. Максим, схвильований, схопився з місця (*Н. Рибак*).

1	2	3	4	5	6	7

35. Прочитайте текст, виконайте подані після нього завдання:

1. Рідне слово – це невід’ємна частина рідного краю. 2. Звуки рідної мови пов’язані не тільки із звичним образом рідного краю, а й з тим, що закарбувався в пам’яті наших давновіджилих предків; його увіковічено в пісні й передано нам у спадщину. 3. Це мова могутнього військового і політичного об’єднання Запорозька Січ, що довго й завзято боронило свою волю 4. Пісня предків, давні літописи розказали нам про ті криваві часи, сповнені трагізму поразок і пафосу геройства і звитяг. 5. У нашій мові – безсмертя духу нашого народу (За А.Матвієнко).
1. Позначте речення з тире між підметом і присудком (можете користуватися будь-яким умовним знаком – хрестиком, галочкою, крапкою тощо).

1	2	3	4	5

2. Позначте речення, ускладнені однорідними присудками.

1	2	3	4	5

3. Позначте речення, ускладнені невідокремленими поширеними означеннями.

1	2	3	4	5

4. Позначте речення, ускладнені однорідними непоширеними означеннями.

1	2	3	4	5

5. Позначте речення з відокремленим поширеним означенням.

1	2	3	4	5

6. Позначте речення, ускладнені однорідними обставинами.

1	2	3	4	5

7. Позначте речення з випущеним членом речення.

1	2	3	4	5

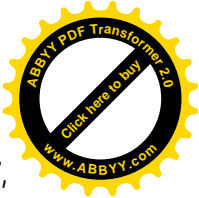
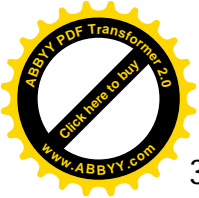
9. Сучасне діловодство

1. Засіб закріплення різними способами на спеціальному матеріалі інформації про факти, події і явища об’єктивної дійсності називається:

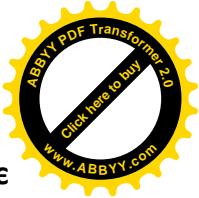
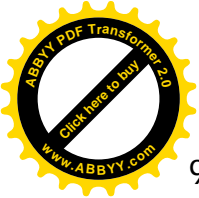
- а) реквізитом;
- б) формуляром;
- в) документом;
- г) бланком.

2. Друкована стандартна форма документа з реквізитами, що містять постійну інформацію, це:

- а) документ;
- б) бланк;
- в) формуляр-зразок;
- г) реквізит.

3. **Документи, які закріплюють функції, обов'язки і права організації, закладу або установи протягом тривалого терміну, називаються:**
- а) розпорядчими;
 - б) кадровими;
 - в) організаційними;
 - г) особовими.
4. **Документи, які містять інформацію про стан справ у організаціях, мають допоміжний характер і не обов'язкові для виконання, називаються:**
- а) інформаційно-довідковими;
 - б) організаційними;
 - в) розпорядчими;
 - г) документами з кадрово-контактових питань.
5. **Документи, що містять інформацію про особовий склад організації, закладу чи установи, називаються:**
- а) організаційними;
 - б) інформаційно-довідковими;
 - в) розпорядчими;
 - г) документами з кадрово-контрактових питань.
6. **Позначте рядок, де всі варіанти написання словосполучень є правильними:**
- а) керівний апарат, керування банку, керівник підприємству, керівний склад виконкому;
 - б) управлінський апарат, управління банку, керівник підприємства, керівний склад виконкому;
 - в) управлінський апарат, управління банку, керівничий підприємства, управлінський склад виконкому;
 - г) управляючий апарат, керування банку, управляючий підприємства, керівний склад виконкома.
7. **Який варіант з наведених нижче найбільш прийнятний для ділового стилю, враховуючи його ясність і точність:**
- а) Рівень кваліфікації визначається складністю і об'ємом завдань та обов'язків, що виконує робітник освіти;
 - б) Рівень кваліфікації визначається складністю і обсягом завдань та обов'язків, що виконує робітник освіти;
 - в) Рівень кваліфікації визначається складністю і обсягом завдань та обов'язків, виконуємих працівником освіти;
 - г) Рівень кваліфікації визначається складністю й обсягом завдань та обов'язків, що виконує працівник освіти.
8. **Позначте рядок з правильним живанням словосполучень:**
- а) домашній адрес, заключення до роботи, мої відношення з другом, виписка з протоколу;
 - б) багато громадянів, по моїй просьбі, особливий розклад, домашня адреса;
 - в) висновки до роботи, мої відносини з другом, багато громадян, на мою просьбу;
 - г) мої стосунки з другом, особистий розклад, на моє прохання, витяг з протоколу.

9. **Розповідь** – це такий спосіб викладення матеріалу, який передбачає зовнішню хронологічну послідовність, і вживається:

- а) в актах, наказах;
- б) в постановах, звітах;
- в) в автобіографіях, протоколах, звітах.

10. **Опис** – це такий спосіб викладення матеріалу, який передбачає характеристику події або явища через перерахування ознак, властивостей, і вживається:

- а) в актах, наказах, постановах, звітах;
- б) в службових записках;
- в) в автобіографіях, протоколах, звітах.

11. **Міркування** – це такий спосіб викладення матеріалу, при якому логічно послідовний ряд визначень і висновків розкриває внутрішній зв'язок явищ через причинно-наслідковий аналіз, а отже, він може бути продуктивним:

- а) в актах, наказах, постановах, звітах;
- б) в пояснювальних і службових записках;
- в) в автобіографіях, протоколах, звітах.

12. **Лист-відмову треба розпочинати:**

- а) з констатації відмови;
- б) з пояснення, чим вона викликана, і побажання за певних умов на подальшу співпрацю;
- в) з побажання на подальшу співпрацю.

13. **Позначте рядок, де всі варіанти перекладу словосполучень є правильними:**

- а) ділові стосунки, моє ставлення до обов'язків, учбовий літак, як директор я вважаю ...;
- б) ділові відносини, моє відношення до обов'язків, навчальний літак, в якості директора я вважаю ...;
- в) ділові відношення, моє ставлення до обов'язків, учбовий літак, як директор я рахую ...;
- г) ділові стосунки, мої відносини до обов'язків, навчальний літак, в якості директора я рахую ...

14. **Позначте рядок, де всі варіанти перекладу є правильними:**

- а) наукова ступінь, це стосується питань економіки, завідувач кафедри, політичний кризис;
- б) науковий ступінь, це стосується питань економіки, завідувач кафедри, політична криза;
- в) наукова ступінь, це торкається питань економіки, завідувач кафедри, політична криза;
- г) наукова ступінь, торкається питань економіки, завідувач кафедри, політична криза.

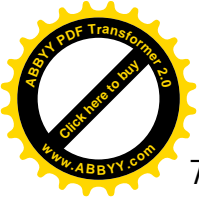

10. Контрольний тест

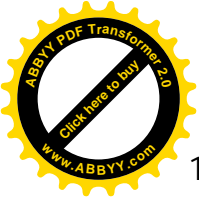
Завдання мають по 5 варіантів відповідей, із яких одна правильна.

Виберіть правильну відповідь

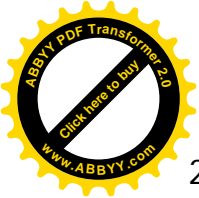
1. **Позначте рядок, в якому всі іменники належать до жіночого роду.**
 - А Вуаль, Чилі, акварель, Міссісіпі.
 - Б Зала, синиця, воєвода, комісія.
 - В Загс, ГЕС, жовч, пастораль.
 - Г Бязь, СДПУ, Токіо, юнь.
 - Д Сутінь, путь, степ, галузь.
2. **Позначте рядок, в якому в усіх словах наголошений другий склад.**
 - А Дочка, подруга, вимова, гуртожиток, русло.
 - Б Новий, спина, виразно, завдання, попереду.
 - В Предмет, рукопис, ненавидіти, фартух, в'язкий.
 - Г Середина, дефіс, старий, горошина, каталог.
 - Д Легкий, олень, несла, добуток, партер.
3. **Позначте рядок, в якому всі слова пишуться з літерою *ґ*.**
 - А Джи(г, ґ)ун, (г, ґ)удзик, а(г, ґ)рус, (г, ґ)учний.
 - Б (г, ґ)рунтець, мамали(г, ґ)а, (г, ґ)уля, (г, ґ)азда.
 - В (г, ґ)анок, (г, ґ)валт, (г, ґ)роно, (г, ґ)ава.
 - Г Джи(г, ґ)іт, (г, ґ)речний, об(г, ґ)рунтувати, (г, ґ)уцул.
 - Д (г, ґ)атунок, за(г, ґ)ратувати, за(г, ґ)артувати, (г, ґ)ринджоли.
4. **Позначте речення, яке потребує редагування.**
 - А Інформацію про надходження нових товарів можна отримати у продавця-консультанта.
 - Б Розпочинається сезонний розпродаж зимових пальто.
 - В Пропозиції покупців буде обов'язково передано виробникам.
 - Г У неділю магазин працює з десятої години.
 - Д На нашому масиві відкрито новий супермаркет.
5. **Позначте речення, яке потребує редагування.**
 - А Дозвольте оголосити порядок денний.
 - Б Пропозицію прошу внести до протоколу.
 - В Хочу подякувати учасників круглого столу.
 - Г Наряду було проведено відповідно до визначеного регламенту.
 - Д Ми зацікавилися Вашою пропозицією і хочемо отримати детальнішу інформацію.
6. **Позначте рядок, в якому від усіх іменників прикметники утворюються за допомогою суфікса *-ов-*.**
 - А Метр, травень, дощ, нуль.
 - Б Пурпур, емаль, груша, край.
 - В Парча, кварц, гроза, шовк.
 - Г Ліс, кільце, кришталь, глянець.
 - Д Калина, казка, поле, марш.

7. **Позначте рядок, в якому всі складні прикметники пишуться через дефіс.**
- А Сліпучо/білий, вічно/юний, червоно/гарячий, ніжно/рожевий.
 - Б Сніжно/білий, північно/східний, світло/голубий, мовно/літературний.
 - В гірко/солоний, хіміко/біологічний, західно/український, радіо/фізичний.
 - Г Суспільно/політичний, густо/синій, зовнішньо/торговий, військово/патріотичний.
 - Д Музично/хоровий, глибоко/змістовний, зерно/трав'яний, повітряно/морський.
8. **Позначте рядок, в якому в усіх числівниках відмінюється тільки друга частина.**
- А Триста, п'ятсот, шістсот, вісімсот.
 - Б Двісті, шістдесят, сімсот, тридцять.
 - В П'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят.
 - Г Чотириста, дев'яносто, вісімдесят, сімсот.
 - Д П'ятсот, шістдесят, вісімсот, вісімдесят.
9. **Позначте рядок, в якому всі дієслова належать до другої дієвідміни.**
- А Малювати, носити, боятися, знати.
 - Б Кричати, бачити, просити, клеїти.
 - В Полоти, боротися, гоїти, їздити.
 - Г Ходити, об'єднатися, радіти, веселитися.
 - Д Любити, хотіти, радити, ставити.
10. **Позначте рядок, в якому всі прислівники пишуться разом.**
- А На/похваті, по/ночі, у/розтіч, на/жаль.
 - Б В/щерть, за/світла, на/виворіт, на/провесні.
 - В Од/віку, з/переляку, на/відріз, з/гарячу.
 - Г На/взнак, в/подовж, до/речі, що/духу.
 - Д С/підлоба, на/двоє, по/змосі, з/надвору.
11. **Позначте речення, в якому немає лексичних і граматичних помилок.**
- А У понеділок до театру приїдуть професійні танцюристи.
 - Б В понеділок до театру приїдуть професіональні танцюристи.
 - В У понеділок до театру приїдуть професіональні танцюристи.
 - Г В понеділок до театру приїдуть професійні танцори.
12. **Позначте речення, в якому правильно вжито синонім із синонімічного ряду дефект-недолік-вада-ганж.**
- А На рентгені лікарі побачили дефект у кістках чоловіка.
 - Б На рентгені лікарі побачили недолік у кістках чоловіка.
 - В На рентгені лікарі побачили вада у кістках чоловіка.
 - Г На рентгені лікарі побачили ганж у кістках чоловіка.
13. **Позначте речення, в якому немає лексичних помилок.**
- А Про освіченість людини свідчить її мова.
 - Б Про освіченість людини свідчить її мовлення.
 - В Про освідченість людини свідчить її мовлення.
 - Г Про освідченість людини свідчить її мова.

14. **Позначте речення, в якому немає граматичних помилок.**
А Наша професор повернулася з відпустки.
Б Наша професорка повернулася з відпустки.
В Наш професор повернулася з відпустки.
Г Наша професорша повернулася з відпустки.
15. **Позначте рядок, в якому є граматичні помилки.**
А По дорученню замовника; через багато причин.
Б Юрист за фахом; згідно з закону.
В Летіти літаком; до відома членів колективу.
Г З причини; повідомити директору.
16. **Позначте рядок, в якому дотримано норми вживання кличного відмінка.**
А Добродій Степаненко; Крилове Володимир Іванович.
Б Крилов Володимире Івановичу; добродію Степаненко.
В Добродіє Степаненко; Крилов Володимир Івановичу.
Г Крилов Володимире Іванович; добродіє Степаненко.
17. **Позначте рядок, в якому допущено граматичні помилки.**
А Двадцять дві пари оклярів; пів на сьому ранку.
Б Двохсотп'ятдесятимільйонний; двомстам студентам.
В Півтора метра; семи десятим відсотка.
Г Сорок чотири екземпляра книг; двадцять два комп'ютера.
18. **Позначте речення, яке не потребує редагування.**
А Більшість депутатів отримала підтримку на виборах.
Б Група вчених працювали над вдосконаленням приладу.
В Частина членів комісії дійшли до спільної думки.
Г Три секретарі виконало завдання достроково.
19. **Вкажіть варіант, в якому відсутнє уподібнення приголосних.**
А Боротьба, нігті, вокзал, легкий.
Б Полегшення, просьба, розказати, безсистемний.
В Зсипати, вогко, молотьба, лічба.
Г Підкотити, підбіл, ворожбит, чіткий.
- У наступних завданнях по шість-сім варіантів відповідей, із яких ТРИ ПРАВИЛЬНІ.**
- Виберіть усі правильні відповіді.**
20. **Позначте рядки, в яких в усіх словах спрощення в групах приголосних позначається на письмі.**
А Піз..ній, гіган..ський, безсовіс..ний, балас..ний.
Б Цінніс..ний, виїз..ний, швидкіс..ний, перехрес..ний.
В Заздріс..ний, кіс..лявий, бороз..на, улес..ливий.
Г Тиж..невий, пристрас..ний, чес..но, міжоблас..ний.
Ґ Волос..ний, особистіс..ний, зліс..ний, капос..ний.
Д Зап'яс..ний, очис..ний, захис..ник, буревіс..ник.
Е Звіс..но, блис..нути, пес..ливий, щас..ливий.
21. **Позначте рядки, в яких усі слова пишуться з апострофом.**
А М..ятний, роз..ятрений, присв..ята, пом..якшити.
Б В..язати, моркв..яний, комп..ютер, кур..єр.
В Дит..ясла, пів..ящика, верф..ю, ін..екція.
Г Пір..я, пів..ями, прив..ялений, п..єдестал.
Ґ Пів..юрти, дзв..якнути, зв..язок, кров..ю.
Д Солов..ї, тьм..яно, кон..юнктивіт, грав..юра.
Е Черв..як, В..ячеслав, круп..яний, між..ярусний.

22. Позначте рядки, в яких усі слова пишуться без м'якого знака.
- А Уман..щина, майбут..не, мен..ший, бджіл..ці.
 - Б Землян..ці, яблун..ці, ремін..чик, емул..сія.
 - В Буквар.., ін..ший, куз..ня, чотир..ма.
 - Г Тон..ший, ніч.., перелаз..мо, рибал..ці.
 - Ґ Сопіл..ці, домен..щик, степ.., удар..те.
 - Д Ад..ютант, ковз..кий, україн..ський, кан..йон.
 - Е Ц..вах, наріж..те, різ..бяр, бояз..кість.
23. Позначте рядки, в яких усі слова пишуться з подвоєними літерами.
- А Зран..я, безсмерт..я, пісен..ий, прочитан..ий.
 - Б Страшен..ий, картин..ий, міськ..ом, від..зеркалити.
 - В Довгождан..ий, блажен..ий, згуртован..ий, височен..ий.
 - Г Жит..єдайний, бов..аніти, роздоріж..я, Він..ич..ина.
 - Ґ Узвиш..я, стат..ей, роз..броїти, суд..ів.
 - Д Ріл..я, узбіч..я, проніс..я, відкрит..ів.
 - Е Старан..о, воз..'єднання, відвідан..ий, прикордон..ий.
24. Позначте рядки, в яких усі іменники у формі орудного відмінка однини мають у закінченні літеру -е (-є).
- А Кухар, пісня, круча, ячмінь.
 - Б Стиль, колія, прізвище, мікрофон.
 - В Перпендикуляр, рій, плече, слюсар.
 - Г Калач, кущ, кобзар, слухач.
 - Ґ Вулиця, сім'я, бригадир, буквар.
 - Д Надія, день, гай, соловей.
25. Позначте рядки, в яких усі іменники у формі родового відмінка однини мають закінчення -а (-я).
- А Зупинка трамва.., не вистачає кілограм..., виписав із підручник.. .
 - Б Прибув з Єгипт.., не поставив апостроф.., основи світогляд.. .
 - В Літр бензин.., приміщення театр.., не було прапор.. .
 - Г З останнього вагон.., вулиці Париж.., зібрали з гектар.. .
 - Ґ Недалеко від ліск.., сторінки журнал.., довгого коридор.. .
 - Д Сума сторін трикутник.., доїхали до Іртиш.., кабінет директор.. .
26. Позначте речення, в яких перед словом як ставиться кома (розділові знаки пропущено).
- А Мелашка була потрібна в господі як робітниця (І. Нечуй-Левицький).
 - Б Дівчина сяяла як кущ калини (І. Нечуй-Левицький).
 - В Прокіп підходив спокійний і діловий як завжди (М. Коцюбинський).
 - Г Промені як вії сонячних очей (П. Тичина).
 - Ґ І. Франко знав і любив народну пісню як учений демократ патріот (М. Рильський).
 - Д Хмара як лебідь пливе над лісами (П. Осадчук).

КОНТРОЛЬНІ РОБОТИ

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 1

1. **З'ясувати, на якому рівні порушується мовна норма в наведених реченнях. Відредагувати.**

1. На протязі місяця в установу надійшло чимало скарг. 2. Йому було вручено вітальну адресу. 3. Журі підвели підсумки конкурсу. 4. Завідувачка скликала нараду колективу. 5. Близько семидесяти абітурієнтів успішно склали вступні іспити. 6. У Одесі відбувся фестиваль сучасної пісні. 7. Він обіймає цю посаду одинадцять років. 8. Чимало студентів заборгували книжки в бібліотеці. 9. Вони люблять і вірять своєму вчителеві.

2. **З'ясувати, в яких словах вживається дублетний наголос, а в яких наголос сприяє диференціації значення.**

Те́пло, ла́со, по́ве́рх, біли́зна, алфа́віт, ана́пе́ст, мали́но́вий, при́ві́д, за́кла́д, ми́лува́ти, ро́збі́р, за́голо́вок, фа́рфо́р, ко́ри́сть, кори́стува́ч, вершко́ви́й, дзво́ни, ві́до́мість.

3. **З'ясувати, які нові лексичні значення з'явилися останнім часом у слів; подати їх у словосполученнях.**

Аграрії, брудний, вірус, європейський, коктейль, тіньовий.

4. **Пояснити значення міжмовних омонімів; увести їх у виразний контекст.**

Укр.	Рос.
Свита	Свита
чинний	чинный
баня	баня
дурно	дурно
калитка	калитка
уродливий	уродливый
лютий	лютый

5. **З'ясувати особливості слововживання; пояснити, які норми регулюють функціонування поданих слів; увести в контекст.**

Відзначати – відмічати; дефект – недолік; закінчити – завершити; зміст – смисл; вираз – вислів; заступник – замісник; знання – знаття.

6. **Навести приклади, коли плеоназм є хибою тексту (3-5) і стилістичною фігурою (3-5).**

7. **Підібрати українські відповідники до російських фразеологізмів.**

Два сапога пара; задирать нос; сбить с толку; игра не стоит свеч; терпенье лопнуло; с глаза на глаз; хоть глаза выколи; нести чепуху; пускать пыль в глаза; было да сплыло; бить баклуши; филькина грамота; яблоко раздора; круговая порука.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА №2

1. З'ясувати, які дублетні форми роду іменників є нормативними, а які – ні.

Тезис – теза; зал – зала; сусід – сусіда; продаж – продажа; генезис – генеза; метод – мето́да; банкнот – банкнота; жираф – жирафа; клавіш – клавіша; плацкарт – плацкарта.

2. Утворити іменники чоловічого і жіночого роду на позначення осіб за місцем проживання.

Київ, Черкаси, Суми, Умань, Вінниця, Львів, Херсон, Чернігів, Париж, Прага, Рига.

3. Подані іменники записати у формі родового відмінка множини; з'ясувати особливості відмінкових закінчень.

Надія, миша, кухня, море, підпис, овоч, назва, обличчя, сім'я, друг, ворота, сосна, день, солдат, око, суміш, радість, стаття.

4. З'ясувати, в яких словах порушено норми творення при ступенюванні прикметників; відредагувати.

Прегіркіший, чистіший, фізичніший, більш західний, дерев'яніший, миліший, ультрафіолетовіший, більш кривий, чорніший, менш гіркий, найбільш вороний, менш архіскладний, найбільш шоколадний, найгарніший, більш гірший, завеликий, менш кисло-солодкий.

5. Числівники 724, 392, 227, 987, 543 записати у формах родового, давального й орудного відмінків, ураховуючи всі можливі варіанти.

6. Перекласти українською мовою російське слово «*следующий*»; подати контексти і коментарі щодо вживання тих чи інших варіантів.

7. Навести приклади правомірного вживання конструкцій з прийменником *по* в українській мові.

8. Записати українською мовою, з'ясувавши особливості керування в обох мовах.

Благодарю его; причинить горе; презирать его; удовлетвориться ответом; заинтересован в успехе; свыкнуться с мыслью; отречься от всего; выяснить вопрос; льстить ему; проникнуться уважением; снабжать информацией; подражать коллеге; нуждаться в помощи; стремиться к славе; случилось по вине; соответственно приказу; ввести в состав; на следующий день; по всем правилам; обратиться по адресу.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

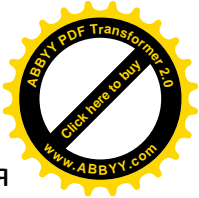
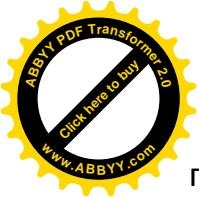
1. Культура мови – культура нації.
2. Стан мовленнєвої культури в Україні.
3. Проблеми культури мови і процеси державотворення в Україні.
4. Мовний стиль особистості.
5. Основні комунікативні якості усного мовлення.
6. Особливості мовлення сучасної молоді.
7. Молодіжний сленг як засіб самовираження студентів.
8. Суржик і професійне мовлення.
9. Типові порушення орфоепічних норм Слобожанщини.
10. Відмінні орфоепічні норми української та російської мов.
11. Актуальні проблеми педагогічної риторики.
12. Формування риторичної культури особистості.
13. Мистецтво риторичної комунікації як органічна якість професіоналізму ділової людини.
14. Імідж учителя крізь призму риторики.
15. Мистецтво аргументації.
16. Шляхи удосконалення індивідуального мовлення.
17. Екстралінгвістичні чинники мовної комунікації.
18. Інтонація як засіб логічної, модальної та емоційної експресивності в професійному спілкуванні.
19. Фразеологія професійного спілкування.
20. Культура офіційно-ділового спілкування.
21. Мовний етикет офіційного спілкування.
22. Причини порушення орфоепічних норм української літературної мови.
23. Варіативне наголошування слів і культура мовлення.
24. Мовно-образний простір української ментальності.
25. Фонетичні засоби увиразнення тексту.
26. Феномен милозвучності української мови.
27. Культура мовлення в мережі Інтернет.

Вимоги до написання реферату

1. Головна вимога – не вдаватися до плагіату (не видавати чийсь думки, міркування, висновки за свої), робити точні посилання на авторів.

2. Реферат повинен складатися зі вступу, головної частини, висновків, списку використаної літератури.

У вступі необхідно прокоментувати тему реферату: визначити її місце в проблематиці науки, обґрунтувати актуальність, сформулювати мету роботи. В основній частині викладаються головні положення теми, вилучені з прореферованих праць. Слід прагнути якомога повнішого розкриття теми,

показу різних її аспектів. У висновках робиться короткий підсумок, вказуються напрямки практичного застосування описаної інформації.

3. Реферат подається на перевірку в друкованому вигляді.

Приклади бібліографічного опису:

- Білоус М.П. Мовленнєвий етикет українського народу // Мова і духовність нації: Тези доп. регіон. наук. - практи. конф. – Львів: Світ, 1989. – С. 98–99.
- Ермоленко С. Я. Що таке ментальність? // Літературна Україна. – 1993. – 21 січня. – С. 4.
- Коваль А. П. Ділове спілкування. – К.: Либідь, 1993. – С. 7–16.
- Коваль А. П. Життя і пригоди імен. – К.: Вища школа, 1988. – 239 с.
- Ляхова Ж. П. Листи і художня проза Т.Шевченка // Українська мова і література в школі. – 1979. – №3. – С. 14–21.
- Стельмахович М. Г. Мовний етикет // Культура слова. – К., 1987. – Вип. 20. – С. 6–12.
- Сучасна українська літературна мова: Стилїстика / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1973. – С. 561–582.

Зразок оформлення титульної сторінки

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет ім. А.С. Макаренка

Інститут філології
Кафедра української мови

Бондаренко Олена

Знайомство і мовний етикет

Реферат

Науковий керівник:

канд. філол. наук, доцент
завідувач кафедри
української мови

В.В. Герман

Суми 2010

ДОДАТКИ ДОДАТОК 1

ВИСЛОВИ ПРО КУЛЬТУРУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ, ПРО РОЛЬ МОВИ В ДУХОВНОМУ ЖИТТІ ЛЮДИНИ

Я не закликаю ставати на коліна й бездумно бити перед словом поклони. Треба жити ним. А щоб життя було повноцінним, щоб воно було щедрим, як земля, і високим, як небо, слід знати своє слово, любити його, шанувати, боронити, розвивати, вкладаючи в нього свій розум. Свій дух, своє сумління.

А. Бортняк

Мова не просто інформативний засіб спілкування, хоч і важливий. Вона – це глибоке джерело художньо-естетичних цінностей, постійний і невичерпний акумулятор духовності, емоційності, високої моральності.

А. Бортняк

Мова – це щось далеко більше за механічний зв'язок між людьми, це відбиток свідомості людини, це – прояв її.

Б. Антоненко-Давидович

З того, як говорить та чи інша людина, можна уявити собі загальний розвиток цієї людини, її освіти, культурний рівень. Що культурнішою є людина, то розвиненішою є її мова, багатшою на лексичний запас, розмаїтішою епітетами, метафорами, влучними порівняннями, барвистішою вживанням прислів'їв, приказок, приповідок. У природі не буває людей, що визначались би високим інтелектом і водночас примітивною, як у первісного дикуна, мовою...

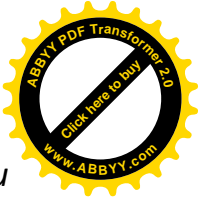
Б. Антоненко-Давидович

Правильно й чисто говорити своєю мовою може кожен, аби тільки було бажання. Це не є перевагою вчених-лінгвістів, письменників або вчителів-мовників, це – не тільки ознака, а й обов'язок кожної культурної людини. Культурними в нас можуть бути всі, незалежно від того, працює людина розумово чи фізично.

Б. Антоненко-Давидович

Найбільше і найдорожче добро в кожного народу – це його мова, ота жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування.

Панас Мирний

Мова може служити як добру, так і злу. Її можна використовувати як засіб для гноблення людей, так і для їх визволення. Слова інколи несуть у собі великий заряд...

Іржі Томан

Володіння культурою мови передбачає знання закономірностей її розвитку в минулому і сучасному..., уміння помічати і використовувати нові риси в мові. Літературна мова – не застигла, не змертвіла категорія, а жива, рухлива, динамічна насамперед щодо свого лексико-фразеологічного складу, семантики, стилістично-експресивних відтінків, словотворення, слововживання, словосполучень...

І. Білодід

Українська мова має свою особливу музикальність. Ця незбагненна душа нашої мови, як золотоносна ріка, виблискує хвилями народної пісні переливається в душу нації, творить почуттєву нерозривність українського серця й української землі. Геніальні композитори Моцарт і Бетховен, Глінка й Чайковський, Барток і Стравінський користалися українськими мелодіями у своїй творчості, а це значить, що вони чули вібрацію найвищих небес нашої мови...

Д. Павличко

Як про духовну зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови.

І. Огієнко

Рідна мова – то сила культури, а культура – сила народу.

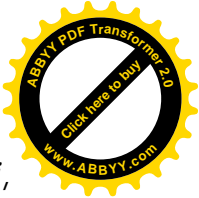
І. Огієнко

Людина, байдужа до рідної мови, – дикун. Вона шкідлива своїм єством уже тому, що байдужість до мови пояснюється цілковитою байдужістю до минулого, теперішнього і майбутнього народу.

К. Паустовський

Це не самохвальба, бо й сторонські письменники, знавці мов признають у нашій мові краснозвучність та інші прикмети, що ставлять її вище понад другими слов'янськими мовами. Бандтке називав її найкращою поміж усіма слов'янськими, Міцкевич між руськими язиками, Бодянський величає її поетичність та музикальність і велить рівняти її з грецькою та італійською, Раковецький жалує, що вона не стала пануючою в цілій Росії, а російський письменник Даль-Луганський признає її першинство над великоруським народним і книжним язиком.

Я. Головацький

Мова є найважливіший, найдорожчий зв'язок, що з'єднує віджилі, живі і майбутні покоління в одне велике історичне живе ціле. Вона не тільки виражає життєвість народу, але є саме це життя...

К. Ушинський

Поки жива мова в устах народу, до того часу живий і народ. І нема насильства нестерпнішого, як те, що хоче відірвати в народі спадщину, створену незчисленними поколіннями його віджилих предків.

К. Ушинський

Щоб добре знати рідну мову, треба їй вчитися змалку, в школі й поза школою, з книжок і від людей. Хто вміє пошановувати свого батька й матір, той зрозуміє, яку пошану повинен він мати до рідної мови.

М. Возняк

*О мово рідна! Золота колиско!
В яких світах ба не бувала я, –
З тобою серцем, і по-українськи
Я вимовляю мамине ім'я.*

З. Кучерява

Мова – це не просто спосіб спілкування, а щось більш значуще. Мова – це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять, найцінніше надбання віків, мова – це ще й музика, мелодика, фарби, буття, сучасна художня, інтелектуальна і мисленнева діяльність народу.

О. Гончар

Мова народу, народності чи діаспори – то генетичний код національної культури, запорука самобутності та самозбереження.

В. Овсянико-Куликовський

Мова – то не просто звуки, витворені відповідними м'язами відповідних органів. Це – голос народу, неповторного тембру й інтонації, що є одним із чинників спадкового механізму... Втрата слуху веде до втрати тембру, отже – власного голосу, що в кінцевому рахунку нівелює народ як неповторне, оригінальне явище.

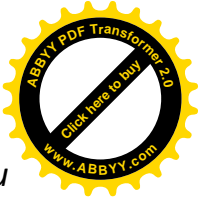
Б. Олійник

Заговори, щоб я тебе побачив.

Сократ

Мова – це великий дар природи, розвинутий і вдосконалений за тисячоліття з того часу, як людина стала людиною. У кожного народу своя мова. Це великий скарб, який треба шанувати, берегти і розумно збагачувати, не причиняючи йому ніякої шкоди.

К. Крапива

Мова – духовне багатство народу. «Скільки я знаю мов, стільки разів я людина», – говорить народна мудрість. Та багатство, втілене в скарбниці мов інших народів, лишається для людини неприступним, якщо вона не оволоділа рідною мовою, не відчула її краси. Чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, тим тонша її сприйнятливість до гри відтінків рідного слова, тим більше підготовлений її розум до оволодіння мовами інших народів, тим активніше сприймає серце красу слова... Мовна культура людини – це дзеркало її духовної культури. Найважливішим засобом впливу на дитину, облагородження її почуттів, душі думок, переживань є краса і велич, сила і виразність рідного слова...

Поетична творчість – найвищий ступінь мовної культури, а мовна культура виражає саму сутність культури людської.

В. Сухомлинський

Українське слово... Ти частка тих, що вже давно померли, їх кров живуща, їх жага нетлінна, безсмертне і величне, як Говерла, багате і дзвінке, як Україна. Закоханим – ти лагідна, як мати, а недругам – як постріл із гармати. Беру тебе, як скарб, в пісенній вроді з джерел, що не міліють у народі.

Л. Луценко

В уяві моїй мова завжди живе поряд з піснею, сестрою її рідною. Ще відтоді, як незабутня мати, схилившись над колискою, виспівувала найніжніших пісень і добирала найголубливіших слів, і аж по сей день, – навічно злитими, здруженими уявляються мені, як дві вільнокрилі птиці, – мова і пісня. Бо ж наша мова – як чарівна пісня, що вміщує в собі і палку любов до вітчизни, і ярий гнів до ворогів, і волелюбні думи народнії, і ніжні запахи рідної землі. А пісня – це найдобірніша, найвиразніша мова.

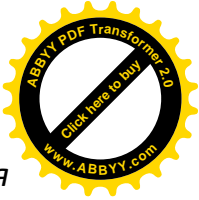
П. Тичина

Сила людей має переконання, що українська мова є одна з найбагатших мов слов'янських, що вона навряд чи вважатиме божемській щодо рясноти слів і висловів, польській щодо барвистості, сербській щодо приємності, що це мова, яка навіть у вигляді необробленому може стати нарівні з мовами, обробленими гнучкістю і багатством синтаксичним, мова поетична, музична, мальовнича.

І. Срезневський

Слово – найтонше доторкання до серця, воно може стати і ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножем, і розжареним залізом, і брудом.

В. Сухомлинський

Як добрий чорний хліб для їжі і як прозора дзвонкова вода для пиття, так нам потрібне пристрасне, вихоплене з-під громів і з-під самого сонця слово, зіткане з мужності і ніжності, з перехресних тривог і хрещатого цвіту надій.

М. Стельмах

Велика мовна культура конче веде й до великої сили політичної.

І. Огієнко

В усне мовлення можна вкласти ще тонший зміст, ніж у писемне.

Лабрюйєр

Чим вища культура, тим багатша мова. Кількість слів і їх сполучень перебувають у безпосередній залежності від суми вражень і уявлень і без останніх не можливі ні поняття, ні визначення, а звідси і привід до збагачення мови.

А. Чехов

Мова – це доля нашого народу і вона залежить від того, як ревно ми всі плекатимемо її.

О. Гончар

Зостатися без почуття до свого рідного, до своєї мови, культури – це означало б зостатись з пустою душею.

О. Гончар

По ставленню до рідної мови можна судити про моральний і інтелектуальний рівень людини.

О. Гончар

Якщо людина не вірить у повноцінність своєї мови, вона не вірить і в свою власну повноцінність, така мусить вважати себе людиною другого сорту.

О. Гончар

Факти нехтування рідної мови не минають безслідно. Завдають шкоди літературі й самому суспільству. Перехід на суржик означає здрибнення душі, її зубожіння і, зрештою, може призвести до спустошення молоді. Перекотиполе – то вже неповна людина!

О. Гончар

Мова – основний генофонд нашої культури, і все залежатиме від того, чи зуміємо зберегти її в усьому історичному багатстві. Школа, учитель, письменник – найперші і найвірніші зберігачі.

О. Гончар

Мовна культура людини – це дзеркало її духовної культури.

В. Сухомлинський

*Культури перший елемент,
О, незбагненно рідна мово,
Людської гідності основа
і вічно – істини момент!*

Т. Морчун

Дивуєшся дорогоцінності мови нашої: в ній що не звук, то подарунок, все крупно, зернисто, як самі перла.

М. Гоголь

Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову.

Л. Костенко

Немає магії сильнішої, ніж магія слів.

А. Франс

Українці – стародавній народ, а мова їхня багатша і всеосяжніша, ніж персидська, китайська, монгольська і всілякі інші.

Е. Челебі

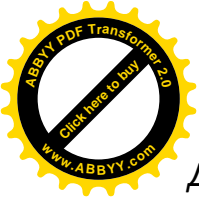
Хай живе велика російська мова, але хай живе і солодко-співуча, ні з чим незрівнянна українська мова.

В. Солоухін

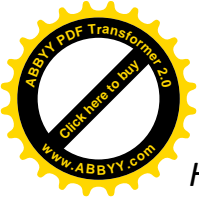

УКРАЇНСЬКІ ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ ПРО КУЛЬТУРУ, СИЛУ Й КРАСУ СЛОВА

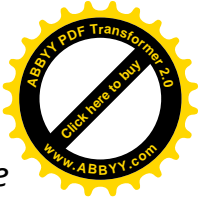
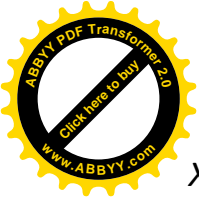
Або розумне казати, або зовсім мовчати.
Балакун, мов дірява бочка, нічого в собі не здержить.
Більше діла – менше слів.
Більше діла – менше слів.
Більше слухай, а менше говори.
Будь добрим слухачем – будеш добрим оповідачем.
Будь господарем своєму слову.
Верзи, верзище, поки верзеться.
Від красних слів язик не відсохне.
Від красних слів язик не відсохне.
Від теплого слова і лід розмерзає.
Вміє зуби заговорити.
Вмієш казати, вмій і мовчати.
Вміти не вміти – треба говорити.
Вода все сполоще, а злого слова – ні.
Вола в'яжуть мотуззям, а людину словом.
Говори мало, слухай багато, а думай ще більше.
Говори з іншими поменше, а за собою побільше.
Говори, та не проговорюйся.
Говори, та назад оглядайся.
Говорить прямо, а робить криво.
Гомони, стара, люблю слухати.
Гостре словечко коле сердечко.
Гостре словечко коле словечко.
Дав слово – виконай його.
Давши слово – держись, не давши – кріпись.
Дай тобі, Боже, щоб ти тихенько гомонів, а громада тебе слухала.
Де багато бесіди, там мало користі.
Де багато слів, там мало правди.
Де слова з ділом розходяться, там непорядки водяться.
Держи хліб на обід, а слово – на одвіт.
Добре говорить, а зле творить.
Добре слово варте завдатку.
Добре слово варте завдатку.
Добре слово краще, ніж готові гроші.
Добре слово краще, ніж готові гроші.
Добре тому жити, хто вміє говорити.
Добре тому жити, хто вміє говорити.
Добрим словом мур проб'єш, а лихим і в двері не ввійдеш.

*Добрим словом мур проб'єш, а лихим і в двері не ввійдеш.
Довгим язиком тільки полумиски лизать.
Договорились до синього пороху.
Дурний язик голові не приятель.
За грубе слово не сердься, а на ласкаве не здавайся.
За словом в кишеню не полізе.
Знай більше, а менше говори.
І від солодких слів буває гірко.
Їж борщ з грибами і держи язик за зубами.
Кажи не кажи, а своє слово держи.
Казав, та не зав'язав.
Коли б твоє слово та богові в вухо.
Коли сам добре не знаєш, то не говори.
Коли хочеш що сказати, то подумай, як почати.
Коня кують уздами, а чоловіка – словами.
Коня кують уздами, а чоловіка словами.
Красна мова находить добрії слова.
Красная мова находить добрії слова.
Красне слово – золотий ключ.
Красне слово – золотий ключ.
Красно говорить приятель, а правду каже не приятель.
Красно говорить приятель, а правду каже неприятель.
Краще мовчати, ніж брехати.
Краще недоговорити, ніж переговорити.
Легідні слова роблять приятелів, а гострі слова – завзятих ворогів.
Легідні слова роблять приятелів, а гострі слова – завзятих ворогів.
Ласкаве слово – що весняний день.
Ласкаве слово – що весняний день.
М'які слова і камінь крушать.
М'які слова і камінь крушать.
Менше говори – більше вчуєш.
Мовиш слово, треба бути йому паном.
Мовчанка гнів гасить.
Мудрий не все каже, що знає, а дурний не все, що каже.
На кожний гук не одгукнешся.
На словах, як на цимбалах.
На чужий роток не накинеш платок.
Набалакав – і в торбу не вбереш.
Набалакав три міхи правди.
Наговорив сім бочок арештантів.
Не хочеш почути поганих і дурних слів, не кажи їх сам.
Не базікай чого не велять.*

Не говори про страшне, а то приснитесь.
Не говори, що знаєш, але знай, що говориш.
Не допікай другим, бо найдуться такі, що й тобі допечуть.
Не заговорюй зуби.
Не кидай слова на вітер.
Не кидай словами, як пес хвостом.
Не пиво – диво, а слово.
Нехай так буде, як кажуть люди.
Обмова – полова: вітер її рознесе, але й очі засипле.
Приїхала баба з міста, привезла вістей триста.
Пташка красна своїм пір'ям, а людина – своїм знанням.
Птицю пізнати по пір'ю, а людину по мові.
Рана загоїться, але слово – ніколи.
Розкажи другу – піде по колу.
Сказав, як зірочка забив.
Сказане слово – срібло, а мовчання – золото.
Слово – не полова, язик – не помело.
Слово – не стріла, а глибше ранить.
Слово вилетить горобцем, а повернеться волом.
Слово вилетить горобцем, а повернеться волом.
Слово до слова – зложиться мова.
Слово до слова – зложиться мова.
Слово до слова – зложиться мова.
Слово може врятувати людину, слово може і вбити.
Слово може врятувати людину, слово може і вбити.
Слово старше, ніж гроші.
Словом як листом стеле, а ділом як голками коле.
Слухай кожного, але не з кожним говори.
Таке верзе, що й купи не тримається.
Товче воду в ступі.
Торохтить Солоха, як діжка з горохом.
Треба знати, що де сказати.
У кого що болить, той про те й гомонить.
Удар забувається, а слово пам'ятається.
Умієш говорити – умій слухати.
Умій вчасно сказати і вчасно замовкнути.
Умій сказати, умій і змовчати.
Холодним словом серце не запалиш.
Хто багато обіцяє, той рідко слова дотримує.
Хто каже до ладу, то вухо наставляй, а хто і без ладу, то теж не затидай.

Хто каже до ладу, то вухо наставляй, а хто і без ладу, то теж не затидай.

Хто менше говорить, той довше живе.

Хто мовчить, той двох навчить.

Чиєсь одне слово губить діло.

Чоловік має два вуха, щоб багато слухав, а один язик, щоб менше говорив.

Шабля ранить голову, а слово – душу.

Шабля ранить тіло, а слово – душу.

Що вимовиш язиком, то не витягнеш і волом.

Що маєш сказати – наперед обміркуй.

Що на думці, те й на язиці.

Яка людина, така й мова.

Як гукають, так і одгукуються, як зовуть, так і одзиваються.

Як овечка: не мовить ні словечка.

СЛОВА З ЛІТЕРОЮ І

Загальні назви

А

абориген (*тубілець*)
авангард (*передовий*)
авгур (*жрець*)
ага (*вельможа*)
агент
агітація (*спонукання*)
агломерат (*нагромадження*)
аглютинація (*злипання*)
агор (*гроші*)
агрегат (*механізм*)
агресія (*напад*)
агрус (*ягода*)
айсберг (*льодова гора*)
акваланг
алгебра
алегрето (*муз.*)
алеґрі (*лотерея*)
алеґро (*муз.*)
аліґатор (*крокодил*)
анґажемент (*запрошення*)
анґар (*авіац.*)
анґіна (*хвороба*)
анґлієць (*нац.*)
анде(р)ґраунд (*мист. напрям*)
аншлаг (*квитки продано*)
арґентит (*мінерал*)
арґо (*сленг*)
арґонія (*жоржина*)
арґумент (*доказ*)
ар'єрґард (*позадній*)
асигнація (*купюра*)

Б

баґаж
баґер (*екскаватор*)
беґонія (*рослина*)
берґамот (*сорт груші*)
біґос (*підлива*)
борґес (*шрифт*)
бравнінг (*пістолет*)
бремсберг (*техн.*)

бриґада
брифінґ (*нарада*)
бумеранґ (*метальна зброя*)
бурґомістр (*міський голова*)
бюрґер (*містянин*)

В

ваґон
веґетаріанство
веґетація (*проростання*)
венґерка (*чардаш*)
віґвам (*індіан. житло*)
віґонь (*лама; тканина*)
вінеґрет (*салат; суміш*)
вультґаризм (*лайливий вислів*)

Г

герцоґ (*дворянський титул*)
гідальґо (*дворянин*)
гугенот (*протестант*)

Ґ

ґабарит (*граничні обриси*)
ґава (*птаха*)
ґавдеамус (*студ. гімн*)
ґавот (*танець*)
ґаґа (*птаха*)
ґаґара (*птаха*)
ґаґауз (*нац.*)
ґазават (*війна за віру*)
ґазель (*поет, форма*)
ґазеля (*антилопа*)
ґазон
ґайда (*волинка*)
ґал (*наріст*)
ґалаґан (*плавак*)
ґалантерея
ґалантин (*кул.*)
ґалантний (*чемний*)
ґалера (*судно*)
ґалерея (*коридор*)

ґалета (кул.)
ґаліон (ліра)
ґаліфе (штани)
ґалл (нац.)
ґалон (міра об'єму)
ґалоп (танець)
ґалун (тасьма)
ґальорка
ґамаші (панчохи без підошов)
ґамбіт (шах.)
ґангстер (бандит)
ґандж (хиба, вада)
ґанок
ґаолян (сорго)
ґап (бірж.)
ґараж
ґарантія (порука)
ґарда
ґардемарин
ґардероб (шафа для одягу)
ґарденія (бот.)
ґардина (завіса)
ґарнізон (залога)
ґарнір (кул.)
ґарнітур (комплект)
ґарнітура (друкарські шрифти)
ґарсон (офіціант)
ґастарбайтер (найманець)
ґастроль
ґатунок (сорт, якість)
ґаучо (пастух)
ґашетка (гачок)
ґвалт (крик)
ґвардія
ґвинт
ґевал (здоровань)
ґедзь (комаха)
ґейзер
ґейм (тенісна партія)
ґейша (гетера)
ґелґотати
ґель
ґенерал (чин)
ґенератор

ґенерація (покоління)
ґеній
ґенітив (грам.)
ґердан (прикраса)
ґерундив (грамат.)
ґестапо
ґестка (част. сорочки)
ґето
ґетри (панчохи)
ґешефт (зиск)
ґирлиґа (ключка)
ґібон (мавпа)
ґід (супровідник)
ґільдія (спілка)
ґільйотина
ґінея (гроші)
ґіпюр (тканина)
ґірлянда
ґладіатор (раб-боєць)
ґладіолус (квітка)
ґлазур (полива)
ґласе (тканина)
ґлей
ґлетчер (льодовик)
ґлід (рослина)
ґлінтвейн (напій)
ґлісер (судно)
ґлобус
ґлорія (ореол)
ґлянс (блиск)
ґлясе (напій)
ґніт (стрічка)
ґном (міф.карлик)
ґну (антилопа)
ґобелен (килим)
ґогель-могель
ґой (не єврей)
ґол
ґолка (пшениця)
ґолкіпер (воротар)
ґольф (гра)
ґонґ (литавра)
ґондола (човен)
ґонт (драниця)

горжетка (*шарф*)
горила (*мавпа*)
готика (*стиль*)
гофре (*складки*)
гравер (*різьбяр*)
гравій (*жорства*)
гравітація (*тяжіння*)
градація (*поступовість*)
градус
гранат
гранд (*титул*)
грандіозний
граніт
гран-прі
грант
гранула
грасувати (*витоптувати*)
грати
граф (*титул*)
графіті (*напис*)
грація
грейгаунд (*порода собак*)
гренадер (*вояк*)
гречний (*чемний*)
гризлі (*ведмідь*)
грильяз (*кул.*)
грим
гримаса
гринджоли (*сани*)
грип (*хвороба*)
гриф (*напис, руків'я*)
гrog (*напій*)
гроно (*кетяг*)
грот (*печера; вітрило*)
гротеск
грум (*слуга*)
грунт (*земля*)
гувернантка
гуд бай
гудзик
гудзь (*вузол*)
гудрон (*смола*)
гулий (*безрогий*)
гульден (*гроші*)

гуля (*шишак*)
гума
гуральня (*винокурня*)
гурман (*ласун*)
гуру (*дух.учитель*)
гуталін (*мастило*)
гутаперча
гюйс (*прапор*)
гяур (*не мусульманин*)

Д

дегенерат (*виродженець*)
деградація (*занепад*)
дегустація
делеґат (*представник*)
демпінґ (*скидання*)
джигіт (*вершник*)
джигун (*залицяльник*)
джунґлі (*зарості*)
дзиґа (*фуркало*)
дзиґар (*годинник*)
динґо (*собака*)
дириґент
доґ (*собака*)
драґа
драґоман (*перекладач*)
драґун
дриґати

Е

егоїзм
екстраваґантний
елеґантний
ембарґо (*заборона*)

Є

єгер

Ж

жарґон (*сленґ*)
жиґа (*танець*)
жонґлер

З

зигзаґ
зонґ (*муз.*)

I

іглу (*крижаний дім*)
ігнорувати (*нехтувати*)
ігрек (*мат.*)
інавгурація (*посвячення*)
інгредієнт (*складник*)
інгресія (*проникнення*)
інгуш (*нац.*)
індиго (*фарба*)
індульгенція (*прощення*)
інкогніто (*приховано*)
інсургент (*повстанець*)
інтеграція (*об'єднання*)
інтрига (*підступ*)
іригація (*зрошення*)

K

кавалергард (*вояк*)
кегель (*висота шрифту*)
кегли (*гра*)
кемпінг
кенгуру
колега (*товариш*)
конгломерат (*скупчення*)
конгрегація (*об'єднання*)
конгрес (*збори*)
контингент (*сукупність*)
кон'югація (*з'єднання*)
коригувати (*виправляти*)
котангенс (*мат.*)
краги (*розтруби в рукавичок*)
крекінг

L

лагуна (*затока*)
лангет (*кул.*)
ландтаг (*парламент у Ліхтенштайні*)
ларго (*муз.*)
легальний (*дозволений*)
легато (*муз.*)
легенда
легінь (*парубок*)
легіон (*безліч*)
легенда
легінь (*парубок*)

легіон (*безліч*)
легітимний (*законний*)
ліга (*спілка*)
лінвістика
лозунг (*гасло*)

M

магістр (*науковий ступінь*)
магістраль (*головний напрям*)
магістрат
маґнат (*вельможа*)
магнолія (*квітка*)
мадригал
мамалиґа (*кул.*)
манґо (*рослина*)
марґінес (*берег, край*)
менінгіт (*хвороба*)
миґи (*жести*)
міґрація
мінезінґер (*поет-співак*)
міноґа
мітинг (*масові збори*)
морґ (*міра землі*)
мустанґ (*кінь*)

N

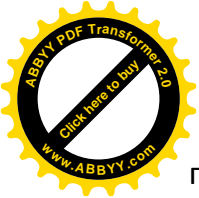
навіґація (*мореплавство*)
неґатив (*протилежний*)
неґліже
неґоціант (*гуртовий купець*)
ноґаєць (*нац.*)
нуґа (*кул.*)

O

обліґація (*цінний папір*)
оранґутанґ (*мавпа*)
оригінал (*не копія*)

P

паґода (*храм*)
пейджинґ
персона ґрата
піґмент (*барвна речовина*)
піліґрим (*прочанин*)
пінґвін
піроґа (*човен*)

плагіат (*привласнення авторства*)
пінг-понг (*настільний теніс*)
прерогатива (*виключне право*)
прогрес (*поступ, розвиток*)
пролонгувати
пропаганда
пудинг (*кул.*)
пфеніг (*гроші*)

Р

рагу (*кул.*)
ранг (*розряд*)
регалія (*відзнака*)
регата (*спорт.*)
регб і (*гра*)
регент (*диригент церковного хору*)
регіон (*район*)
регістр (*муз.*)
регламент (*порядок*)
реглан (*фасон одягу*)
регтайм (*муз.*)
регулювати
резигнація (*самопожертва*)
рейтинг (*оцінка*)
рейхстаг (*парламент у Німеччині*)
ремигати (*відригувати*)
риксдаг (*парламент у Швеції*)
ринг (*спорт.*)
рислінг (*виноград*)

С

сага (*оповідь*)
саго (*крупя*)
сангвінік
свінг (*муз.*)
сегмент (*відрізок*)
сегрегація
сигара
сигарета
сигнал
сленг (*жаргон*)
смог (*туман*)
смокінг (*фасон одягу*)
сновигати
сорго (*рослина*)
спагеті (*кул.*)

стагнація (*застій*)
стеняга (*частина щогли*)
стерлінг (*гроші*)
сугестія (*вплив*)
сурогат (*замінник*)

Т

тайга
тангенс (*мат.*)
танго (*танець*)
тобоган (*сани*)
тога (*одяг*)
тренінг (*режим*)
триангуляція (*мат.*)
тунгус (*нац.*)

У

уйгур (*нац.*)

Ф

фагот (*муз.*)
фантанга (*муз.*)
фарингіт (*хвороба*)
фата-моргана (*міраж*)
фіга (*інжир*)
фіглі-міглі
фігляр (*блазень; птах*)
фігура
філігрань
флагман (*головний*)
фламінго (*птах*)
флігель (*крило*)
флюгарка (*човен*)
флюгер (*погодник*)
форшлаг (*муз.*)
фрагмент (*частина*)
фрегат (*судно*)
фуга (*муз.*)
фуганок
фугас (*снаряд*)
фугато (*муз.*)
фургон

Х

хуга (*завірюха*)
хурдига (*сніговій*)

цуг Ц шпінгалет
штанґа

Ш
шваґер і шваґро (*шурин*)
шилінґ (*гроші*)
шлаґбаум
шляґер (*популярна пісня*)
шпарґалка

Ю
юнґа
Я
яґдташ (*мисливська сумка*)
яґуар

Антропоніми

А
Авґустин
Авоґардо
Аґнон
Аґрипа
Аліґ'єрі Данте
Альґірдас
Араґон
Армстронґ

Габріель
Гавсс
ґаламаґа
ґалілео ґалілей
ґалуа
ґальвані
ґама
ґанді
ґарбо

Б
Баґратиди
Бегін
Берґман
Береґовуа
Беринґ
Буркґард О. (Юрій Клен)

ґарґантюа
ґарібальді
ґарнеґа
ґаррік
ґарсія Лорка
ґваріні
ґварнері
ґе

В
Ваґнер
Вайґель
Вашинґтон
Веґа Лопе де
Веллінґтон
Верґілій
Вольфґанґ

ґеббельс
ґевара Че
ґедимін
ґейнсборо
ґелсворсі
ґеорг
ґереґа
ґеринґ

Г
ґабсбург
ґегель
ґемінґвей
ґюґо

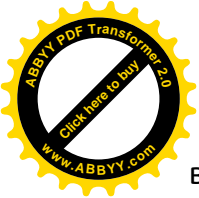
ґерманік
ґершвін
ґете
ґжицький
ґіббс
ґізель

Ґ
Ґабен

ґінзбург
ґіннес
ґлаубер

	П		Ф
Паганіні		Фейхтванґер	
Пантаґрюель		Фіґаро	
Папарига		Філдінґ	
Пер Гюнт		Флемінґ	
	Р	Фраґонар	
Реґа		Фурдига	
Реґіна			Ц
Ремиґа		Цвайґ	
Рентґен		Цвиґун	
Ріґолетто			Ч
Родриґо		Чинґіс-хан	
	С		Ш
Саґан		Шаґал	
Садига		Шмиґа	
Салиґа		Шпрінґер	
Сараґат		Штеліґа	
Сарамаґа			Ю
Сеговія		Юнґ	
Сигізмунд		Юрдиґа	
Стаунінґ			Я
	Т	Яґайло і Яґело	
Таґор		Яґо	
Тадига		Ядвіґа	
Тензінґ		Янґ	
Турґенєв		Яннінґс	
	У	Яриґа	
Уленшпіґель Тіль			

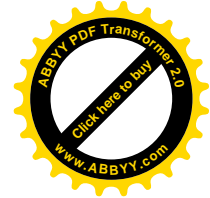

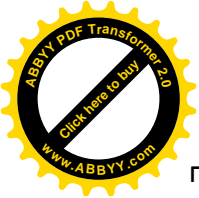
виднота
вїдбуток
визвóльний
визнáння
викопний
вїкоренити
використáння
вимóва
вимóга
вїнагорóда
вїнагородити
вїпадок
вїправдання
випрáвний (*якого можна виправити*)
виправний (*призначений для виправлення*)
вирáзний
вїсити
вїсоко
висхїдний
вїтрата
вичéрпний
вишїванка
вїдгомін
вїддáвна
вїдповїстї
вїдсóтковий
вїдтік
вїдтóдї
вїдчáй
вїдщепéнець
вїльха
вїрнопїдданий
вїрш (вїрша, *мн.* вїрші, вїршів)
вїтчїм
вїчéвий і вїчовїй (*від вїче*)
вказівний
влáдár
вóвняний
вогнéвий
воднóчас
водопровїд
Водохрéстя / Водóхреще
ворóта
воцáний

впáм'яткú
вперéмїж
вперéмїш
вподобáння
впродóвж
врїзнóбїч
врóзлїт
врóзрїз
врyкопáш
всерéдину
всотáти
втришиá
вúдити
в'язкїй
в'ялїти

Г

газоóбмін
газопровїд
гаївороння
Гарасїм / Герасїм
гелїкоптér
генéза
генéзис
гéтьман
гетьмáнський
гетьмáнщина
гїркóта
гладкїй (*про поверхню; ковзкий*)
гладкїй (*товстий*)
глибóко
глинозém
глóтковий
глядáч
гнївїти
гóйдалка
гол (*род.* гóла)
голїрúч
голковїй
горїстий
горїхвїстка
горїцвїт
горобїна
горошїна
госпóдарський (*який стос. госпóдаря*)

господарський (який стос. господарства)
граблі
графіті
грошівий і грошовий
грушевий
гуртовий
гуртожиток
гусениця
гусеничний
гушавина

Д

далебі
далечінь
даніна
двоїстий
дворянин
двостулковий
двоступеневий
деревина (material)
деревина (одне дерево)
десятковий
дециметр
дешево (хоча дешевий)
джентльмен
джерело (мн. джерела)
джинсовий (хоча джинси)
диспансер
діхання
дичина
дієвий
діжа (хоча діжка)
дійовий
добір
добовий
добрівечір
добридень
добродій
добродійка
добуток
доверху
довести
довідник
догмат

договір
договірний
догола
докір
документ
донесхочу
донехочу
донька
допізна
доплатний
дослідний
дослідник
дотеп
дочіста
дочка
дочин (дочина, доччинé)
дошка
дощаний
дошовий
дрімота
дрова

Е

експерт

Є

єретик

Ж

жадібний
жаліти
жалоб
жалоба
жалюзі
жаркий
жівріння
жівріти
жерло
живопис
жілавий
житло
житловий
жмурки
жолуддя (хоча жолудь)

З

за́бавка
завда́ння
завезті́
заверші́ти (завершу́, заверши́ш)
за́вжди́
зави́дна
зага́дка
заго́ловок
загра́ва
зада́рма
заі́ржаві́лий
заі́ржаві́ти
закі́нчи́ти
закі́нчи́тися
за́кладка (*сму́жка-вста́вка*)
закли́нити
заку́порити
заку́порюва́ти
заку́ска
залéжатися
за́лоза (*хоча залóзистий*)
замі́жня
за́мковий (*від за́мок*)
замко́вий (*від замо́к*)
замкови́й (*род. замково́го, іди.*)
замоло́ду
за́няття
за́очі
запита́ння
за́пірка
заплі́сняві́ти
за́понка
запро́да́ти
заробі́ток
за́родок
засі́дання (*збори*)
засі́дання (*підстері́гання*)
за́сік
за́спів
за́стібка
засто́порити
застрéлити
застрі́лити
за́сув

засу́ха
зате́мна
за́тишний
за́тишок
захворі́ти (захворі́ю, захворі́єш)
за́хід (*сторона*)
за́чіпка
зблі́зька
звання́
звести́
звісо́ка
здича́вілий
здича́вити
зібра́ння
зле́гка
злида́р
знаме́но
зна́ння
зні́якові́ти
зобов'я́зання
зобра́зити (*хоча зобра́ження*)
зо́всім
зо́зла
зокре́ма
зра́ння
зру́чний
зубо́жілий
зубо́жіння
зубо́жіти

І

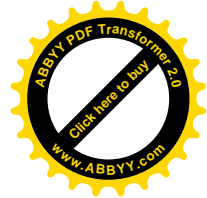
і́кло (*род. мн. і́клів*)
іконо́пис
ім'я́
інду́стрія
і́нохідь
і́псилон
і́рис (*рослина*)
і́рис (*цукерки*)
і́скра

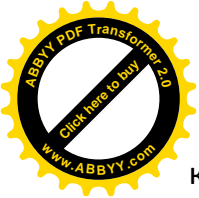
Ї

і́дкий

К

кайда́ни

ка́мбала
камфо́ра
камфо́рний
ка́птур
карто́пляний
ката́лог
катма́
като́лицький *(хоча като́лик)*
като́лицтво
кварта́л
квасоле́вий *(хоча квасо́ля)*
кішка
кіломе́тр
кістковий
кла́довіще
клейкий
клино́пис
кліщі *(інструмент)*
кліщі *(комахи)*
кова́ль
ко́взання
ковила́
ко́ледж
ко́лесо *(мн. колеса́)*
ко́лія
коля́дник
комба́йне́р
комизі́тися *(хоча комі́зливий)*
контра́ктівий
копирса́тися
ко́піткість *(хоча копі́ткий)*
кори́сний
кори́стувач
ко́ристь
корогва́
коро́мисло
ко́сий
котрий
коцюба́
кочі́вник
кρόїти
кропива́
кропі́ткий
кружний
кукі́ль

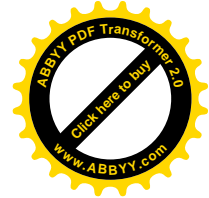
куліна́рія
кульба́ба
кумі́вство
ку́рятина
кухо́нний
ку́чма

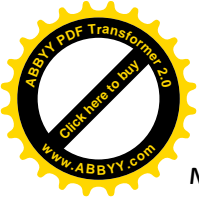
Л

лазу́ровий
ламкий
ла́нтух
ласка́вий
латі́нянин
ле́в'ячий
легкий
лесті́тися
липкий
листопа́д
лі́чити
лише́
ліка́рський *(який стос. лікаря)*
ліка́рський *(який стос. ліків)*
літний *(для лі́тання)*
ло́кшина
ломі́камінь
ло́щина
луді́ти
лу́ка *(луг)*
лу́ка *(вигин)*
лупа́ *(на шкірі)*
лу́па *(скельце)*
льо́довий
льо́дяник
лю́дський *(властивий лю́дям, пов'язаний із лю́диною)*
лю́дський *(лю́дяний)*
лю́мпен

М

мали́й
ма́ляр
ма́лярка
марке́р
ма́ркетинг
масті́ти
машино́пис

медикаменти
медяник
мережа
мертвечина
металургія
милостиня
міліметр
мілкий
мімікрія
мінусовий
Молóх
мóчар (мн. мочарі, мочарів)
мрїйливий
мўзика (мелодія)
музїка (музикант)

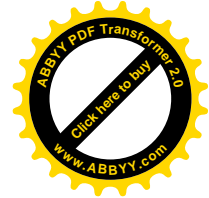
Н

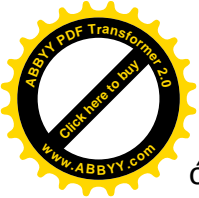
набóжний
на́впіл
навча́ння
нагля́дач
на́голо
надба́ння
на́двечір
надстроко́вий
наза́вжди
наздога́д
на́зирцем
на́зирці
на́йманець
напа́сть
наперева́ги
на́пнутий
напро́весні
напро́чуд
нап'я́сті
на́рівні
на́рівно
на́різно
наса́мкінець
наса́мперед
насмї́шка
насторóжі
на́сухо
натще́серце

на́хильці
на́чинка
нашвидку́рч
нездо́ланий
нездола́нний
незру́чний
некроло́г
нена́видіти
нена́висний
нена́висть
непла́тник
неприя́зний
неприя́знь
нерес́тїтися (хоча
не́рест)
не́сті
низáти
низхі́дний
ника́ти
ні́вечити
ніза́що
нові́й
новина́ (мн. новіни)
нувори́ш
нудні́й

О

оба́біч
о́бвід
об'є́м
оби́цянка
обру́ч
о́бстріл
обті́чний
огля́дач
о́грїх
оде́жіна
одина́дцять
однолі́ток
одноразо́вий
о́дуд
оздорові́ти (хоча оздоровле́ний)
озе́рце
озими́на
озна́ка

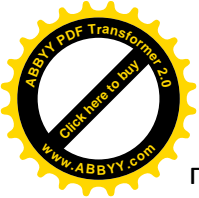

о́кіст
оленéві
о́лень
омéла
о́пір
опі́рність
опі́сля
опові́дач
опові́дний
опто́вий
оптові́к
ора́ч
ортопéдія
осетéр
осóбина
осока́
осоко́рина
ося́йний
ота́ман
очисні́й

П

палацо́вий
пара́ліч
партéр
па́сквіль
пасові́сько
па́сти(ся)
пахва́ (мн. па́хви)
пеня́
перво́цвіт
перéбіг
перéвертень
переві́зний
передо́день (хоча переддéнь)
передпо́кій
перéжіток
перéїзд (мі́сце)
перéїзд (про́цес)
перекоті́поле
перéпад
перéпис
переплигну́ти (хоча переплі́гувати)
перéпустка
перéріз

пересі́чний
пересуд
перетéрпіти (хоча терпі́ти)
перéтин
перетрима́ти
перехі́д
перехі́дний
першочерго́вий
петля́
печі́я
піала́ (мн. піа́ли, піа́л)
підда́нець
підда́ний
підда́нство
підза́хисний
піднести́
підребéрний
підсвинок
підслі́пувати
підсти́лка
підстрибну́ти
пізнáння
пільгові́й (хоча пі́льги)
піскові́й
пісний
плато́
плащові́й
плеска́ння (хоча плéскіт)
плига́ти
плісти́
плиткові́й
плісенéвий
пові́тряний
погові́р
по́голос
податко́вий
по́друга
по́дружка
поду́шка
поєдна́ння
позі́вач
позначка
пóзов
пока́зник (мн. показни́кі)
покля́стися

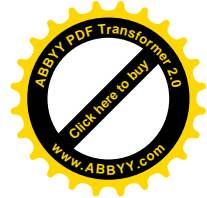

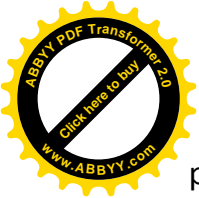
покоївка
по́крив
по́кришка (*для посуду*)
покрі́шка (*колеса*)
Покро́ва
покрóїти
полого́вий
полуде́нний
по́милка (*мн. помилкі, помилóк*)
по́минки
помі́ст
помóвчати
пом'я́кшити (*пом'якшу́, пом'якші́ш*)
порúччя
поре́дковий
посере́дині
посі́віти
посі́діти
посла́нець
посла́ння
по́слух
по́спіль
постóяти
по́ступка
посу́ха
по́тай
потáйливий
потайни́й
поталані́ти (*хоча талáн*)
поті́чок
почáсти
по́шепки
при́горща
приду́ркуватий
приєдна́ння
при́зов
принести́
при́ріст
присі́лок
приста́ркуватий
пристрéлити
пристрі́лити
при́чіп
пришпи́лити
при́язний

при́язнь
при́ятель
прові́сник
пров'я́літи
прóдув
прокаже́ний
прокля́сті
промі́жок
прóсвіток
просі́ка
прóскура
прóстий
прото́впитися
прóшарок
пря́сти
псевдо́нім
пуло́вер
пустири́ще
пшо́няний
п'я́ниця
п'я́та

Р

ра́бин
ра́джа
ра́зом
ра́тай
ре́мінь
ремісні́к
речовина́
ре́шето
ри́дма
ринковий
ри́дкий
ри́зкий
ри́зновид
рододéндрон
ро́збрат
розв'язáння
ро́звідка (*дослі́дження*)
ро́звідка (*розвідува́ння*)
ро́зговини
ро́зголос
розграфі́ти (*розграфлю́, розграфі́ш*)
ро́зділ

ро́здрі́б
ро́здрі́бний
ро́зко́ші (хоча ро́зкіш)
ро́змах
ро́зм'я́кші́ти (ро́зм'я́кшú, ро́зм'я́кшіш)
ро́зпові́дний
ро́зпові́сті
ро́зча́віти
руко́пис
ру́но
русло́

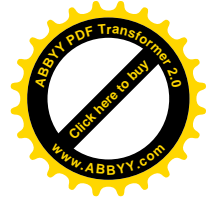
С

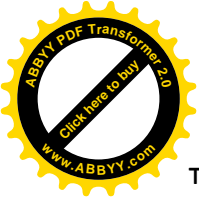
са́дно
са́мий
само́навча́ння
са́нкі
са́нтиме́тр
све́рдлі́ти
све́рдло
сві́тлозахи́сний
сві́тлопро́никний (хоча сві́тлопро-
ні́кність)
сві́тлості́йкий
сва́та
сва́ткі
се́ре́дина
сипкі́й
сиро́ватка
сіва́лка
сі́льськогоспода́рський
сі́мдеся́т
сі́тча́стий
скі́рта
скі́нчі́ти
сковорода́
скра́дли́вий
ску́бти
скучні́й
слабі́й
слі́на
сло́'яні́н (мн. сло́'яни, сло́'ян)
смерко́м
смуше́вий
сніда́ння (хоча сніда́нок)

соля́ний (від сі́ль)
соля́ний (у спо́луці соля́на кислота́)
со́няшникови́й
со́роко́вий
спі́на
спі́вробі́тник
сплесну́ти
спо́вна
спо́лох
срі́блo
ста́вний
ста́рий
ста́рїти
ста́рто́вий
ста́туя
сте́бло
сте́рпіти
сті́йкий
сті́чний
сто́впитися
сто́ляр
сто́рінко́вий
сто́рожкий
стра́шний
стре́мено́
стри́жне́вий і стри́жньо́вий
су́глинок
судно́
сум'я́ття
сумі́рний
су́провід
супро́відний
су́рма́ (труба)

Т

тавро́
тайго́вий
тако́ж
талані́ти (хоча тала́н)
тексто́вий
те́мно́та
тере́зі
те́рен (кущ)
те́рен (те́риторія)
термо́сити

терно́вий (*хоча те́рен*)
течі́я
ті́гровий
тіту́льний
тихце́м (*хоча ті́шком*)
тіні́стий
то́впитися
товсті́й
толоче́ти
тонкі́й
тороче́ти (*швидко говори́ти*)
торочи́ти (*розпускати*)
то́рти (*від торт, род. то́рта*)
травесті́я
тра́пеза
трі́йня (*хоча трі́йця*)
трудні́й
трясови́на
тяжкі́й

у

ужа́лити
украї́нський
уле́стити
ура́зливий
уро́дженець
уро́чистий
у́смішка
у́стілка
утверди́ти
у ці́лому
уче́ння (*род. мн. уче́нь*)

Ф

факсі́міле
фарма́ція
фарту́х
фа́рфор
фа́рфоровий
фахові́й
фено́мен
фети́ш
філі́стер
філі́стерський

фі́рмовий
фланго́вий
фо́льга
фо́рзац

Х

хао́с (*безлад*)
хао́с (*у міфології*)
хваткі́й
хирля́вий
хлипкі́й
хлю́пнути
хо́рда
хоробрі́шати (*хоча хоробри́й*)
хоругва́

Ц

ца́рина
цвяшо́к
цеме́нт
це́нтнер
ці́ган
ці́лодобові́й (*хоча ці́лодобо́во*)
цукéрок

Ч

ча́вити
чепурні́й
че́пурність
черва́ (*черв'яки*)
че́рва (*чирва*)
чергові́й
черпа́ння
черпа́ти
черстві́й
че́рствіти
чима́лій
чита́ння
чіпкі́й
чіткі́й
чорно́зем
чорно́слив
чорнота́
чотирна́дцять
чуткі́й

Ш

шавлія шелéснути
ші́роко
шкóда́ (*жаль*)
шкóда́ (*марно*)
шкóда (*псування*)
шляхóм
шовкóвий
шофéр
штурха́н

Щ

щабéль
щавéль
щавлéвий
щі́голь
щі́пці
щілі́на

Ю

юроді́вий
юші́ти

Я

яблунéвий
яйце́вий
я́кось (*невідомо як*)
яко́сь (*одного разу*)
я́ловичина
ярмаркóвий
я́сний

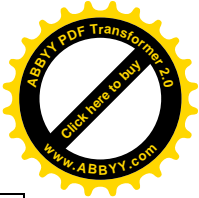
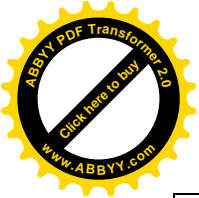

СКЛАДНІ ВИПАДКИ СЛОВОВЖИВАННЯ ¹

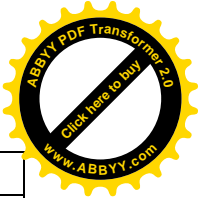
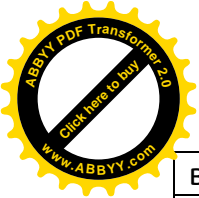
Відмінності слововживання іменників

адрес	<i>із нагоди ювілею (вітальний)</i>
адреса	<i>мешкання, перебування</i>
барва (-и) фарба	<i>музики, кольорів (манера, колорит, відтінок) синя, олійна</i>
батьківщина батьківщина	<i>спадщина батьків чи предків (материзна) місце народження, рідний край</i>
білет квиток	<i>іспитовий, лотерейний, кредитний вхідний, проїзний, партійний</i>
вежа башта	<i>телевізійна, оглядова водонапірна, танкова, фортеці</i>
вигляд вид	<i>набути, мати вигляд (виглядати) діяльності, істот, тварин</i>
вігода вигода	<i>мати вигоду (зиск, прибуток, гешефт) квартира з вигодами (зручностями)</i>
виключення виняток	<i>з університету із правил</i>
відносини взаємини, стосунки взаємовідношення відношення ставлення	<i>правові, дипломатичні між людьми громадської думки і правосуддя геометричне, до буття, між предметами, явищами, величинами (взаємозв'язок) до рідних, до колег, до навчання</i>
відомість відомість	<i>документи дані; звістка; популярність</i>
відтінок відтінок	<i>кольору, почуття, звука (барва) часу, відстані, простору</i>
ділянка дільниця	<i>вулиці, землі, шкіри виборча, будівельна</i>
журнал часопис	<i>реєстрації; запису спостережень і под. періодичне, друковане видання</i>
загроза погроза	<i>підтоплення, вибуху (небезпека) жестом, словом</i>
засіб спосіб	<i>для існування, для копіювання виробництва (знаряддя), життя (стиль, зразок)</i>
інститут інституція	<i>внз, виш (вища школа) система, сукупність правових норм, суспільних відносин</i>

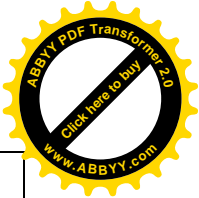
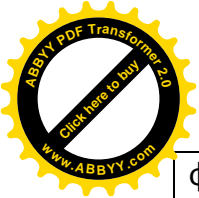
¹ – Зубков М.Г. Сучасна ділова мова за професійним спрямуванням: 2-ге вид. випр. й доп.: Підручник. – Харків: Факт, 2006. – С.414-427.

лазня, мильня баня огрівник (тех.)	<i>із сухою парою церкви (маківка) оливний</i>
мета (лише од.) цілі (лише мн.) ціль, мішень	<i>мати на меті, мати за ціль уцілити, улучити в мішень</i>
місткість ємність (ємкість)	<i>зали, кузова, холодильника нагромаджувача, станції, лампи</i>
напря́м напрямо́к	<i>діяльності, поглядів вітру, руху</i>
наявність присутність	<i>речовини, предмета, явища людини, істоти</i>
номер розмір число	<i>кімнати, телефону, документа й под. взуття, одягу часопису, видання, дня тижня</i>
об'єм обсяг розмір	<i>приміщення, рідини, повітря (у кубічних од.) бюджету, книги (кількість, межі, величина) столу, майдану, предмета (довжина, висота)</i>
основи, засади, підвалини фундамент основа підстава	<i>математики, моралі будівлі, споруди слова, трикутника доказу, доповіді, висновків</i>
особина лице особа особистість	<i>птаха, риби, комахи (тварина) чисте, відкрите, усміхнене (обличчя) офіційна, стороння, третя талановита, творча, непересічна</i>
пам'ятка пам'ятник	<i>архітектури, літератури М. Грушевському</i>
парламентар парламентарій	<i>на перемовинах член парламенту</i>
питання запитання	<i>положення, проблема, справа, які вимагають обговорення, вивчення; пункт документа, порядок дня; знак вимога, прохання, роз'яснення чого-небудь</i>
підписка передплата	<i>під відозвою, про невізд на часописи, періодику</i>
показчик показник	<i>прилад, напис, знак доказ, свідчення, дані</i>
повістка порядок	<i>до суду денний зборів (засідання)</i>
правління управа	<i>Спілки композиторів (філателістів) міська, районна</i>

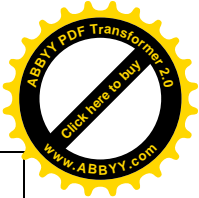
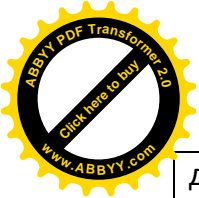
вправа	<i>фізична, математична</i>
працівник, робітник співробітник	<i>культури, освіти, науки, будови, заводу, шляховий член колективу (колега)</i>
пригода	<i>непередбачена, прикра (-ж) (подія, випадок, інцидент), стати в пригоді – бути потрібним</i>
нагода	<i>з нагоди повернення (можливість, шанс, момент)</i>
прогін	<i>між двома точками (проміжок)</i>
прогин	<i>поверхні, площини, конструкції</i>
регістр (муз.) реєстр	<i>високий, низький список, перелік</i>
результат, вислід наслідок	<i>підрахунку, спостережень, дослідю біди, пожежі, невправності</i>
розбіжність розходження	<i>думок, переконань швів, площин</i>
стан	<i>санітарний, облоги, невагомості, справ, речей;</i>
становище	<i>газуватий, твердий; здоров'я, духовний, родинний</i>
положення	<i>внутрішнє, матеріальне, скрутне; міжнародне нелегальне, рівноправне, службове</i>
станок верстат	<i>географічне, тіла, речі, предмета; про референдум кулеметний, скульптора, для балетних вправ токарний, килимарський</i>
старий літній поважний давній (-ня, -нє)	<i>дідусь чоловік вік (щодо людини) звичай, традиція, правило</i>
ступінь ступінь щабель	<i>учений, порівняння, висвітлення, гами, ладу формальний, точки (у математиці) сходів, зростання, опускання (етап, стадія)</i>
тварина тварина	<i>одна істота збірне</i>
твердження тверднення, твердіння	<i>переконливе, сумнівне (теза) речовини; бетону, маси – тужавіння</i>
тираж наклад	<i>лотереї книжки, газети, видання</i>
устава, устатковина, злагода установлення установа настанова настановлення	<i>пристрій дія – поставлення навчальна й под. документ спрямованість</i>
уява уявлення	<i>багата, палка, чиста (здатність уявляти) знання, розуміння чого-н.</i>

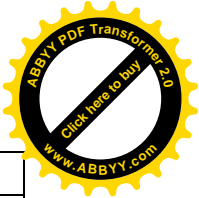
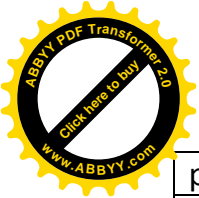
фон тло	<i>звуковий, радіаційний неба, малюнка</i>
шкóда шкодá	<i>невиправна, значна (збитки, втрати) праці, грошей, зусиль (жаль, прикро, марно)</i>
ящик шухляда скринька скриня	<i>для сміття (товару) письмового столу поштова, невеличка з посагом, велика</i>

Відмінності слововживання прикметників

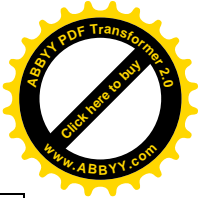
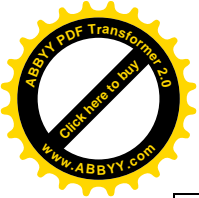
абразивний (-не) абразійний (-на)	<i>інструмент, комбінат, кружало процес, печера, платформа</i>
адаптований адоптований (-на)	<i>зір, організм хлопчик, дитина (засиновлений)</i>
використóвувати (<i>недок.</i>), вікористати (<i>док.</i>) застосовувати уживати	<i>уживати ужити з корисною метою запроваджувати в ужиток вислів, заходів</i>
великий високий (-ка) значний вагомий (-ма, -ме) здоровий	<i>камінь, блок, об'єм стовп, чоловік, щогла обсягом твір здобуток, перемога, досягнення працівник (не хворий)</i>
відмітний (-на) відмінний	<i>риса, властивість, особливість лише із прийменником від</i>
вітрова вітряний (-на) вітряний (-на)	<i>ерозія, устава, сила день, ніч, погода рушій, лишай, віспа</i>
властивий притаманний характерний	<i>кому/чому? кому/чому? для кого/чого?</i>
воєнний (-на, -ні) військовий	<i>стан, тактика, промисловість, події трибунал, обов'язок, однострій, прапор</i>
вхідні, вихідні вступні, виступні	<i>двері папери, дзвінки</i>
гордовитий гордуватий	<i>сповнений гордості трохи гордий</i>
громадська громадянська (-кі) цивільний (-ні) суспільний (-на, -не, -ні)	<i>організація (не державна) свідомість, війна, права одяг, речі (не військовий) спосіб життя, наука, становище, відносини (загальні, колективні)</i>
двосторонній (-ня, -ні) двобічна взаємна (-не)	<i>договір, угода, контакти (обопільні) поверхня згода, приязнь, рішення</i>

дефектний дефективний	зіпсований із відхиленням від норми тощо
дійовий (-ва, ве) діючий (-ча, -че) чинний (-на, -не) діяльний (-на, -не)	<i>засіб, вплив, виховання, дійова особа</i> (учасник дії, вистави), <i>дійова особа</i> (здатна активно діяти) <i>гейзер, армія, модель, устаткування</i> <i>закон, розпис, постанова, законодавство</i> <i>працівник, життя (активний, енергійний)</i>
діловий (-ва, -ві) діловитий	<i>лист, розмова, пропозиція, папери</i> <i>вигляд, вираз обличчя</i>
елементний елементарний	стосовний первнів (елементів) початковий, найпростіший
запущений (-на) занедбаний (-не), занехаєний задавнена	<i>супутник, ракета</i> <i>двір, підприємство</i> <i>хвороба</i>
інший другий	<i>варіант, іншим способом</i> (не таким) <i>варіант</i> (після першого або якщо їх два)
кахляний кахельний	із кахлі що виготовляє кахлю
корисливий (-ва) корисний	<i>чоловік, мета</i> <i>продукт</i> (не шкідливий, поживний), <i>період, час, вантаж, простір</i> (спец.)
круглий (-ла, -ле, -лі) цілий (-ла, -ле)	<i>стіл, форма, колесо, кільця</i> <i>рік, доба; скло, склянка</i> (не розбита)
навчальний академічний (-на, -не)	<i>заклад, посібник, план, графік, звіт</i> <i>час, відпустка, навантаження</i>
наступний (-на) подальший (-ша, -ше)	<i>рік, тиждень, нарада</i> <i>розвиток, перспектива, робота, життя</i>
нез'ясований (-на, -не) нез'ясовний (-не)	<i>факт, питання</i> (який не з'ясували) <i>факт, питання</i> (який не можна з'ясувати)
нормальні звичайні	<i>стосунки</i> <i>люди</i>
оборотний зворотний (-на) обігові	<i>капітал, механізм</i> <i>бік, адреса</i> <i>кошти</i>
орнаментований орнаментальний	пов'язаний з орнаментом про мистецтво
оснований заснований (-на, -не)	<i>на праці, на успіхах</i> <i>заклад, напрям, школа, виробництво</i>
особовий (-ва) особистий (-та)	<i>рахунок, справа</i> (від «особа») <i>автомобіль, присутність, думка</i> (приватна, власна)
особливий (-а)	<i>погляд, справа</i> (своєрідна)
останні	<i>у черзі</i>

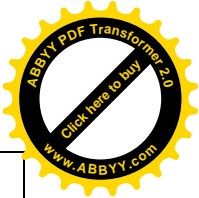
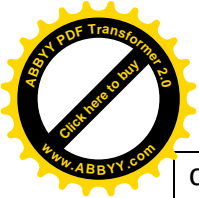

решта, інші	частина від чогось
подібний схожий такий як	до чого на що, на кого ідентичний, буквальний
попередній передчасний	<i>звіт, розрахунок, варіант</i> <i>сніг, сміх, виступ</i>
потрібна (необхідна) невідмінна, доконечна, неминуча	<i>річ</i> <i>умова</i>
правдивий (-ва, -ве, -ві) правильний (-на, -ні) вірний (-на, -не, -ні)	<i>шлях, заява, свідчення</i> <i>дріб, фігура, риси обличчя</i> <i>собі, кінь, служба, кохання, друзі</i>
певний (-на, -не, -ні) слухний (-на, -не, -ні)	<i>факт, хода, око, рухи</i> <i>приклад, думка, зауваження</i>
причинний причинний	<i>зв'язок</i> <i>божевільний</i>
редакторський (-ка) редакційний	<i>виступ, авторитет, порада</i> <i>колектив, працівник</i>
робітничий робочий	<i>клас, клуб</i> <i>одяг, час, день, план</i>
розметаний розметаний	<i>вибухом, вітром</i> <i>двір, майданчик</i>
сприйнятливий сприятливий	що сприймається який позитивно впливає
стінний стіновий	<i>календар, годинник, розпис</i> <i>матеріал, камінь</i>
тактичні тактовні	<i>навчання, випробування</i> <i>слухачі, зауваження</i>
тісний (-на, -не, -ні) щільний (-не, -ні)	<i>комір, кімната, взуття, стосунки</i> <i>прилягання, шари атмосфери</i>
федеральний федеративний (-на) федералістський (-ке, -кі)	<i>уряд</i> <i>договір, устрій, конвенція</i> <i>погляд, спрямування, теорії</i>
функційний функціональний	від «функція» від «функціонал»
цегельний (-не) цегляний (-на)	<i>завод, виробництво</i> <i>мур, стіна</i>
цілісна цільна	<i>картина подій</i> <i>особистість</i>
чисельний (-на) численний (-на, -ні)	<i>показник, аналіз, перевага</i> <i>натовп, маніфестація, випадки (багаторазові)</i>
шкірний (-ні, -не) шкіряний (-на)	<i>покрив, захворювання</i> <i>плащ, промисловість</i>

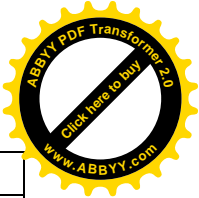
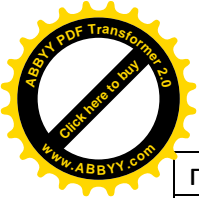

Відмінності слововживання дієслівних форм

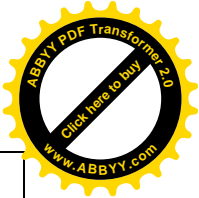
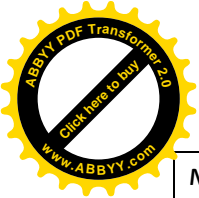
бажати	<i>виступити (хотіти, прагнути)</i>
зичити	<i>успіху, щастя, здоров'я</i>
боліти	<i>душею за кого/що (уболівати, співпереживати)</i>
хворіти	<i>на кір, на грип (нездужати)</i>
везе	<i>людей, вантаж (хто/що)</i>
удається	<i>виконати, розв'язати (що)</i>
щастить (таланить)	<i>мені, вам (з ким/чим)</i>
вести	<i>що, кого, до чого, куди</i>
поводитися	<i>як</i>
вибирати	<i>з багатьох</i>
обирати	<i>на посаду</i>
виглядає	<i>хто-н. як-н.; звідкись</i>
видається	<i>хто-н. кого-н. факт, справа</i>
пасує	<i>одяг, капелюх</i>
викликати	<i>смій, радість, оплески (позитив)</i>
спричиняти	<i>біль, хворобу, нещастя (негатив)</i>
впливати	<i>із вашого твердження впливає, що...</i>
слідувати	<i>за нами по стежці</i>
виходити	<i>із приміщення</i>
виносити	<i>речі й под.</i>
приймати	<i>ухвалу, постанову</i>
оголошувати	<i>подяку, догану</i>
виставляти	<i>за дужки, за знак</i>
вирішити	<i>куди піти, що зробити</i>
розв'язати	<i>задачу, питання, проблему</i>
скуштувати	<i>борщ</i>
спробувати	<i>заспівати</i>
відкрити	<i>рахунок, збори, очі (перен.)</i>
розкрити	<i>книжку</i>
розгорнути	<i>часопис</i>
розплющити	<i>очі (прям.)</i>
відчинити	<i>двері</i>
відімкнути	<i>замок</i>
відкоркувати	<i>пляшку</i>
відмінити	<i>вихідні, заняття</i>
скасувати	<i>закон</i>
відзначати	<i>увагою (щось, когось), ювілей, свято</i>
позначати	<i>позначкою (зазначати щось), реєструвати</i>
фіксувати	<i>фіксувати</i>
зауважувати	<i>з якогось приводу (указувати, доводити)</i>
відноситися	<i>вітром, течією, А відноситься до С</i>
належати	<i>до певного типу (кому)</i>
ставитися	<i>негативно</i>
припадає	<i>на кінець сторіччя</i>

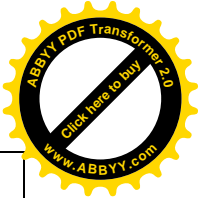
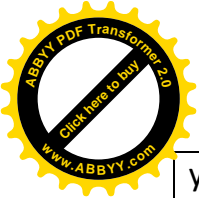
стосується не обходить має стосунок	<i>мене, родини ця справа, факт до події, до ситуації</i>
відрізнати вирізнати розрізнати	<i>гривню від долара кого-н. з числа інших, що-н. із кількості чого-н. обриси берега</i>
відстоювати обстоювати боронити	<i>певний час у черзі точку зору, позицію (переконувати) родину, Вітчизну (захищати)</i>
говорити сказати висловитися підкреслити акцентувати зауважити зазначити указати уточнити наголосити	зазвичай в усному мовлення зазвичай у писемному мовленні
грати відігравати	<i>роль (на сцені, у кіно) значну, істотну (неабияку) роль</i>
губити утрачати гаяти, марнувати	<i>документи, думку ілюзії, рівновагу, пам'ять, свідомість (непритомніти, умлівати) час</i>
давайте є пропозиція пропоную прошу	<i>мені зошити, заліковки розпочати збори, голосувати зробити перерву, свій варіант слова, допомоги, поради</i>
дати віддати надати	<i>доручення, пораду, їсти перевагу допомогу, інформацію</i>
подати виявити	<i>думку, звістку ініціативу</i>
дзвонити телефонувати	<i>у дзвони, у двері другові, до міністерства</i>
дістати набути здобути одержати, отримати	<i>освіту, високу оцінку, інформацію навичок, досвіду перемогу платню, листа, книжки</i>
добавити додати	<i>дитину (від „бавити“) свої зауваження</i>
додержувати додержуватися	<i>слова, обіцянки курсу, поглядів</i>
докладати	<i>зусилля</i>

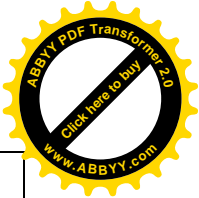
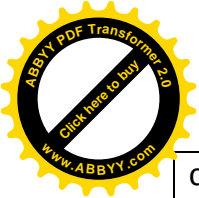
прикладати	<i>до рани ліки</i>
домовитися договоритися	<i>про зустріч до ранку, до сварки</i>
задавати ставити піднімати підносити	<i>запитання питання з підлоги руку</i>
займати обіймати посідати заступати вибороти	<i>місце для когось посаду завідувача кафедри призове місце у змагання на посаду (звідколи) призове місце у змаганнях</i>
азнати понести дістати	<i>збитків, утрат, прикроців, поразки речі, документи інформацію</i>
заставити примусити	<i>приміщення (чим) зробити (що)</i>
звати звуть	<i>Марією Марія</i>
звільнити усунути виключити вимкнути загасити	<i>з посади з роботи (узагалі) зі складу студентів, зі школи електрику, рушій, світло свічку, полум'я</i>
зв'язати пов'язати	<i>мотузку, сітку факти, події, явища</i>
здійснити учинити (скоїти)	<i>проект злочин</i>
зливаються збігаються пристають	<i>у єдине ціле думки, переконання, погляди фігури між собою; на пропозицію</i>
зносити переносити	<i>прикрість, образи вантаж, час зборів</i>
зумовлювати обумовлювати	<i>бути причиною (чогось); створювати передумови обмежувати певною умовою, застереженням</i>
зустрічаються трапляються	<i>колеги, перехожі помилки, похибки, вади, вислови, факти</i>
любити полюбляти кохати	<i>матір, Батьківщину, свою роботу плавати, читати, суниці дівчину, хлопця</i>
міняти змінювати	<i>товар, марки, книжки ситуацію, колір, напрям, думку</i>

містить має у складі включає	<i>документ, цистерна делегація має у своєму складі... екскурсія включає відвідування музею головуючий включає до списку</i>
мішати заважати	<i>Змішувати (щось із чимось) працювати, відпочивати</i>
наносити завдавати робити	<i>бруду, снігу збитків, удару візит</i>
настоювати наполягати	<i>настоянку на каліні на своєму</i>
опанувати освоїти оволодіти	<i>професію, мову (що) виробництво, родовище почуттями (своїми), увагою (чиеюсь), ситуацією, знаннями (чим)</i>
опиратися упиратися спиратися	<i>звинуваченням у стіну на факти, плече</i>
оплатити платити	<i>проїзд, користування, послуги за проїзд, за користування</i>
осягати охоплювати	<i>поглядом, проблеми, теорії й под. в обійми</i>
переганяти випереджати	<i>з одного місця на інше у швидкості, рості й под.</i>
перерахувати перевести перекласти переказати	<i>в іншу валюту, ще раз (перелічити) через дорогу, стрілки годинника, час текст, речі з місця на місце гроші на рахунок, зміст розмови</i>
познайомитися ознайомитися	<i>зі співробітниками зі станом справ, з документами</i>
попередити запобігти відвернути	<i>про що чому що</i>
посилати надсилати	<i>до лікаря, до комори листи, вітання, телеграми, повідомлення</i>
потрапляти попадати поцілити опинятися	<i>у двері, у ворота, на сцену у тональність, ногою в чобіт у ціль (мішень), у ворота (улучити) удома, біля дороги</i>
працювати трудитися робити	<i>на посаді, інженером на ниві просвіти справу, висновки</i>
представляти	<i>До нагороди, нового співробітника, на сцені, у творі (кого, що)</i>

уявляти являти репрезентувати	<i>майбутнє, перспективи собою (що, кого) продукцію, виробу, інтереси фірми</i>
прибуває приходить надходить (-ять) настає спадає	<i>потяг, вода гість, колега, натхнення інформація, дані, товари пора, період на думку, припущення, здогад</i>
привести привести навести	<i>коня, до перемоги, до успіху, у рух (що) до нещастя, до втрат, до знищення приклад, порівняння</i>
приймати ухвалювати брати (узяти) уживати набувати	<i>зі столу, з дороги (прибирати) пропозицію участь, із собою, до себе заходів певної форми</i>
прийти дійти	<i>до (кого, куди) висновку</i>
приносити здавати	<i>повідомлення клопоту, прикростей, жалю</i>
пристають сходяться збігаються	<i>площини, поверхні, отвори люди думки, погляди</i>
прочитати зачитати	<i>книжку, доповідь розпорядження, наказ (оголосити)</i>
про́шу прошу́	<i>будь ласка допомоги</i>
проявляти виявляти чинити виказувати	<i>плівку увагу, повагу опір, спротив незгodu</i>
путати плутати	<i>надівати пута поняття, терміни (помилятися)</i>
рахувати уважати гадати	<i>до ста, гроші, дні за потрібне, своїм обов'язком на картах, про інше, думку (припускати, передбачати)</i>
розміститися розташуватися	<i>про предмети, споруди й под. про людей</i>
розповсюджувати поширювати	<i>речі, часописи (окремі предмети) інформацію, досвід (збільшуватися в обсязі, просторі)</i>
розводити(ся)	<i>базікати, говорити</i>
розраховувати сподіватися	<i>час, результат на вас, на удачу, на успіх</i>

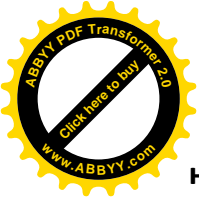
складати становити укладати	<i>речі, музику, вірші певну суму, кількість документи</i>
слідувати слухати	<i>музикантові, за таксі колеґ, поради, музику</i>
служити слугувати бути правити	<i>у війську прислугувувати за приклад матеріалом, відправною точкою</i>
стати заступити	<i>у чергу на чергування</i>
стежити слідкувати	<i>за звіром за текстом</i>
сягати досягати осягати доходити	<i>у висоту, у довжину, у глибину межі, мети, місця, успіху, швидкості розумом віку, старості</i>
твёрдячи твердячі	<i>запевняючи повторюючи</i>
торкатися стосуватися не (обходить) відноситися ставитися належати	<i>рукою, плечем (кого-чого, до кого-чого) справи, життя мене ця справа вітром (куди) до справи, до вас, до мене до класу, до виду; підприємству, мені</i>
триває продовжується	<i>засідання, конкурс, перерва у зв'язку з, до 20 січня, ще на тиждень, лінія, дорога</i>
уводити умикати уносити	<i>до складу комісії рушій, електрику до порядку денного, гроші</i>
(у)вразити уразити	<i>присутніх (здивувати) руку (поранити)</i>
уклонятися ухилитися	<i>у пояс (перед ким) уліво (від чого)</i>
функціювати функціонувати	<i>від „функція” від „функціонал”</i>
являється становить є	<i>мені твій образ складний процес, перешкоду діловий лист є обличчям фірми</i>

СКЛАДНІ ВИПАДКИ КЕРУВАННЯ ¹

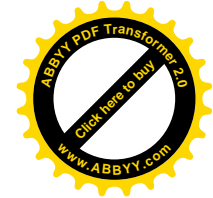
адекватно чому	зазнавати / зазнати чого
адресувати кому	залучати / залучити до чого
алергія до чого, на що, рідше від чого	замінювати / замінити ким-чим, на кого-що
аналогія з чим, до чого, між чим	запобігати / запобігти чому
апелювати до кого-чого	заслабнути на що
багатий на що	заслуговувати / заслужити на кого-що, кого-чого
бідний на що	заснований ким-чим
болить кому що	застерігати / застерегти від чого
вживати / вжити чого, що	захворіти на що
вибачати / вибачити кому	зачекати на кого-що
вибачатися / вибачитися перед ким	збуватися / збутися кого-чого
відповідати / відповісти кому-чому	зважати / зважити на кого-що
відповідно до чого	згідно з чим
вчитися чого	зглянутися на кого-що, над ким-чим
глузувати з кого-чого	здатний на що, до чого
глумитися з кого-чого	здихатися кого-чого
ґрунтуватися на чому	змилюватися над ким
дбати про кого-що, за кого-що	знатися на чому
дивуватися з кого-чого, кому-чому	зневажати кого-що
діставатися / дістатися до чого	знущатися з кого
доглядати / доглянути за ким-чим, кого-що	зраджувати / зрадити кого-що
додержувати / додержати чого	ігнорувати кого-що
докоряти / докорити кому	кепкувати з кого-чого
дорівнювати чому	клопотатися про кого-що, за кого-що
дорікати / дорікнути кому	командувач кого-чого
досягати / досягти кого-чого	командуючий ким-чим
дотичний до чого	корисний кому, для кого-чого
доторкнутися до кого-чого	ласий до чого, на що
дотримувати / дотримати чого	личити кому-чому
дякувати кому-чому	милюватися ким-чим, з кого-чого, на кого-що
ждати кого-чого	мисливець за ким-чим, на кого-що
завбільшки з кого-що, як хто-що	набирати / набрати кого-чого
заввишки з кого-що, як хто-що	набувати / набути чого
завглибки з кого-що, як хто-що	навчатися / навчитися чого
завдавати / завдати чого	наголошувати / наголосити що, на чому, на що
завдяки чому	надихати / надихнути на що
завдячувати кому-чому чим	наповнений чим
завідувач чого	
завідуючий чим	
заживати / зажити чого	

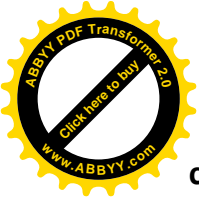
¹ – Косенко Н., Вакуленко Т. Як правильно говорити українською: Практичний посібник. – Харків: Книжковий клуб сімейного дозвілля, 2007. – С.216-220.

наштовхуватися / наштовхнутися на
кого-що
непереливки кому
непокора кому
неприйнятний для кого-чого
несила кому
нехтувати / знехтувати ким-чим
обертати / обернути на кого-що,
ким-чим, рідше в кого-що
обертатися / обернутися на кого-що,
ким-чим, рідше в кого-що
оволодівати / оволодіти ким-чим
одружуватися / одружитися з ким
оженитися на кому
опановувати / опанувати кого-що
опікувати кого-що
опікуватися ким-чим
опозиційний до чого
освоювати / освоїти що
оснований на чому
остерігатися кого-чого, рідше від кого-
чого
очікувати кого-чого, на кого-що
пам'ятник кому-чому
панувати над ким-чим
панькати кого
панькатися з ким, коло (біля) кого
паралельно до чого
перевага над ким-чим
переважати / переважити над ким-
чим
перейматися / перейнятися чим
перепрошувати / перепросити кого
перетворювати / перетворити на кого-
що
перетворюватися / перетворитися на
кого-що
перпендикулярно до чого
пильнувати кого-що, за ким-чим
підлягати чому
підпадати / підпасти під що
під силу кому
підкуватися про кого-що, рідше за
кого-що

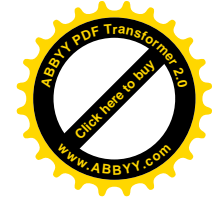
побратися з ким
повідомляти / повідомити кого, рідше
кому
поводитися / повестися з ким-чим
поглузувати з кого-чого
подібний до кого-чого
подібність до кого-чого, між ким-чим
подібно до кого-чого
подоба кого-чого
позбавлятися / позбавитися кого-чого
позбуватися / позбутися кого-чого
покласти початок чому, у чому
полювання на кого-що
полювати на кого-що
поратися коло (біля) кого-чого
постачати / постачити кому-чому,
рідше кого-що чим
поступатися / поступитися ким-чим
потерпати від чого
потребувати чого
потурати кому у чому
при глядати / приглянуті за ким-чим
придатися до чого, для чого
придатний до чого, для чого
призводити / призвести до чого
призначений для кого-чого, кому
припускатися / припуститися чого
присвячувати / присвятити кому-чому
пробачати / пробачити кому
пропорційно чому (у математиці), до
чого
протилежний чому
прощати / простити кому
радіти з чого, кому-чому
розумітися на (рідше а, у) чому
сахатися / сахнутися від кого-чого
свідомий чого
скидатися на кого-що
слабувати на що
слідкувати за ким-чим
сміятися з кого-чого
спекатися кого-чого
співати чого, що
співзвучний з чим, чому

сповіщати / сповістити *кого-що, рідше кому-чому*
сповнений *чого*
сподіватися *кого-чого, на кого-що*
спраглий *чого*
спричиняти / спричинити *що*
спричинятися / спричинитися *до чого*
стежити *за ким-чим*
сторонитися *кого-чого*
стосовно *чого, до чого*
стосуватися *кого-чого*
страждати *від чого*
сумувати *за ким-чим, без кого-чого*
схожий *на кого-що, з ким-чим*

тішитися *ким-чим, з кого-чого*
торкатися / торкнутися *кого-чого*
тотожний *чому, з чим*
трансформуватися *в кого-що*
тужити *за ким-чим, рідше по кому-чому*
турбуватися *за кого-що, про кого-що*
тяжіти *до кого-чого*
уболівати *за кого-що*
уникати *кого-чого*
учитися *чого*
упадати *за ким, біля (коло) кого*
хворий *на що*
хворіти *на що*
цуратися *кого-чого, рідше ким-чим*
чекати *кого-що, на кого-що*
чигати *на кого-що*

Словничок невідповідності роду в російській і українській мовах

<i>Російська мова</i>	<i>Українська мова</i>
боль (жен.)	біль (чол.)
бўтыль (жен.)	бўтель (чол.)
грамзáпись (жен.)	грамзáпис (чол.)
дробь (жен.)	дріб (чол.)
дрожь (жен.)	дрож, -жу (чол.) і -жі (жін.)
жівoпись (жен.)	живóпис (чол.)
зáпись (жен.)	зáпис (чол.)
зátесь	затéс
йкoнопись (жен.)	ікóнопис (чол.)
клінопись (жен.)	клинóпис (чол.)
корь (жен.)	кір (чол.)
кофе (муж.)	кава (жін.)
лесостéпь (жен.)	лісостéп (чол.)
лéтопись (жен.)	літóпис (чол.)
машінопись (жен.)	машинóпис (чол.)
нáвись (жен.)	нáвис (чол.)
нáдпись (жен.)	нáдпис (чол.)
нáкипь (жен.)	нáкип (чол.)
нáсыпь (жен.)	нáсип (чол.)
недокись (жен.)	недóкис (чол.)
опись (жен.)	опис (чол.)
осыпь (жен.)	осип (чол.)
пéревязь (жен.)	перéв'яз (чол.)
пéрекись (жен.)	перéкис (чол.)
пéрепись (жен.)	перéпис (чол.)
пóдпись (жен.)	підпис (чол.)
пріпись (жен.)	підпис (чол.)
прóпись (жен.)	прóпис (чол.)
прóрезь (жен.)	прóріз (чол.)
путь (муж.)	путь (жін.)
рóспись (жен.)	рóзпис (чол.)
рóссыпь (жен.)	рóзсип (чол.)
рўкопись (жен.)	рукóпис (чол.)
Сибірь (жен.)	Сибір (чол.)
собáка (жен.)	собáка (чол.)
стéпень (жен.)	стўпінь (чол.)
степь (жен.)	степ (чол.)
сыпь (жен.)	вісип (чол.)
тюль (жен.)	тюль (чол.)
фальш (жен.)	фальш, -ші, (жін.) і -шу, (чол.)

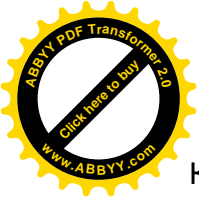
Назви мешканців населених пунктів України¹

Алупка	-алупкинець, алупкинка, алупкинці; алупкинський, алупкинська, алупкинські.
Алушта	-алуштинець, алуштинка, алуштинці; алуштинський, алуштинська, алуштинські.
Алчевськ	-алчеївець, алчевець, алчевка, алчевці; алчевчанин, алчевчанка, алчевчани; алчевський, алчевська, алчевські.
Андріївка	-андріївець, андріївка, андріївці; андріївчанин, андріївчанка, андріївчани; андріївський, андріївська, андріївські.
Артемівськ	-артемівець, артемівка, артемівці; артемівський, артемівська, артемівські.
Асканія-Нова	-асканіє-новець, аканіє-новка, асканіє-новці; асканіє-новський, асканіє-новська, асканіє-новські.
Баранівка	-баранівець, барановець, баранівка, баранівці; баранівський, баранівська, баранівські.
Батурин	-батуринець, батуринка, батуринці; батуринчак; батуринський, батуринська, батуринські.
Бахмач	-бахмачанин, бахмачанка, бахмачани; бахмацький, бахмачівець, бахмачівка, бахмачівець, бахмацькі.
Біла Церква	-білоцерківець, білоцерківка, білоцерківці; білоцерківчанин, білоцерківчанка, білоцерківчани; білоцерківський, білоцерківська, білоцерківські.
Бровари	-броварчанин, броварчанка, броварчани; броварський, броварська, броварські.
Василівка	-василівець, васильовець, василівка, василівці; василівчанин, василівчанка, василівчани; василівський, василівська, василівські.
Вишгород	-вишгородець, вишгородка, вишгородці; вишгородський, вишгородська, вишгородські.
Вінниця	-вінниччанин, вінниччанка, вінниччани; вінницький, вінницька, вінницькі.
Вознесенськ	-вознесенець, вознесенка, вознесенці; вознесенський, вознесенська, вознесенські.
Гадяч	-гадячанин, гадячанка, гадя чани; гадяцький, гадяцька, гадяцькі.
Галич	-галичанин, галичанка, галичани; галицький, галицька, галицькі.
Глухів	-глуховець, глухівка, глухівці; глухівчанин, глухівчанка, глухівчани; глухівський, глухівська, глухівські.
Горлівка	-горловець, горлівка, горлівці, горлівчанин, горлівчанка, горлівчани; горлівський, горлівська, горлівські.

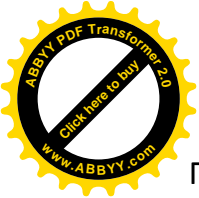
¹ – Універсальний довідник з ділових паперів та ділової етики. – К.: Довіра, 2003. – с.549-573.

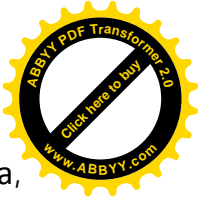
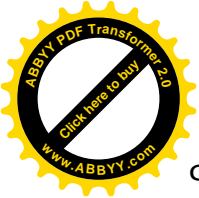
Гурзуф	-гурзуфець, гурзуфка, гурзуфці; гурзуфський, гурзуфська, гурзуфські.
Десна	-деснянець, веснянка, веснянці; деснянський, деснянська, деснянські.
Дніпропетровськ	-дніпропетровець, дніпропетрівець, дніпропетровка, дніпропетровці; дніпропетровськмй, дніпропетровська, дніпропетровські.
Донецьк	-донеччанин, донеччанка, донеччани.; донецький, донецька, донецькі.
Дрогобич	-дрогобичанин, дрогобичанка, дрогобичани, дрогобицький, дрогобицька, дрогобицькі.
Енергодар	-енергодарець, енергодарка, енергодарці; енергодарський, енергодарська, енергодарські.
Євпаторія	-євпаторієць, євпаторійка, євпаторійці; євпаторійський, євпаторійська, євпаторійські.
Житомир	-житомирянин, житомирянка, житомиряни; житомирець, житомирка, житомирці; житомирський, житомирська, житомирські.
Жмеринка	-жмеринець, жмеринка, жмеринці; жмеринчанин, жмеринчанка, жмеринчани; жмеринський, жмеринська, жмеринські.
Запоріжжя	-запоріжець, запоріжка, запорізці; запорізький, запорізька, запорізькі.
Зміїв	-змієвець, зміївка, зміївці; зміївчанин, зміївчанка, зміївчани; зміївський, зміївська, зміївські.
Івано-Франківськ	-івано-франковець, івано-франківка, івано-франківці; івано-франківський, івано-франківська, івано-франківські.
Ізмаїл	-ізмаїлець, ізмаїлка, ізмаїльці; ізмаїльчанин, ізмаїльчанка, ізмаїльчани; ізмаїльський, ізмаїльська, ізмаїльські.
Ірпінь	-ірпінець, ірпінка, ірпінці; ірпінський, ірпінська, ірпінські.
Кам'янець-Подільський	-кам'янець-поділець, кам'янець-поділька, кам'янець-подільці; кам'янець-подільський, кам'янець-подільська, кам'янець-подільські.
Канів	-канівець, канівка, канівці; канівчанин, канівчанка, канівчани; канівський, канівська, канівські.
Каховка	-каховець, каховка, каховці; каховський, каховська, каховські.
Київ	- киянин, киянка, кияни; київський, київська, київські.
Кіровоград	-кіровоградець, кіровоградка, кіровоградці; кіровоградський, кіровоградська, кіровоградські.

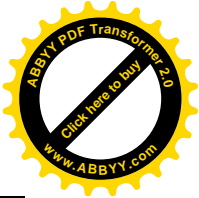
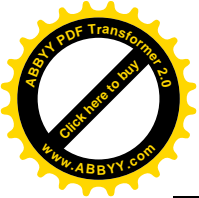
Конотоп	- конотопчанин, конотопчанка, конотопчани; конотопський, конотопська, конотопські.
Кривий Ріг	- криворожець, криворіжець, криворіжка, криворізці; криворізький, криворізька, криворізькі.
Кролевець	- кролевчанин, кролевчанка, кролевчани; кролевецький, кролевецька, кролевецькі.
Лебедин	- лебединець, лебединка, лебединці; лебединський, лебединська, лебединські.
Луганськ	- луганчанин, луганчанка, луганчани; луганський, луганська, луганські.
Луцьк	- лучанин, лучанка, лучани; луцький, луцька, луцькі.
Львів	- львів'янин, львів'янка, львів'яни; львівський, львівська, львівські.
Малин	- малинчанин, малинчанка, малинчани; малинський, малинська, малинські.
Маріуполь	- маріуполець, маріупілець, маріуполька, маріупілька, маріупольці; маріупольський, маріупольська, маріупольські.
Мена	- менянин, менянка, меняни; менський, менська, менські.
Миколаїв	- миколаївець, миколаївка, миколаївці; миколаївчанин, миколаївчанка, миколаївчани; миколаївський, миколаївська, миколаївські.
Миргород	- миргородець, миргородка, миргородці; миргородський, миргородська, миргородські.
Недригайлів	- недригайловець, недригайлівець, недригайлівка, недригайлівці; недригайлівський, недригайлівська, недригайлівські.
Ніжин	- ніжинець, ніжинка, ніжинці; ніжинський, ніжинська, ніжинські.
Новгород-Сіверський	- новгород-сіверець, новгород-сіверка, новгород- сіверці, новгород-сіверський, новгород-сіверська, новгород-сіверські.
Новий Буг	- новобужець, новобужка, новобузці; новобужанин, новобужанка, новобужани; новобузький, новобузька, новобузькі.
Новоград-Волинський	- новоград-волинець, новоград-волинка, новоград- волинці; новоград-волинський, новоград-волинська, новоград-волинські.
Одеса	- одесит, одеситка, одесити; одеський, одеська, одеські.
Олександрія	- олександрієць, олександрівка, олександрівці; олександрійський, олександрійська, олександрійські.
Охтирка	- охтирець, охтирка, охтирці; охтирчанин, охтирчанка, охтирчани; охтирський, охтирська, охтирські.
Очаків	- очаківець, очаковець, очаківка, очаківці; очаківський, очаківська, очаківські.

Переяслав-Хмельницький	-переяслав-хмельничанин, переяслав-хмельничанка, переяслав-хмельничани; переяслав-хмельницький, переяслав-хмельницька, переяслав-хмельницькі.
Пирятин	-пирятинець, пирятинка, пирятинці; пирятинський, пирятинська, пирятинські.
Полтава	-полтавчанин, полтавчанка, полтавчани; полтавець, полтавка, полтавці; полтавський, полтавська, полтавські.
Прилуки	-прилучець, прилучка, прилучці; прилучанин, прилучанка, прилучани; прилуцький, прилуцька, прилуцькі.
Путивль	-путивлянин, путивлянка, путивляни (путивлянці); путивльський, путивльська, путивльські.
Рівне	-рівненець, рівненка, рівненці; рівнянин, рівнянка, рівняни; рівненський, рівненська, рівненські.
Ромни	-роменець, роменка, роменці; роменчанин, роменчанка, роменчани; роменський, роменська, роменські.
Ружин	-ружинець, ружинка, ружинці; ружинянин, ружинянка, ружиняни; ружинський, ружинська, ружинські.
Саки	-сакчанин, сакчанка, сакчани; сакський, сакська, сакські.
Севастополь	-севастополець, севастополька, севастопольці; севастопольський, севастопольська, севастопольські.
Сімферополь	-сімферополець, сімферополька, сімферопольці; сімферопольський, сімферопольська, сімферопольські.
Славутич	-славутичанин, славутичанка, славутичани; славутицький, славутицька, славутицькі.
Суми	-сумчанин, сумчанка, сумчани; сумський, сумська, сумські.
Тернопіль	-тернопілець, тернопілька, тернопільці; тернопільчанин, тернопільчанка, тернопільчани; тернопільський, тернопільська, тернопільські.
Торчин	-торчинець, торчинка, торчинці; торчинянин, торчинянка, торчиняни; торчинський, торчинська, торчинські.
Тростянець	-тростянчанин, тростянчанка, тростянчани; тростянецький, тростянецька, тростянецькі.
Трускавець	-трускавчанин, трускавчанка, трускавчани; трускавецький, трускавецька, трускавецькі.
Ужгород	-ужгородець, ужгородка, ужгородці; ужгородський, ужгородська, ужгородські.
Умань	-уманець, уманка, уманці; уманчанин, уманчанка, уманчани; уманський, уманська, уманські.

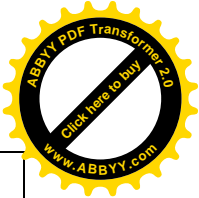
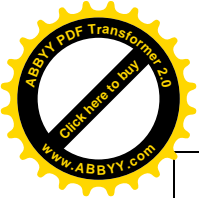

Фастів	-фастовець, фастівка, фастівці; фастівський, фастівська, фастівські.
Феодосія	-феодосієць, феодосійка, феодосійці; феодосійський, феодосійська, феодосійські.
Харків	-харків'янин, харків'янка, харків'яни; харківський, харківська, харківські.
Херсон	-херсонець, херсонка, херсонці; херсонський, херсонська, херсонські.
Хмельницький	-хмельничанин, хмельничанка, хмельничани; хмельницький, хмельницька, хмельницькі.
Хотін	-хотінець, хотінка, хотінці; хотинський, хотинська, хотинські.
Цюрупинськ	-цюрупинець, цюрупинка, цюрупинці; цюрупинчанин, цюрупинчанка, цюрупинчани; цюрупинський, цюрупинська, цюрупинські.
Черкаси	-черкасець, черкаска, черкасці; черкащанин, черкащанка, черкащани; черкаський, черкаська, черкаські.
Чернівці	-чернівчанин, чернівчанка, чернівчани; чернівецький, чернівецька, чернівецькі.
Чернігів	-чернігівець, чернігівка, чернігівці; чернігівчанин, чернігівчанка, чернігівчани; чернігівський, чернігівська, чернігівські.
Чигирин	-чигиринець, чигиринка, чигиринці; чигиринський, чигиринська, чигиринські.
Чугуїв	-чугуєвець, чугуївка, чугуївці; чугуївчанин, чугуївчанка, чугуївчани; чугуївський, чугуївська, чугуївські.
Шевченкове	-шевченковець, шевченківка, шевченківці; шевченківчанин, шевченківчанка, шевченківчани; шевченківський, шевченківська, шевченківські.
Щорс	-щорсовець, щорсівка, щорсівці; щорсівський, щорсівська, щорсівські.
Южноукраїнськ	-южноукраїнець, южноукраїнка, южноукраїнці; южноукраїнський, южноукраїнська, южноукраїнські.
Юр'івка	-юр'івець, юр'івка, юр'івці; юр'івчанин, юр'івчанка, юр'івчани; юр'івський, юр'івська, юр'івські.
Ялта	-ялтинець, ялтинка, ялтинці; ялтинський, ялтинська, ялтинські.
Ямпіль	-ямполець, ямпілька, ямпільці; ямпільчанин, ямпільчанка, ямпільчани; ямпільський, ямпільська, ямпільські.
Ясна Поляна	-яснополянець, яснополянка, яснополянці; яснополянин, яснополяни; яснополянський, яснополянська, яснополянські.

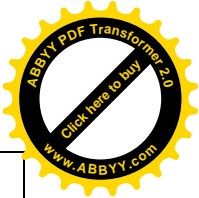
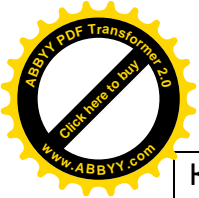

РЕЄСТР АГЕНТИВНО-ПРОФЕСІЙНИХ НАЗВ

А	В
Авіаконструктор Авіамоделіст Автобудівник Автогенник Автоінспектор Автомобіліст(-ка) Агітатор Агротехнік Адвокат Аеролог Акліматизатор Акордеоніст(-ка) Актор(-ка) Акушер(-ка) Алхімік Астронавт Атомник	Важкоатлет Валяльник(-ця) Вантажник(-ця) Вартовий Вахтер Видувальник Викатник(-ця) Викладач (-ка) Виробник (-ця) Вишивальник(-ця) Вівчар Відгрібальник(-ця) Візниця – візник Вірусолог Водник Водолаз Волейболіст Ворітник(-ця) – воротар Вулканізатор Вулканознавець
Б	Г
Балерина Бандажист Бандурист Банкір Банщик Барабанщик Бджолознавець Бджоляр Бетонник Бетоняр Бібліограф Бібліотекознавець Біограф Біолог Біофізик Біохімік Боксер Бортмеханік Бортник Ботанік Боцман Брандмейстер Бригадир(-ка) Будівник – будівельник (-ця) Буфетник(-ця)	Газетяр Газівник Газозварник Гарматник Гартівник Генерал Генетик Геоботанік Географ Геоморфолог Гідрограф Гідролог Гідромоніторник Годинникар Гомеопат Гонтар Гончар Гонщик Гранувальник(-ця) Декфатор

Д	
Депутат	Звуковик
Детектив	Звукооператор
Дефектолог	Зв'язкова
Дзвончар	Землевпорядник
Діалектолог	Землезнавець
Діловод	Землекоп
Доменщик	Землероб
Дресирувальник(-ця)	Зенітник(-ця)
Друкар	Зерновик
Дудар	Зйомник(-ця)
	Золотар (ювелір)
Е	Зоотехнік
Експедитор	Зрізувач
Електромонтажник	Зсукувальник(-ця)
Електрохімік	Зчіплювач(-ка)
Енергобудівник	Зчитувач(-ка)
Ентмолог	Зшивальник(-ця)
	І
Ж	Інженер(-ка)
Журналіст(-ка)	Інквізитор
	Інспектор(-ка)
З	Інструктор
Завантажувач	Інструментальник
Завгосп	Іntenдант
Завідувач(-ка)	Іхтіолог
Завмаг	
Завпед	К
Завуч	Кабельник
Заготівельник (заготовлювач, заготовач, заготувач)	Кавалерист
Заготівник(-ця) – заготовщик	Кадровик
Законодавець(-ця)	Казаняр
Закрійник(-ця)	Калібрувальник(-ця)
Закупник(-ця)	Каменяр(-ка)
Закупорювач(-ка)	Канавник
Залізничник(-ця)	Канатник
Залізопрокатник	Канцелярист
Зам (замісник)	Капельюшник(-ця)
Замітач (замітальник)	Капельдинер
Запальник	Капельмейстер
Запасник	Капітан
Заправник(-ця)	Кардіолог
Заробітчанин(-ка)	Карикатурист
Засідатель	Картограф
Збирач	Картотекар
Звірівник	Катафальник

Квітникар(-ка)
Кераміст(-ка)
Кесонник
Килимар – килимарник
Кіноактор – кіноактриса
Кіноартист(-ка)
Кінодраматург
Кіномеханік
Кінооператор
Кінорежисер
Кіносценарист
Кларнетист
Клеєвар
Клепальник
Клоун
Книгар
Книгознавець
Коваль (ковач)
Колодязник
Коментатор
Комерсант
Комунальник
Кондитер
Кондуктор(-ка)
Коновкар
Конопатник
Конопляр(-ка)
Консультант
Коняр
Копальник
Корабельник
Косар
Костюмер
Кошикар
Круп'є
Круп'яр
Кур'єр
Куховар(-ка)

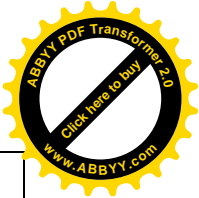
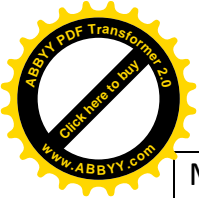
Л

Лаборант(-ка)
Лакей
Лампівник(-ця)
Лексикограф
Лексиколог
Лектор(-ка)

Ливарник
Лимар
Листопрокатник
Лімінолог
Лінійник
Лісівник
Лісник
Лісовпорядник
Лісозаготівельник – лісозаготівник
Лісомеліоратор
Лісопромисловець
Лісоруб
Лісосплавник
Літературознавець
Літограф
Літредактор
Ліхтарник(-ця)
Лопатник
Лялькар
Льотчик

М

Магнітолог
Мазальник(-ця)
Майстер – майстерниця
Маляр
Машиніст(-ка)
Машинобудівник
Машинознавець
Мебляр
Модельєр(-ка)
Медик
Медсестра
Металофізик
Металург
Метафізик
Метеоролог
Методист
Метрдотель
Метрополітенівець
Механік
Мийник
Мисливець
Міколог
Мікрорізьбяр
Мікрохімік
Мініатюрист

Міністр
Мінометник
Містобудівельник
Модель
Модельєр
Монтажник(-ця) Морозивник
Мостобудівник
Муляр

Н

Навальник
Навантажник
Навантажувач
Наглядач(-ка)
Нагрівальник(-ця)
Настильний(-ця)
Науковець

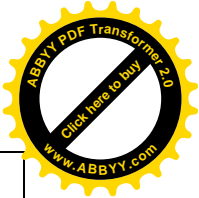
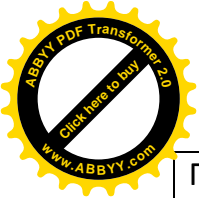
О

Оббивач(-ка) – оббивальник
Обкатчик
Облицювальник
Обробник(-ця)
Обслідувач
Оглядач(-ка)
Оздоблювач(-ка)
Оператор
Орач
Орнітолог
Освітлювач
Остеолог
Оформлювач(-ка)
Офсетник

П

Пакувальник(-ця)
Палеонтополог
Палеоботанік
Палеограф
Палеозоолог
Палеонтолог
Палітурник
Парашутист(-ка)
Парикмахер(-ка)
Паркетник
Паравозник

Паравозобудівник
Паротурбінник
Парусник
Парфюмер – парфюмерник
Патолог
Патронник
Паяльщик
Педагог
Педикюрша
Педолог
Пейзажист(-ка)
Пекар(-ка)
Перебивальник(-ця) – перебивач (-ка)
Перевізник
Перекладач(-ка)
Перекладник
Перемотувальник(-ця) Переписувач
Перфораторник
Петрограф
Печатник
Пивник
Пивовар – пивоварник Пиляр –
пильщик
Писар
Письменник(-ця)
Підводник
Піддиральник
Піджачник
Підземник
Підлогонатирач
Підмітальник(-ця) Підполковник
Підривник
Плакатник
Плетільник(-ця)
Плодоовочівник
Плотар
Плугатар
Пожарник
Покоївка
Поливальник(-ця)
Полигач(-ка)
Поліграфіст(-ка)
Полільник(-ця)
Полірувальник(-ця)
Політик

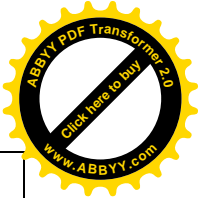
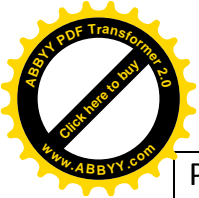

Політкерівник
Політник(-ця) – полільник
Політорганизатор
Політпрацівник
Політробітник
Поліцеймейстер (поліцмейстер)
Полковник(-ця)
Полювач (мисливець) Полярник
Помічник(-ця)
Попечитель(-ка)
Портретист(-ка)
Поставщик(-ця)
Постановник(-ця)
Постачальник(-ця)
Поширювач(-ка)
Поштмейстер
Поштовик
Правник
Правовик
Прапорщик
Працівник(-ця)
Прем'єр-майор
Прем'єр-міністр Престижизатор(-ка)
Прибиральник(-ця)
Приказчик
Прикордонник
Приладобудівник
Природник
Природодослідник
Прородознавець
Прислужник(-ця)
Присукальний(-ця)
Прчіплювач(-ка)
Пробільник(-ця)
Провідник(-ця)
Провізор
Програміст
Продюсер
Проектувальник(-ця)
Прожарювач(-ка)
Прожекторист
Прокатник(-ця)
Проклеювач(-ка)
Прокурор(-ша)
Промивальник(-ця)

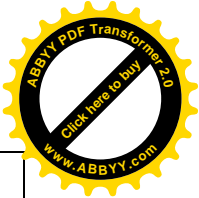
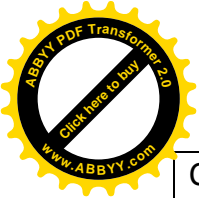
Промисловець
Промисловик
Проповідник(-ця)
Проректор
Протравлювач
Протруювач
Професор(-ша)
Профорганізатор
Прошивальник(-ця)
Психолог
Психоневролог
Психоневропатолог
Психопатолог
Птахівник(-ця)
Публікатор
Публіцист

Р

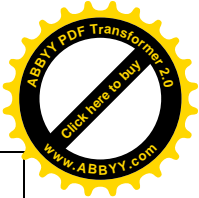
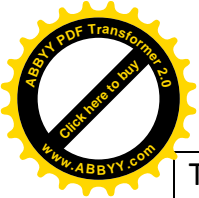
Радіоаматор
Радіоастроном
Радіограф
Радіокоментатор Радіомонтажник
Радіонавігатор
Радіотелеграфіст
Радіотехнік
Радіофікатор
Радник
Ракетник
Ратник
Рафінадник
Рафінувальник(-ця)
Раціоналізатор
Реаніматолог
Ревматолог
Револьверник(-ця)
Регенератор
Регулювальник(-ця)
Редактор(-ка)
Реєстратор(-ка)
Режисер
Резервіст
Резонаторник
Реквізітор
Рекламіст
Рекламодавець

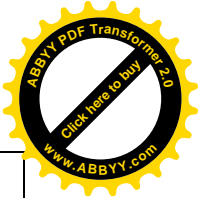
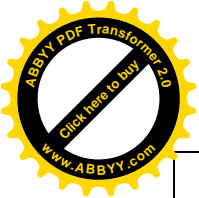
Ректифікаційник	Рубач(-ка)
Ректор	Рудник
Рекуператорник	Рудовідкатник
Реміжник	Рукавичник(-ця)
Ремінник	Рукодільниця
Ремісник	Рятувальник
Ремонтник	
Рентгенограф	С
Рентгенокімограф	Саджальник(-ця) – садильник(-ця)
Рентгенолог	Садівник(-ця)
Репетитор(-ка)	Саксофоніст
Репортер(-ка)	Сальтоморталіст
Реставратор	Саманник(-ця)
Ресторатор	Самбіст
Ретушер	Санінструктор
Рефері	Санітарка
Рефлексолог	Саночник
Реформатор	Санкритолог
Рибак(-чка)	Сантехнік
Рибогосподарник	Сапальник(-ця) – сапувальник(-ця)
Римар	Свердлувальник(-ця) – свердляр (-ка)
Різальник(-ця)	Свинар(-ка)
Ріжник	Свинопас
Різьбяр (різьбар)	Свитник
Рільник	Свічкар(-ка)
Робітник(-ця)	Сезонник(-ця)
Розвідач	Сейсмолог
Розвідник(-ця)	Сейсморозвідник
Розвідувач(-ка) Роздавальник(-ця) – роздавач(-ка)	Секретар(-ка)
Роздувальник(-ця)	Сексолог
Розклеювач(-ка)	Селекціонер
Розкрійник(-ця)	Селенограф
Розливальник(-ця)	Селенолог
Розмелювач(-ка)	Селітровар
Рознощик(-ця)	Семасіолог
Розтелювач	Семітолог
Розпорядник(-ця)	Сигаретник(-ця) Сигнальний(-ця)
Розсипальник	Синолог
Розсівальник(-ця) Розстановник(-ця)	Ситник
Розточник (розточувальник)	Сифілідолог
Розфасовник(-ця)	Сищик
Розфасовувач(-ка)	Сівач(-ка)
Розширювач(-ка)	Сіткар
Розшліхтовувач(-ка)	Складальний(-ця)
	Склеювач
	Скловар

Склографіст(-ка)	Т
Скреперист(-ка)	Табельник
Скрипаль (скрипач)(-ка) Скудельник (гончар)	Таксатор
Словникар	Таксист(-ка)
Слюсар	Таксувальник(-ця)
Снопов'язальник(-ця) Собачник	Танкіст
Сопілкар	Танкобудівник
Специфікатор	Танцівник(-ця)
Спеціаліст(-ка)	Танцюрист(-ка)
Спецкор)	Тарифікатор
Списометальник(-ця)	Тартатчик(-ця)
Співак (співачка)	Тваринник(-ця)
Співпрацівник(-ця)	Театрознавець
Співредактор	Текстильник(-ця)
Співрежисер	Телевізійник
Співробітник(-ця)	Телеграфіст(-ка)
Спідничник	Телетайпіст(-ка)
Сплавщик	Телефоніст(-ка)
Справознавець	Тепличник
Стажист(-ка)	Тепловозобудівник
Сталевар(-ка)	Теплотехнік
Стандартизатор	Терапевт
Станочник(-ця)	Тесляр
Статистик	Технік
Стендовик	Технолог
Стенографіст(-ка)	Техноробітник(-ця) Техсекретар(-ка)
Стерилізатор	Тисячник(-ця)
Стиліст	Титрувальник
Стоматолог	Ткаля
Сторож(-иха)	Товаровиробник
Страхувальник	Товарознавець
Страхувач	Токсиколог
Стрічка́р(-ка)	Топограф
Стропальник	Торбаніст
Суднобудівник	Торгаш
Сукновал	Торговельник
Сукнороб	Торговець (торгівець) Торкретник
Суперфосфатник(-ця) Сурмач	Торф'яник
Суфлер	Торцювальник
Сушильник(-ця)	Травильник(-ця) Травматолог
Сходознавець	Трактирник
Схоліаст	Тракторист(-ка)
Сценарист(-ка)	Тракторобудівник
	Трактороскладальник
	Тралмейстер

Тральщик	Фермер(-ка)
Трамвайник (-ця)	Феросплавник
Транспортник(-ця)	Фехтмейстер
Транспортувальник	Фігурист(-ка)
Трансформаторник	Фізик – фізичка
Трафаретник(-ця)	Фізіолог
Тренер	Фізіотерапевт
Трестовик	Фізкерівник
Трикотажник(-ця)	Фізкультурник
Тролейбусник	Філолог
Тромбоніст	Філософ
Трубач	Фінансист(-ка)
Трубник	Флорист(-ка)
Трубопровідник	Фольгівник
Трубоукладальник	Фольклорист(-ка)
Трунар	Фонетист
Трясильник	Фортифікатор
Турбінник	Фотоаматор
Тюремник	Фотограф
Тютюнник(-ця)	Фотожурналіст(-ка)
	Фотокореспондент(-ка)
У	Фотомисливець
Укладацьник(-ця)	Фотомитець
Укладач(-ка)	Фототехнік
Упорядник(-ця)	Фотохімік
Урядовець	Фрахтівник
Утильник(-ця)	Фрезерувальник(-ця)
Учений	Фургонник
Учитель	Футболіст(-ка)
	Футерувальник
Ф	Футлярник
Фабрикант(-ка)	Футуролог
Фабрикатор	
Фаготист	Х
Фальцювальник(-ця) Фанерувальник(-ця)	Хімік
Фанфарист	Хлібороб
Фарбар	Хмеляр
Фарбовар	Хокеїст
Фарботерник	Холодильщик(-ця)
Фармаколог	Хонінгувальник(-ця)
Фарфорист	Хромолітограф
Фарфоровик	Хромувальник
Фасонник(-ця) Фасувальник(-ця)	Хронікар
Фауніст	Хронікер
Фашинник	Хронометражист
Фейлетоніст	Художник(-ця)
Фельдшер(-ка)	

	Ц	Шериф
Цегельник(-ця)		Шерстяник
Цегляр		Шеф
Цехмайстер		Шинкар
Цеховик		Шкіряник
Цимбаліст		Шліфувальник
Цинкограф		Шліхтувальник (-ця) Шлюзник
Цирульник		Шовкомотальник(-ця) Шоколадник(-ця)
Цитрусівник		Шофер
Цукерник		Шпаклювальник(-ця) Шпалерник
Цукровар		Штампувальник(-ця)
	Ч	Штангіст
Чабан		Штопальник(-ця)
Чавунник		Штукатур
Чавуноливарник		Штукувальник(-ця)
Черговий – чергова		
Черевичник(-ця)		Щ
Черепичник(-ця)		Щебінник
Черпальник(-ця)		Щіткар
Човникар		
Човняр(-ка)		Ю
	Ш	Ювелір
Шабельник		Юрист
Шапкар		Юристувальник
Шарувальниця		
Шахтар(-ка)		Я
Швачка		Ядерник
Швейцар		Ямщик
		Яхтсмен

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ТЕРМІНІВ КУЛЬТУРИ МОВИ

АГРАМАТІЗМ (від гр. *agrammátos* – незрозумілий) – порушення мовної діяльності людини, що виявляється у неправильному використанні граматичних елементів і форм.

АКЦЕНТУАЦІЙНІ НОРМИ (від лат. *accentus* – наголос) – **норми**, які визначають правильний **словесний наголос**. Незважаючи на те, що акцентуаційні норми вироблені й кодифіковані, у повсякденній мовній практиці трапляється чимало порушень цих норм. Наприклад, у сфері шкільництва частими бувають випадки, коли педагоги вимовляють, а учні за ними повторюють слова з неправильним наголосом, зокрема такі (наводимо акцентуаційну норму): *алкого́ль, бє́сида, бю́летєнь, визна́ння, вимóва, вира́зний, діало́г, живо́пис, за́гадка, заня́ття, зв'я́зний, значу́щий, катало́г, кіломе́тр, кору́сний, котру́й, літо́пис, низина́, нову́й, пере́пис, помо́вчати, порядко́вий, посидіти, постóяти, псевдоні́м, рóзпад, руко́пис, русло́, сільськогосподарський, термоме́тр, урочу́стий, чергову́й, чита́ння, ши́роко*.

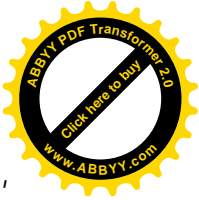
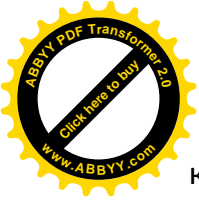
АЛОГІЗМ (від гр. *α* – префікс, що означає заперечення, відсутність, і *logismós* – судження, вислів) – 1) відсутність логіки у чомусь, що-небудь безглузде; 2) **троп**, що полягає у навмисному порушенні логічних зв'язків у мові з метою створення комізму, іронії тощо. Наприклад: *Спочатку заходять люди, а потім студенти*.

АРГО́ (фр. *argot* – жаргон) – особлива мова вузької професійної чи соціальної групи, штучно створювана з метою мовного відокремлення; відзначається головним чином наявністю слів, незрозумілих стороннім. Місце побутування арго – замкнені, порівняно невеликі групи мовців (переважно декласованих груп). Наприклад: арго злодіїв, жебраків, рекетирів.

АРХАЇЗМИ (гр. *archaios* – стародавній) – застарілі для певної епохи мовні елементи (слова, звороти, форми слів, афікси), що вийшли з активного вжитку. Розрізняють такі типи архаїзмів: власне лексичні архаїзми – слова, витіснені з мови лексемами з іншим коренем: *рать – військо, брань – битва*; лексико-словотвірні архаїзми, що відрізняються від сьогоденних відповідників суфіксами або префіксами: *вої – воїни, велій – великий*; лексико-морфологічні архаїзми, що характеризуються застарілою граматичною формою: *роля – роль, читаєши – читаєш*; лексико-фонетичні архаїзми, які від сучасних назв різняться однією чи кількома фонемами: *піит – поет, ріжниця – різниця*; лексико-семантичні архаїзми – застарілі значення слів, які тепер уживаються з іншим, сучасним значенням: *живіт – життя, язик – мова*. Архаїзми вживаються в художніх текстах найчастіше для надання урочистості, піднесеності або, навпаки, іронічного звучання.

БАГА́ТСТВО МÓВИ – **комунікативна якість мови**; великий обсяг **активного словника**, використання семантично і стилістично відмінних одиниць, оперування синонімічними можливостями мови (лексичними, граматичними).

ВАРВАРІЗМИ (від гр. *barbarismós* з *bárbaros* – іноземець) – іншомовні слова або вирази, які не стали загальноживаними, повністю не засвоєні мовою. У тексті варваризми вживаються як у написанні мовою оригіналу, так і в

кириличній транскрипції: а ргiорi і апiорi (заздалегiдь, незалежно від досвiду), happy end і хеппi енд (щасливий кiнець) Крім варваризмiв, що функцiонують регулярно і зафiксованi у словниках iншомовних слiв, трапляються й оказiональнi варваризми. Наприклад, набувають поширення англiомовнi слова або вирази: *hallo* (привiт!), *change* (зi значенням «обмiн»), *speech* (зi значенням «вдалий вислiв»).

ВАРiАНТ (вiд лат. *varians, variantis* – змiнний) – реалiзацiя (форма репрезентацiї) абстрактної мовної одиницi. У вузькому значеннi за варiантнi вважаються недиференцiйованi рiвноцiннi мовнi засоби. У широкому значеннi варiантними є пари й трiйки засобiв, один iз яких несе додаткову iнформацiю чи смисловий вiдтiнок, стилiстичне навантаження.

ВАРiАНТНiСТЬ ЛiТЕРАТУРНОЇ НОРМИ – ознака лiтературної норми, iснування у мовi кiлькох однозначних або синонiмiчних елементiв, що перебувають в опозицiї до iнших однорiдних елементiв її системи. В українській мовi видiляють хронологiчнi (дiахронiчнi) (*перст* – *палець*), рiгiональнi (*лелека* – *чорногуз* – *бусол*), стилiстичнi (*зв'язок* – *неперервнiсть* – *тяглiсть* (*новотвiр*, що зустрiчається у засобах масової iнформацiї)) і контактнi варiанти. Контактнi варiанти часто виникають в **узусi** української мови, яка функцiонує поряд з близькоспорiдною російською, що призводить до так званого суржикi. Розрiзняють **варiанти слова** і **варiанти словосполучення**.

ВИРАЗНiСТЬ МОВИ – комунiкативна якiсть мови, яка привертає увагу слухача, читача своєю формою, логiчним або емоцiйним пiдкресленням.

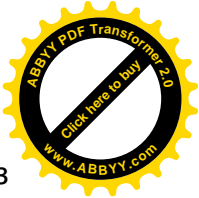
ВiДПОВiДНiСТЬ ЛiТЕРАТУРНОЇ НОРМИ СИСТЕМИ МОВИ – визначальна ознака лiтературної норми. Це з мовного погляду її впорядкована структура і внутрiшня диференцiацiя, а з соцiального погляду – бiльш високий ступiнь її загальнообов'язковостi. Норма виконує роль фiльтра при руховi вiд системи мови до мовлення, тобто при реалiзацiї системи. Вона фiльтрує також накопиченi у мовленнєвих актах (i текстах) й узагальненi узусом змiни, перш нiж тi змiни потраплять у систему.

ВУЛЬГАРiЗМИ (вiд лат. *vulgaris* – простий, звичайний) – грубi чи лайливi слова або вирази вульгарного стилiстичного прошарку, неприйнятнi у лiтературнiй мовi.

ГiПЕРiЗМ (вiд гр. *hupér* – пiдвищення, надмiрнiсть) – надмiрне прагнення освiчених людей до мовної правильностi, що призводить до мовних помилок.

ДВОМОВНiСТЬ – мовна ситуацiя в країні, при якiй у її межах функцiонують з рiзним ступенем поширення двi мови і яка вiдома у двох основних варiантах з рiзними промiжними випадками: 1) двомовнiсть на рiвнi центральних органiв країни з одномовним статусом її рiгiонiв (наприклад, у Швейцарiї, Бельгiї); 2) двомовнiсть на всiй або значнiй територiї країни, яка завжди є асиметричною і має тенденцiї до переходу як у диглосiю, так і у подальшу одномовнiсть (витiснення однiєї з мов).

ДИГЛОСiЯ (вiд гр. *di* – двiчi і *glōssa* – мова) – одночасне iснування в суспiльствi двох мов чи двох форм однiєї мови, що застосовуються у рiзних функцiональних сферах.

ДИСКУРС (фр. discours – мовлення) – зв’язний текст разом з екстралінгвістичними чинниками. З одного боку дискурс зв’язаний з прагматичною ситуацією, яка залучається для визначення зв’язності дискурсу, для його інтерпретації. З іншого боку – існує тісний взаємозв’язок дискурсу з ментальними характеристиками учасників комунікації, етнографічними, психологічними і соціокультурними факторами породження і розуміння мовлення.

ДИСОНАНС (фр. disonance з лат. dissonans – різноголосий, різнозвучний) – негармонійне поєднання звуків, порушення співзвучності.

ДИСПОЗИТИВНІ НОРМИ (від лат. dispositus – упорядкований, розподілений) – норми не строго обов’язкові, які допускають варіанти – стилістично марковані або цілком нейтральні.

ДОРЄЧНІСТЬ МОВИ – комунікативна якість мови; добір, організація мовних засобів, що роблять мову відповідною меті, умовам, ситуації спілкування. Розрізняють доречність стильову, контекстуальну, ситуативну, особистісно-психологічну.

ДОСТАТНІСТЬ МОВИ – комунікативна якість мови, яка виражає поняття кількості мовної інформації і відповідає вимогам певного функціонального стилю літературної мови, логічній завершеності думки.

ДОСТУПНІСТЬ МОВИ – комунікативна якість мови; здатність даної форми мови бути зрозумілою комунікантам, полегшувати сприйняття вираженої інформації; відповідність повідомлення комунікативній сприйнятливості.

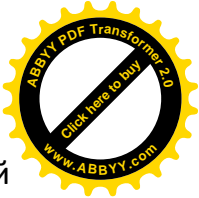
ДОЦІЛЬНІСТЬ МОВИ – комплекс комунікативних якостей, який виникає у процесі спілкування. Доцільність зумовлюється мовною свідомістю, функціональними стилями, соціальними ролями, ситуацією спілкування, різноманітністю комунікативних завдань та умов.

ЕКЗОТІЗМИ (від гр. exōtikos – чужий, іноземний) – слова, запозичені мовою з інших мов для позначення реалій життя іншого народу чи країни. Екзотизмами можуть бути: назви установ, органів влади: *хунта, бундестаг*; професій, занять – *полісмен, рикша*; грошових одиниць – *шилінг, гульден, песета*; житла, поселень – *юрта, чум, кібуц*; предметів одягу – *чадра, сарі*; явищ культури – *чардаш, нецке, бусідо*. У художній літературі екзотизми використовуються передусім для створення локального колориту.

ЕКСПЛІЦІТНИЙ ВІЯВ НОРМИ (від фр. explicite – явний, від лат. explicitum) – явний вигляд норми. Експліцитною, сформульованою, норма постає перед носіями мови в кодифікації.

ЕКСТРАЛІНГВІСТІЧНИЙ (від лат. extra – поза, зовні, крім і фр. linguistique – мовний) – позамовний, такий, що відноситься до реальної дійсності, в умовах якої функціонує і розвивається мова. До екстралінгвістичних чинників розвитку мови належать насамперед суспільно-політичні чинники, наприклад, взаємодія літературної мови і діалектів.

ЕМОЦІЙНІСТЬ МОВИ – комунікативна якість мови, що виражає індивідуальний лад почуттів, переживань, настроїв, суб’єктивне ставлення особистості до висловлюваного, уникання експресивного дисонансу.

ЕСТЕТИЧНІСТЬ МОВИ – комунікативна якість мови; оптимальний відбір й організація відповідно до комунікативних умов і завдань самого змісту, оптимальне мовне оформлення змісту, гармонія та цілісність тексту, якісність його зовнішнього оформлення у писемній формі і виконання в усній.

ЖА́НРИ ОРА́ТОРСЬКОГО МИСТЕ́ЦТВА – класифікація ораторських промов відповідно до їх специфіки, способів і форм публічного виголошення, завдань. Розрізняють такі основні роди красномовства: соціально-політичне (парламентська промова, мітингова промова, агітаційне красномовство), академічне – наукове і навчальне, соціально-побутове (ювілейна промова, застільна промова, поминальна промова), лекційно-пропагандистське (науково-теоретичні, науково-популярні, науково-методичні лекції, кінолекція, лекція-екскурсія, репортаж. інструктаж), судове (судова промова), військове, дипломатичне, церковно-богословське (проповідь), а також красномовство діалогічне.

ЖАРГОНІЗМИ – лексеми або вислови жаргону (соціального, професійного) певної мови. На відміну від арготизмів, жаргонізми використовуються не для приховування інформації від чужих, а для надання експресивного забарвлення назвам предметів та явищ, що важливі для членів соціальної групи, яка послуговується даним жаргоном. Наприклад, студентський жаргон: *хвіст (академічна заборгованість), читалка (читальний зал)*; жаргон п'яниць: *бухло (алкоголь), квасити (пити), чорнило (червоне вино)*.

Професійні жаргонізми – неофіційні назви предметів чи понять у сфері тієї чи іншої професії. Наприклад, із жаргону музикантів такі лексеми: *лабух (музикант), лабати (грати), фанера (фонограма)*.

Жаргонізми охоплюють невелике коло понять і предметів. Вжиті без почуття міри й художнього такту, засмічують і вульгаризують мову. У художній літературі жаргонізми використовуються зі стилістичною метою.

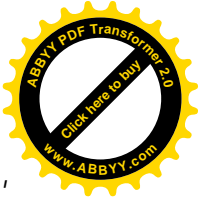
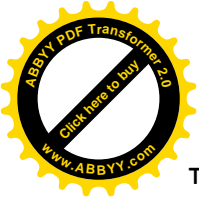
ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНИЙ МОВНИЙ ТИП (фр. type від гр. tipos – відбиток, форма, зразок) – такі системно-структурні риси мовної будови, які, пронесені через історичний час і еволюціонуючи в ньому, відображаються у свідомості носія мови і дозволяють йому впізнати національні риси (наприклад, українські) якогось тексту, тієї чи іншої фрази, конструкції чи окремого слова.

ЗМІСТОВНІСТЬ МОВИ – комунікативна якість мови, що визначається інформаційним наповненням висловлюваного, відповідністю його темі повідомлення.

ІДІОЛÉКТ (від гр. ídios – свій, своєрідний, особливий і діалект) – сукупність формальних і стилістичних особливостей, характерних для мови окремої людини. Властиві кожному мовцеві манера висловлюватись, спілкуватись у різних ситуаціях, своєрідний словник.

ІМПЕРАТІВНІ НОРМИ (від лат. imperativus – владний) – строго обов'язкові норми, порушення яких розцінюється як слабке володіння мовою. Наприклад, порушення норм відмінювання, дієвідмінювання чи належності до граматичного роду.

ІМПЛІЦІТНИЙ ВІЯВ НОРМИ (від фр. implicite – який міститься приховано, від лат. implicitum) – такий вияв норми, коли норма виступає у вигляді зразка чи

текстів, які вважаються зразковими. Норма виявляється у неявній, неформульованій, неописаній формі.

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМИ (від лат. *inter* – між і *nation* – народ) – слова, які виражають поняття міжнародного значення й існують у багатьох споріднених і неспоріднених мовах світу, зберігаючи близьке або спільне значення і фонетико-морфологічну будову. Інтернаціоналізми, як правило, позначають поняття науки, техніки, економіки, мистецтва, спорту, політики. В українській мові інтернаціоналізми в основному грецького та латинського походження: *географія, біологія, еволюція, диференціація*. Джерелами інтернаціоналізмів є також живі європейські мови: англійська (*старт, бізнес*), французька (*парфуми, карт-бланш*), німецька (*штаб*).

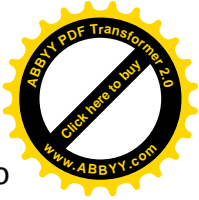
ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ (від лат. *inter* – між і *ferens(ferentis)* – той, що несе, приносить) – перенесення особливостей однієї мови на іншу, спричинене мовними контактами.

ІНТОНАЦІЯ (від лат. *intono* – голосно вимовляти) – ритмомелодійний лад мовлення, який служить для вираження смислових та емоційних особливостей висловлення і виявляється у послідовних змінах висоти тону, сили й тривалості звучання, а також тембру голосу. Елементами інтонації є: мелодика мовлення, ритм, логічний наголос, емоційний наголос і синтагматичний наголос, інтенсивність мовлення, темп мовлення, тембр голосу.

Інтонація – характерна ознака речення, один із засобів вираження його граматичного оформлення, модальності, цілеспрямованості (інтонація повідомлення, запитання, спонукування), вираження синтаксичних відношень між частинами речення (інтонація перерахування, зіставлення, пояснення), вказівки на емоційне забарвлення (інтонація оклична) тощо.

ІСТОРИЗМИ – слова, що означають предмети, які нині вийшли з ужитку, поняття, які стали неактуальними: *воєвода, фільварок, кабардинка, кибалка, сердак, шеляг, троцькіст, жовтеня, комсомолец*. Історизми, звичайно, не мають синонімів у сучасній літературній мові. Тому до цієї категорії лексики звертаються тоді, коли виникає потреба дати характеристику минулим епохам, назвати якусь реалію старовини, зникле явище чи поняття. Використовують історизми із стилістичною метою. Можливий процес реактуалізації історизмів, повернення їх до активного словникового складу. Наприклад: *віче, гривня*.

КАЛЬКА (фр. *calque* – копія) – нове лексичне утворення, скопійоване засобами рідної мови з іншої мови. Кальки бувають лексичні, семантичні, синтаксичні, фразеологічні. Лексична калька – слово, що виникло в результаті перекладу за морфемами іншомовного слова: *хмарочос* (англ. *skyscraper*), *колгосп* (рос. *колхоз*). Іноді переклад може бути частковим. Так, у лексемі *телебачення* перекладена тільки друга частина *бачення* (лат. *visio*), а перша частина *теле* (гр. *далеко*) запозичена прямо. Семантична калька – нові переносні значення, які приймає слово під впливом відповідного іншомовного слова. Наприклад, слово *блискучий* значення *талановитий, прекрасний* набуло під впливом французького *brillant*. Синтаксична калька – синтаксична конструкція, утворена за моделлю іншої мови. Фразеологічна калька – дослівний переклад фразеологічної одиниці за частинами: *медовий місяць* (фр. *la lune de miel*).

Сучасне мовне існування заповнили кальки з російської мови, що знижують рівень культури української мови: *виключення з правила* (нормативно: *виняток*), *міроприємства* (нормативно: *заходи*), *виписка з протоколу* (нормативно: *витяг*), *на протязі року* (нормативно: *протягом*), *слідуюче питання* (нормативно: *наступне*) та ін.

КАНЦЕЛЯРІЗМИ (від лат. *cancellaria* – канцелярія) – слова, стійкі словосполучення, граматичні форми і конструкції, вживання яких у літературній мові закріплено традицією за офіційно-діловим стилем. Наприклад: *ухвалити, заслухати, інвентаризація, квартиронаймач, пасажироперевезення*. У художній літературі можуть служити засобом стилістичної виразності. Поза офіційно-діловим стилем і спеціальним стилістичним використанням у художній літературі канцеляризми засмічують мову.

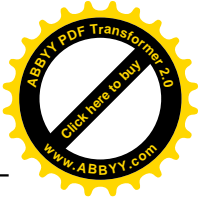
КІНЕСИКА (від гр. *kinēsis* – рух) – сукупність кінем – жестів, мімічних і пантомімічних рухів, що входять у комунікацію як невербальні компоненти при безпосередньому спілкуванні комунікантів.

КЛІШЕ́ (фр. *cliché* – відбиток) – готовий зворот, що регулярно використовується у певних умовах і подібних контекстах згідно з комунікативними вимогами тієї чи іншої мовної сфери (насамперед у документах офіційно-ділового стилю). Мовні кліше полегшують процес спілкування, економлять зусилля і час як того, хто говорить (пише), так і того, хто слухає (читає). Наприклад: *укладання угоди, договірні сторони*.

КОД (фр. *code*, від лат. *codex* – книга) – сукупність правил чи обмежень, які забезпечують функціонування природної мови або будь-якої іншої знакової системи. Код служить для забезпечення комунікації.

КОДИФІКА́ЦІЯ (від лат. *codex* – навоскована дощечка для письма, книга і лат. *ficatio*, від *facio* – роблю) – встановлення і фіксація об'єктивної літературної норми, її офіційне визнання й опис у граматиках, словниках, довідниках, що мають авторитет у суспільстві. Кодифікація характерна тільки для літературної мови. Норма живої мови є категорією динамічною. Кодифікація, навпаки, статична. З моменту вироблення і введення в дію кодифікація виступає – і в цьому її особлива суспільна роль – як стабілізатор і регулятор функціонування і розвитку літературної норми. Із статичності кодифікації не випливає висновок про те, що вона не може активно впливати на вживання мовних засобів і здійснювати вплив на зміни в узусі та нормі. Перспективність кодифікації стає можливою завдяки кодифікації варіантів у літературній мові і відповідному ставленню до них з боку мовців.

КОМУНІКА́ТІВНІ ЯКОСТІ МОВИ – реальні властивості, характеристики її змістового наповнення і формального вираження, що складаються на основі певних типів відношень («мова – мовлення», «мова – мислення», «мовлення – дійсність», «мова – людина (адресат)», «мова – умови спілкування» та ін.). Розрізняють такі комунікативні якості мови: *правильність мови, точність мови, логічність мови, чистота мови, образність мови, виразність мови, багатство мови, різноманітність мови, доречність мови, доступність мови, достатність мови, стислість мови, змістовність мови, ясність мови, емоційність мови, естетичність мови, дієвість мови*.

КОНОТАЦІЯ (лат. con – разом і notatio – позначення, зауваження) – додаткове значення слова, виразу, загальноприйняті у даному соціумі асоціації, які виникають у мовців при вживанні того чи іншого слова. Такі супровідні семантичні чи стилістичні відтінки лексеми часто зумовлені національно.

КОНСОНАНС (фр. consonance з лат. consonantia – співзвучність) – гармонійне поєднання звуків, співзвуччя.

КРАСНОМОВСТВО – 1) дар мовлення, мовна майстерність, ораторський талант; 2) **ораторське мистецтво**. Розрізняють судове красномовство, дипломатичне красномовство, лекційно-пропагандистське красномовство та ін.

КРИТЕРІЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ НОРМИ (від гр. kritērion – засіб судження, мірило) – відповідність нормам літературної мови. Основні критерії літературної норми: 1) територіальний критерій (культурно-історичний), 2) критерій авторитетних письменників, 3) критерій визнаних зразків, 4) критерій мовної традиції, 5) критерій відповідності законам мови, системі, структурі мови, 6) критерій поширеності (статистичний), 7) національний критерій, 8) формально-логічний критерій, 9) естетичний критерій. Усі ці критерії треба розглядати в сукупності при кодифікації тих чи інших мовних явищ.

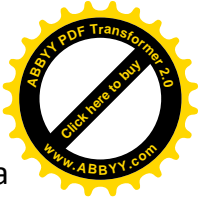
КУЛЬТУРА МОВИ – це 1) сукупність **комунікативних якостей** літературної мови, що виявляються за різних умов спілкування відповідно до мети і змісту висловлювання; 2) культивування (удосконалення) літературної мови й індивідуального мовлення, виявлення тенденцій мовного розвитку, реальне втілення у мовній практиці **норм літературної мови**, відповідна **мовна політика** у державі; 3) самостійна лінгвістична дисципліна, яка вивчає стан і статус норм сучасної української літературної мови в певну епоху, а також рівень **лінгвістичної компетенції мовних особистостей**.

КУЛЬТУРОМОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ – культивування (удосконалення) літературної мови й індивідуального мовлення, виявлення тенденцій мовного розвитку, реальне втілення у мовній практиці **норм літературної мови**, відповідна **мовна політика** у державі.

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ НОРМИ – розрізнення значень і семантичних відтінків слів, закономірності лексичної сполучуваності.

Мовне багатство людини залежить передусім від уміння користуватися лексичним складом мови (**синонімами, антонімами, паронімами, фразеологізмами, запозиченими словами** та іншими лексико-семантичними категоріями). Псують мову **плеоназми, тавтологія, кальки** з російської мови, просторічні елементи, мовні **штампи, жаргонізми**. У шкільній практиці до типових помилок відносяться такі порушення лексичних норм: *розкрийте, розгорніть зошити, книжки* (нормативно: *відкрийте*), *положіть, поставте ручки* (нормативно: *покладіть*), *переверніть сторінку* (нормативно: *перегорніть*), *листати сторінки* (нормативно: *перегортати, гортати, перегортувати*), *не мішай* (нормативно: *не заважай*), *другим разом* (нормативно: *іншим*), *приведіть приклад* (нормативно: *наведіть*).

ЛІНГВІСТИЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ (від лінгвістика і лат. competentia – належність за правом) – володіння мовою; знання мови чи мов, що виявляється в усіх видах мовної діяльності і за різних умов спілкування.

ЛІТЕРАТУРНА МОВА – наддіалектна, унормована, відшліфована форма загальнонародної мови, яка характеризується поліфункціональністю, стилістичною диференціацією і тенденцією до регламентації. Літературна мова обслуговує основні сфери діяльності, культурні потреби народу.

ЛОГІЧНІСТЬ МОВИ – комунікативна якість мови; характеристика структури тексту, його організації; взаємодія «трьох логік»: логіки дійсності, логіки думки і логіки мовного вираження. Розрізняють логічність предметну і логічність понятійну.

МАКАРОНІЗМИ (фр. macaronisme від іт. maccheroni – макарони) – слова або вислови з іноземної мови, включені автором у речення з неминучим створенням їх звукової форми і для надання реченню гротескного характеру. Вживаються з гумористичною чи сатиричною метою. Наприклад:

*Енеус ностер магнус панус
І славний Троянорум князь
Шмагляв по морю, як циганус,
Ад те, о рекс! Прислав нунк нас...*
(І.Котляревський)

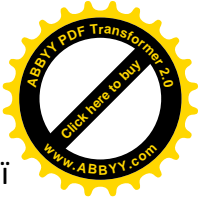
МАРНОСЛІВ'Я – невміння формулювати свої думки логічно, без зайвих слів, непотрібних застережень та відступів від предмета розмови. Марнослів'я знижує інформативність та дієвість висловлювання.

МЕЛОДИКА МОВЛЕННЯ (від гр. melōdikós – співучий) – основний елемент інтонації, що виражається у послідовних змінах висоти голосу (**тону**). Мелодика організовує фразу, членуючи її на синтагми й ритмічні групи; розрізняє комунікативні типи висловлювання (питання, спонукання, розповідь); служить для вираження емоцій, модальних відтінків, іронії, підтексту.

МЕТАМОВА (від гр. metá – між, після, через і мова) – штучна мова, яка утверджує іншу мову, служить для опису мови об'єкта.

МИЛОЗВУЧНІСТЬ – здатність фонетичної системи мови створювати мелодійність звучання. Милозвучність української мови досягається чергуванням окремих голосних і приголосних звуків, спрощенням у групах приголосних, використанням паралельних морфологічних форм слів однакового значення, в тому числі й службових слів: *у – в, з – із – зі, о – об, би – б* тощо. Милозвучність є одним із засобів підсилення виразності мови художнього твору внаслідок досягнення гармонійного добору звуків у тексті. Цій меті служать звукові повтори різних видів, **алітерації**, **асонанси**, ритмічність мови, а також уникання важких для вимови чи неприємних для слуху сполучень звуків у фразі.

МОВА – система знаків із закодованими у ній результатами пізнання людиною дійсності (система правил), система специфічних національних особливостей, характеристик. Мова є найважливішим засобом спілкування людей, одним із компонентів духовної культури суспільства, продуктом соціального розвитку. Мова абстрактна, потенціальна, відтворювана. Вона нерозривно пов'язана з мисленням і служить не тільки засобом вираження думок, а і знаряддям думки, засобом формування і оформлення думки. Без мови неможливе існування суспільства. Існування мови виявляється у її функціонуванні в мовленні.

МОВЛЕННЯ – реалізація мови-коду. Мовлення є формою існування живої мови, у мовленні мова функціонує і тому перебуває у постійному розвитку. Між мовою і мовленням існує діалектичний зв'язок. Мовлення існує без мови, її словникового складу, фонетичних законів, правил граматики. Мова відносно стабільна – мовлення динамічне; мова об'єктивна й обов'язкова – мовлення суб'єктивне і довільне; мова відображає досвід колективу, а мовлення – насамперед досвід індивідуума. Якщо у мові відбито ментальність народу, то у мовленні виявляються риси конкретної людини з її світосприйманням, знаннями, етичними параметрами, соціальними характеристиками.

МОВНА КАРТИНА СВІТУ – це вироблене багатовіковим досвідом народу і реалізоване засобами мовних номінацій зображення усього існуючого як цілісного і багатоаспектного світу, який своєю будовою і осмисленими мовою зв'язками своїх частин представляє, по-перше, людину, її матеріальну і духовну життєдіяльність і, по-друге, усе те, що її оточує: простір і час, живу і неживу природу, соціум.

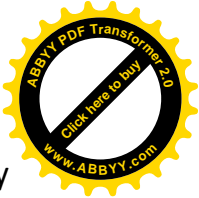
Особливості національно-мовної картини світу відбиває передусім лексика історико-культурного, етнографічного характеру. Наприклад, укр. *бандура, булава, галушка*; рос. *балалайка, опричник, сарафан*. Окремі слова певної мови виступають як національні символи: укр. *калина, рушник, писанка*. рос. *береза, масленица, матрешка*.

МОВНА ОСОБИСТІТЬ – мовець, який досконало знає мову, усвідомлено творчо володіє нею, сприймає мову в контексті національної культури як духовну серцевину її, користується мовою як органічним засобом самотворення, самоствердження і самовираження, розвитку своїх інтелектуальних й емоційно-вольових можливостей та як засобом соціалізації особи в даному суспільстві. У контексті вчення про моделі мовної особистості під мовною особистістю розуміється сукупність здібностей і характеристик людини, які зумовлюють створення і сприйняття нею текстів, що різняться а) ступенем структурно-мовної складності, б) глибиною і точністю відображення дійсності, в) певною цілеспрямованістю.

МОВНА ПОЛІТИКА – система заходів свідомого впливу держави на соціальний статус мови як засобу комунікації, на функціонування мови в усіх сферах життєдіяльності соціуму. Правова держава повинна гарантувати всіма юридичними, соціально-економічними, культурними, освітніми нормами розвиток національної мови й культури.

МОВНА СВІДОМІСТЬ – структуроване поняття, що складається з таких компонентів: а) мова як національна самоідентифікація особистості (цей показник виявляється не завжди чинним, правомірним), б) мова як картина світу, як відбиття природного стану існування її носіїв; в) мова як просторовий і часовий вимір національної культури; г) мова як видимий, наочний знак і універсальний засіб єдності етносу.

МОВНА СИТУАЦІЯ – сукупність форм існування однієї мови чи сукупність мов, усіх інтра- та екстралінгвістичних чинників, що існують синхронно і взаємодіють у межах одного політико-адміністративного об'єднання, культурного ареалу в той чи інший період.

МОВНА СТІЙКІСТЬ – суспільно-політичне явище. Мовну стійкість народу живлять чотири головних джерела: національна традиція (історична пам'ять); національна свідомість та солідарність; національна культура, духовна і матеріальна; національний мир і співробітництво з іншими народами, що живуть на території відповідного народу.

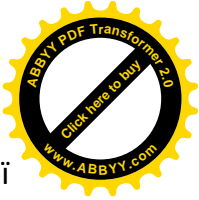
МОВНЕ ВИХОВАННЯ – виховання **мовної особистості** на ґрунті рідної мови, на основі мовних знаків національної культури. Мовне виховання не обмежується рамками шкільної чи вузівської освіти, а триває доти, доки є чинною мовна діяльність людини. Метою і змістом мовного виховання є вироблення свідомого ставлення до питань мовної культури, мовної політики.

МОВНЕ ЧУТТЯ – вироблена мовною практикою здатність мовця орієнтуватися у мовних явищах, наче інтуїтивно вибираючи ті нормативні мовні елементи, які найбільшою мірою відповідають завданням й умовам комунікації.

МОВНИЙ ДЕФІЦІТ (від лат. deficit – не вистачає) – потреба мовної особистості висловити певне судження чи виразити поняття, що не знаходить опори в арсеналі відомих мовних одиниць.

МОВНИЙ ЕТИКЕТ (фр. etiquette) – система стійких, національно специфічних формул спілкування для встановлення контакту з співбесідником у різних ситуаціях згідно з **соціальними ролями** мовців (формули привітання, звернення, висловлення подяки, прощання тощо). Кожна ситуація спілкування обслуговується групою висловлювань, які часто утворюють синонімічні ряди. Наприклад: *добрий день, здоровенькі були; будь ласка, прошу.*

МОРФОЛОГІЧНІ НОРМИ (від гр. morphē – форма і logos – слово) – **норми**, що регулюють вибір варіантів морфологічної форми слова і варіантів поєднання з іншими словами. До категорії слабких морфологічних норм ввійшли: 1) слова, у вживанні яких допускаються помилки при визначенні граматичного роду: а) деякі іменники, які різняться за категорією роду в українській і російській мовах: *біль, путь, степ, Сибір*; б) невідмінювані слова іншомовного походження: *кабальєро, какаду, поні, цеце, меню, журі, рагу, Сочі, івасі*; в) слова з формальними ознаками чоловічого роду (назви професій, посад, виду роботи), які тепер називають і осіб жіночої статі: *суддя, прокурор, директор*; г) іменники спільного роду: *протеже, підлиза, ледащо, хмарище*; 2) іменники, при утворенні відмінкових форм яких виникають труднощі. До них належать: а) форми родового відмінка однини іменників чоловічого роду II відміни: *предмета, процента, сюжету, колективу, терміна – терміну, фактора – фактору*; б) форми родового й орудного відмінків однини іменників з основою на -р: *аптекаря, Ігоря, кобзаря, ветеринара, столяром, слюсарем*; в) форми родового відмінка множини: *болгар, татар, грамів, кілограмів*; г) клична форма: *Сергію, Олеже, Мотре, Соломіє Василівно, Любове Дмитрівно, Микола Семеновичу*; д) прізвища у різних відмінках: *Макогін, Гринів, Швець, Перець*; 3) форми ступенів порівняння прикметників: *найбільш дотепніший* (нормативно: *найбільш дотепний*); 4) форми непрямих відмінків числівників; 5) певні форми дієслів, зокрема такі: а) особові форми дієслів архаїчної групи: *дати, відповісти*; б) форми наказового способу: *наполягти – наполяж, чистити – чистьте.*

НО́РМА – сукупність найбільш стійких традиційних реалізацій мовної системи, відібраних і закріплених у процесі суспільної комунікації. Норми характерні не тільки літературній мові. Вони властиві й іншим формам існування мови (наприклад, діалектам).

НО́РМА ЛІТЕРАТУ́РНОЇ МОВИ – реальний, історично зумовлений і порівняно стабільний мовний факт, що відповідає системі та нормі мови і становить єдину можливість або найкращий для даного конкретного випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку із співвідносних фактів загальнонародної (національної) мови у процесі спілкування.

НОРМАЛІЗА́ЦІЯ – свідомий вплив на розвиток літературної мови з боку суспільства і перш за все лінгвістів (наприклад, введення одних термінів і відмова від інших, як небажаних з певних причин); колективна оцінка мовних фактів, на підставі якої кодифікується норма сучасної літературної мови.

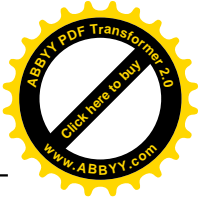
О́БРАЗНІСТЬ МОВИ – **комунікативна якість мови**, орієнтована на виникнення додаткових асоціативних зв'язків, тобто вживання слів і словосполучень у їх незвичному оточенні, зокрема, їх переосмислення у тропах.

ОЗНА́КИ ЛІТЕРАТУ́РНОЇ НО́РМИ – 1) відповідність літературної норми системі мови, 2) стабільність літературної норми, 3) варіантність літературної норми, 4) стилістична диференціація літературної норми, 5) кодифікованість літературної норми.

ОКАЗІОНАЛІ́ЗМИ – слова і мовні звороти, що не відповідають загальноприйнятому вживанню і відображають індивідуальний смак мовця й індивідуальну словотворчість. Значення okazionalizmів стає зрозумілим в умовах контексту. Наприклад: *Повним ходом іде маршалізація країн, що потрапили в маршалівку* (Остап Вишня).

ОМО́НИМИ (гр. ὁμόνυμα, від ὁμός – однаковий і ὄνυμα – ім'я) – слова, однакові за звучанням, але різні за значенням. Наприклад: *виступ – промова і виступ суші, скелі; луг – місцевість з природною травою і луг – розчин, утворений при сполученні солі з кислотою*. Омоніми, на відміну від багатозначних слів, не мають значеннєвої єдності (не мали ніколи або втратили її настільки, що не сприймаються як похідні зі спільного джерела): *порох – пил і порох – вибухова речовина, перо – у птаха і перо – для написання*. Лексичні омоніми бувають повні (абсолютні) – слова однієї мови, однакові в усіх своїх граматичних формах, і неповні (часткові) омоніми. Особливу групу становлять міжмовні омоніми. Наприклад: укр. *луна (відлуння)* – рос. *луна (місяць)*, укр. *час (форма існування матерії)* – рос. *час (година)*. У розмовній мові міжмовні омоніми часто плутають. Тому, вживаючи такі слова, треба враховувати, що значення їх в обох мовах різні. Омоніми використовують як важливий засіб стилістичного увиразнення висловлюваного змісту. Наприклад: *Ой скажи, дай пораду, як прожити без долі?.. Як одрізана гілка, що валяється долі* (Леся Українка).

ОРА́ТОРСЬКЕ МИСТÉЦТВО (від лат. orator з oro – говорю) – майстерність виголошення усного слова, що ґрунтується на засвоєнні основних положень **риторики**, а також особистих якостей мовця.

ОРФОГРАФІЧНІ НОРМИ – (від гр. orthós – прямий, правильний і gráphō – пишу) – загальноприйняті правила передачі звукової мови (слів і їх форм) на письмі. Найчастіше порушуються такі орфографічні норми, що стосуються: вживання апострофа (*зв'язок, бур'ян, свято, торф'яний, під'їхати*), правопису власних назв (*Міністерство освіти України, Народний рух України, Нобелівська премія, Академія наук України, ахіллесова п'ята*), правопису префіксів з-, с- (*зшиток, зцідити, сфотографувати*), правопису префіксів роз-, без- (*розхитати, безшумний*), правопису префікса пре- (*пред'явити, премудрий*), правопису слів іншомовного походження (*шасі, Ватикан, Сицилія*), правопису прислівників (*віч-на-віч, з дня на день, з давніх-давен, рік у рік*).

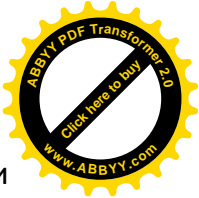
ОРФОЕПІЧНІ НОРМИ (від гр. orthós – прямий, правильний і epos – мова) – **норми** літературної вимови. Наприклад, для української літературної вимови характерні асимілятивні процеси приголосних звуків за дзвінкістю, м'якістю, за характером утворення звуків. Проте у мовній практиці часто зустрічається ненормативна побуквена вимова (під впливом правопису) таких лексем: *вокзал, жувати, виніши, зчистити, милуєшся, братство, шістдесят* та ін. Типовим огріхом є м'яка вимова шиплячих, які в українській літературній мові вимовляються твердо: *час, чому, що*.

ПАРОНІМИ (від гр. pará – біля, коло і ónυta – ім'я) – слова, близькі за звучанням, але різні за значенням. У вузькому розумінні пароніми – це схожі за формою однокореневі слова, що на рівні своєї внутрішньої форми мають спільні елементи значення: *адрес – адреса, дипломат – дипломант, музичний – музикальний, ефектний – ефективний*. У широкому розумінні пароніми – це будь-які схожі за формою слова, що належать до однієї частини мови: *варта – вахта, промінь – пломінь, компанія – кампанія*. Як стилістичний засіб мови пароніми підсилюють виразність думки. Наприклад: *Крізь дощ і сніг, дебати і дебюти*. Ми є тому, що нас не може бути (Л.Костенко); *Жену химери, ніби хмари* (П.Осадчук). Пароніми часто використовуються для створення каламбурів.

ПАУЗА (лат. pausa, від гр. pausis – припинення) – тимчасова перерва, зупинка у потоці мовлення, зумовлена фізіологічними, граматичним, психологічними або логічними факторами. Пауза є одним з елементів інтонації, що бере участь у звуковій організації речення та його складових частин, головним чинником у його членуванні, у виділенні відокремлених членів тощо.

ПЛЕОНАЗМ (від гр. pleonasmós – надмірність, перебільшення) – 1) багатослів'я, зворот, який містить у собі зайві слова з однаковими чи близькими значеннями. Наприклад: *у грудні місяці, моя автобіографія, перший дебют, головний пріоритет*; 2) стилістична фігура, яка будується як нагромадження синонімічних висловів, утворених з близькозначних слів. Наприклад:

*І як приступить журба невсипуща
Та до серденька твого, –
Тая росиця цілюща – живуща
Буде жити його.
(Леся Українка)*

ПОВТО́Р – стилістична фігура, яка полягає у повторенні окремих слів чи словосполучень в одному висловлюванні для виділення тих чи інших думок, фраз, деталей в описах, для підсилення виражально-зображальних властивостей мови. Наприклад:

Кричать труби,

труби кричать,

голосно так кричать.

Але їм не перекричати плачу матері.

Але їм не перекричати

щебету кривавих солов'їв.

Ні, нізащо не перекричати!

(В.Голобородько)

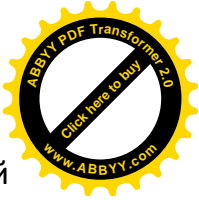
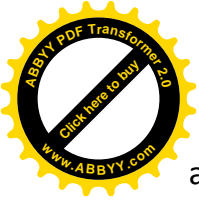
ПОТЕНЦІЙНІ НОРМИ (від лат. *potentia* – сила) – новоутворення (**неологізми**) на різних рівнях мови, які стають нормою, і принципово некодифікована сфера мовної діяльності (індивідуальні, okazіональні, створювані на випадок і т. ін., але необхідні у процесі спілкування утворення).

ПРА́ВИЛЬНІСТЬ МО́ВИ – основна **комунікативна якість мови**; дотримання норм сучасної **літературної мови**.

ПРОСТО́РІЧЧЯ – 1) згрубіла, знижена лексика, що входить у систему загальнонародної мови, але вживання якої засуджується з етичних міркувань. Наприклад: *витріщитись, дрихнути, жерти, паскуда, насобачитись*. Просторіччя використовується у художніх творах як стилістичний засіб; 2) усна некодифікована форма національної мови, що має наддіалектний характер і загальнозрозуміла для носіїв мови. Просторіччя перебуває на межі народнорозмовної мови з літературною як особливий стилістичний пласт слів, фразеологізмів, форм, об'єднаних яскравим експресивним забарвленням зниженості, згрубілості, фамільярності.

ПРОФЕСІОНАЛІЗМИ (від лат. *profession* – офіційно зазначене заняття, спеціальність) – слова, що вживаються на позначення спеціальних понять у сфері тієї чи іншої професії, ремесла, промислу. Часто професіоналізми є неофіційними заміниками термінів і вживаються там, де надто складна термінологія (для спрощення спілкування) або там, де термінологія ще не усталена. Наприклад: *шмуц* (замість *шмуцтитул*), *термояд* (замість *термоядерна реакція*), *оперативка* (замість *оперативна нарада*). На відміну від термінів, професіоналізми не мають строгого наукового визначення, не становлять цілісної системи, можуть мати експресивне забарвлення. Професіоналізми конкретні, вони детально диференціюють ті предмети, дії, якості, що безпосередньо пов'язані зі сферою діяльності відповідної професії. Наприклад, гончарі вирізняють такі частини глиняного посуду: *дно, утір, вінця, пелюстка, лавочка, плечі, карнизик*.

ПУНКТУАЦІЙНІ НОРМИ (нім. *punctuation*, від лат. *punctum* – крапка) – правила вживання розділових знаків. За допомогою пунктуаційних норм здійснюється структурне і смислове членування писемної мови на значущі частини, що дає змогу читачеві усвідомити зміст тексту відповідно до задуму

автора. Українські пунктуаційні норми базуються на граматичній та змістовій основі і враховують інтонацію.

РИТО́РИКА (гр. *rhētorikē* – ораторське мистецтво) – філологічна дисципліна, що вивчає способи побудови художньо виразної мови; наука красномовства, ораторське мистецтво. Її місце на стику цілого ряду дисциплін – філософії, логіки, психології, лінгвістики, етики, сценічної майстерності, літературознавства. Риторика інтегрує в собі змістові компоненти цих наук.

РИТО́РИЧНЕ ЗАПЕРЕ́ЧЕННЯ – стилістична фігура, яка полягає у використанні заперечення для пояснення, підсилення певної думки. Наприклад:

Ні! Я жива! Я буду вічно жити!

Я в серці маю те, що не вмирає.

(Леся Українка)

РИТО́РИЧНЕ ЗАПИТА́ННЯ – стилістична фігура у формі запитання, яке не потребує відповіді. Відзначається великим зарядом експресії, тому широко вживається у різних стилях мови. Наприклад:

Міцна, як смерть, Твоя в'язниця,

В ній морок смороду і мла.

Невже ж тобі ще може снитися,

Що вільна Ти колись була?

Що над ланів співучим злотом

Ти билась крилами в блакить?..

(Є.Маланюк)

РИТО́РИЧНЕ ЗВЕРТА́ННЯ – стилістична фігура, яка полягає у підкресленому звертанні до когось (чи до чогось) для посилення виразності. Риторичні звертання не розраховані на відповідь, бо в ролі об'єкта таких звертань, крім назв людей, виступають назви інших живих істот, назви явищ природи, будь-яких абстрактних та конкретних понять. Наприклад:

Яких ще, душе-враже, меж

ти ждеш у страсі?

В якому світі ти живеш?

В якому часі?..

Ще кажуть: світ спасе краса,

мій брате-пташе,

й розгорне ангел небеса,

і ми майнемо в небеса!

(Туди, де наше).

(В. Герасим'юк)

РИТО́РИЧНИЙ ВІ́ГУК – емоційне ствердження, констатація певного факту чи думки, що супроводжується окличною інтонацією. Наприклад:

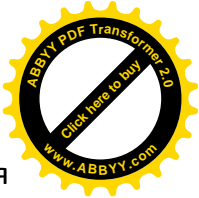
Благословен єси, часе мій!

О, жорстокий! І весь в крові!

– Це нічого, що я, мов гній, –

Під посіви твої нові!

(Є. Плужник)

РІЗНОМАНІТНІСТЬ МОВИ – комунікативна якість мови; використання різних засобів і способів для вираження того самого змісту, звертання до системних і контекстуальних синонімів, до джерел стилістичного урізноманітнення мови.

СИНОНІМИ (від гр. *synōnymia* – однойменний) – слова однієї частини мови, які є назвою одного й того ж поняття; вони спільні за своїм основним значенням, але відрізняються семантичними відтінками або емоційно-експресивним забарвленням. Розрізняються **абсолютні синоніми**, **загальномовні** (постійні) **синоніми**, **понятійні** (ідеографічні, семантичні) **синоніми**, **стилістичні синоніми**, **семантико-стилістичні синоніми**, **контекстуальні синоніми**, **спільнокореневі синоніми**.

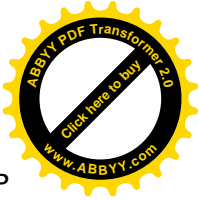
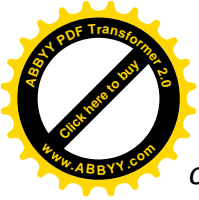
СИНТАКСІЧНІ НОРМИ (від гр. *syntaxis* – побудова, устрій, зв'язок) – норми, що регулюють вибір варіантів побудови словосполучень і речень. До слабких синтаксичних норм належать: складні випадки керування іменників (*пам'ятник Франкові, завідувач відділу*), прикметників (*властивий кому, чому, характерний для кого, чого*), дієслів (*запобігати чому, оволодіти тим, опанувати що*); побудова прийменникових сполучень, особливо з прийменником *по*: *по бажанню* (нормативно: *за бажанням*), *по вимозі* (нормативно: *на вимогу*), *по ініціативі* (нормативно: *з ініціативи, за ініціативою*), *по відомостях* (нормативно: *за відомостями*), *по вині* (нормативно: *з вини*), *по мірі* (нормативно: *в міру*).

СИСТЕМА МОВИ (від гр. *systema* – утворення, складення) – цілісна впорядкована сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених мовних фактів і явищ, які історично розвиваються за внутрішніми законами мови.

СИТУАЦІЯ СПІЛКУВАННЯ (від фр. *situation*, від лат. *situs* – становище) – умови (інтралінгвістичні та екстралінгвістичні), в яких відбувається мовна діяльність і які впливають на **дискурс мовної особистості**. Ситуація спілкування складається з кількох компонентів: 1) мовець і його **соціальна роль**, 2) слухач і його соціальна роль, 3) відношення між мовцем і слухачем і пов'язаний з цим 4) **тон** спілкування (офіційний, нейтральний, дружній), 5) **ціль**, 6) засіб спілкування (підсистема чи **стиль** мови, паралінгвістичні засоби – **міміка, жести** і т.ін.), 7) спосіб спілкування (усний – письмовий, контактний – дистантний), 8) місце спілкування.

СЛЕНГ (англ. *slang* – жаргон) – сукупність **жаргонізмів**, які складають шар розмовної лексики, що відбиває грубувато-фамільярне, інколи гумористичне ставлення до об'єкта мовлення і вживається переважно в умовах невимушеного спілкування. Наприклад, із молодіжного сленгу такі слова: *фуцан* (*шанований молодий чоловік*), *гуру* (*знаюча людина*), *крутелик* (*"новий українець"*), *брамкар* (*охоронець, що стоїть на дверях, порт'є*).

СЛОВА-ПАРАЗІТИ (фр. *parasites*, від гр. *parásitos* – нахлібник, дармоїд) – слова чи словосполучення, які вводяться у висловлення, але не несуть у собі ніякого смислового навантаження. Таке явище спостерігається або у зв'язку з недостатньо високою культурою мови, або у зв'язку з тим, що мовець вагається у виборі потрібного слова, не наважується чи не може цілком виразно, чітко висловити думку. В окремих людей слова-паразити індивідуальні. Наприклад:

от, ну, значить. Інколи слова-паразити разом зі вставними словами служать засобом створення мовної характеристики персонажа.

СЛОВТВІРНІ НОРМИ – норми, що регулюють вибір морфем, їх розташування і сполучення у складі слова. Порушення словотвірних норм найчастіше трапляється у дієсловах з суфіксом *-урува-* (*компостирувати, репетирувати*), при творенні іменників на позначення назв жителів певного населеного пункту, при творенні присвійних прикметників (*Олин, Надин*), при творенні прикметникових форм від різних географічних назв за допомогою суфікса *-ськ-* (*празький, сиваський*), при творенні назв осіб за моделлю «людина, яка займається чимось» (*людина, яка працює на екскаваторі – екскаваторник; людина, яка переживає за невдачу або успіх гравця чи спортивної команди – уболівальник*).

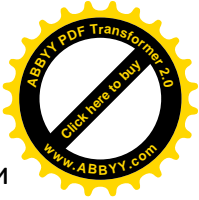
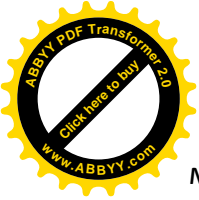
СТАБІЛЬНІСТЬ ЛІТЕРАТУРНОЇ НОРМИ (від лат. *stabilis* – незмінний, стійкий) – ознака літературної норми. Стосовно мовної системи літературна норма характеризується відносною єдністю, що забезпечує функціонування літературної мови. Ознака і вимога єдності літературної норми впливає з надтериторіального характеру літературної мови, що особливо важливо для української мови. Вимогу стабільності слід узгодити з природною мінливістю, яка властива мові як соціальному явищу історичного характеру. Цьому відповідає принцип еластичної (гнучкої) стабільності, а також принцип динамічності, яким послуговуються в українському мовознавстві. Безперечним є той факт, що стосовно мовної системи літературна норма характеризується сталістю, певною «консервативністю», а стосовно стилістики вона є категорією змінною, динамічною (мається на увазі функціональне розшарування норми).

СТАНДАРТИЗАЦІЯ – розробка і закріплення писемної норми літературної мови.

СТИЛІСТИЧНІ НОРМИ – норми, що регулюють доцільність використання мовно-виражальних засобів у конкретному лексичному оточенні, відповідній ситуації спілкування. Стилiстичні норми обмежують використання літературно унормованої одиниці (слова, форми) певним стилем літературної мови. Наприклад, стилістичною нормою для слів *заява, протокол, резолюція* є їх використання в офіційно-діловому стилі. Використовуючись в іншому **стилі літературної мови**, вони також несуть у собі забарвлення офіційності. Нестягнені (*золотая, веселая, золотії, веселії*) і короткі (*зелен, ясен*) форми прикметників вживаються у художньому стилі (фольклорі, поезії), і це є їх стилістичною нормою. В інших стилях літературної мови вони можуть використовуватись тільки за умови, якщо їхнє народнописанне забарвлення буде стилістично виправдане (не порушить стилістичної норми).

СТІСЛІСТЬ МОВИ – комунікативна якість мови; прагнення виразити максимальну за обсягом інформацію мінімальною кількістю усіх мовних засобів.

СТІЙКІСТЬ МОВНИХ НОРМ – характерна риса мовних норм. Конкретні мовні норми мають різну стійкість. Є норми, які в принципі не порушуються носіями мови. Наприклад, ніхто не помиляється у відмінюванні значної частини лексем, при визначенні родової належності багатьох іменників, в узгодженні прикметника з іменником і т.д. Стійкі норми зберігають стійкість мови. Однак

мова живе і розвивається. Її життя здійснюється як у діяхронії (одні норми відходять у минуле, інші народжуються), так і в синхронії (змагаються між собою різні варіанти, які претендують стати нормою).

Найбільш стійкою літературна норма є на синтаксичному рівні. Її еволюційний розвиток зумовлений перш за все потребами суспільної комунікації, причому значні зміни відбуваються не в самому наборі синтаксичних засобів, а в способі й частоті вживання цих засобів. Дуже активно під безпосереднім впливом живомовної стихії відбувається проникнення в літературну мову нових наголосів, які починають вживатися паралельно зі старими нормативними, а інколи й повністю їх витісняють. Лексика як найрухливіша складова частина (рівень) мовної системи тісно пов'язана із суспільно-історичним розвитком народу. Слова з'являються слідом за новими предметами і явищами, коли виникає потреба їх номінації, і поступово зникають разом з ними або набувають нових значень.

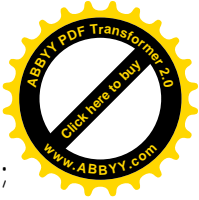
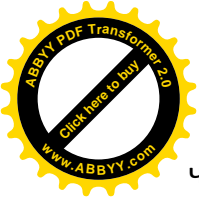
СЎРЖИК – мовний покруч, мішанина двох мов. Суржик виник в українській мові у результаті тривалої русифікації, частого вживання русизмів. Інколи неможливо визначити, якою мовою (українською чи російською) послуговується людина. Наприклад: *В кінці кінців, благодаря допомозі спонсорів, команда змогла прийняти участь у турнірі, хоча і потерпіла поразку.* Типові помилки: *в кінці кінців* (нормативно: *кінець кінцем*), *благодаря* (нормативно: *завдяки*), *прийняти участь* (нормативно: *брати (взяти) участь*), *потерпіти поразку* (нормативно: *зазнати поразки*).

ТАВТОЛОГІЯ (гр. *tautología*, від *tautó* – те саме і *lógos* – слово) –

1) змістове дублювання, повторення тих самих або однокореневих слів, що є порушенням чистоти мови. Наприклад: *зобразити образ, мовець промовив*; 2) **стилістична фігура**, яка полягає у повторенні того самого кореня у різних словотворчих формах. Тавтологія спостерігається в художній літературі, публіцистиці, ораторському мистецтві, фольклорі: *цілий-цілісінький, сила-силенна, ридма ридати*. Тавтологія затримує увагу на сказаному, увиразнює його, посилює емоційність і ритмічність мови. Наприклад: *Мати любила його без пам'яті, тряслась над ним і у всім волила його волю* (І.Франко).

ТЕМП МОВЛЕННЯ (іт. *tempo*, від лат. *tempus* – час) – швидкість, з якою вимовляються мовні елементи; різні види тривалості мовних відтінків і зупинок між ними. Темп тісно пов'язаний з різними формами мови, з індивідуальними особливостями мовця та його психофізичним станом. Так, спокійному настроєві здебільшого відповідає повільний темп, зворушенню – жвавість.

ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН НОРМИ (від нім. *Tendenz*, з лат. *tendentia*, від *tendo* – прагну, пряму). Основні тенденції змін норми такі: 1) норми переходять з одного функціонального стилю до іншого у зв'язку з суспільними причинами (незважаючи на їх розподіленість за основними стилями) – розширюється спільний фонд норм у зв'язку з розширенням суспільних функцій літературної мови; 2) відбувається зближення норм усної і писемної мови (і мовлення), зокрема в галузі слововживання, вимови, словозміни тощо; 3) норми сучасної літературної мови дедалі більше орієнтуються на книжні стилі: науковий, публіцистичний, офіційно-діловий, а не лише на художній, як це спостерігалось в

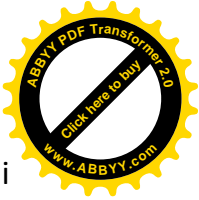

час формування нової української літературної мови на народній основі; 4) триває все ж вузька спеціалізація варіантів норм, особливо варіантів регіонального або діалектного походження.

ТЕРМІНИ (від лат. terminus – межа, кордон) – слова або словосполучення, що служать найменуванням спеціальних понять якої-небудь галузі знання – науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо. Однією з важливих ознак термінів є їх однозначність у тій системі людських знань чи людської діяльності, в якій вони вживаються. Терміни позбавлені будь-якої образності, емоційно-експресивного забарвлення. Терміни можуть бути загальнонауковими: *гіпотеза, аналіз, функція* – і вузькоспеціальними: *фонема, афікс, омоніми* (лінгвістичні терміни), *оксид, хлорид, талій* (хімічні терміни), *склерозії, склеренхіма, поліембріонія* (біологічні терміни). Терміни позначають як абстрактні поняття: *прогрес, діаліз, мутагени*, так і конкретні спеціальні предмети, речовини: *компресор, термістор, колаген*. За структурою терміни можуть бути як одним словом, так і словосполученням: *геометрична послідовність, електромагнітні хвилі, частини мови*. У художньому стилі терміни вживаються з стилістичною метою.

ТИПОЛОГІЯ МОВНИХ НОРМ (від гр. τύπος – відбиток, форма, зразок і λόγος – слово) – класифікація мовних норм на основі певних ознак. Норми літературної мови регулюють функціональне варіювання, вибір парадигматичних і синтагматичних варіантів на різних рівнях мовної структури. Широко розповсюджена у лінгвістичній літературі класифікація норм за співвіднесеністю їх з різними рівнями мовної ієрархії. Відповідно розрізняють такі структурно-мовні типи норм: **орфоепічні норми, акцентуаційні норми, лексико-фразеологічні норми, словотвірні норми, морфологічні норми, стилістичні норми, орфографічні норми, пунктуаційні норми**. Запроваджена класифікація стосовно норм є зовнішньою. Типологія В. Виноградова, яка є для норм внутрішньою, ґрунтується на суттєвій для норм ознаці – міцності норм, ступені обов'язковості і широті дії. Інша класифікація В. Виноградова співвідносить норми з різноманітними формами існування мови. У цьому випадку встановлюється епінорма (норма кодифікованої літературної мови) та різні алонорми. В.Кодухов називає типами мовної норми **узус, літературну мову і стиль**. На його думку, узус визначається як елементарна форма існування й функціонування мови, що її можна спостерігати за будь-якого спілкування. Літературна мова – це оброблена і зразкова форма мови етнічного колективу, якій належить центральне місце серед усіх форм існування й функціонування мови. Її називають головною нормою. Стиль мови – це комунікативний і функціональний різновид мовної норми. В культурі мови розрізняють ще **імперативні норми і диспозитивні норми**.

ТОН – (від гр. τόπος – натяг, напруження) – висота звука, його якість, яка визначається частотою ритмічних коливань напружених голосових зв'язок: чим більше коливань припадає на одиницю часу, тим вищий звук. Тон голосу людини виражає різні емоційні відтінки, ставлення до об'єкта комунікації, настроїв мовця, риси його вдачі та ін.

ТОЧНІСТЬ МОВИ – комунікативна якість мови; адекватність слова і позначуваного ним предмета, адекватність змісту мови і виражених у ній понять.

ЇЗУС (від лат. usus – звичай) – реальне функціонування певної мови (слів, словоформ, синтаксичних конструкцій тощо).

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ (від гр. phrasis – спосіб вираження, зворот і logos – слово, вчення) – лексико-граматична єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, але неподільна лексично, стійка у своєму складі й структурі, яка, маючи цілісне значення, відтворюється у мові. Наприклад. *гарбузами годувати – відмовляти, як у kota сліз – мало, за царя Гороха – давно*. За семантичною злитістю компонентів розрізняють **ідіоми** (фразеологічні зрощення), **фразеологічні єдності** і **фразеологічні сполучення**. У науковій літературі не існує єдиного погляду на обсяг фразеології. Окремі вчені до фразеологічних одиниць відносять фразеологічні вирази – стійкі звороти, всі компоненти яких мають вільне значення, але відтворюються у мові як цілісні мовні одиниці. До них належать термінологічні словосполучення (*лакмусовий папірець, зняти стружку, матеріальна точка*), мовні **кліше**. Ряд науковців вважає фразеологічними одиницями **прислів'я, приказки та крилаті вислови**, зважаючи на їх стійкість, метафоричність, образність, афористичність, відтворюваність.

ЧИСТОТА МОВИ – комунікативна якість мови, пов'язана з правильною літературно-нормативною вимовою, з відсутністю позалітературних елементів: **діалектизмів, вульгаризмів, плеоназмів, штампів, канцеляризмів, слів-паразитів**, таких мовно-виражальних засобів, що заперечуються нормами моралі.

ШТАМП (нім. Stampfe, від іт. stampa – печатка, друк) – мовний зворот, що багаторазово механічно повторюється без творчого осмислення і з певної причини втратив для мовця текстове інформаційне навантаження. Наприклад: *фронт польових робіт, спортивний дует*.

ЯСНІСТЬ МОВИ – комунікативна якість мови; співзвучність вираженої мовою думки динаміці мислення мовної особистості, зрозумілість її адресатові, недвозначність у формулюванні думки.

ДОДАТОК 2

ЗРАЗКИ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Стаття студентки Омельченко Олени «Агентивно-професійна номінація жінок у словниках української мови та класифікаторах професій» у збірнику наукових праць «Актуальні питання філології та методології»

Омельченко О. О.

АГЕНТИВНО-ПРОФЕСІЙНА НОМІНАЦІЯ ЖІНОК У СЛОВНИКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА КЛАСИФІКАТОРАХ ПРОФЕСІЙ

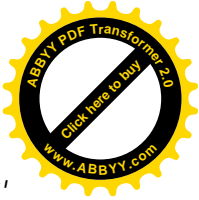
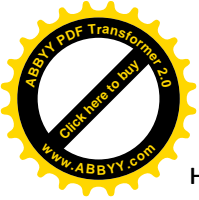
У статті розглядаються особливості функціонування агентивно-професійних назв жінок в офіційно-діловому стилі мови, їх лексикографування та включення до класифікаторів професій.

The article examines the special features of the women's agentive-professional names in the official-business style of the language, their lexical graphical meaning and their including to the classifiers of professions.

Чи не найперше місце за обсягом, різноманітністю та продуктивністю посідає в українській мові категорія діяча. Назви виконавців дії за характером їх занять, способом діяльності, родом професії є одним із найбагатших словотворчих розрядів як щодо кількості лексем, так і щодо багатогранності словотвірних типів у межах словотворчої категорії особи. Такий стан речей зумовлений тим, як слушно зауважував І.Ковалик, що «в об'єктивній дійсності наявні різноманітні заняття, професії, які постійно викликала до життя виробнича діяльність людей, що і призвело до цілого ряду слів» [1, 26]. Тому, природно, що ці найменування, з огляду на їх виражні показники – кількість, репрезентативність і продуктивність, – здавна привертала увагу мовознавців.

У сучасному мовознавстві актуальним є всебічне дослідження такого соціально чутливого явища, як агентивно-професійна номінація жінок. Адже нині активізуються процеси залучення жінок до усіх сфер суспільної діяльності. Особливий інтерес становить дослідження взаємодії та впливу різних чинників – мовних і позамовних – на формування і функціонування назв жінок. Крім того, слід брати до уваги різноспрямовані процеси, які простежуються у номінації осіб жіночої статі, пов'язані із вимогами політичної коректності – від намагання послідовного уведення назв осіб жіночої статі у мовну практику до повного нівелювання протиставлення форм роду.

Агентивно-професійні назви жінок привертала увагу дослідників ще з античних часів. Теоретично осмислювали проблеми граматичного роду Л. Блумфільд, О. Есперсен, О. Потєбня та інші мовознавці. У контексті розвитку і функціонування категорії роду назви жінок розглядалися у роботах А. Аксьонова, Й. Мучника, Г. Винокура та ін. На матеріалі української мови ці питання ґрунтовно дослідив А. Загнітко, зверталися до зазначених проблем Н. Озерова, І. Кучеренко, Н. Клименко, О. Тараненко та інші науковці. Чи не

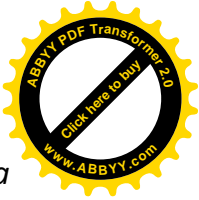
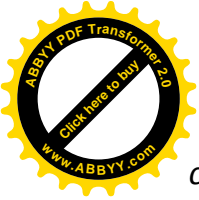
найкраще дослідженими є питання словотвору назв жінок (І. Ковалик, І. Фекета, С. Семенюк). Проте іншим аспектам функціонування назв жінок увага майже не приділялася, немає комплексного дослідження лексикографування назв жінок, засвідчення їх у класифікаторах професій, питання термінологічного статусу назв жінок взагалі не порушувалося. В експериментальних дослідженнях лексичної семантики назви жінок спеціально не вивчалися, а були поодинокими вкрапленнями у списки досліджуваних слів. У ґендерній лінгвістиці, у тому числі серед вітчизняних науковців, увага до агентивно-професійної номінації жінок зосереджується переважно на англійському мовному матеріалі.

Надзвичайно складною є проблема номінації осіб жіночої статі в офіційно-діловому стилі мови. Як зазначає І.Фекета, це пояснюється тим, що офіційно-діловий стиль має на увазі особу як одиницю суспільства безвідносно до того, якої вона статі [5, 72]. Проте на практиці простежується непослідовність у вживанні форм чоловічого і жіночого роду агентивно-професійних назв осіб.

Наприклад, із 59 назв посад, наведених у «Схемі тарифних розрядів співробітників» Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, тільки одна назва вжита у формі жіночого роду – *медична сестра*, а всі інші – у формі чоловічого роду – *проректор, начальник відділу, завідувач кафедри, викладач, робітник, науковий співробітник, бухгалтер, головний інженер* і т.д. Кількість же осіб жіночої статі, які очолюють ці посади, значно переважає кількість осіб чоловічої статі. Причому всі ці назви посад, окрім *проректор*, мають в українській мові кореляти жіночого роду – *начальниця, завідувачка, викладачка, робітниця, співробітниця, бухгалтерка, інженерка*, засвідчені СУМом. Слід зазначити, що деякі з наведених назв жінок цим словником трактуються як не повністю тотожні своїм відповідникам чоловічого роду за обсягом значення і стилістичним забарвленням.

Таким чином, з одного боку, не дотримуються настанови стилістики, а з іншого – за наявності назв жіночого роду, – нехтується реальне співвідношення за статтю посадових осіб.

Навіть у стандартизованих офіційних документах простежуються відповідні непослідовності. Ось що показав аналіз Державного класифікатора професій України (КП). У КП назви професій, посад, занять подані у формі іменника чоловічого роду. Із загальної кількості вміщеному в ньому назв професій (близько 7 тисяч) налічується лише 38 назв жіночого роду. Проте деякі назви професій мають різновиди, наприклад, *вишивальниця* і *вишивальниця текстильно-галантерейних виробів*. Отже, тільки 21 з них мають різні основи: *акушерка, вишивальниця, ворожка, в'язальниця текстильно-галерейних виробів, друкарка, квітникарка, килимарниця, манікюрниця, мереживниця, модистка головних уборів, молодша медична сестра (санітарка-прибиральниця, санітарка-буфетниця та ін.), нянька, педикюрниця, покоївка, секретар-друкарка, секретар-стенографістка, сестра медична, сестра-господиня, стенографістка, швачка*, а також *санітарка, прибиральниця й буфетниця*, які, щоправда, не є реєстрованими одиницями, а входять як уточнення назви – *молодша медична сестра (санітарка-прибиральниця, санітарка-буфетниця та ін.)*. Окремо можна виділити назви *головна медична*

сестра і молодша медична сестра, де прикметники *головна і молодша* вказують на ієрархічний рівень посади (*молодша медична сестра, сестра медична, головна медична сестра*), на відміну від інших назв-словосполучень, у яких узгоджені означення позначають різновид заняття (*сестра медична операційна* та ін.) і, до речі, стоять у постпозиції стосовно означуваного іменника.

Наявність у КП назв жіночого роду, з огляду на незначну їх кількість, яка становить 0, 54% від загальної кількості назв у класифікаторі, можна розглядати швидше як виняток із тенденції до подачі назв у формі чоловічого роду [3, 39].

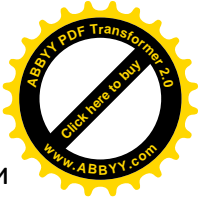
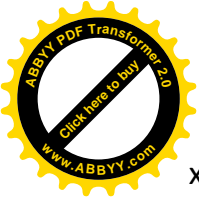
Принципи включення назв жінок до класифікаторів залишилася поза увагою дослідників. З цього приводу знаходимо лише констатацію у Л.Скворцова: «Усі професії в довіднику (Единый тарифно-квалификационный справочник) подані у формі чоловічого роду, крім кількох споконвічно жіночих: *ковровщица, кружевница, вышивальщица* тощо» [4, 154]. І справді, *кружевница* не має корелята чоловічого роду. Але це твердження щодо двох інших назв не можна назвати коректним, адже *ковровщица і вышивальщица* мають кореляти чоловічого роду *ковровщик і вышивальщик*, які фіксуються не тільки загальномовними словниками, а й включені до того ж самого ЕТКС паралельно з наведеними вище жіночими корелятами. Крім цього, ці назви чоловіків мають тривалу історію включення до словників занять.

Таким чином, можна припустити існування кількох основних принципів включення назв жінок до класифікаторів, серед яких можна виділити мовні і позамовні. Мовні: існування у мові назви певної професії тільки у формі жіночого роду без корелята чоловічого роду (*мереживница*) і відмінності у семантиці корелятивних назв осіб чоловічого і жіночого роду (*друкар, друкарка; квітникар, квітницарка; акушер, акушерка; швачка, швець*). Позамовний: статистичний – назви жінок входять до КП, коли більшість жінок мають професію, заняття, нею позначувану.

Проблемним питанням лексикографування назв жінок є непослідовність подання позначки *розм.* Так, наприклад, з позначкою *розм.* у СУМі подаються *інженерка, директорка, службовка* та інші, без позначки – *агрономка, кондукторка, інспекторка* та інші.

Впливом позамовних факторів на унормування назв осіб жіночої статі можна пояснити тенденцію, коли існує співвідносний відповідник жіночого роду, але в словнику він засвідчений не в усіх тих значеннях, що й чоловічий. Свідченням цього є слово *виконавиця*, яке в СУМі пояснюється як жіноче до *виконавець* (той, хто виконує музичний, літературний та інший твір або певну роль у театральній виставі, кінофільмі і т. ін.). А жінок, які підпадають під інші два значення (Виконавець 1. Той, хто виконує яке-небудь завдання, здійснює що-небудь: виконавець робіт, Виконавець 2. Той, хто виконує музичний, літературний та інший твір або певну роль у театральній висаві, кінофільмі і т. ін., Виконавець 3. Особа, що виконує розпорядження якогось органу влади: судовий виконавець) [5, 411] за логікою укладачів словника слід називати чоловічою назвою.

Це стосується також і тлумачення в СУМі інших лексем, зокрема, і згаданої вище лексеми *заступниця – жін. до заступник*. Порівняємо *заступник* 1. Той,

хто заступає, заміняє когось, виконує чийсь обов'язки. 2. Офіційна назва посади того, хто заміщає керівника. 3. Той, хто захищає когось, захисник [5, 337].

Семантична асиметрія у словотвірних корелятивів чоловічого і жіночого роду може бути набагато більшою, коли назви жінок набувають виразного негативного забарвлення, що у гендерній лінгвістиці трактується як «семантичне приниження» (semantic derogation). Наприклад, англійські слова *governor* (можновладний, правитель) і *governess* (бідна жінка, яка наглядає за дітьми); *master* (компетентний або владний чоловік) і *mistress* (з конотацією економічної залежності); *tramp* (бездомний чоловік) і *tramp* (жінка-повія).

У деяких випадках асиметричність тлумачення є не відображенням наявних відмінностей у семантиці, а проявом дієвості гендерного чинника в лексикографії і, відповідно, відображенням гендерної упередженості укладачів словника. Порівняємо у СУМі перше значення назви жінки *відьма* – “За народним повір'ям – жінка, яка, знаючись з “нечистою силою”, завдає людям шкоди, чаклунка”; і тлумачення назви чоловіка *відьмак* – “За народним повір'ям – чоловік, який знається з “нечистою силою”, чаклун” [5,]. У дефініції назви чоловіка відсутній виразно негативний компонент “завдає шкоди людям”. Проте асиметрія у тлумаченні не завжди є проявом суб'єктивізму, а зумовлюється об'єктивними чинниками, наприклад, у СУМі: *Корифейка* “Жін. до корифей” оскільки *Корифей* “1. У старогрецькій трагедії – керівник і заспівувач хору...” [5, 291], то непоширення першого значення назви чоловіка *корифей* на відповідник жіночого роду зумовлене тим, що керувати хором і заспівувати у давньогрецькій трагедії міг тільки чоловік.

Більшість назв у СУМі пояснюється як «жін. до...» (співвідносна назва чоловічого роду), наприклад, «аптекарка – жін. до аптекар» [5, 56], але «доярка – робітниця, яка доїть і доглядає корів» і «дояр – робітник, який доїть і доглядає корів» [5, 403]. Характерно, що у випадку, коли назва не має співвідносного відповідника чоловічого роду, вона переважно тлумачиться як така, що стосується лише осіб жіночої статі: «манікюрниця – майстриня, що робить манікюр» [5, 621].

Отже, порушені проблеми агентивно-професійної номінації жінок можуть розглядатися як досить істотна причина непослідовностей використання цього класу назв у мові, зокрема в офіційно-діловому її стилі, відтак їх системне розв'язання – актуальне завдання сучасного вітчизняного мовознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковалик І. І. Питання слов'янського іменного словотвору. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1958. – Ч. I. – 155 с.
2. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови: Підручник. – К.: Либідь, 1992. – 248 с.
3. Пузиренко Я. В. До проблеми номінації осіб жіночої статі в українській мові (гендерний аспект) // Наукові записки. Том 18. Філологічні науки. – К., 2000. – 107 с.
4. Скворцов Л. И. Теоретические основы культуры речи. – М.: Наука, 1980. – 352 с.
5. Словник української мови: В 11 т. – К., 1970-1980.
6. Фекета І. І. Жіночі особові назви в українському усному літературному мовленні // Мовознавство. – 1968. – № 5. – С. 72-75.

Стаття студентки Ячменик Марини «Характер, зброя і душа кожного народу» (21 лютого – День рідної мови) в газеті «Білопільщина»

ХАРАКТЕР, ЗБРОЯ І ДУША КОЖНОГО НАРОДУ

*Мово моя материнська,
Квіти в душі й на устах.
Ти – мій рушник український,
Ти – моя доля, мій шлях*

I. Чернецький

Міжнародний День рідної мови в календарях усього світу з'явився у 1999 році. І в Україні це свято також лише починає писати свою історію.

Де і коли народилася традиція Міжнародного дня рідної мови?

Історія свята, на жаль, має дуже трагічне начало, тож святкуємо ми цей день з присмаком гіркоти.

21 лютого 1952 року у Бангладеші влада жорстоко придушила демонстрацію протесту проти урядової заборони на використання в країні бенгальської мови. Відтоді цей день у Бангладеші став днем полеглих за рідну мову.

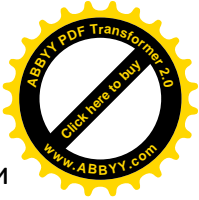
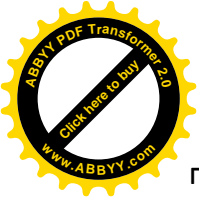
На жаль, маємо дуже трагічні паралелі з нашою історією.

1951-року студенти Харківського університету виступили проти складання екзаменів російською мовою. 33 найактивніших розстріляли, 800 репресували. Отож, чи святкуємо, чи тризнуємо – це, мабуть, риторичне запитання. Це і зрозуміло, адже до кожної перемоги пролягає тернистий шлях. Тож вже у жовтні 1999 року на Тридцятій сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО було запроваджено Міжнародний день рідної мови, а 21 лютого 2000 року започаткували новий відлік для розвитку української мови і у нашій державі.

Відтоді минуло десятиріччя, здавалося б, нарешті можна вільно спілкуватися, розвиватися, вчитися рідною мовою, але... Сьогодні українську мову вважають державною близько 67% громадян. А ще скільки, попри це, користуються паралельно двома мовами – українською та російською, чи ще гірше – українсько-російським суржигом, де, практично, немає жодного повноцінного слова. Прикро, але понад 12% українців назвали рідними обидві мови. А на Сході лише 8% громадян вільно спілкуються українською мовою.

Можна обійтися й без статистики. Просто варто озирнутися навколо і почути вже звикле: «Привіт!» – замість щирого «Добридень!», «Зробіть астановку!» – замість «Зробіть, будь ласка, зупинку». Чого тільки вартий молодіжний сленг, і це, щонайменше, страшно, коли можна спробувати підібрати точно п'ять відповідників-синонімів, адже наша мова багата й щедра і вже куди більше милозвучніша за збіднілого «пана суржика», який так вправно керує розмовним процесом у нашому щоденному побуті.

Задумайтеся, якою мовою вітали своїх друзів та рідних під час останнього свята? Навряд чи відповідь буде на користь рідної... А вона ж у багатстві, витонченості і гнучкості форм не поступається жодній із сучасних літературних мов. Це не мова простолюду, як нині вважають ті, хто відрікся від найріднішого і найдорожчого ще з колиски, а мова цілої нації, нашого народу, який творив її протягом багатьох тисячоліть, боровся за право не те щоб писати, а думати і

говорити українською мовою. Тому підтвердженням є тяжкі віхи історії, коли нашу мову забороняли, оголошували неіснуючою, називали діалектом російської, знищували духовні скарби та надбання нації. Прикладами є роки, коли було спалено книгозбірню Києво-Печерського монастиря, яку збирали 700 років, та Києво-Могилянської академії, що була однією з найбагатших у Європі. А якою катастрофою для українського письменства стало проголошення таємного Валуєвського циркуляру про заборону видавати книжки українською мовою.

Сучасний світ знає, що державність мови є універсальною формою об'єднання людей в одне ціле, в один народ. Це важливий чинник самовизначення нації, надійна основа розвитку країни. Шкода, що так думають не всі з нас, хоча кому ж, як не нам? Ми не маємо права забувати, що за любов до української мови, до рідного народу багато письменників заплатили власним життям, а це був цвіт нації, її гордість, національний генофонд. Наше слово набирало сили на пергаментях Нестора-Літописця, шліфувалося у творах Григорія Сковороди, поглиблювалось під пером Івана Котляревського та Тараса Шевченка, удосконалювалось пізніше І.Нечуєм-Левицьким, П.Мирним, М.Коцюбинським, Л.Українкою та багатьма іншими видатними українцями. В їхніх творах червоною ниткою пролягає свята шана до мови та зневага до тих, хто її відцурався:

*Коли забув ти рідну мову,
Яка б та мова не була –
Ти втратив корінь і основу
Ти обчухрав себе до тла.*

Маємо усвідомлювати, що культура і суверенітет кожного народу зберігається доти, доки він володіє рідною мовою, розвиває та оберігає її. Існує закономірність: доки існує народ – доти живе мова, але не буде мови – зникне й народ, не фізично, а морально, бо мова єднає між собою різні покоління людей, вона передається як заповіт, як найдорожча спадщина.

Поняття рідної мови невіддільне від думки про рідний край, батьківську хату, материнське тепло. Це речі, які береже в душі кожна свідомо себе особистість і які дали путівку в життя кожному із нас.

Яка ж, як не рідна, мова найкраще відтворить в собі думки й почуття тих, хто зростав на її теренах? Варто пам'ятати, що мова – це наш характер. Наші національні звичаї, побут, традиції. Наша історія, пам'ять народу, бо майбутнє виростає з минулого. Не тільки надбання людства, а й кожного зокрема. На скільки ми знаємо свою мову – настільки є багатими, й багатство це не виміряти нічим.

Тож нашому поколінню, майбуттю України дісталася почесна й відповідальна місія – зберегти кожне слово рідної мови, передане нам у спадок від наших пращурів. Маємо бути щасливі й горді тим, що на білому світі є справжнє диво калинове – наша співуча українська мова. Розкішний мистецький світ, витворений розумом і серцем славних синів і дочок. Все робіть для розквіту українського слова, пісні, красного письменства, і тоді материнське слово буде для всіх нас оберегом.

Урочиста промова до Дня рідної мови студентки Кулікової Олени

Вельмишановні викладачі, дорогі студенти!

21 лютого за рішенням ЮНЕСКО в усьому світі відзначається Міжнародний день рідної мови. Це свято – повернення до нашої історичної пам'яті, а повертаючись до національного, ми повертаємося до себе. Це одне із свят, яке дає можливість кожному відчутти себе частиною великого народу.

Українська мова – це колективний твір сотень поколінь. Наше слово набирало сили на пергаментях Нестора Літописця, шліфувалося у творах Г. Сковороди, поглиблювалося під пером І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Нечуя-Левицького, П. Мирного, М. Коцюбинського, І. Франка, Лесі Українки та багатьох інших видатних українців.

Сучасний світ знає, що державність мови є універсальною формою об'єднання людей в один народ. Це важливий чинник самовизначення нації, надійна основа розвитку країни. А головний рідномовний обов'язок кожного свідомого громадянина – працювати для збільшення культури своєї рідної мови, як заповідав І. Огієнко в «Науці про рідномовні обов'язки».

Бажаю Вам, щоб не тільки 11 листопада чи 21 лютого рідне слово було у вашій душі й серці, а мовна культура стала живодайним коренем культури розумової, високої, справжньої інтелектуальності.

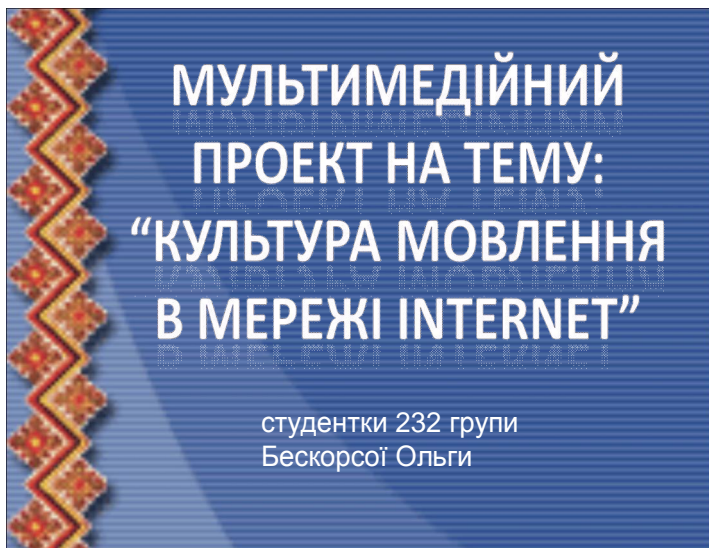
Вітаю Вас, дорогі друзі, з Міжнародним днем рідної мови! Нехай рідне милозвучне слово, зіткане з ніжності й мужності, з тривоги і надії, з громів і з сонця, буде для всіх вас оберегом.

Завжди пам'ятайте слова А. Франса, що немає магії сильнішої, ніж магія слів, завжди зважайте на мистецьке переконання Л. Костенко, що душа тисячоліть шукає себе в слові, не забувайте філософську мудрість Гезлітта, що слово – єдине, що буде жити вічно.

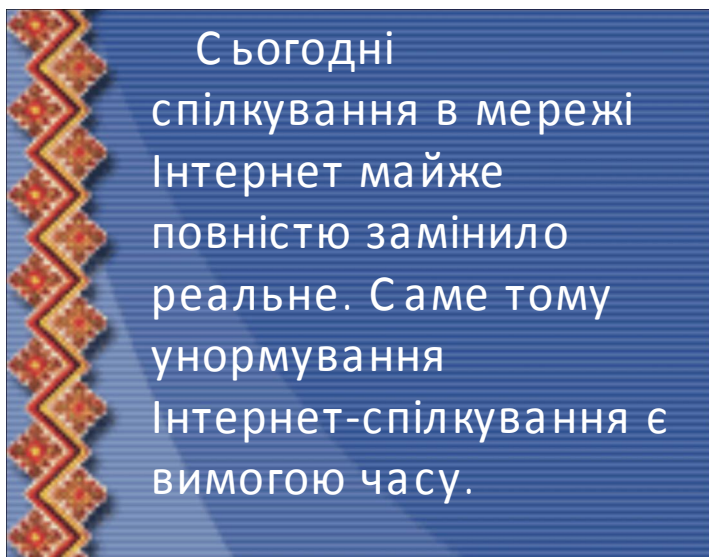
Щастя Вам, добра, нових здобутків і перемог у стінах альма матер в ім'я України.

Мультимедійний проект Бескорсої Ольги на тему «Культура мовлення в мережі Інтернет»

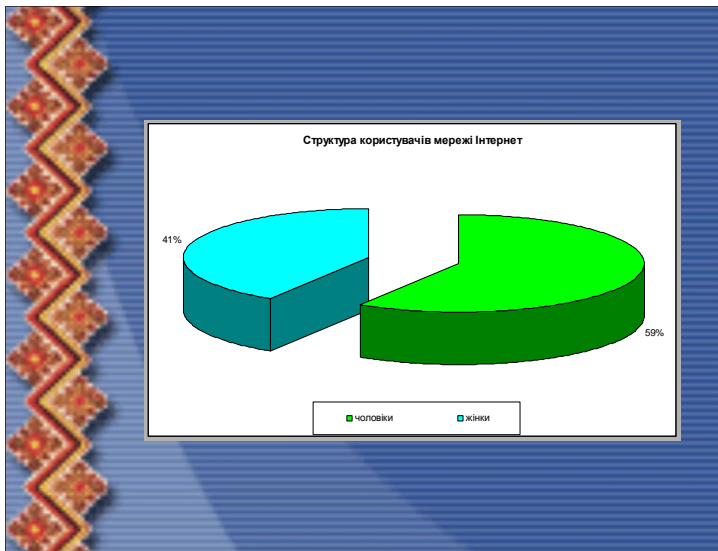
Проект розроблено під керівництвом вченого-лінгвіста для подальшого використання в мережі Інтернет.

Інтернет посів важливе місце в житті кожного з нас. Але, незважаючи на свою популярність та поширеність, він залишається погано дослідженим. Саме тому вчені різних галузей науки зацікавилися спілкуванням в мережі Інтернет. Адже на сьогодні спілкування у Всесвітній мережі є стихійним та багато в чому ненормативним.

Статистика свідчить, що сьогодні найактивнішими користувачами Інтернет є молоді люди віком до 35 років. Їх частка складає близько 75%. Серед користувачів Інтернет частка людей віком від 35 до 65 років складає 19%, а старших за 65 років – близько 6%.

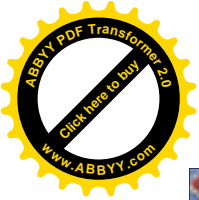
Чоловіки є активнішими користувачами Всесвітньою мережею, ніж жінки. Серед користувачів 59% чоловіків і 41% жінок.

Мета проекту:
розробка програми підвищення культури мовлення в мережі Інтернет.

Мета проекту – розробити програму, яка б допомогла підвищити рівень мовлення культури в мережі Інтернет. Адже сьогодні це стало нагальною вимогою часу.

Завдання проекту:
практична реалізація програми впровадження мовленнєвого етикету Інтернет-спілкування.

Розроблена програма дій має функціонувати серед користувачів Інтернет. Саме практична реалізація ідей і є головним завданням проекту.

Для реалізації проекту необхідно об'єднати зусилля вчених-філологів та програмістів.

Підвищувати рівень культури спілкування в мережі Інтернет дуже складно. Саме тому на допомогу вченим-філологам мають прийти програмісти, які й забезпечуватимуть технічну базу проекту.

Цільова аудиторія проекту:
користувачі мережі Інтернет.

Якщо враховувати те, що Інтернет об'єднав користувачів різного віку та статі, то цільова аудиторія проекту – це всі, хто використовує Інтернет.

Практична реалізація проекту можлива за умови плідної співпраці мовознавців та програмістів.

Для того, щоб створити відповідні програми, необхідно забезпечити співпрацю філологів, які мають скласти словник синонімів, а також програмістів, які розроблятимуть програму.

Сьогодні люди майже забули про живе спілкування. Емоції замінили графічними символами – смайликами. Зараз мабуть чи не найпопулярнішими серед користувачів стали смали- „колобки”, які мають вигляд усміхненого колобка.

Спілкування в мережі Інтернет характеризується рядом негативних факторів. Серед них: одноманітність, лаконічність, тавтологія, дефіцит емоцій, використання піктограм, які приводять до примітивізації спілкування.

Перша пропозиція: розробка програми, що фільтруватиме отримані повідомлення

Для підвищення рівня культури спілкування в мережі Інтернет можна використати наступні програми. По-перше, необхідно розробити й вживити в мережу програму, яка б відстежувала використання ненормативної лексики в отриманих повідомленнях, а потім – просто вилучала їх з не літературними зворотами.

Друга пропозиція:
використання
програми, що не
допускатиме
введення
ненормативної
лексики

Друга пропозиція полягає в розробці програми, яка б реагувала на уведення ненормативної лексики. Після виявлення програмою такого слова на екрані монітора має з'являтися повідомлення з пропозицією замінити цей вираз синонімічним йому, але літературного походження.

Третя пропозиція:
внести до шкільної
програми курс етики
спілкування
INTERNET

Третя пропозиція – це запозичений досвід Південної Кореї, де з березня 2009 року школярам викладають Інтернет-етикет. Необхідно ввести такий курс і до шкільної програми.

Очікувані результати:
підвищення рівня
культури мовлення в
мережі **INTERNET**

Необхідно підвищувати рівень культури спілкування в мережі Інтернет. Саме такий результат і очікується після запровадження цього проекту.

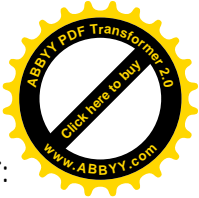
ЛІТЕРАТУРА

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

- Антисуржик** / За заг. ред. О. Сербенської. – Львів: Світ, 1994. – 149 с.
- Антоненко-Давидович Б.Д.** Як ми говоримо. – К.: Либідь, 1994. – 254 с.
- Бабич Н.Д.** Лінгво-психологічні основи викладання і вивчення мови. – Чернівці, 2000. – 175 с.
- Бабич Н.Д.** Основи культури мовлення. – Львів: Світ, 1990. – 232 с.
- Бабич Н.Д.** Практична стилістика і культура української мови. – Львів: Світ, 2003. – 432 с.
- Бацевич Ф.** Основи комунікативної лінгвістики. – К.: Академія, 2004. – 311с.
- Волкотруб Г.П.** Практична стилістика сучасної української мови: Використання морфологічних засобів мови. – К.: Наук. думка, 1998. – 174 с.
- Волкотруб Г.** Практична стилістика української мови: Навчальний посібник. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – 256 с.
- Єрмоленко С.Я.** Нариси з української словесності: Стилістика та культура мови. – К.: Довіра, 1999. – С.383-405.
- Кисіль Г.Г., Кучинський М.В.** Культура сучасної української літературної мови: Навчальний посібник. – К.: Міленіум, 2005. – 278 с.
- Коваль А.П.** Культура української мови. – К.: Наук. думка, 1962. – 192 с.
- Культура** мовлення вчителя-словесника / Укл. О.М. Горошкіна. – Луганськ: Навчальна книга, 2007. – 111с.
- Культура** української мови. Довідник. – К.: Либідь, 1990. – 304 с.
- Муромцева О.Г., Жовтобрюх В.Ф.** Культура мови вчителя. – Харків: Гриф, 1998. – 208 с.
- Пилинський М.М.** Мовна норма і стиль. – К.: Наук. думка, 1976. – 288 с.
- Пономарів О.Д.** Культура слова: Мовностилістичні поради. – К.: Либідь, 2001. – 240 с.
- Семенов О.М.** Українська культуромовна особистість учителя (шляхи її формування в системі професійної підготовки): Монографія / За ред. Л.І.Мацько.– К.: Педагогічна думка, 2007. – 278с.
- Сербенська О.А.** Культура усного мовлення. – Львів: Світ, 2003. – 216 с.
- Струганець Л.** Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ ст. – Тернопіль: Астон, 2002. – 352 с.
- Струганець Л.** Теоретичні основи культури мови. – Тернопіль: ТДПІ, 1997. – 96 с.
- Український** правопис: 4-те видання, випр. і доп. – К.: Наук. думка, 1993. – 236 с.
- Яцимірська М.** Культура фахової мови журналіста. – Львів: НАІС, 2004. – 332с.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

- Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю.** Мовленнева комунікація. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 472с.
- Бабич Н.Д.** Сила мовленого слова. – Чернівці, 1996. – 218 с.
- Білоусенко П.** та ін. Учїться висловлюватися. – К.: Рад. школа, 1990. – 126 с.
- Богдан С.** Мовний етикет українців: Традиції і сучасність. – К.: Рідна мова, 1998. – 476 с.
- Ботвина Н.В.** Офіційно-діловий та науковий стилі української мови. – К.: АртЕК, 1998. – 241 с.

Ботвина Н. Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділової комунікації: Навчальний посібник. – К.: АртЕК, 2002. – 205с.

Гнаткевич Ю. Уникаймо русизмів в українській мові! Короткий словник-антисуржик для депутатів Верховної Ради та всіх, хто хоче, щоб його українська мова не була схожою на мову Верки Сердючки. – К.: Просвіта, 2000.

Гриценко Т. Українська мова та культура мовлення. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 472 с.

Довідник з культури мови / За ред. С.Я.Єрмоленко та ін. – К.: Вища школа, 2005. – 399с.

Дорошенко С. Основи культури і техніки усного мовлення: Навчальний посібник. – Харків: ОВС, 2002. – 144 с.

Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. – Дрогобич: Відродження, 1994. – 218 с.

Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. – Донецьк: ДонДУ, 1996. – 435 с.

Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис. – Донецьк: ДонДУ, 2001. – 660 с.

Зубков М. Сучасний український правопис: Комплексний довідник. – Харків: Торсінг, 2002. – 208 с.

Капелюшний А. Стилїстика й редагування: Практичний словник-довідник журналіста. – Львів: ПАІС, 2002.

Караванський С. Пошук українського слова, або Боротьба за національне "я". – К.: Академія, 2001. – 238 с.

Караванський С. Секрети української мови. – К.: Кобза, 1994. – 152 с.

Коваль А.П. Ділове спілкування. – К.: Либідь, 1992. – 230 с.

Коваль А.П. Культура ділового мовлення. – К.: Вища школа, 1982. – 287 с.

Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу. – К.: Вища школа, 1982. – 306 с.

Кочерган М.П. Слово і контекст (Лексична сполучуваність і значення слова). – Львів: Вища школа, 1980. – 184с.

Кубрак О.В. Етика ділового та повсякденного спілкування. – Суми: Універс. книга, 2002. – 208 с.

Культура мови на щодень / Укл. Н. Дзюбишина-Мельник, Н. Дужик, С. Єрмоленко та ін. – К.: Довіра, 2000. – 169 с.

Масенко Л. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір. – К.: Академія, 2004. – 163 с.

Мацько Л., Сидоренко О., Мацько О. Стилїстика української мови. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.

Мова і культура / За ред. В.М. Русанівського. – К.: Наук. думка, 1986. – 184 с.

Мовні конфлікти і гармонізація суспільства: Матеріали наукової конференції. – К.: Київський університет, 2002. – 222 с.

Німчук В. Проблеми українського правопису ХХ – початку ХХІ ст. – К., 2002. – 113 с.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.

Пазяк О.М., Кисіль Г.Г. Українська мова і культура мовлення. – К.: Вища школа, 1995. – 239 с.

Пентиліюк М.І. Культура мови і стилїстика. – К.: Вежа, 1994. – 240 с.

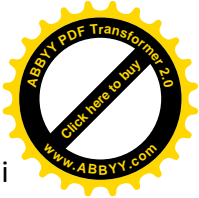
Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української літературної мови. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 1992. – 248 с.

- Порадник ділової людини.** – К.: Основа, 1995. – 113 с.
- Радевич-Винницький Я.** Етикет і культура спілкування. – Львів: СПОЛОМ, 2001. – 223 с.
- Сагач Г.М.** Золотослів. – К.: Райдуга, 1993. – 367 с.
- Сагач Г.М.** Риторика. – К.: Ін Юрс, 2000. – 568 с.
- Семенов О.М.** Мовна культура – невід’ємна складова педагогічної майстерності // Діагностика і розвиток педагогічної майстерності у професійних навчальних закладах: Монографія / За ред. І.А.Зязюна. – К.: Педагогічна думка, 2007. – С. 151-180.
- Семенов О.М.** Формування лінгвокультурознавчої компетенції майбутнього вчителя-словесника // Збірник наукових статей. – Миколаїв: МДПУ, 2007. – С. 23-29.
- Семенов О.М.** Етнолінгводидактична культура вчителя-словесника. – К.; Глухів: РВВ ГДПУ, 2003. – 108с.
- Симоненко Т.** Теорія і практика формування професійної мовно-комунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: Монографія. – Черкаси: Брама, 2006. – 330с.
- Ставицька Л.** Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. – К.: Критика, 2005. – 464с.
- Сухомлинський В.О.** Сто порад учителеві. – К., 1988. – 304 с.
- Сучасна українська літературна мова /** За ред. М.Я. Плющ. – К.: Вища школа, 1994. – 414с.
- Сучасна українська літературна мова: Стилїстика.** – К.: Наук. думка, 1973. – 588 с.
- Томан І.** Мистецтво говорити. – К.: Політвидав України, 1989. – 293 с.
- Чак Є.Д.** Чи правильно ми говоримо? – К.: Освіта, 1997. – 240с.
- Чмут Т.** Культура спілкування. – Хмельницький, 1996. – 223 с.
- Чмут Т.К., Чайка Г.Л.** Етика ділового спілкування. – К.: Вікар, 2002. – 223 с.
- Ющук І.П.** Практикум з правопису української мови. – К.: Освіта, 1997. – 254 с.

СЛОВНИКИ І ДОВІДНИКИ

- Бацевич Ф.С.** Словник термінів міжкультурної комунікації. – К.: Довіра, 2007. – 207 с.
- Башнякова Н.П., Вишнеvsька Г.П., Пилинський М.М.** та ін. Російсько-український словник синонімів. – К., 1995. – 265с.
- Бирик С.П., Михно І.Л., Пустовіт Л.О., Сюта Г.М.** Універсальний довідник-практикум з ділових паперів. – К.: Довіра, 1997. – 399 с.
- Великий** тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і голов. ред. В.Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
- Вирган І.О., Пилинська М.Л.** Російсько-український словник сталих виразів. – Харків: Прапор, 2002. – 864 с.
- Волощак М.** Неправильно – правильно: Довідник з українського слововживання. – К. Просвіта, 2000. – 128 с.
- Головащук С.І.** Російсько-український словник сталих словосполучень. – К.: Наук. думка, 2001. – 638 с.
- Головащук С.І.** Складні випадки наголошення: Словник-довідник. – К.: Либідь, 1995. – 192 с.
- Головащук С.** Українське літературне слововживання: Словник-довідник. – К.: Вища школа, 1995. – 319 с.
- Горпинич В.О.** Географічні назви в українській мові: Складні питання словозміни, творення, правопису та наголошення. – Дніпропетровськ-Київ, 1999. – 152 с.

Горпинич В. Словник географічних назв України: Топоніми та відтопонімічні прикметники. – К.: Довіра, 2001. – 526 с.

Гринчишин Д., Капелюшний А., Сербенська О., Терлак З. Словник-довідник з культури української мови. – Львів: Фенікс, 1997. – 302 с.

Гринчишин Д.Г., Сербенська О.А. Словник паронімів української мови. – К.: Рад. школа, 1986. – 220 с.

Демська О., Кульчинський І. Словник омонімів української мови. – Львів, 1996. – 196 с.

Єрмоленко С., Бирик С., Тодор О. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. – К.: Либідь, 2001. – 224с.

Єрмоленко С.Я., Єрмоленко В.І., Ленець К.В., Пустовіт Л.О. Новий російсько-український словник-довідник. – К.: Довіра, 1996. – 797 с.

Калашник В.С., Колоїд Ж.В. Словник фразеологічних антонімів української мови. – К.: Довіра, 2001. – 284 с.

Калашник В.С., Савченко Л.І. Українсько-російський словник наголосів. – Харків: Каравела, 1997.

Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. – К.: Довіра, 1995. – 309 с.

Карпіловська С.А. Кореневий гніздовий словник української мови. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 2002. – 912с.

Клименко Н.Ф., Карпіловська С.А., Карпіловський В.С. та ін. Словник афіксальних морфем української мови. – К.: ВАТ Укр. НДІ ПСК, 1998. – 435с.

Коваль А.П., Коптілов В.В. Крилаті вислови в українській літературній мові. – К.: Вища школа, 1975. – 335 с.

Коломієць М.П., Регушевський Є.С. Словник фразеологічних синонімів. – К.: Рад. школа, 1988. – 200 с.

Кочерган М.П. Словник російсько-українських міжмовних омонімів. – К.: Академія, 1997. – 400 с.

Куньч З. Риторичний словник / За ред. Л.О. Пустовіт. – К.: Рідна мова, 1997. – 341 с.

Мазурик Д. Нове в українській лексиці: Словник-довідник. – Львів: Світ, 2002. – 231с.

Мацько Л., Сидоренко О., Шевчук С. Російсько-український і українсько-російський словник: Відмінна лексика. – К.: Вища школа, 1992. – 255с.

Новий тлумачний словник української мови: У 4 т. / Укл. В.Яременко, О.Сліпушко. – К.: Аконіт, 1998.

Олійник І.С., Сидоренко М.М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник. – К.: Рад. школа, 1991. – 400 с.

Орфографічний словник української мови. – К.: Довіра, 1994. – 560 с.

Орфоепічний словник /Укл. М.І.Погрібний. – К.: Рад. школа, 1984. – 630 с.

Орфоепічний словник української мови: У 2 т. / За ред. М.Пещак. – К.: Довіра, 2001.

Полюга Л.М. Словник антонімів. – К.: Рад. школа, 1987. – 172 с.

Пономарів О.Д. Фонема Г і Г': словник і коментар. – К.: Просвіта, 1997. – 40с.

Російсько-український словник наукової термінології. Суспільні науки. – К.: Наук. думка, 1984. – Т.І. – 600 с.

Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля, 2006. – 716с.

Скрипник Л.І., Дзятківська Н.П. Власні імена людей. Словник - довідник. – К.: Наук. думка, 1996. – 335 с.

Словник епітетів української мови / Укл. С.Бибик, С.Єрмоленко, Л.Пустовіт. – К.: Довіра, 1998. – 431с.

Словник іншомовних слів / Укл. С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К.: Наук. думка, 2000. – 680 с.

Словник синонімів української мови: У 2 т. – К.: Наук. думка, 1999-2000. – 1981 с.

Словник скорочень в українській мові. – К.: Вища школа, 1988.

Словник труднощів української мови / За ред. С.Я.Єрмоленко. – К.: Рад. школа, 1989. – 336 с.

Словник української мови: В 11-ти томах. – К.: Наук. думка, 1970-1980.

Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. – К.: Критика, 2003. – 336 с.

Струганець Л. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 88 с.

Українська мова: Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – 750 с.

Універсальний довідник з ділових паперів та ділової етики. – К.: Довіра, 2003. – 623с.

Фразеологічний словник української мови : У 2-х томах. – К.: Наук. думка, 1999. – 984 с.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

<http://yak-my-hovorymo.wikidot.com/>

<http://chak-chy-pravylnomy-hovorymo.wikidot.com/>

<http://kultura-movy.wikidot.com/>

<http://rodovyi-vidminok.wikidot.com/>

<http://www.madslinger.com/mova/pravopys-2007/>

<http://nepravylno-pravylnowikidot.com/>

<http://ros-ukr-idioms.wikidot.com/>

http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com

ДЛЯ НОТАТОК

Навчальне видання

**Герман Вікторія Василівна
Громова Наталія Василівна**

КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Навчальний посібник
для студентів філологічних (гуманітарних) факультетів
вищих навчальних закладів

Суми: СумДПУ, 2010
Свідоцтво ДК №231 від 02.11.2000 р.

Відповідальна за випуск **А.А. Сбруєва**
Комп'ютерний набір **Н.В. Громова**
Комп'ютерна верстка **Ю.С. Нечипоренко**

Здано в набір 16.08.2010 р. Підписано до друку 13.09.2010 р.
Формат 60x84/16. Гарн. Calibri. Друк ризогр.
Папір офсет. Ум. друк. арк. 20,9. Обл.-вид. арк. 24,9
Тираж 100. Вид. № 96.

Видавництво СумДПУ ім. А.С. Макаренка
40002, Суми, вул. Роменська, 87
Виготовлено на обладнанні СумДПУ ім. А.С. Макаренка